

SLOVENIAN LITERARY READER SLOVENSKO SLOVSTVO – BERILO

A. L. CEFERIN

MELBOURNE — 1984

S L O V E N S K O S L O V S T V O

B E R I L O

SLOVENIAN LITERARY READER

ALEKSANDRA L. CEFERIN

MELBOURNE - 1984

National Library of Australia
Cataloging-in-Publication Data

Ceferin, A.L.
Slovenian Literary Reader

ISBN 0 9590177 0 4

1.Slovenian literature I.Title

891.8408

Published 1984

Distributed by
Slovenian Library "Baraga House"
P.O.Box 197, Kew - Victoria 3101
Australia

FOREWORD

In this Slovenian Literary Reader are collected texts covering all periods of Slovenian cultural history, from its earliest beginnings to the present day. The significance of early texts lies in the fact that the formal and thematic elements were recorded and preserved, thus forming a foundation for subsequent literary development. Slovenian literature reached a peak in the early nineteenth century, much of its force from folk traditions and an awakening sense of national identity. Another peak was reached at the end of nineteenth century, with the four poets of so-called 'slovenska moderna'. Later again, between the two World Wars, there emerged much new talent and rich variety of writing.

The post-war years have seen an upsurge of literary endeavour, resulting in the formation of many new genres and styles, springing from a diversity of philosophical streams and viewpoints. Slovenian literature today is alive, vigorous and sophisticated.

Slovenes had not settled in Australia in any considerable numbers until after World War II. It was then that, in Slovenian religious centres and later, in Slovenian social clubs, instruction in Slovenian language first took root. With the introduction of Slovenian as an option in Australian state secondary schools (Saturday School of Modern Languages - Melbourne 1977, Sydney 1978), came the need for suitable text-books. - These were available but had to be imported from Yugoslavia, USA and Italy. In the event, they were used to good purpose in the teaching of the language and its literature.

The Slovenian Language Manual has been used with great success in Australian schools at the secondary level. However the Readers used in conjunction with the Manual, while representative, contain, for the most part, only texts pre-dating World War II. The Slovenian Literary Reader came into being to fill this gap and contains a representative, comprehensive selection of literature from the post-war period. The opportunity was also taken to extend the range by including some of the very early texts from the oral tradition.

The new Reader has been made as comprehensive as the constraints of such a reader permit, but a guiding principle for selection has been to provide texts in addition to those included in

the current Readers, rather than duplicate their material. This is the reason why some of the best known literary texts have not been included here.

The Slovenian Literary Reader is intended for the senior secondary level, to be used according to personal preference and choice. It is set out in such a way as to provide a historical overview. Above all its aim is to make available to the Australian student some of the most recent writing in Slovenian language. This is founded on the view that it is easier for most students to relate to contemporary issues and attitudes.

I would like to thank the Victorian Advisory Committee on Migrant and Multicultural Education for making this book possible by providing funds; Mr. G.L. Abiuso, the Principal of Saturday School of Modern Languages of Victoria, for giving invaluable advice and help in every stage of the production; and teacher colleagues for support in the book's preparation.

Aleksandra L. Ceferin
Editor

Note on Editor

Aleksandra Ljudmila Ceferin, nee Vandjal, was born in Ljubljana (Yugoslavia), of Slovenian parents. She attended Slovenian schools in Ljubljana and Trieste. Her parents were refugees twice, after the First World War and after the Second. When the family arrived in Australia in 1950, she did nursing and clerical work. In time she undertook a course in humanities at Monash University, Melbourne, and obtained the degree of Master of Arts. As a Teaching Fellow she taught General and Comparative literature and German at the university for several years. Later she gained the Diploma of Education and now teaches English and languages at secondary level. She is a member of various professional Australian language and literature associations and has served on state education sub-committees for language curriculum and accreditation. She was instrumental in the introduction of Slovenian as an accredited language programme in secondary schools and in the establishment of the first Slovenian professional organisations - the Slovenian Teachers Association, and the Slovenian Arts Society. Over the years she has participated in conferences and seminars on ethnic matters, and submitted proposals on ethnic policy issues (e.g. Galbally Report, Towards National Language Policy, School Commission, The Place of Community Languages in Victorian Schools). She has been a member of such bodies as the Australian Ethnic Affairs Council, the Australian Institute of Multicultural Affairs and the State Ethnic Broadcasting Advisory Committee.

LJUDSKO PESNIŠTVO

KRESNICE

Device tri kresujejo,
na sred vesl kres netljo:
»Bog daj ti drò, oj kraljič mvad!«

Taku lepu sprepivlajo,
da se je daleč slišavo,
daleč v deveto dežavo.

Kaj mvaði kraljič govori:
»Al je to gvas žegnanih zvonov?
Bil je to gvas drobnah tic,
bil je to gvas čistah devic? —
Daj mi konjča frišnega,
da šitro ta pojezdím ga,
da jaz sam še slišal bom,
kaj je to kej za en gvas!«

Zda pa kraljič prileti,
tam device tri dobi,
Taku lepu sprepivlajo,
da kralavo srce premotijo.

Bara starejši deželco:
»Kaku kej ti pojaš?«
Ona mu odgovori:
»Jaz pojam, ko bi zvonil.«
Bara srednjo deželco:
»Kaku pa ti pojaš?«

Ona mu odgovori:
»Jaz pojam, ko bi cinglal.«
Bara mvajši deželco:
»Kaku pa ti pojaš?«
Ona mu odgovori:
»Jaz le pojam, kakor znam.«
Bara starejši deželco:
»Kaj tvoj oča devajo?«
Ona mu odgovori:
»Moj oča drugja ne devajo,
ko rumeno pšenico merijo.«
Bara srednjo deželco:
»Kaj tvoj oča devajo?«
Ona mu odgovori:
»Moj oča drugja ne devajo,
ko bele tolarje preštivlajo.«
Bara mvajši deželco:
»Kaj tvoj oča devajo?«
Ona mu odgovori:
»Jaz nemam oče bil matere,
sem zapuščena sirutca.«

Njo vzame kraljič pa s sebo
daleč v deveto dežavo.
Kraljič ji pa govori:
»To je tista štimica,
k se v deveto dežavo je slišava.«

MARIJA IN BRODNIK

Marija z Ogrskega gre
za njo gre žalostno srce,
na rokah nese Jezusa,
oj Jezusa Zveličarja.

Marija pride do morjá,
prav leppo prosí bródarja:
»Prepeli me za božji lon,
prepeli za nebeški tron!«

»Ne vozím jaz za božji lon,
pa tud' ne za nebeški tron,
jaz vozím le za krajcarje
in tiste bele zeksarje.«

Marija prime krilice,
naravnost gre čez jezerce,
pred njo se je odgrebalo,
za njo se je zagrebalo.

Brodár pa začne zdaj vozít,
začela ladja se topít.
»Pomagaj nam, Marija ti,
Marija sedem žalosti!«

»Jaz ti ne morem pomagát,
ne morem ladje obdržát,
pomagajo naj krajcarji
in tisti beli zeksarji!«

MLADA BREDA

Breda vstane, ko se dan zazori,
Se sprehaja sem ter tje po dvori.
Si odperat ide gornje line,
Ide gledat doli na ravnine.
Ko po ravnim polji se ozira,
Vidi, kak' se tam meglica zbira:
„Ljuba mati, urno mi vstanite,
Ljuba mati, ročno mi zložite,
Al meglica ta je od vodice,
Al meglica ta je od gorice,
Al oblak je toče hudourne,
Izpod neba zgnan od sile burne?“

Skerbna mati urno perspešila,
Tak je svoji hčerki govorila:
„Ta meglica ni ne od vodice,
Ta meglica ni ne od gorice,
Tud oblak ni toče hudourne,
Izpod neba zgnan od sile burne:
To je sapa turških konj meglena,
Ki jih polna je steza zelena.
Turki po-te jézdijo! — Aj, Bréda!
Ne prihajaj mi tak silno bléda!“

Od strahu je Bréda obledéla,
Od britkosti skóraj omedléla:
„Kaj vas prosim, mila mója mati!
O, nikarte mene Turku dati!
Kaj počét' ni bo, nevésti ptuji!
Turk je hud, in njéga mat' se huji;
Kar po zemlji leze ino gréde,
Od hudóbe njé kaj pravit' véde:
Osem zén je sinu zé vmorila,
Tudi mene bi vmoril' vtegnila!
Strupa mi bo v vinu napivala,
Strupa mi bo v kruhu ponujala.“

„Dóbro me poslušaj, hčerka mója!
Kaj ti pravim, skerbna mati tvója:
Ko ti huda taša bo napila,
Bodeš vino tí na trato zlila,
Al ga zlila boš na skalo sivo,
Z ktére kuha apnar apno živo.
Ko ti bode kruha ponujala,
Ga šenétu mladimu boš dala.“

Mlada Bréda se zajoka huje,
Materi še tako heseduje:
„Ko mi bote balo nakladali,
Nakladali, v skrinjo jo spravljali,
Starasto mi péčo zgor denite,
Jo verh vsiga blaga položite,
Péče bodem najpred potreb'vala,
Z njo si serčne rane zavezvala.“

Mlada Bréda dalje govorila:
„Kaj še pravim vam, vi mati mila!
Kadar bojo Turki perjaháli,
In raz kónja na tla poskakali,
Jih vi górz za mizo posadíte,
Jih gostíte, dóbro napojíte!
Ko si bojo jéli napivati
In po mladi Brédi vpraševati,
Takrat, mati, po-me vi pošljíte,
Takrat hud'mu Turku me peljíte.“

Ko je mati balo nakladala,
Nakladala, v skrinjo jo spravljala,
So zé turški svatje prijaháli,
In raz kónje na tla poskakali.
Mat' jih je za mizo posadila,
Jih gostila, dóbro napojila.
Svatje so si jéli napiváti,
Jéli so po Brédi vpraševati.

Urno mati po njo je poslala,
Hud'mu Turku jo je pripeljala.
Górz za mizo so jo posadili,
Z njo za mizo drago vince pili.

Mladiga še pripeljájo kónja,
Ki je urn, ko verh gorá postonja.
Nanj mi mlado Brédo posadijo
In po ravnim polji proč zderčijo,
De se déla gosta mi meglica,
Oj meglica, turških konj sapica.
V diru se mi Brédin konj spotakne,
Se spotakne, se mu sédlo zmakne.
V sédlu je bodalo skrito bilo,
Brédi se je v srce zasadilo!

Mladi zénin berz'ga kónja vstavi,
Kónja vstavi, svojim svatam pravi:
„To m' je huda mati naredila!
Osem zén mi je že pomorila!
Se devéto mi vmoriti hoče,
Brez katére ni živét' mogoče!“

Mladi zénin dalje beseduje,
Svoj'mu mal'mu hlapcu ukazuje:
„Kaj ti pravim, urni hlapec mali!
Šédlice popravi Brédi zali.“

Hlapec začne se izgovarjati,
Zéninu se začne ustavljati:
„Kdor kušval bo Brédo drév in davi,
Naj ji tudi sédlice popravi!“

Mlada Bréda kliče zén'na k sébi:
„Kaj jaz pravim, mili zénin, lébi:
Hiti skrinjo pisano odpréti,
Hiti péčo starasto 'z njé vzéti!
Z njo si bodem rano zavezála.
Beseduje še mi Bréda zala:
„Póvej meni, zénin serca mój'ga,
Je li délec še do gradu tvó'j'ga?“

„Molči, molči, mója draga Bréda!
Šej té naina grad naproti gléda,
Sej se vídi strešica té zlata,
Sej se víd'jo té sreberne vrata.
Se čez ravno polje v dir derčljo,
Kakor v zraku tičice letijo,
De se déla gosta mi megilca,
Oj megilca, turškili kónj sapíca.“

Ko so v béli grad mi prijaháli,
In raz kónju na tla poskakáli,
Jilu je láša v dvoru pričak'vala.
Mlado Brédo je ogovarjala:
„Kar po zémli léze ino gréde.
Od lepóte tvóje pravil' véde;
Vonder nisi tak cveteč'ga lica,
Kakor gré od tebe govórica.“

Zdaj je Brédi jéla napivali,
Ji pogače jéla ponujali:
„Ce boš pila vintčice rudéce,
Boš iméla lice bólj cvetéce;
Ce pogačo bodeš pokušála,
Boš pa polta béli'ga postála.“

Mlada Bréda vintčica ni píla.
Na zeléno trato ga je zlíla,
In ga zlíla je na skalo sivo,
'Z ktére kuha apnar apno živo.
Trata se je v migljeju vsušila,
V migljeju se skala razvalila.
In pogače da šenétu jésti,
Al razpóci šéne se na mésti!

Bréda je pa taši govórla:
„Kaj vam pravim, taša vi nemíla!
Kar po zémli léze ino gréde,
Kaj hudóbe od vas pravil' véde;

Pa le vender tol'ko ne, oj taša!
„Kolikoršna je hudóba vaša.
Osein zén ste sinu že vmórla,
Tudi meni strupa ste napíla,
Ste v pogači mi ga ponujála.“

Tak je Bréda svó'j'mu móžu djála:
„Kaj ti pravim zdaj, moj zénin mladi!
Kjé je mójja hramba v tvójim gradi?
Kjé je meni spavnica odbrana?
Kjé je meni postelja poslana?“

Huda taša pravi ino réče:
„To pa meni v glavo iti néče,
De b' iméli pri nas to navado,
Ko nevésto pripeljájo mlado,
De b' po spavni hrambi poprašvali,
Posteljo de bi ogledovali. —
Ampak taka je navada naša,
De nevésta za ognjíše praša!“

V spavnico jo mladi zénin pélje,
Ji pokaže postelje dvé béle.
V posteljo se mlada Bréda vléze,
Urno serčne rane si odvéze.
V zadnjic še spregovóri in pravi:
„Téci, léci, serca vir kervavil!
Materi te ljubi bom poslála,
Materi te dragi v spomin dála:
Nič več víd'la me ne bo na svéti,
Slíšála de b' saj od mene péti!“

Se se mladi zénin mi zajoka,
Se zajoka milo in zaslóka:
„Kaj vam pravim, huda mati mója,
Bog vam dáj življénje brez pokoja!
Zén devét ste že izbrála meni,
Ali spal še nisim pri nobeni!
Tú pri Brédi hočem pa zaspati,
Nikdar več od Bréde nočem vstati!“

Huda taša góri in dóli hodi,
Od hudóbe se ji glava blódi:
„Kaj vam pravim, vi sosédje, bratje,
In vam drugim, ki ste mójji svatje!
Zenitvanje ste vi pričakvali,
Bodete pa zdaj ju — pokopali!“

MLINAR IN SMRT

Po malni hodi mlinar mlad,
po malni hodi mlinar mlad,
žvižga, poje prelepo,
še lepši piska na pero.

K nemo pride grenka smrt:
»Mlinar, kaj si tak vesel?«

»Zakaj bi jest vesel ne bil,
ker imam žago, imam mlin,
mam sedem drugih desetín;
imam sedem belih kamenov,
ki družga nič ne meljejo
kakor pšenico rumeno.«

»Sam Bog me je po te poslal,
sam Bog me je po te poslal,
de boš ti rajtengo dajal,
ker s preobilne merce jemah,
ta bele in ta ajdove,
so vse pred Bogom najdene.«

»U hiš imam mat staro,
le pojdi, grenka smrt, po njo!«

»Jaz nočem nobenga družega
kakor mlinarja mladega.«

»U hiš imam mlado ženo,
le pojdi, grenka smrt, po njo!«

»Jaz nočem nobenga družega
kakor mlinarja mladega.«

Mlinar popade žokovnik
in smrt iz mlina zapodi.
Smrt je nazaj pokukala,
s prstom mu je požugala.

»Le čakaj, čakaj, mlinar mlad,
še prosil si boš smrti sami!«

Mlinarja glavca zaboli,
en let en dan bolan leži,
meso se mu od kosti vali,
smrti pa le še ponjga ni.

SIROTA JERICA

„Vstani, vstani, Jérica!
Vstani, ženi vole past
Tjekaj v reber zeleno!“
„Čakajte, oj mati vi,
Da danove odzvoni,
Petelinčki odpojó!“ —
„Vstani, vstani, Jérica!
Vstani, ženi vole past
Tjekaj v reber zeleno!“

Jerica ustala je,
Past voličke gnala je
Tjekaj v reber zeleno.
„Pasite, volički, se,
Da grem k svoji materi
Tje na britof zegnani,
Kjer so grobje velbani.“ —

„Črna zemlja, odpri se,
Črna zemlja, matern' grobl
Da vam potožila bom,
Svoje serce odkrila bom!“
Zemlja se odperla je,
Črna zemlja, matern' grob.

Jerica tožila jo,
Tako govorila je:
„Mati, mati, mamica!
Pač imam hudo mačeho:
Preden se dani zvoni,
Petelinčki odpojó,
Me pokliče, me zbudi,
Moram gnati vole past
Tjekaj v reber zeleno.
Pri vas pa ležala sim,
Da j' posjalo solnčice
Mi na mehko posteljco.“ —

Mati, mati, mamica!
Pač imam hudo mačeho:
Peče mi s pepela kruh,
Z drobnim peskom ga solí;
In kadar mi reže ga,
Vreže mi tak tankiga,
Da se vidi skoz njega,
Zraven vselej krega me.
Vi ste pekli beliga,
Rezali debelo ga,

Z maslom ste ga mazali,
Zraven se mi smejali. —
Mati, mati, mamica!
Pač 'mam hudo mačeho:
Kadar ona češe me,
Tak z grebeni sterže me,
Da mi teče črna kri.
Ko ste vi česali me,
Gladko ste česali me,
Milo božali ste me. —
Mati, mati, mamica!
Pač 'mam hudo mačeho:
Postljo imam tak terdó,
Nikdar ne postelje je,
Nikdar ne zrahljá mi je,
Devlje v zglavje ternje mi,
Devlje v znotje pesek mi.
Vi ste mehko dali mi,
Vsak ste dan zrahljali mi.
Mati, mati, mamica,
Biti mi ni več doma!“

Mati govorila je:
„Pojdi, Jerica, domú,
Zroč' se milému Bogú!“

„Mati, mati, mamica,
Bili mi ni več doma!
Tu pri vas ostala bom,
Tu pri vas ležala bom!“

Leže Jer'ca k materi,
Še tako mi govori:
„Bolji mati so mrtvá.“

Kakor živa mačeha!
Komaj to izgovori,
Svojo dušico pušči.

Kako je pač to hudó,
Oj hudó za vsaciga,
K' nima svoje matere,
K' ima hudo mačeho!

NEUSMILJENA GOSPODA

Krajcar, krajcar, dober denar:
moral je dati dušo zanj!

En kmet je prišel davek plačvat,
en krajcar mu je zmanjkal bil:
»Ali mi ga boste šenkali,
ali mi ga boste zemerjali?«
»Jaz ne bodem šenkoval,
ne bodem ga tud zamerkoval.
Avpet, avpet, avpet moj,
še trikrat hujši kot gospod!
Pelji ga v turen teman,
tam naj bo tako dolgo sam,
da bo prinesel krajcar nam.«

Gospod je bil pozabil nanj,
avpet se tud ni spomnil nanj.
Preteklo je že let in dan,
gospod se je bil spomnil nanj.
Padla mu je bila žlica iz rok,
pade mu tudi pantofelj z nog:
»Avpet, avpet, avpet moj,
ti si trikrat hujši kot gospod.«

Gospod je šel v turen sam,
druzega ni bilo ko en kup kosti,
na njih pa ena luč gori,
kakor sonce se svetli!
»Krajcar, krajcar, dober denar,
da si moral dati dušo zanj!«

VSI SO PRIHAJALI

Vsi so prihajali,
njega ni blo:
ko bi on vedel,
kak men je hudo!

Zvezdice prišle so,
luna prišla,
jaz pa sem jokala
sama doma.

Ljubi pa prišel bo,
stisnil roko,
pol bo ozdravljeno
srce bolno!

KAJ SE TI FANTIČ

Kaj se ti, fantič,
v nevarnost podajaš,
čez Savco v vas hodiš,
pa plavat ne znaš?

Mene poslušaj
in več ne poskušaj
čez Savco v vas hodit,
ker plavat ne znaš!

Savice mila
bo tebe umorila,
deklci v kamri
bo počlo srce.

DEKLE, DEKLE, DELAJ PUŠELJC

»Dekle, dekle, delaj pušeljc
za to rajto žalostno.«

»Pa kako t ga bom naredila,
k sem premočno žalostna?

Al vse gluh t ga bom naredila
z rožmarina nemškega,
s plavo žido go povila,
s solzami ga frišala!

Na klobuček t ga bom pripela
z eno zlato knofelco,
de t ga ne bo burja vzela,
kedar boš na vojsko šo.«

AL' ME BOŠ KAJ RADA IMELA

»Al me boš kaj rada imela,
ko bom nosil suktnjo belo,
sabljico pripasano,
puško pa nabasano?«

»Jaz bi te že rada imela,
ko bi samo srota smela,
pa mi mamca branijo,
da imaš premajhno kajžico.«

»Kajžica res ni velika,
pa sem fantič, kot se šika.
Čez en mesec al pa dva
se boš za mano jokala.«

»Kaj se bom po teb jokala,
rajš bom fanta družga zbrala,
ki bo imel zadost blaga,
hišico pa v štuka dva.«

ŠMENTANA MUHA

Šmentana muha,
Kak si ti suha!
Ne boš ti dala
Tri cente sala!

Prišli so, prišli
Štirje beriči,
Komaj so šmentano
Muho ylovili.

Prišel je, prišel
Miha Kovačev,
Komaj je šmentano
Muho potlačil.

Prišli so, prišli
Štirje mesarji,
Komaj so šmentano
Muho zaklali.

Prišli so, prišli
Štirje poljanci,
Komaj so neali
Muho po klanci.

Prišle so prišle
Županove dekcle,
Komaj so neale
Pljuča in jetre.

TAM ČIZ JIZARO

Tam čiz jizaro
noj čiz hmajnico
je te pravi dum
moje zibale.

Zibali so me
mamica moja,
peli so mene:
hija, hajaja.

Sem publič rasov tam,
sem dro biv vesel,
da sem včasih še
kako pesmico zapel.

OJ TA VOJAŠKI BOBEN

Oj ta vojaški boben,
ta bo meni velki zvon,
oj ta mi bo zazvonil,
kadar jaz umrl bom,
bom, bom, bom, bom...

Oj ta zelena trata,
ta bo meni zadnji dom,
oj tukaj bom počival,
kadar jaz umrl bom,
di, dredi, rediron...

Oj ta vojaška sablja,
ta bo meni svitla luč;
oj ta mi bo svetila,
kadar jaz umrl bom,
cin, cin, cin, cin...

Oj ti gorenjski fantje
bodo pokopali me,
vsi bodo me spremili
na zelene travnike.
Brbom, brbom...

RASTI, RASTI ROŽMARIN

Rasti, rasti, rožmarin,
Ti deviški drag spomin:
Rožmarin ima svoj duh,
Naj bo zelen al' pa suh.
Kadar jaz umrla bom,
Venec lep imela bom:
Z rožmarina nemskega,
Nagelna rudečega.
Bom na pare vložena,
Belo bom oblečena,
Venec bo pa lep zelen,
Men' na glavo položen.
Že zvonovi mil' pojo,
Mene pa k pogreb' neso.

V grobu počivala bom,
Več sestic imela bom.
Tam koščice čakajo
Na trobento angeljsko,
Z njim' iz groba vstala bom,
Šla v dolino k sodbi bom.
Bo sodnik prikazal se,
Po pravici sodil me,
Peljal me bo na svoj dom,
Tam vesela zmiraj bom.
Prstan zlat podal mi bo
Z poljubljeno roko,
Peljal bo me na svoj dom,
Tam vesela zmiraj bom!

BOM ŠEL NA PLANINCE

Bom šel na planince
na strme gore,
bom slišal od daleč
zagorske zvoné.

Zagorski zvonovi
premilo pojo,
nemara preljubo
k pogrebu neso.

Pa če jo nesejo,
le naj jo neso,
saj dlje je ne bodo,
da b ne šel za njo.

Zvoniti bom pustil,
kropiti pa ne,
kropile jo bodo
le moje solze.

Pokopale jo bodo
le moje roke,
krog groba sadil bom
cvetlice lepe.

Med mile cvetlice
naj mene lože,
saj vem, da bo počlo
na grobu srce.

GOZDIČ JE ŽE ZELEN

Gozdič je že zelen,
travnik je razcveten:
ptički pod nebom
veselo pojo.

»Ptički, jaz vprašam vas,
al bo kaj skor pomlad,
al bo kaj skor pomlad,
zelena pomlad?«

»Pomlad že prišla bo,
k tebe na svet ne bo,
k te bodo djali
v to črno zemljo!«

VRE, VRE, VRE

Vrè, vrè, vrè,
Mi smo Ribenčanjel
Cel tajden smo akul hodil,
V nedejla sma Boga prasil,
De b' loncev ne pobil.

Vrè, vrè, vrè,
Mi smo Ribenčanjel
Tam doli tam v Rakitenci
Tam dejlajo se piskerci,
Tak štautek jen močni.

Vrè, vrè, vrè,
Mi smo Ribenčanjel
Kočevcam glino vkrademo,
De polej piskre delamo,
Vrè, vrè, vrè,
Mi smo Ribenčanje.

PRIŠLA JE MIŠKA

Prišla je miška iz mišnice,
Vzela pšeničko iz pšeničnice:
Miš pšeničko
Pod goro,
Pod to goro zeleno!

Prišla je mačka iz mačnice,
Vzela miško iz mišnice:
Mačka miško,
Miš pšeničko
Pod goro,
Pod to goro zeleno!

Prišla je lisica iz lisičnice,
Vzela mačko iz mačnice:
Lisica mačko,
Mačka miško,
Miš pšeničko
Pod goro,
Pod to goro zeleno!

Prišel je volk iz volčnice,
Vzel je lisico iz lisičnice:
Volk lisico,
Lisica mačko,
Mačka miško,
Miš pšeničko
Pod goro,
Pod to goro zeleno!

Mačka miško,
Miš pšeničko
Pod goro,
Pod to goro zeleno!

Prišel je medved iz medved-
nice,

Vzel je volka iz volčnice:
Medved volka,
Volk lisico,
Lisica mačko,
Mačka miško,
Miš pšeničko
Pod goro,
Pod to goro zeleno!

Prišel je lov'c iz lovčnice,
Vzel medveda iz medvednice,
Lov'c medveda,
Medved volka,
Volk lisico,
Lisica mačko,
Mačka miško,
Miš pšeničko
Pod goro,
Pod to goro zeleno!

Prišla je smrt iz mrtvašnice,
Vzela lovca iz lovčnice:
Smrt je lovca,
Lov'c medveda,
Medved volka,
Volk lisico,
Lisica mačko,

JAGER MI JAGA

Jager mi jaga,
Kaj mi pomaga,
Ptičca nasprot leti,
Vstrelil jo bom.

Ptičca zaupila:
»Kaj sem ti strila?
Saj sem prepevala
Cele noči!»

Ptičca zletela,
Na javor se vsela,
Hladna je senčica
Javorjeva.

Ptičca zletela,
Na okno se vsela:
»Zbudi se, mlad kristjan,
Saj je že dan!»

STOJI, STOJI TAM LIPICA

Stoji, stoji tam lipica,
Pod lipo hladna senčica,
Pod lipo miza kamnata,
Na štiri vogle rezana.
Stolov dvanajst okrog stoji,
Na njih sedé fantje mladí.
Vsak ima svojo kupico,
Vsak ima svojo ljubico;
Naliva vince si sladkó,
Veselo ga popiva z' njó.

Se perleti kje tičica,
Predrobna tica šinkovka.
Usede se na lipico,
Zapoje tako pesnico:
„Devičice! norčice,
Če fantam vse verjamate!
Zvečer obeta perstan zlat,
Zvečer obeta beli grad,

Al' zjutrej černe kajže ni.
Lazniki oj ste, fantje vi!“
„O tiho, tiho, tičica,
Predrobna tica šinkovka!
Fantíci bomo vjeli te,
Pop'lili tebi perje vse.““

„Če perje mi populite,
Življenja mi ne vzamete.
Mi perjiče spet zraslo bó,
V' zeleno poletim goró,
In tamkej bom prepevala,
Bom v' zelen travnik gledala:
Zibale bote sinčike,
Neporočene matere!
Dojile bote sin'ke ve,
Točile pregrenke solzé
Po d'vištvu, ki ga več ne bó,
Če vam ga fantje odvzamó.

Verjeti druj'ga jim nikar,
Ko: Bog pomagaj, Bog obvar'!“

BOG NAM JE USTVARIL ZEMLJICO

Bog nam je vstvaril zemljico — zemljico,
Zemljica rodila trtico — trtico.

Trtica rodila grozdeka — grozdeka,
Grozdek je rodil moštega — moštega.

Mostek je rodil vinčeka — vinčeka,
Vinček je rodil sodca dva — sodca dva.

Sodčki so rodili firklja dva — firklja dva,
Firklji so rodili glažka dva — glažka dva.

Glažki so imeli bratca dva — bratca dva. —
Zdaj pa ga pijmo vsak en glaž — vsak en glaž,
Da bo Jezus naš pajdaš!

Zdaj ga pa pijmo vsak po dva — vsak po dva,
Da bi tudi Marija bla!

Zdaj ga pa pijmo vsak po tri — vsak po tri,
Da bi tud' angéljci bli!

JEST SIM PA VINSKI BRAT

Jest sim pa vinski brat,
Pijem pa vince rad,
Vince bom zmiram pil,
Dokler bom živ.

Kadar umerl bom,
Vinca več pil ne bom,
Mene bodo djali v grob,
Pa firkel na grob!

Kdor kolj bo memo šu,
Vsak bo rekel taku:
To je bil vinski brat,
Pil ga je rad!

Žena bo memo šla,
Milo se bo jokala:
„Vstani gor, ljub moj mož,
Pil ga še boš!“

JE SMREČICA POSEKANA

Smrečica posekana,
Za barčico pripravljena.

»Ti bodeš delal barčico,
Ker maš na morji ljubico?«

»Jaz ne bom delal barčico,
Imam na suhem ljubico.«

Barčica napravljena,
Na morje je postavljena.

Šifkaptan na nji stoji,
Ozira se na vse strani.

Barčica zaplavala,
Moja dekle zajokala.

»Naj barčica odplava proč,
Ti ne boš moja dekle več!«

JE PA DAVI SLAN'CA PALA

Je pa davi slan'ca pala
Na zelene travnike,
Je vso trav'co pomorila,
In vse žlahtne rožice.

Meni pa ni nič za rož'ce,
Če jih slan'ca pomori;
Meni je za dekle moje,
Če me ona zapusti.

Ravno sredi moj'ga srca
Ena rožica cveti;
Če ne boš ji prilivala,
Se gotovo posuši.

»Kaj ji bodem prilivala,
Nimam vinca ne vode?
Pa ji bodem prilivala
Svoje solzice svetle.«

ZELENI JURIJ

Prošel je, prošel pisani vuzem,
došel je, došel zeleni Jure
na zelenem konji po zelenem polji.
Dajte mu, dajte, Jurja darovajte,
dajte mu mleka, zelena mu obleka,
dajte mu vina, da ga né bo zima,
dajte mu mesa, da se ne otresa,
dajte mu špeha, da ga né bo kreha,
dajte mu jajec, da ga ne bi zajec,
dajte mu kruha, da ga ne bi muha,
dajte mu sólí za debele volí,
dajte mu pogače, da mu noge póskoče,
dajte mu másti, da bo vreden části,
dajte mu hajde, da se doma najde,
dajte mu pleče, da vam kaj ne reče,
dajte mu krajcar, da ga né bo Sprajcar,
dajte mu škudu, da ne pojde k sudu,
dajte mu groš, da vam dojde još,
haj, haj, haj! bo li skoro kaj?
ljüh, ijüh, ljüht!

STOJI, STOJI LJUBLJAN'CA

Stoji, stoji Ljublján'ca,
Ljublján'ca, dolga vas.
Na sred' Ljublján'ce stóji
'Na lipka zélena.

Pod lipko je pa mlza
Oj mlza kam'nata,
Okoli mise so pa stolci,
Oj stolci rézani.

Na njih sedijo fantje,
Oj fantje Ljubljánčani,
In ti se pogovarjajo
Vsak od svoje ljubice.

Mojá je lepó rdeča
Kot rdeča gatrežal*
„Mojá je lépo béla
Kot béla lilija.“

In tud se pogovarjajo,
Kani drov' spat pojdejo.

In naramlajši pravi:
„Naredil bom en špas!
Ko bodo starš' pospali,
Bom šel k svoj ljubci v vas!“

Deklé za lipko stala,
Vse dobro slisála,
Je brž domú zbežála,
V kambro velbano,

In se je zariglála
Z devetmi rigelni. —
„Odpíraj, dekle, kambro
Nocoj to zadnjo noč!“

„Jest ti ne bom odpírala,
Ne teb' ne drugim več.“
„Prešmentani jeziki,
Ki ti vse povedó!“

„Men' ní nikdó povedal,
K' sem sama slisála,

Ko sem za lipko stála,
Za lipko zéleno.“

TRI TIČICE

Tri tičice, tri tičice
morje obletele.
Prva nosi, prva nosi
klasek od šenice.
Da b ga, Bog daj, da b ga, Bog daj,
v naše polje delal
Ona ga je, ona ga je
v naše polje dela:
naše polje naše polje
jako obrodilo.

Tri tičice, tri tičice
morje obletele.
Druga nosi, druga nosi
jagodo od grozda.
Da b jo, Bog daj, da b jo, Bog daj,
v naše gore delal
Ona jo je, ona jo je
v naše gore dela:
naše gore, naše gore
jako obrodile.

Tri tičice, tri tičice
morje obletele.
Tretja nosi, tretja nosi
zdravje i veselje.
Da b ga, Bog daj, da b ga, Bog daj,
v naše selo delal
Ona ga je, ona ga je
v naše selo dela:
naše selo, naše selo
zdravo i veselo.

LJUDSKO PRIPOVEDNIŠTVO

ŽAL ŽENE

Hermonkinja na Volinjaku je užalila žal ženo, ki je zato šla z vsemi svojimi družicami k Začnu. Ko je bil Začen nekoč na polju, je slišal ženske glasove:

»Bob sej, bob sej!«

Mislil je sprva, da ga ima kdo za norca, ker je po njivah ležal sneg. Končno si je rekel: »Nekaj boba sem ali tja, zaradi tega ne bom ubožnejši in tudi ne bogatejši!« In je raztresel po njivi nekoliko boba. Žal žene so boba pobrale in si ga skuhale. Prihodnje leto pa je imel kmet boba kakor še nikoli.

Tudi Začnovka se je žal ženam kmalu zamerila, zato so šle k drugemu kmetu in mu govorile:

»Sej danes proso, sej danes proso!«

Kmet je res sejal proso, ki je zelo dobro obrodilo. Žal žene so ga oplele, tako da kmet ni imel nobenega dela. Nekega dne pa je prišel kmet na njivo in videl, da so žal žene poruvale vse proso in ga vsadile s klasjem v zemljo, tako da so mogle koreninice v zrak. Kmet se je zelo hudoval in žal žene preklel. Tisto leto je dobil toliko prosa, da ga drugače niti v desetih letih ni toliko pridelal. Žal žene pa so ga zapustile, ker jih je preklel.

Čez nekaj časa so se žal žene nastanile v veliki Kotnikovi votlini. Kotnikovo posestvo leži tik ob štajersko-koroški meji. Ljudje, ki so hodili po cesti iz Javorja, so mnogokrat slišali lepo ubrano petje žal žen, ki so jih imenovali tudi bele žene ali pa vile.

Žal žene so Kotnika obvarovale marsikatere nesreče in mu tudi pomagale pri delu. Poleti, kadar je bila sila za žanjice, so pridno žele. Kmet je postavil žal ženam opoldne, ko so šle druge žanjice domov k obedu, hrano na njivo. Žal žene so pojedle in potem zelo pridno žele, dokler se niso žanjice vrnile na polje. Žele so samo s srpi tistih žensk, ki niso med delom pljuvale v roke. Žanjice, ki so imele to grdo navado, so našle vselej, ko so se vrnile, svoj del njive nepožet.

Žal žene so Kotnika vsako jutro učile sejati in mu dajale dobre nasvete. Kmetici pa to ni bilo po volji in je zato nastal med njo in kmetom prepir. Končno so se žal žene ujezile in povedale kmetu, da jih ne bo več, ker jih v njegovi hiši vedno »kača pika«. Zaradi ženske prepirljivosti so odšle iz Mežiške doline, z njimi pa je odšla tudi sreča.

GORSKI ŠKRAT

Gorski škrt je že od nekdaj domoval v Peci, kjer je stražil zlate in diamantne rudnike. Zlato rudo so kopali v krajih od Pece do Sv. Križa pri Belih vodah blizu Mozirja. Neki podjeten človek je našel pri Sv. Križu zlato rudo, si najel delavcev in pridno izkopaval bogastvo. Gorskemu škrtu je bilo prav, da so se ljudje okoristili z bogastvom gor, posebno še, ker je ljudem, ki so bili rudarji, primanjkovalo kruha. Tudi človeku, ki se je lotil tega posla kot podjetnik, ni bilo kaj oponašati. Toda z isto naglico, kakor je obogatel, je tudi posurovel. V rudarjih je videl samo številke, ki naj mu nagradijo čimprej in čimveč bogastva. Najel si je paznike, da so gonili delavce noč in dan. Kakor

je gospodar bogatel in se redil, so bili rudarji vsak dan revnejši, bolj suhi in blede.

Neki delavec je imel obilno družino. Ko je prišel le za kratek čas domov, so ga prosili otroci:

»Oče, kruha! Oče, kruha!«

On pa nikoli ni mogel nasititi vseh mladih želodcev. Prosil je podjetnika, da mu zviša plačo, ta pa ga je surovo odbil. Pri delu je potem premišljeval, kako bi prišel surovežu do živega. Pri tem se je nekoliko ustavil, pa zopet brž zagrabil za kramp, ko se mu je približala lučka. Pa to ni bil paznik; prihajajoči je imel zeleno lučko. In že je stal pred njim možicelj širokega, starikavega obraza, z dolgo sivo brado, v rdečih kratkih hlačah, z rdečo kapico na glavi, odet v moder suknjič. Bil je gorski škrat.

Vprašal je delavca, zakaj je tako čemeran. Ta mu je potožil gorje in še posebno tistih rudarjev, ki imajo številne družine. Gorski škrat mu je nasvetoval, naj se delavci zberejo in zahtevajo pošteno plačo za pošteno delo ter naj podjetniku tudi zažugajo. Če bi ne uspeli, naj pokliče zopet niega.

Delavci so se res zbrali ter prosili in rotili podjetnika in paznike za pošteno plačo. Dosegli so nasprotno. Podjetnik jim plač ni zvišal, povečal je le število paznikov, ki so tudi skrbno pazili na to, o čem se rudarji pomenkujejo. Delavca, ki je govoril z gorskim škratom, so vzeli na piko in mu dali najslabšo številko na najtršem kamnu. Tako se mu je zaslužek znižal še za tretjino.

V tej stiski je delavec trikrat zažvižgal in gorski škrat je zopet prišel k njemu. Poučil je delavca, naj zadela pod izkop železno kokoš s petimi jajci in zlato prekolne. Ko je to naredil drugega dne, je nastal v rovih šum in hrup, kakor bi se rušile gore. Rudarji so zbežali iz jame. V trenutku se je vsa zlata ruda v rudniku spremenila v ničvreden kamen. Delavec, ki je to naredil po škratovem naročilu, je vpil:

»Delavci smo ubogi, sedaj boste ubogi še vi, morilci delavcev!«

- - -

Svoje dni je pasel majhen deček v Istri blizu morja nekoliko krav, ki jim je bilo pridruženih tudi nekaj ovac in koz. Bilo je popoldne in pekoče sonce je pripekalo na zemljo. Kar deček zagleda tri lepe deklice, ki so spale na mehki trati. Bile so vile. Neizrečeno so bile lepe, pa tudi zelo podobne so si bile: skoro enake so bile med seboj. Mirno so ležale in vsaj na videz sladko spale. Deček niti malo ni pomislil, da bi utegnile biti vile. Mislil je, da so navadne deklice, ki so se po soncu sprehajajoče utrudile, pa so legle in zaspale.

— Toda sonce jih bo opeklo, — misli deček sam pri sebi.

— Škoda tako lepih obrazov! Moram jim pomagati.

Splezal je na bližnjo lipo, nalomil prav košatih vej in jih zasadil okoli deklic tako, da jih sonce ni moglo nič več ožgati.

Ne dolgo nato se vile zbude in vstanejo. Prično se čuditi in spraševati druga drugo, kdo le je bil tako usmiljen, da jih je ubranil pred sončno pripeko. (Dobro pa so vse vedele, kaj se je bilo zgodilo, kajti vile nikdar ne spe, temveč se le narede, kot bi spale. Spraševale so le zato, da vidijo, ali se bo deček oglasil ali ne).

Pastirček pa se ni oglasil, marveč je poizkušal celo zbežati, ker vil ni mogel gledati; lasje so se jim namreč preveč bleščali. Svetili so se kakor suho, čisto zlato. — V tem trenutku so bile že vse tri pri njem. Ni jim mogel uiti. Povprašale so ga, kaj hoče v dar, ker jih je obvaroval pred žgočim soncem. Deček pa si ni upal nič prositi. Ponujale so mu čudno mošnjo denarjev, ki ni v njej nikdar zmanjkalo rumenih cekinov. Toda pastirček za vse to ni nič maral, ker denarjev še poznal ni. Da bi se pa z denarjem samo igral in ga ogledoval, tudi ni hotel, kajti denar je mrtev, on pa je imel živa goveda in ovce, ki so mu bile nad vse. Ko so vile to opazile, so mu rekle:

»Ko boš zvečer gnal domov, boš slišal za seboj od morja sem zvončkljanje vsakovrstnih zvoncev, pa nikar se med potjo ne oziraj, dokler ne prideš domov.«

To so rekle in izginile.

Zdaj šele je deček spoznal, da to niso bile navadne deklice kakor druge, ampak bržkone vile.

Počasi se je sonce bolj in bolj nagibalo v morje in pastirček žene svojo čredico domov. Čim bolj se je bližal domu, tem večje zvonjenje in bingljanje je slišal za hrbtom. Toda pozabil je, kar so mu bile vile naročile. Ko je bil že na pol pota, se radoveden obrne, da vidi, kdo li žene za njim toliko blaga? Pa zagledal je veliko trumo ovac, krav in koz, ki so šle iz morja za njegovim blagom. V trenutku pa, ko se je ozrl nazaj, je vse prenehalo hoditi na suho iz morja. Samo tista truma ga je spremila do doma, ki je bila že zunaj. Če bi pastirček ne bil pogledal nazaj, bi imel neizrečeno veliko blaga; pa saj mu je bilo tudi to dovolj, ker je tudi revne sosede bogato obdaril z blagom, ki so mu ga bile vile prav čudno podarile.

DIVJI MOŽ IN LOVEC

Ves dan je Podgošar zaman lazil za divjačino in ni mogel zalesti nobene zverjadi, da bi bilo kaj mesnega za Smihela dan. Čudno se mu je zdelo, kam bi se bilo vse vtaknilo. Truden se spravi na večer v samotno lovsko kočo, da bi si skuhal večerjo in prenočil. Drugo jutro se je mislil podati v Zaganjaveč, če bo tam več sreče. Ravno si je kuhal žgance, kar se začujejo koraki za bajto. Nekdo prihaja, zelo trdo stopa, da poka hosta pod njegovimi nogami.

Že potrka na vrata, kakor da bi bila klada priletela nanje, nato udari na leseno steno, da se bajta strese. Ko odpre lovec vrata, zagleda čudno prikazen: velikega, piečatega moza. Brada, dolga kakor konjski rep, mu visi po obraslih prsih. Izpod obrvi, krtačam podobnih, mu kakor ognjene iskre lesketajo divje oči. Crni kodrasti lasje se mu vijejo čez pleča. Z močnim pasom ima pripeto medvedovo kožo okrog sebe, v pesti stiska strašno gorjačo. Lovec se prestraši, a vendar vpraša: »Kdo ste, kaj bi radi? Le vstopite, večerja bo urno skuhana, če vas je volja, laško zajamete pri meni, saj je bila letos dobra letina.«

Tujec se skloni, zleze skozi nizka vrata ter sede na trdo klop. Poleg njega je ležalo pol hleba rženega kruha. »Kaj delate tu v gozdu?« vpraša tujec glasno. Lovec mu pove, da je ves dan zaman lazil za divjačino in da ni videl niti zajca. »Jaz sem gospodar, jaz pasem divje živali: jelene, srne in vse, kar živi v zelenem gozdu pod milim nebom. Daj mi kruha, kajti to je dobra jed, in priženem ti jutri celo čredo svojih živali, da si boš mogel izbirati, kar boš hotel.« Lovec mu nato pravi: »Tam na klopi zraven tebe leži kruh, kar vzemi si ga, kolikor hočeš.« — »Dobro si govoril,« reče divjak, »kajti če bi mi ga bil hotel dati samo kos, bi ti odtrgal roko in jo snedel s kruhom vred. Pa ker si mi dovolil, da smem vzeti, kolikor mi drago, ti ne storim nič žalega. Zahotelo se mi je takega kruha, ki ga pečejo ženske, zakaj to je nekaj dobrega.«

Nato se gost ogleduje po bajti in spregovori, kazaje v kot, kjer je visela puška: »Kaj pa je to?« — »Moja pipa,« pravi lovec, »pokadi, če se ti ljubi.« — »Natlači mi jo!« — »Je že,« pravi lovec in se skrivoma vzradosti ob misli, da se bo mogoče divjak sam skončal, »le v usta jo vtakni, jaz pa jo nažgem, a ti le dobro vlecil.« Toda lovec se je motil; divji mož je poznal puško in je hotel le pokazati, da se ne boji ne krogla ne strela. Cevko vtakne v usta. Miha pa mu vžge prah na prašnici. Puška počí, a kosmatinec se ne zvrne, temveč pljune kroglo iz ust, rekoč: »Tvoj tobak je malo prida, kadi ga sam.« Lovec je hvalil boga, da ni bilo kaj hujšega, in povabi divjaka na večerjo.

Ko pospravita, kar je bil Miha skuhal, se tujec dvigne in pravi: »Dobro me poglej, da boš poznal divjega moža, ki ve za vse zaklade in rudnine, zlata in srebra, in ki so mu podložne zverine v črnih gozdovih. Zapomni si, človeče, da ne storim nikomur žalega, kdor me ne ujezi, toda gorje tistemu, ki bi me žalil. Sreča tvoja, da si dal, za kar sem te prosil, sicer bi te zadušil v tej bajti in pojedel s kostmi vred. Jutri zarana bodi pripravljen ob zori, pred bajto ti priženem svoje črede.« Nato se zgubi v temo.

Lovec se zarije v pograd spat, ves vesel, da se je vse tako lepo izteklo. Ko vstane drugo jutro, vidi veliko tropo srn in jelenov in se ne more odločiti, kaj bi odbral. Nazadnje pomeri na rejenega jelena, ki se zadet zvali po tleh. Vtem se zasliši strašen žvižg divjega moža, ki je stal nekje v goščavi, in vse živali se poizgube, kakor da jih je bil veter odnesel.

PASTIRČEK

K pastirju je prijahal mešetar in ga vprašal, čigav je. Pastirček se je odrezal:

»Čigar je živina, tega sem tudi jaz!«

»Čigava je pa živina?« je vprašal mešetar.

»Tistega, čigar sem jaz,« je ključoval pastir.

Mešetar je odjahal v vas in tam zatožil porednega pastirja. Vaščani so pastirja za kazen zaprli v sosedovo klet

in mu se večerje niso dali. V kleti je bil plošč slanine. Pastir je bil sirota in je pasel živino vseh kmetov v vasi, zato ni bil pastir samo tega ali onega kmeta in je zato tudi silno čutil nepravilno kazeno.

Kmalu je iztaknil slabo okno v kleti, odtrgal križ in pobegnil s slanino vred. V gozdu je slanino skrival v grmovje in se na drugem kraju ulegel v senco, da se odpočije.

Ko je kmet opazil, da je zmanjkala slanina s pastirjem vred, je ozmerjal mešetarja, češ da je kriv, da je ob slanino, ker je zatožil pastirčka. Mešetar je odjahal v gozd, da bi dohitel begunca. Zbudil je spečega pastirja in ga vprašal, ali je videl tatu s slanino. Pastir se je brž znašel in dejal, da ga je videl, kako je odšel med čeri za gozdom. Mešetar je dal pastirju konja, naj ga pridrži, ker bo sam splezal v skale za tatom. Pastirček je mešetarja nedolžno vprašal, kaj naj naredi, če bi mu hotel konj pobegniti. Mešetar je zarenčal:

»Drži ga in mu reci, naj ga vrag odnese!«

Komaj je mešetar odšel, je pastir zapeljal konja globlje v gozd na kraj, kjer je imel skrito slanino. Tam je konja dobro privezal in mu odrezal rep. Rep je potem privezal k debelemu brunu in ga zakopal na kraju, kjer mu je mešetar izročil konja, tako da so gledale ščetine iz zemlje.

Mešetar se je po brezuspešnem iskanju vrnil in nahrulil pastirja, kje je konj. Pastir mu je mirno odgovoril:

»Saj sem mu rekel, naj ga vrag nese, kakor ste mi naročili. Pa se je kar tukaj v zemljo pogreznil, samo rep se še vidi iz nje.«

Mešetar je potegnil za rep, pa ga ni mogel izvleči. Tekel je v vas in vaščani so mu prihiteli na pomoč. Z združenimi močmi so potegnili za rep, da se je utrgal.

Mladenič jo je že prej popihal s konjem in slanino v drug kraj, kjer so živeli pravičnejši ljudje.

DOLGOUHEC IN MEDVED

Bili so hudi časi. Obleka se je podražila, mnogo otrok je bilo nagih. Kmet je posekal gozd, drevje prodal prekupčevalcu, grmičje požgal in posejal na pogorišču oves.

Oves je lepo zorel, kar sta opazila tudi zajec in medved ter mnogokrat hodila v goste. Nekega večera sta se srečala v ovsu. Medved je zarenčal nad dolgouhim paglavcem:

»Poberi se od tod, oves je moj!«

Zajec je pomigal z ušesi in odvrnil:

»Oves je tvoj, prav, pozobljem pa ga jaz; taka hrana mi tekne!«

Tako oblastno besedičenje je debeluhu zaprlo sapo, zajec pa je nadaljeval:

»Buča, meniš, da moraš vse ti požreti, ker si večji od mene. Za oves se še stepeva, da ti bodo žvižgale pete. Kar poskusiva se! Pa ne, da bi kateri pri tem izgubil življenje! Stisniva najprej kamen; kateri ga bo tako stisnil, da bo pritekla voda iz njega, tistega bodi oves!«

Medved je zdrobil kamen v prah. Izpod krempljev so mu švigale iskre, a voda le ni pritekla iz njega. Zajec je udaril po kamnu, ga prej skrivaj omočil in ga ponudil začudenemu medvedu pod nos:

»Vidiš, buča, ti si slabič! Če se te samo dotaknem, bo po tebi in ležal boš za tisto goščo!«

»O-joj, o-joj, majhna žaba, pa mi je mojster. Naj velja, kar hoče, zbežati bo treba,« je vzdihnil medved. Zajec je strigel z ušesi in vse slišal. Debeluhu je svetoval:

»Utrujena sva, pojdiva na tisti hribček k plotu in se spočijva!«

Kakor sta rekla, sta tudi naredila.

Medved je smrčal, zajec tudi. Zajec je res spal, medved pa ne. Že je medved mislil, da se mu nudi ugodna priložnost, da bi zbežal. Pogledal je zajca in videl, da ima odprte oči. Čakal je še dolgo, zajčeve oči pa so vedno bolj buljile. V skrajni sili se je medved opogumil in zbežal, da so pete žvižgale in mu je dlaka stala pokonci kakor petelinu perje.

Ustavil ga je šele volk:

»Hej, pobratim, kam tako naglo, saj vendar ne gori voda!«

Kosmatinec je v sramu priznal:

»Ljubi brat, skoraj bi bilo po meni, majhna žaba mi je mojster!«

»Dvema pa gotovo ne bo,« je menil volk. Šla sta pod klanec gledat junaka zajčka. Medved se je postavil na zadnje noge in videl zajca, volk pa ne, ker se ni znal postaviti na zadnje noge.

»Vidim, da ti moram pomagati,« je rekel kosmatinec, prijel volka, se postavil za njim na zadnje noge, ga dvignil visoko v zrak in vprašal:

»No, ali ga vidiš tam za plotom?... Mrcina, odgovori, ga vidiš ali ne?«

Volk pa ni odgovoril ne sedaj in ne pozneje, ko ga je medved izpustil iz objema, kajti medved ga je bil pri dvigu stisnil tako krepko, da je bilo po njem.

Ko je medved videl mrtvega tovariša, je izbuljil oči:

»Sam pogled ga je umoril! Moram biti pač zelo trden, da ni že po meni, ko sem vendar z zajcem govoril in še celo poleg njega ležal!«

Kosmatinec je brž pobegnil iz naših krajev, kjer je dosti zajcev, in se še danes ni vrnil: tudi volkov ni več pri nas, kajti poslednjega je stisnil medved, ko mu je hotel pokazati zajca.

Nasprotno pa pri nas miga vse polno dolgouhcev v ovsu, ki jih najdeš tudi za plotom.

PRAVLJICA O DRAVI

Bilo je v tistih časih, ko naši pradedje rži in pšenice še niso poznali. Tedaj je živel ob Dravi na Koroškem zelo bogat ribič. Vse svoje premoženje si je pridobil s tem, da je pridno lovil ribe v Dravi. Poln hvaležnosti je nekega dne vprašal Dravo:

»Mamica Dravica, s čim naj ti povrnem, ker si mi pomagala do blagostanja?«

Drava je nato odgovorila:

»Pojdi daleč po svetu. Tam v daljnem kraju najdeš ljudi, ki imajo bel in ržen kruh; od vsakega mi po en hlebec kupi in mi ga prinesi!«

Ribič se je odpravil na pot in prišel v bogate in lepe kraje. Ljudje so tam jedli, česar on dotlej ni poznal: lep kruhek. Kupil je dva hleba, kakor mu je bila Drava velela — naročila. Ko se je vrnil, je vrgel hleb pšeničnega in hleb rženega kruha v Dravo. — Nato je Drava začela naraščati in je poplavila ves levi in desni breg. Ko pa je voda odtekla, je pričela zemlja odganjati lepo rž in rumeno pšenico.

Tako so ljudje dobili seme in posvoda so začeli sejati rž in pšenico.

SEDEM LET PRI BELI KAČI

Svoje dni je hodil majhen deček v gozd po drva. Nekega dne je šel mimo globoke jame, spolznilo mu je in je padel vanjo. V jami je bilo mnogo kač, a prva med njimi je bila kačja kraljica ali kačji lev, bela kača z blestečim demantom na glavi. Deček se je bal kač, vendar mu niso nič hudega storile. Naglo se jih je privadil, le lačen je bil. Videl pa je, kako ližejo kače neki kamen, pa ga je začel tudi sam lizati in ni bil več lačen. Tako je preživel v luknji med kačami sedem dolgih let. Ko je sedmo leto minilo, mu je kačja kraljica rekla:

»Sinko, ti bi šel rad domov, ali ne?«

»Seveda, rad bi šel domov,« ji je odgovoril deček, »samo ne vem, kako.«

»Ne skrbi za to,« mu je odvrnila kačja kraljica, »toda — gorje ti, če nas izdaš!«

Deček je prisegel kačji kraljici, da je ne izda, potem ji je sedel na rep in ona ga je vrgla iz jame.

Deček je šel vesel proti domu. Vsi domači so se mu zelo čudili, ker so mislili, da je že davno mrtev. Na vse načine so ga domači prosili in silili, naj jim pove, kje je bil toliko časa. Deček pa se je branil, dolgo časa se je branil, a ko oni le niso mirovali, jim je povedal, da je bil v jami pri kačji kraljici. Zdaj spet niso prej mirovali, dokler ni obljubil, da jim pokaže kačjo kraljico.

Šli so k jami. Deček je splezal na deseto bukev od jame in glasno zažvižgal. Zažvižgal je prvič — nič, zažvižgal je drugič — zopet nič, zažvižgal je tretjič — in iz jame se je prikazala kačja kraljica, bela kača z demantom na glavi. Žalostno je spregovorila:

»Sinko, sinko, zakaj si mi prisegel, da me ne izdaš?« — Potem je rekla navzočim, naj ji puste, da se še enkrat obrne. A ko se je obrnila, je podrla devetero bukev, le desete ni mogla, na kateri je čepel deček. Sreča njegova, da je zplezal na deseto bukev, kajti drugače bi bilo po njem.

KRALJ IN NJEGOVI TRIJE SINOVI

Bil je kralj, ki se je zelo postaral. Nekega dne pokliče svoje tri sinove k sebi in jim govori:

»Sinovi moji! Prestar sem že, da bi mogel še dalje kraljevati, pa tudi čutim, da mi ne bo več dolgo živeti. Vse tri ljubim z enako ljubeznijo, a na mojem prestolu bo le eden naslednik. Težko mi je soditi, kateri je najvrednejši. Pojdite torej po svetu in vsak naj poskusi svojo srečo. Kateri mi prinese najdražje darilo, bo moj naslednik.«

Sinovi so se razšli. Vsak je upal, da bo poiskal najdražje darilo, postal naslednik po očetu in kralj mogočne kraljevine.

Najstarejši sin ni dolgo pomisljal. Vedel je, da so njegovemu očetu dragi kamni zelo všeč. Zatorej gre k draguljarju, tam kupi najdražji demant in ga nese očetu. Oče ta dragoceni dar z veseljem sprejme in ga spravi.

Drugi sin si misli: — Krona mojega očeta je že zastarela; če bom jaz naslednik na kraljevem prestolu, se bo premalo lesketala na moji glavi. K zlatarju grem in naročim krono, lepšo kot vsaka druga kraljevska krona.

Kakor je mislil, tako je storil. Zlatar mu je izdelal krono iz čistega zlata. Najlepši in najdražji kamni so se blesteli v njej.

Tudi darilo tega sina je kralj z veseljem sprejel in ga shranil med drugimi svojimi zakladi.

Najmlajši sin pa je hodil po svetu, iskal primerno darilo za kralja, svojega očeta. Vse, karkoli je našel, se mu je zdelo preslabo za dobrega očeta. Mislil si je: — Moj oče ima vsega tega, kar vidim po svetu, več ko dovolj. Stari ljudje tudi ne marajo za take posvetne stvari. Vidim, da ne najdem ničesar, kar bi razveselilo srce mojega dobrega očeta. S praznimi rokami se moram vrniti domov in prepustiti kraljevi prestol enemu svojih bratov. Naj bo! Saj ga nikomur ne zavidam, jaz pa lahko mirno in zadovoljno živim ob tem, kar mi bo dala očetova ljubezen.

Tako misli in stopi v kraljevi dvorec pred svojega očeta kralja.

Oče ga vpraša: »Kakšen dar mi prinašaš ti, moj dragi sin?«

Ta mu plaho odgovori: »Oče moj. Po dolgem in širokem sem iskal po svetu darilo, ki bi bilo vredno vaše ljubezni do mene. Ali zaman! Na vsem svetu ne najdem takega darila. Prinašam pa vam torej svoje srce, ki vas iskreno ljubi. Vzemite ga z ono ljubeznijo, s kakršno vas ljubim jaz, in izročite kraljestvo enemu mojih bratov, meni pa dovolite samo to, da vam strežem z otroško ljubeznijo do tistega trenutka, ko vas loči usoda od nas.«

Ko kralj sliši te besede, ganjen od veselja objame najmlajšega sina in mu reče:

»Ne tako, moj dragi sin! Nihče drug ko ti naj bo vladar mojemu kraljestvu, kajti tvoja sinovska ljubezen je meni najdražji dar. Vidim tudi, da imaš gorečo ljubezen do svojih bratov in podložnikov. Zato tebi izročam kraljestvo.«

TURKI

Skoraj vedno, kadar so pridrli Turki v slovenske kraje, so skušali opleniti tudi Mežiško dolino. Na Kranjskem in Hrvaškem so nalovili dovolj ljudi, ki jim je bilo znano, da je onkraj Plešivca in Karavank bogata dežela. Pidrli so celo v Rabelj v Kanalski dolini, ker so zamenjali svinčeno rudo z zlatom. Oropali so vasi okoli Drave in prihrumeli tudi v Mežiško dolino. Prva drhal, ki je prispela v Mežiško dolino, svojih roparskih izletov ni več ponovila, a novico o bogastvu mežiških rudnikov so janičarji zanesli med druga krdela. Tolpa, ki je oropala Pliberk in Dobro vas, je hotela priti v Črno, katere bogastvo je bilo znano daleč okoli.

Turki so bili premeteni in so vedeli, da ne bo mnogo plena, če bodo prodirali po dolini, ker bodo domačini zažgali na gorah kresove v znamenje, da je Turek v deželi. Zato so hoteli prek gorovja udariti v Črno, kakor strela z jasnega, da bi Črnjani ne mogli skriti bogastva in se pripraviti na obrambo. Prodirali so iz Pliberka na Rišperk. Do Rišperka pot ni bila težavna, prodiranje proti Peci pa jim je delalo vedno več težav.

Ko so prilezli na pobočje Pece, jih je dohitela strašna burja. Bliskalo in treskalo je ter lilo kakor iz škafa. Turke je premočilo do kože, da so se tresli kakor trepetlike. Ni-

koli še niso doživeli planinskih lepot in grozot nevihte. Ko so udarjale strele v skalovje, je marsikateri Turek zletel s konja, klical Alaha ali pa klel po turško, slovensko in hrvaško. Šele pozno popoldne je burja ponehala, niso pa vedeli, kje so, ker jih je takoj zavila gosta megla, ki jim je zastrla vsak pogled, da so videli le repe pred seboj stopajočih konj. Med potjo so zajeli pastirja. Ta se je tako prestrašil, da je jecljaje ponavljal na vsako vprašanje: »Da, da!« Turki so ga vprašali, ali je pred njimi ravnina, ali morejo zdirjati in ali bodo kmalu pred Črno. Pastir je jecljal svoj »da, da« in Turki so pognali konje v dir. Tako je turški paša na čelu krdela pridiral na Kordeževe peči. V megli ni videl prepada in je strmoglavil s konjem vred v globino. Za njim pa jezdec za jezdecem. Zaostali Turki so slišali krik in drveli še z večjo naglico v pogubo, ker so mislili, da morajo priskočiti njim, ki so že v boju, na pomoč. Le malo se jih je rešilo, vsi drugi so obležali pod Kordeževo pečjo.

Kordeževa skala je tako rešila Črno pred Turki. Tam se še sedaj najdejo turške sablje, noži in podkve turških konj.

MIKLOVA ZALA

Nekoč so prišli divji Turki do Šentjakoba v Rožu. Prebivalci so se zatekli v tabor; tako so imenovali v tistem času prostore okrog cerkva, ki jih je obdajalo zidovje, za katerim je ljudstvo našlo zavetje za turških napadov. Prebivalci so se branili sicer hrabro za svojim zavetjem, a vendar se je Turkom posrečilo vdreti v tabor. Domačine so pobili ali pa jih odvedli v sužnost, vas pa požgali. Med številnimi ujetniki je bila tudi mladoporočena lepa žena iz Serajnikovega rodu. Ker se je hiša zvala pri Miklovih, je bila kmetica znana pod imenom Miklova Zala. Turki so odvedli Zalo globoko v Turčijo in jo prodali nekemu paši. Tako se je prikupila svojemu gospodarju, da jo je hotel poročiti pod pogojem, da prestopi v turško vero. Toda Zalika v to ni hotela privoliti. Tako je živela sedem let v ujetništvu. Nekoč si je zapela milo pesem v svojem slovenskem jeziku. Stari vrtnar, ki je bil istotako ujetnik in rojen baš v Rožaku, je slišal pesem in razumel vsako besedo. Tudi v njem se je zbudila želja, da bi še enkrat videl svojo drago domovino.

Nekako je dosegel, da je spregovoril z Zalo med štirimi očmi. Ona je prepoznala v njem svojega starega ujca, ki so ga bili odvedli Turki pred nedavnim časom s seboj. Domenila sta se, kako bosta pobegnila. Res se jima posreči, da zapustita Carigrad, ne da bi zbudila pozornost. Šla sta proti severu in dospela do Donave. Hipoma opazita, da ju zasledujejo peslajnarji. To so bila bitja človeške podobe, ki so imela samo eno nogo in oko sredi čela. Dano jim je, da že od daleč zavohajo kristjana in ga izslede kakor lovski psi zajca. Begunca sta šla proti toku Donave, kakor je Zali svetovala neka stara Turkinja. Hodila sta samo ponoči, podnevi sta se skrivala v vodi pod koreninami dreves, rastočih ob bregu. Na glavo sta si devala zeleno rušo, da jima pesjani ne bi prišli na sled. Nekoč sta tako čepela skrita, kar prihrume pesjani in slišala sta jih govoriti:

»Tu je b'la, tu je ni,
krščanski duh diši.«

Končno sta le prispela do Šentjakoba.

Sedem let je čakal Zalin mož na ženo. Nazadnje je sklenil, da se zopet oženi; ni namreč mislil, da se žena kdaj vrne. Bilo je baš v nedeljo, ko so šli svatje v cerkev. Zala in njen ujec, ki je bil preoblečen kot berač, sta se postavila pred cerkvijo. Ko ugleda Zala svojega moža ob strani druge žene, odvrže ogrinjalo in zakriči: »Stojte, gostjel Jaz sem Zala, njegova zakonska žena.« Po poročnem prstanu je mož spoznal svojo ženo. Namesto gostije sta slavila zakonca veselo svidenje.

KRALJ MATJAŽ

Nekoč je šel kmet v gozd in srečal mladeniča, ki ga je zapeljal k skali s tremi linami. Kmet je videl skozi prvo lino veliko polje same zrele pšenice, ki jo je žela stara ženičica. Skozi drugo lino je videl vojsko; ljudje so se klali med seboj, da je bilo groza. Skozi tretjo lino je videl spečo

vojsko, v katere sredini je spal za mizo kralj. Kmet je nekoliko potegnil meč iz nožnice in vojaki so se brž prebudili, ko pa je meč spustil zopet nazaj v nožnico, je vojska zopet spala.

Mladenič je razodel skrivnost, da je speči vojak pri mizi kralj Matjaž. Povedal je, da se bo začela vojska, ko bo pšenica zrela in ko ne bo nič ljudi za žetev razen starih žensk.

Ko se je kmet vrnil v svoj kraj, so mu bili vsi ljudje tuji in nihče ga ni poznal. Da je ljudi prepričal, da je iz te vasi, je pokazal kraj, kjer je bil svoje dni mlad oreh. Na tem kraju so kopali in našli v zemlji še preperere orehove korenine. Ob njih se je kmet sesul v pepel.

Mogočnemu Matjažu so bili drugi vladarji nevoščljivi in so zbrali zoper nega sila veliko vojsko. Matjaž je moral s sto preživelimi junaki v votlino v Peco, ki se mu je sama odprla in ga skrila njegovim sovražnikom.

Spodnji Korošci trdijo, da je ljudstvo izbralo Matjaža za kralja na Gosposvetskem polju in da je imel svojo stolico na Krnskem gradu. Matjaž je imel noč in dan odprta vrata za siromake in zatirance in vsakdo je našel pri njem pravico in zaščito. Matjaž je dal kovati zlatnike in takrat so bili na Koroškem zlati časi.

SREDNJEVEŠKO PISEMSTVO

BRIŽINSKI SPOMENIK II

Ece bi ded naš neze
grešil tevuckigemube
sm starost nepriigon
lečki nikoligeze per
sali nemugi nislzna
teletimoki nuuvuf
kigemubefm bonc
selavuičubui ne
priužninu uvignu
odsluuuubofigf potom
nana rod'lovuc'ki
starosti iperzali boi
do nemoki lbllre
dužemirt. I pagiba
trina pomemem ze
dužino uuebbfi nu
resemze botomu ol

Starost zich mirzesh
del Esfunt dela foto
nina Esatcbu tuorim
bratra oklevetam Efe
tatva Esraz'bai Esputa
ugongenige Esroti Choi
se lh nepalcm nuige pre
starum Esne nauuizt
nužec tet del mirzene
pred bošima ožima mo
sete poturju žinzi um
deta l'zumi razumeti
esebese priuue žlou
uczi yliža talic lco
se imuigežim tere ne
priužnina uz ncauvi
deffe l'bošiu uzliubise

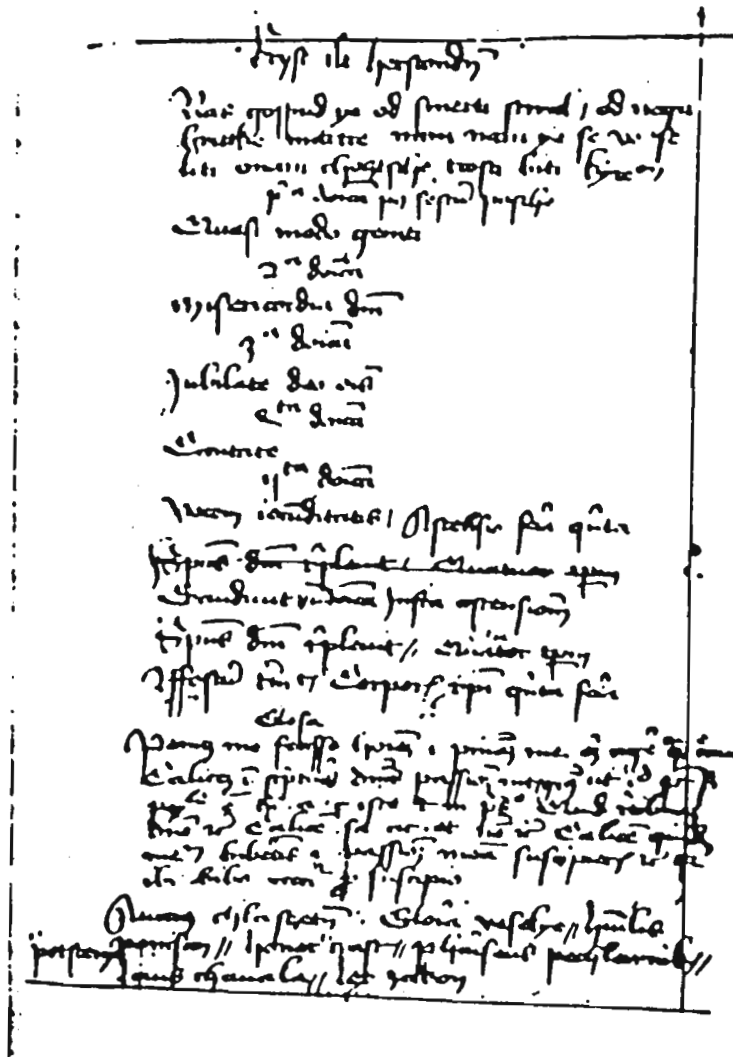
Brižinski spomenik II

Efe bi ded naš ne sgréšil te v. véki jemu bé žiti, starosti ne prijeml'qži nikoliježe pečali ne imy ni slzna tēlese imqži, nu v véki jemu bé žiti. Požeze zavistjy by neprijazniq vignan od slavi božje, potom na narod človečki strasti i pečali poidq i nemoti i p(o) s(em) rēdu s(ə)mrt. I paki, bratrija, pomēnem sq, da i sinove božji narečem se; potomu ostanēm sih mrzkih dēl, eže sqt dēla sctonina: eže trēbq tvorim, bratra oklevetam, eže tatva, eže razboj, eže plti ugojeñje, eže roti, kojihže ne pasem, nu jē přéstq pam, eže nenavist; ničže tēh dēl mrže nē před božjima očima.

V Ramovševem prevodu se bese dilo drugega spomenika glasi takole:

Ce bi naš praded ne bil grešil, bi večno živel, ne bi se staral in ne bi nikoli imel skrbi, tudi ne nesrečnega telesa, marveč bi večno živel. Ko pa je bil po hudičevi zavisti pregnan od božje slave, so na človeški rod prišle bolečine, žalosti, bolezni in navsezadnje smrt. Vendar pa, bratje, spomnimo se, da se imenujemo tudi sinovi božji. Zato opustimo ta mrzka dela, ki so hudičeva dela, kakor malikovanje, obrekovanje brata, tatvina, uboj, poltenost, nespoštovanje priseg, ki jih prelamljamo, sovraštvo; nič ni bolj ostudno pred božjimi očmi kot ta dela.

STIŠKI ROKOPIS

Stiški rokopolis

Naš gospod je od smrti vstal,
 od njega bridke martre;
 nam je se veseliti,
 on nam hoče trošti biti, Kyrie eleison

Stiški rokopolis. Nastal je v cistercijskem samostanu v Stični v prvi polovici 15. stoletja, zapisan je v latinski rokopolisni knjigi, ki jo hranijo v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. Gre za zapise dveh rok. Neki češki menih, ki je pred husiti pribežal v Stično, je poleg nekaterih slovenskih besed za latinske okoli leta 1428 zapisal dva slovenska molitvena obrazca: molitev po pridigi in molitev Češčena bodi kraljica.

Očca naša kyri sy vnebesich postwecthemu
 tuoye ymie prid: bogastwu tuoye lody wola
 woyi kakor wnebesich yno na zemly: kyri sy
 wledamy dy nam dunnals yno odpusti nam
 dolge lode kakor yno my odpustchamo našemu danykom
 yno nas ne wupelaj wednero yskusbo le nas reši od
 zlega amen.

Cestchena sy maria gnade polna gospod štito
 segnana sy mej ženami yno segnani je lid troy
 na maria ihu xps amen.

Jast verujo v boga očca wicunogotshiga imir
 nika nebes yno zemle: yno wu ihesu cristusa
 njega synu edyniga našiga gospodi kyri je wact
 od swetiga ducha rojen po dewittre marie martran pod
 poncio pilatussem na križ mrtwy yno wu
 grob položen dolu yde k peklu na tretji dan gori
 wsta od mrtwych: Gori yde w nebesa sydi k desni
 namy boga očca wsemogotshiga od tody kyri yma
 priti soditi srwe ynomortwe: Jast uerijo w swetiga
 ducha swetiga kar shajutna wntny no swetkow
 odpustchenye grechow wstanje ziwota yno wectny
 leben amen.

Celovški
 rokopis

Oča naš, kir si v nebesih, posvečenu bodi tvoje ime, prid bogastvu tvoje, bodi volja tvoja kakor v nebesih ino na zemlji. Kruh naš vsedanji daj nam donjs ino odpusti nam dolge naše, kakor ino mi odpuščamo našim dolžnikom, no nas ne vpelaj v ednero izkusbo, le nas reši od zlega. Amen.

Ceščena si, Marija, gnade polna, gospod s tabo, žegnana si mej ženami ino žegnan je sad tvojiga telesa ihs xps. Amen.

Jast verujo v boga očca, vsemogočiga stvarnika nebes ino zemlje, ino v Ježuša Kristuša, njega sinu ediniga, našiga gospodi, kir je počet od svetiga duha, rojen iz dvice Marije, martran pod Poncio Pilatušem, na križ razpet, mrtw ino v grob položen, dolu ide k peklu, na tretji dan gori wsta od mrtvih, gori ide v nebesa, sede k desnici boga očca vsemogočiga; od todi ima priti soditi žive ino mrtve. Jast verujo v svetiga duha, svetu krščanstvu, občino svetikov, odpustčenje grehov, wstanje ziwota ino večni leben. Amen.

Celovški rokopis. Pergamentni list s slovenskim očenašem, češčenomarijo in apostolsko vero, zapisanimi v drugi polovici 14. stoletja (1362—90) v okolici Rateč ali Podkorena na Gorenjskem. Danes last zgodovinskega društva v Celovcu in po tem nahajališču nosi ime, čeprav je včasih v rabi tudi ime Rateški rokopis. Jezik v njem je zelo starinski in opozarja na izgubljene predloge, ki so morale segati prav tako daleč v preteklost kot predloge Brižinskih spomenikov, torej k začetkom slovenskega krščanstva. Pisava je gotška, pravopis nemški.

Catechismus

In der Windische in Sprach/
sambe eines kürzen Anlegung
ingefang weiß. Item die Litau
nai vnd ein predig vom rech
ten Glauben/ gestelt/ durch
Philopatridum
Jlliricum.

Anu kratu Peduuzbene staro
sim vsaki zhlouit more vo
nebu pryti.

170^m s. 1.
Reminiscitur et commemoratur ad
Dominum martiri p. 1. 1772.

Wesem Slo

uenjom / Guado / Myr / Nyle
host inu prani Sposua
nebošhyc / stu, i Jer
susa Christusa
prossini.

Obi krazhenio
ki / Jest sem / lete
stule is suctiga
pisma (inu inb
islage vte peise
ni shloshene) / katece vsaki saetop
ni zhlouit / sir bozhe vnebu pryti
sma veiditi inu derstati / hnm
rudi to liranie inu ano pridigo /
vle te dnquice / pustill prepisati
vnašbie sig / Bogu na zhasit inu
hdolcrumu vsen mladus tar
preprostim ludem našhe deshece
le. Sakai ia tih / se vsaki labka
A ui

Trubar.
Catechismus 1551,
naslovna stran

Trubar,
Catechismus 1551,
stran A Ja

Abececlariuni

vnd der klein Catechismus
In der Windischen
Sprach.

Ane Duquice / ia tih se ty
Oladi inu preprosti Siuerei
mogo labku vkratum zhasit
brati nauzshiti / Vreš so rudi
ty vegrshy stuli te kreshhanke
Vere inu ane (Nolytue /
te so prepisane od aniu
ga Peryatila vsch
Slouenjou.

Rom. xlii.
Et ois lingua confitebitur Deo.

A B C D E F G H I J K L
M N O P Q R S T V X Y Z

A a b c d e f g h i j k l m
n o p q r s t u v x y z

A B C D E F G H I K L M
N O P Q R S T V X Y Z

Symouci.

A c i o u.

Dua stymouia vkupe.

Au cu ou iu ui.

Ae ai ei ie oe.

Zb	eb	ib	ob	ub
Zsh	esh	ish	osh	ush
Bad	bed	bid	bed	bud
Caf	cef	cif	cof	cuf
Dash	desh	dish	dosh	dush
Fat	fer	fir	for	fur
Gal	gel	gil	gol	gul

Shd

Trubar,
Abececlariuni 1551,
naslovna stran

Trubar,
Abececlariuni 1551,
stran 3

CATHECHISMUS – IZ PREDGOVORA

VSeM Slouenzom / Gnado / Myr / Mylhoft inu prau
Sposnane bošhve / skuſi
Jeſufa Chriſtufa
proſſim.

Lvbi kerszheniki / Jeſt ſem / lete ſtuke is ſuetiga
piſma (inu nih iſlage vte peiſni ſhloſhene) katere vſaki
ſaſtopni zhlouik / kir hozhe vnebu pryti ima veiditi inu
derſhati / htim tudi to litanio inu ano pridigo / vle te
buquice / puſtill prepisati vnaſh leiſig / Bogu na zhaſt
inu hdozbrumu vſem mladim tar preproſtim ludem naſhe
deſhele. — — —

O STVARJENJU

Vi lubeznivi! Napoprej zamerkaſte, koku ſta ta prva človeka ſtvarjena
inu kaj ſe je ž nima godilu; od tiga Mojzes piſe Genes. I., II. et III. capite.

Ta moſ je tako ſtvarjen:

Gospud Bug na ſeſti dan, kedar je bil ſtvaril nebu inu zemlo zred z
druzimi ſtvarmi, vſe dobru inu lipu, je rekel: »STURIMO človeka, an pild,
de bo nam glih, de bode gospodoval čez ribe v tim morjej inu čez ptice pod
nebo, čez živino ino čez vſo zemlo ter čez vſe tu, kar lazi oli ſe gible na
zemli. Natu je gospud Bug ſturil človeka iz ilove prſti inu je dehnil vajn v tu
obliče an duh tiga lebna inu taku je ta človik poſtal ana živa duſa.

Ta žena je pak ſtvarjena inu timu moſu dana:

Gospud Bug je tudi govoril: »Nej dobru človeku ſamimu biti. Mi hočmo
nemu aniga pomočnika ſturiti nemu glih.« Natu je gospud puſtil paſti an ſen
na Adama. Kedar je zaſpal, vzame anu nega rebru, tu mejſtu z meſom napelni.
Inu gospud Bug ſcimpra iz rebra, kateru je iz človeka vzel, ano ženó. To perpela
k Adamu. Adam pravi: »Tu je vſaj kuſt iz mojih koſtejh inu meſu iz mujga
meſa.« Ona bode Možiča imenovana, zavolo kir je iz moſa vzeta. Za tiga volo
bode an moſ za puſtil očo inu mater inu per ſuji ženi viſil inu bodeta iz dvejū
anu meſu. Inu ſta bila oba naga, Adam inu nega žena, inu nih nej bilo ſram...

O POTREBI SLOVENSКИH ŠOL

Obena dežela ne mejſtu ne gmajna ne mogo prez ſul, prez ſularjev inu
prez vučenih ludi biti, ne deželſkih ne duhovſkih riči prov rovnati ne obdržati.
Tu vſaki zaſtopni človik more lehu zaſtopiti. Obtū nekar le ſamuč ti verni
božji ludi, temuč tudi ti modri ajdi ſo povſod v nih mejſtih inu deželah male
inu velike ſule inu v tih iſtih vučene, modre ludi držali. Ti Egiptarji inu
Paleſtini ſo imeli nih farje (Gen. 47, 1 Reg. 6). Ti Kaldeji, Perzi ſo imejli nih
magos, nih modre (Daniel 1, 2). Ti Indi te gimnoſofiſte, ti Grki v tim mejſtu
Ateni inu drugdi velike ſule inu doſti filozofov, velikih vučenih ludi, ti
Rimlani nih collegia.

O JEZIKU IN SLOGU

Kedar ta slovenski jezik se povsod glih inu v eni viži ne govori — drigači govore z dostimi besedami Krajnci, drigači Korošci, drigači Štajerji inu Dolenci ter Bezjaki, drigači Krašovci inu Istrijani, drigači Krovati —, obtu smo mi le-tu naše delu v ta krajnski jezik hoteli postaviti za dosti riči volo, nerveč pak, kir se nom zdi, de ta tih drugih dežel ludi tudi mogo zastopiti. Inu mi nesmo v le-tumu našimu obračanu oli tolmačevanu lepih, gladkih, visokih, kunštnih, novih oli neznanih besed iskali, temuč te gmajnske krajnske preproste besede, katere vsaki dobri preprosti Slovenec lehku more zastopiti; zakaj ta muč svetiga evangelija inu naše izvellčane ne stoji v lepih, ofertnih besedah, temuč v tim duhej, v ti risnici, v ti pravi veri inu v enim svetim kršanskim lebnu.

Ta evangeli svetiga Matevža, 1555

SLUŽBA BOŽJA

Vsem zastopnim krščenikom je vejdeče, de ti psalmi inu druge duhovske pejsmi se imajo v ti cerkvi pejti; ampak kir so se dosehmal le v latinskim, tim gmajn ludem v nezastopnim jeziku v ti cerkvi pejli inu tudi mašovali, krščovali inu brali le latinsku, tu mi držimo za nepridnu inu unucnu; inu kir so s takim latinskim petjem inu branem tudi hoteli milost, odpuščane tih grehov inu druge riči per Bugi dobiti inu zaslužiti, le-tu mi držimo za enu pregrešene inu zašpotovane te kriji Kristusove. Obtü mi hočmo, de uže naprej v ti naši kranski deželi, de se ti psalmi, pejsmi inu vse druge službe božje, ti s. zakramenti v tim slovenskim kranskim jeziku se dopernašajo inu dile.

Slovenska cerkovna ordninga. 1564

Sebastijan Krelj
(1538–1567)

POSTILA SLOVENSKA

Sebastianus Krellius tim, kir bodo le-to postilo brali, zdravje od Boga prosim.

Izvoleni krščeniki! Imaš, hvala Bogu, Ioanna Spangebergija kršansko postilo v naš slovenski jezik tolmačeno inu posneto. Ne moti se pak, ako bode lih mnogi na to naše pismo mrdal inu se obrezal: eden sentencije, drugi besede, tretji puhstabe, četrti tipfelne ali črke, peti ne vém sam kaj si grajal. Zakaj hudičova natura je, da ne more obeno ni božje ni kršansko delo prez tadla pustiti. Inu navada je per ljudeh, da znajo bulje opravljati kakor popravljati, inu brž v družih očeh bil kakor v svojih trame vidijo; da se včasí kruljevec za kruljevcom pošmehuje. Inu kdo oče ali more vsim ljudem, vsakateri glavi ustreči?

Le-to ortografijo slovenskiga pisma smo mi z vestjo inu z dobrim svitom zastopnih bratov tako postavili inu spomislili tudi na več našiga imena inu

jezika ljudi, kir so okuli nas, Dolence, Istrijane, Vipavce & c., kateri skoraj povsod čistěši slovenski govore kakor mi po Kranju inu koroški deželi, do polu nembški. Inu so edni navajeni na to staro slovensko, hrvatsko ter čurilsko pismo.

Bog otel pak, da bi to isto, zlasti čurilsko lepo pismo, mogli spet v ljudi prerpraviti. Keder pak nej dobro mogoče, za ubuštvu stran, za voljo turske sile inu ker so ta vekši del slovenskih dežel puste inu uže turske inu smo tako začeli največ z latinskimi puhstabi pisati inu drukati, taku moremo v sill, kakor Nemci govore, stole in klopi na mizo postaviti, ali saj gledati, da se latinski puhstabi na mesto naših starih slovenskih, koliker je mogoče, v glihi moči postavijo inu ta ortografija drži, katero našiga jezika idioma inu natura potrebuje, nekar kakor oče vsaki v svoji vasi ali mestu imoti. Zato sem spred to staro abc po imenih inu pruti latinske puhstabe postavil, ako kateri hrvatsko pismo zna, da nas tim bulje zastopi.

Ti pak, kir ne zastopiš, kaj je othographia, kaj proprietas linguae, inu si se navadil na gospod Truberjovo kranščino, beri le precej le-to pismo kakor sice druga bereš; tebi nej veliko ali skoro nič preminjenu. Crkom se ne pustl irati, kakor da bi ne bile, ch za zh, / za // včasl beri. Inu c za c, nekar za k, taku se ne bodeš skuzi nu skozi ništer blaznil. To diferencijo ali razlotek mej s in /, meju sh inu /h bodeš sam dobro zamerkal inu naš jezik oče ga imeti.

Prosim teda vsakateriga dobriga krščenika (za špottlivce ne marim), da si pusti le-to pismo inu naše zvésto delo, če lih popolnoma ne, saj nekuliko dopasti. Ako pak kateri noče, taku si sturi eno drugo sebi bulši inu pusti nam le-to naše z mirom. Bog zna, da nésmo naše lastne, temuč božje časti, obeniga svojga prida, temuč gmajn krščanskiga nuca iskali inu spomislili. Če je pak ki kaj sice rés pregledanu, kakor obeno človesko delo nej skuzi celo, to Bog inu brumni ljudje z gnado popravijo. Tim istim se pohlevno, Bogu z vero, krščenikom z ljubeznjo poročim. Amen.

**POSTILLA
SLOVENSKA.**

To št,
KARSHANSKE EVANGELISKE
Predige, vértu v kate Neškiki Evang
gobon Anni Léne.

SA HISHINI GOSPODARIF. SHOLE;
Nikoli ina pripoče Lédi.

PERVI BILSKI DEL.

CHRISTVŠ MATTHEI NA XXXIII.
Inu se bode predigoval isto Evangelion tige
brskv šva, po vřim ákrom le šva, k'přizna
vřim Léden. Inu tedaj, pri oče
šodnj dno.

ANNO DOMINI M D. LXXVII.

**SEBASTIANVS
KRELLIVS TIM**

KYR BODO LETO
Postilla brsk, edevic od
Boga prštam.

SVOLENI

KARŠČENIK,
Imaš hvala Bogu, inu ma
špogebregto karščeno
Postilla, vřim šva, edevic od
Boga prštam, inu tedaj, pri oče
šodnj dno.
Ne moreš pak, ako bodeš
amuzi nu to ud bi šva ma med dal nu se obvešal. Eden
kršče, drugi kršče, ston puhstabe, inu bostu vřim
ali žbark, pri oče vřim šva, inu, inu, inu. Kari št,
d'šova inu ma ma, inu more oľeno nu ostne nu št
šard to dno pri oče pušice. Inu na adaj pak bi
dno, ja snu bode ope vřim šva, inu papra hant. Inu
brskv šva, inu št, inu št, inu št, inu št, inu št, inu št,
Dok to št, vřim št, inu št, inu št, inu št, inu št,
Inu št, inu št, inu št, inu št, inu št, inu št,
Člov, inu št, inu št.

LETO On bogopřilo Šlovenf, inu št, inu št, inu št,
in u št, inu št, inu št, inu št, inu št, inu št,
puštice. Inu št, inu št, inu št, inu št, inu št, inu št.

Krelj,
Postila slovenska
1567, naslovna
stran

Krelj,
Postila slovenska
1567, stran B 2b

OTROČJA BIBLIJA

155. VOCABULA

Deus	Bog	Domus	Hiša	Pater	Oča
Coelum	Nebo	Familia	Družina	Filius	Sin
Stella	Zvezda	Urbs	Mesto	Mater	Mati
Luna	Luna	Arx	Grad	Filia	Hči
Terra	Zemlja	Aqua	Voda	Villa	Vas
Vita	Zivot	Mare	Morje	Regio	Dežela
Mors	Smrt	Homo	Človik	Rex	Kral
Anima	Duša	Corpus	Telo	Regnum	Kralevstvo

156. ZACETEK KATEHISMA KRANSKIGA

Oča vpraša, dete odgovarja

- Oča: Kaj si ti, moje dete?
 Dete: Jest sem en kristjan.
 Oča: Zakaj si kristjan?
 Dete: Zatu, ker to kršansko pravo vero imam, spoznam inu držim.
 Oča: Kuliku stukov ali del ima kršanski otročji nauk ali katehismus?
 Dete: Sest. Prvi del so deset zapovedi božje, drugi del je ta apostolska vera, tretji molitov Gospodnja, četrti tu predigarstvu ali kluču od nebeskiga kralevstva, peti del ta zakrament svetiga krsta, šesti del je ta zakrament večerje Kristusove.

OTROZHA BIBLIA.

Ein Handbüchlein/
 Darin ist unter andern der
 Catechismus Dei
 kurzlich beschrieben.

DEUTERONOMY NA VI

Nu te bešede, katere so dani
 zapovedi, ki jih urvom te,
 da bi jih imel; in če Opatoni tvoji
 otihi, in uod njih govoriš, kaj
 duma'vstani vron, ali po
 potu govoriš; kaj
 kralji inu
 vladarji.

ANNO M. D. LXXVI.

Pova se fofiti pod: ovaj ed. avtorja fofiti
 fofiti fofiti fofiti fofiti fofiti fofiti
 fofiti fofiti fofiti fofiti fofiti fofiti

DETE

Matth. 26.
 27. 28.
 Luc. 22.
 1. Act. 10.
 111

NASH GOSPOD IESVS
 Christus vici nazhu vkatit
 se kerak bil, inu svojim Jogi vici
 zherali vsame kelib, sahvali, gas
 rastomi, inu da svojnra Inzrom se
 kochi vsamut inu telici: Tu se mu
 se Telo, katero bude sa val danu;
 Leto stumie kmolmu spomnuu.
RAVNY taku po Verberu vsame
 kelib, sahvali inu pravu vsamut
 inu picu nrega vici: Ta kelib se
 ta povi Telamut vron, kaj
 telu sa val inu sa njih došti pidi
 bude, kodpalchanu Čerhov: Leto
 stumie kochi zherali inu bolu pñli
 kmolmu spomnuu

SAHVALENIE.

Mi smo

Krelj,
 Otročja biblija
 1566, naslovna
 stran

Krelj,
 Otročja biblija
 1566, stran A 80

V SAZHETKI IE BVG STVA-ril Nebu inu Semlo. Inu Semla je bila pušta tar prasna, inu je bilo temnu na Globokoſti, inu Duh Boshji fe je reſproſtèrl zhes vodé.

Inu Bug je rekâl: Bodi Luzh. Inu bila je Luzh. Inu Bug je vidil Luzh, de je bila dobra. Tedaj je Bug reſlozhil Luzh od Temmé, inu je Luzh imenoval, Dan, inu Temmo, Nuzh. Inu je is vezhera inu jutra bil pèrvi dan.

Inu Bug je rekâl: Bodi ena Terdnoſt mej vodami, inu taiſta bodi reſlozhik mej vodami. Inu Bug je ſturil to Tèrdnoſt, inu je reſlozhil vodé pod Tèrdnoſtjo: od vod nad Tèrdnoſtjo. Inu je tako bilu. Inu Bug je imenoval to Tèrdnoſt, Nebu. Inu je is vezhera inu jutra bil drugi dan.

Jurij Dalmatin
(ok.1547-1589)

SALAMONOVA VISOKA PESEM

Kriſtus.

† Pole, moja luba, ti si lepa. Pole, lepa si ti. Tvoje oči so kakor golobinje oči mej tvojimi kitami. Tvoji lasje so kakor ta krdela kuz, katere so gladke, na tej gori Gilead. Tvoji zobje so kakor krdela z ostriženo volno, katera iz kopeli pridejo, katera so vse kmalu z dvojčeti breje, inu obena mej nimi nej jalova. Tvoja ustna so kakor ena karmazinova žnora inu tvoje govorjenje lubeznivu. Tvoje lice je kakor ta razpok na margranovim jabulki, mej tvojimi kitami. Tvoje grlu je kakor Davidov turn, z brambami zidan, na katerem tavžent ſčitov visi in vse žlaht orožje teh močnih. Tvoja dva sesca so kakor dve mlade srne, kir so dvojčeta, katere se v rožah pasejo, dokler dan hladan postane inu senca beži. Jest hočem pojti h gori te mire inu k hribu tiga kadila.

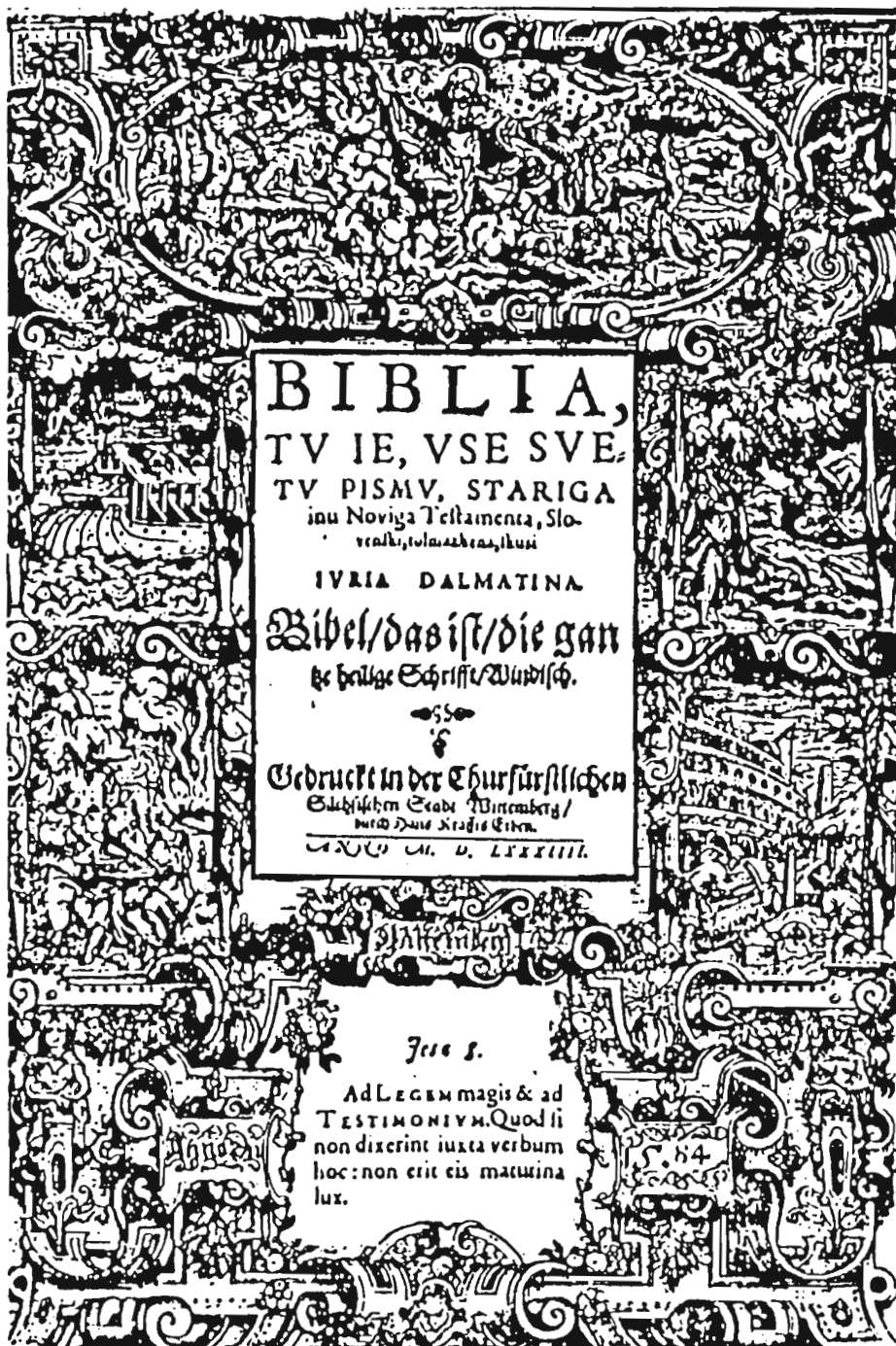
Ti si vsa zilu lepa, moja luba, inu nej obeniga madeža na tobi. Pridi moja nevesta iz Libana, pridi iz Libana. Pojdi sem noter, stopi semkaj iz vrha Amana, od vrha Senira inu Hermona, od prebivališč teh levov, od gur teh leopardov. Ti si meni srce vzela, moja sestra, luba nevesta, z enim tvojim okum inu z eno ketino tvojga grla. Koku so lipe tvoje prsi, moja sestra, luba nevesta, tvoje prsi so lubezniviše kakor vinu, inu ta duh tvoje žalbe je čez vse korenje. Tvoja ustna, moja nevesta, so kakor kapleoče satovje: med inu mleko je pod tvojim jezikom inu tvojga gvanta duh je kakor libanov duh.

Moja sestra, luba nevesta, ti si en zaprt vrt inu zaprtu izviranje, en zapečaten studenec. Tvoje zasajenje je kakor en paradiž od margranovih jabulk, z žlahtnim sadum, cipreš z nardom, nardus z žafranom, kalmus s cinamomom, so vsemi žlaht drivesi tiga veroha, mire inu aloez, so vsem narbulšim korenjem, kakor en vrtni studenec, kakor en studenec živih vod, katere od Libana teko.

Vstani gori burja inu pridi jug inu vejaj skozi moj vrt, da njegovu korenje kaple.

KONEC HIŠNE TABLE

Vsaki sturi v svojim stanu,
kakor je tukaj pisanu.
Taku mu bo Bug srečo dal,
de bo na zemli dobru stal.

Dalmatinova Biblija (naslovna stran)

ENA SRČNA MOLITEV ZOPER TURKE

v to pejsen zložena od m. Jurja Dalmatina

O gospud Bug, ti oča naš,
kir sam vse naše nuje znaš,
zvéstu nam zdaj pomagaj
inu Turka nevernika,
Tvoje cerkve sovražnika,
s Tvojo roko obladaaj!

Mi smo sicer zlu prešibki,
de bi njega moči bridki
sami sebe ubranili;
nej tudi odrešenika,
kakor si Ti, obeniga;
obtu se čez nas usmili.

Inu aku smo grešili,
z grehi Tvoj srd zaslužili,
kakor vsi glih spoznamo:
taku si vsaj Ti milostiv
inu vsém Tvojim dobrotliv;
tiga se mi troštamo.

Saj si nam poslal Jezusa,
tiga praviga Kristusa,
de je za nas smrt trpil;
v njega ime smo krščeni,
s svetim duhum očiščeni,
zatu nas bo odréšil.

O Gospud Bug, pogledaj vsaj,
koku Turek se zlobi zdaj
Tvoje ime zatreti
inu nas vse krščenike,
Tvoje uboge služabnike,
žive cilu požrėti.

Aku Ti boš tu dopustil,
kdu Te bo na zemli častil,
kedar vernih ne bode?
Saj boš Ti le zašpotovan,
od Turka z nami sramovan;
spumni, kaj tu bo škode.

Zakaj vsa Tvoja beseda
per Turkih se prepoveda
ludem pridigovati,
ter tu svetu krščovanje
inu tudi obhajanje
se ne pusti držati.
Obtu tih ludi veliku
služit turskimu maliku
bodo permorovani.
Se tudi nam zlu špotajo,
»kej je vaš Bug?« nas vprašajo,
te, kir so nim podani.

Obtu spomisli, kaj si sam
v Tvoji sveti besedi nam
stanovitu oblubil,
de češ vselej per nas biti,
Tvojo cerkov ohraniti,
kakor si poprej sturil.
Taku nam zdaj stuj na strani
inu pred Turkom nas brani,
de se on ne prevzame.
Le-to prošnjo Tvojih otruk
usliši, Ti milostivi Bug,
skuzi Jezusa. Amen.

Adam Bohorič
(ok. 1520–po 1598)

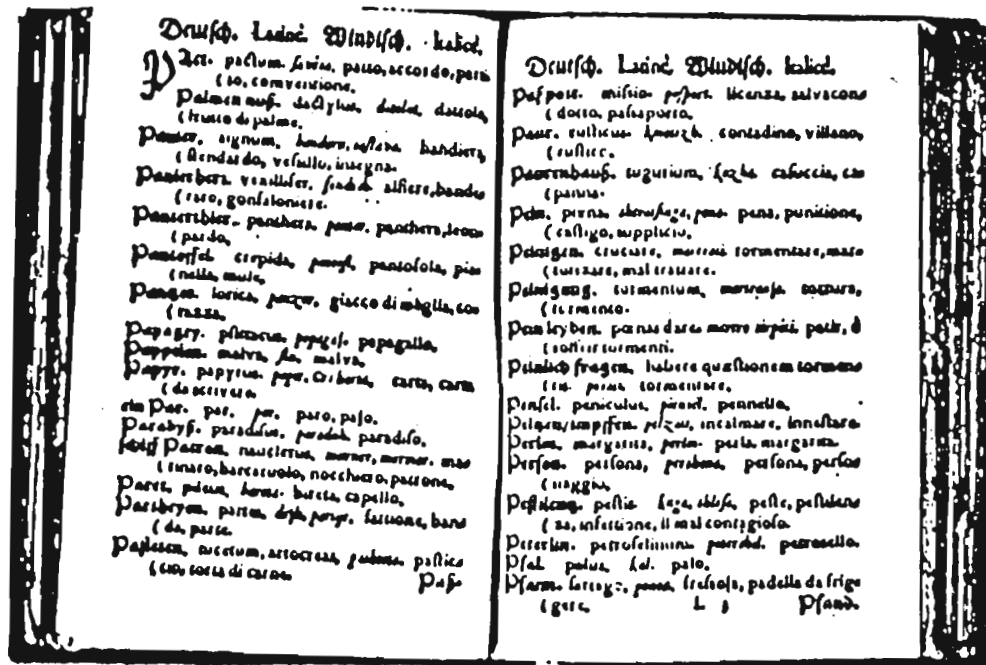
ARTICAE HORULAE

Da je znanje več jezikov prijetno in koristno, dà, celo kaj potrebno, se splošno priznava. Kaj utegne namreč plemenitega duhá bolj veseliti, ko da zna svoje ali drugega mišljenje, pa naj že govori naj že piše, s primerno besedo (ki je zrcalo duše) in v prikladnem govornem slogu prikazovati oziroma prikazano, rekel bi, na svoje oči gledati? ...

Pod imenom Slovanov jaz ne zaobdržujem nemara kakega v zakotnem kraju skritega, v določnih, in to le ozkih mejah zaprtega ljudstva, pod tem imenom razumem in zaobsegam vse pokrajine in ljudi, katerikoli ali slovenski govore ali se jim očitno vidi, da jih veže zaradi pretežno ujemačnega se besedišča bodisi nekako svaštvo bodi krvno sorodstvo s slovanskim jezikom. Vsi pa, ki so dosihmal pisali zgodovino in preiskovali v njej izvor in običaje ljudstev, vsi soglašajo v tem, da so Heneti, Veneti ali Venedi, Vindi, Vandali in Slovani isto ljudstvo ter enega in istega izvora. Zakaj če pridenes temu ljudstvu katerokoli naštetih imen, našel boš, da isto pomeni. Vsi ti pridevki jim namreč pripadajo po seliščih, ki so jih pogostoma in velikokrat premenili, samo zadnji pridevek Slovanov je dobilo to ljudstvo po zaslugi za slavna dela. Kajti slava pomeni našim ljudem isto, kar glorijska, in od tega se Slovani imenujejo tako rekoč hvalni, častni in slavni. Saj pač prvotnega pomena kaki besedi ne utegne nikjer nihče pravilneje razložiti nego iz lastnega jezika katerega naroda. Kdor pa na to ne pazi, dostikrat le prazne razdira ...

Hieronim Megiser
(ok.1553-ok.1619)

DICTIONARIUM QUATUOR LINGUARUM

Megiserjev Dictionarium quatuor linguarum (geslo p)

Dictionarium quatuor linguarum nemškega učenjaka, polihistorja Megiserja je izšel prvič 1592 v Gradcu, drugič 1608 v Frankfurtu in tretjič 1744 v Celovcu. To je štirijezični (nemško-latinsko-slovensko-italijanski) slovar in hkrati prvi sistematični slovar slovenskega jezika. Prva izdaja obsega 8575, druga 21.188 besed. Postavitvev slovenskih besed ob slovar treh velikih evropskih jezikov je imela spodbudne posledice.

KATOLIŠKO SLOVSTVO

Matija Kastelic
(1620-1688)

O POŽREŠNOSTI

O nespodobna služba timu grlu, o nesitnu poželenjel Ta natura ti je dala en majhen život inu vener s tvojo požrešnostjo premoreš vse zverine, živine inu živali na svejti. En vol na eni majheni njivi se napase do sitosti, ena hosta dosti zvirin redi, tebi je vus svejt tesán inu vozek: tvojmu trebuhu nej zadostu tú, kar v luftu leta, kar v vodah plava, kar se v hostah, v gozdéh inu na zemli pase. Pogledaj v teh bogatih kuhinjo, kako ti kuharji inu kuharce tekajo, se mujajo inu poté; pomerkaj na zaklanje tulikajn živali, na tu veliko inu obilnu perpravlanje, na nošnje tulikajn vina, pomivanje bokalu, glažov, peharjov, na tuliku sort jedi inu na to vso flisik strežbo; boš ménil, da z vse dežele so vkupaj špiže znesene. Jest ne zapovidujem, de bi se ne dala timu životu njega spodobna potreba, on potribuje svojo vsakdanjo špižo. Ali tukaj teči ena huda želna zadruga, katera dostikrat to dušo zaduši: kir se jej ne za potrebo inu kar je zadosti, ampak se iščejo ti posvitni lušti inu se stori prepolnenje tega želodca. Hočeš vejdti inu znati, kakú z majhino jedjo se lakota nasiti? Premeri sam sebi tvoj život, tvoj želodic, daj mu, kulikor potribuje inu nič več čez mero. Timu životi je enu malu zadosti, loternij dosti nej zadosti, so kakòr ta tič, kateri se imenuje: nikuli sit...

O LJUBEZNI

Velika je muč te lubezni: v lubleno rejč preméni tega zalubleniga. Lubezn sturi, de edn ne vej, kaj dela, ne vej, kam gré, je ena samavolna smrt. Ta, kir lubi, nej sam per sebi, nič ne skrbi za se, nič ne misli za se, nič ne dela za se; inu ako ga gori ne vzame tú, kar lubi, taku on nej nikdér. O kakú nesrečnu lubi ta, ki Boga ne lubi! Zakaj ne more on biti v tem, kar lubi, kateri posvitne riči lubi, katere ne morejo srce nasititi, dokler so neobstoječe, nevnučnosti inu smrti podvržene. Kateri pak Boga lubi, ta je v Bugi; inu kadar jenja v sebi živeti, taku v njemu živi, v katerim vse stvari živé; kateri je naš cil inu nepreminéna dobruta. Človeška lubezen je persilena inu grenka, božja pak je vselej pohlevna inu mirna, sladka inu dobrutliva; posvitno ajfer martra, le-ta je vošliva; posvitna se boji, de bi en drugi ne lubil, le-ta želi, de bi ga vsi lubili. Zatoraj, aku ti sam sebi hočeš dobru inu sebe imaš za lubu, Boga lubi; zakaaj, kadar ga lubiš, tebi nuca, nikaar njemu. Človik more se preminiti inu konc vzeti: Boga nikdar ne zgubiš, ampak kadar ga od sebe pustiš...

Kadar ti vidiš en lep cartan obraz, zdajci tebi žele pridejo taistega se dotakniti: pogledaj gori v ta cartana lepa nebesa, katera ne boš se jih samú dotikal, ampak boš vekoma v njih prebival. Nucaaj prov tvoje oči, de tebe ne zapelajo: bolše je za tebe, de se z nogami optakneš, kakòr z očmi. Je pak velika inu težka muja lubezn na dobru rovnati: zakaaj, aku jo na bulše obrača, bojle jo draži; inu aku zdajci v začetku ji ne ubraniš na hudu, potler je zabstojn, tebi po sili uide k hudobi inu k tvojimu pogublenju. Aku pak v začetki risničnu se boš začel braniti, taku se boš lahko ubranil...

Te nej strah tvojo lubezn od Boga k hudiču inu k eni smrdeči mrhl obrniti? Pojdl čez osem dni po smrti tvoje lube noter k njej v ta grob, katera uže vsa s črvmi gane; leži k njej, objemavaj jo inu kušvaj; inu pomisli prav, de ravno takú gvišnu tudi s tabo bode.

Janez Svetokriški
(1647-1714)

IZ ADVENTNE PRIDIGE

Quis es tu? Kdu si ti? Jest sem en žnidar. Tvoj stan je en dober stan inu en potreben antverh, zakaj brez žnidarjev ljudje ne morejo biti. Oni zakrijejo naše nage glide, oni seknu vkupaj zašivajo, da mraz pozlmi nas ne umori; oni večkrat en grd, črn život z lepem zlatem štukam pokrijejo, da smej pred ludi priti; oni mašne gvante delajo inu kar je potreba za cerkovne opravila. Žniderji veliku morjo trpeti, zakaj če več lejt dela, menja zna, dokler

SACRVM

PROMPTVARIVM SINGVLIS PER TOTVM ANNVVM DOMINICIS, ET FESTIS SOLEMNIORIBVS CHRISTI DOMINI,

ET B. V. MARIÆ, PRÆDICABILIS;
Æ Sacrę Scripturę, Sanctorumquę Patrum Scriptis
erutum, nec non Veterum, Recentiorumquę
Authorum Historijs, non minus laboriosę,
quã copiosę roboratum.

Ab Admodum V. P. F. Ioanne Baptista à Santa Cruce Ordinis F. F.
Minorum Capucinoꝝum Concionatore, Slavo compositum
Idiomate, Multorum votis expetitum, in duas
partes divisum in lucem editur.

Speci
Copiamini PARS PRIMA. *Villaci*

VENETIIS, M. DC. XCI.

Ex Officina Zacharię Conzatti.
SUPERIORVM PERMISSV.

Janez Svetokriški, Sacrum promptuarium (naslovna stran)

skoraj vsaku lejtu nov furm v deželo pride inu tej preveliki ženski oferti nikuli popolnoma ne morjo ustreči. Za tiga volo večkrat zašpotlive besede so prisleni šlišat. Bloger taistom, če potrpežlivu inu nedolžnu preneso.

Jest vejn, de le-te antverh nekateri zašpotujejo, zakaj ne vedo, da angeli iz nebes so prišli v štacuno tiga svetiga žniderja Homobonusa inu v tem, kir on je molil, angeli so hiteli šivat inu taku rekoč iz angelcov žnidarji ratali. Za tiga volo trbej, de le-ta je en dober, Bogu dopadeč antverh. Na tem nej cviblat, če li žnidar dela inu živi, kakor ima biti. *Iuste, quod iustum est, exequaris.*

Homobonus je živel po svojim stanu. Nerpoprej je Bogu služil, potle flisnu inu zvejstu je delal. Tem ubozim je rad almožno dal inu en dan vus kruh, ker ga je bilu v hiši, petlerjom je bil razdal, tako de njegova žena je čez

njega mrmrala inu djala: »Bom vidila, kej bo kruh za kosilu vzela?« Pridejo h kosilu, kruha nej na mizi. Reče ženi, de bi kruh na mizo dala, ona jeznu odgovori: »Kaj ga pujdem iz ust teh petlerjov jemati?!« On pohlevnu jo prosil, de bi šla v almaro pogledat. Gre ter najde polno almaro tiga nerlepšiga kruha.

En dan Homobonus je rajšal ter je bil žejn ratal. Pride k enim studencu ter sturi znamine svetiga križa, kar voda v dobru vinu se preobrne. Kadar ponoči je šel cerkv obiskat, angelci so njemu vrata odperali; inu v tem, kir en dan sveto mašo je šlišal, angelci so njegovo dušo vzeli inu v nebesa nesli.

Oh, le-ta je bil en dober žnidar! Inu Bog hotel, de bi vsi žnidarji takoršni bili, de bi angeli jim pomagali šivat, de bi jim stregli inu k zadnimu njih duše v nebesa nesli. Rad verujem, de bi nekateri žnidarji radi imeli, de bi angeli za njih šivali, kadar oni gredo kvartat, pijančovat itd., de bi vodo v vinu preobrnil, de za vsakaterim štiham en glažek vina bi popil, de bi almaro vselej polno kruha nešli. Koku živite? Koku vaš antverh doprnašate? Morebiti kakor žnidar s. Homobonus? Vas se škoda zdi en pislec kruha enmu petlerju dati; en štih zabstojn bi ne sturili eni ubogi sirotici; še čez dan se vam toži po cerkvah hodit. Zatorej zabstoj se troštate, de bi vam angeli stregli. Inu kulikaj se jih najde, de imajo škarje predovge kakor uni žnidar, od kateriga sem bral, de, kirkuli je mogel, je več urezal, kakor je bilu potreba, ter iz koscov je avbice inu kapice za otroke delal in predajal; inu če njegovi delavci so zlehtniši šivali, rajši je imel, de hitrej se je raztrgalu. Kadar je imel umreti, nejsu bili angeli po njegovo dušo pršli, ampak hudič, ogvantan s taistimi ukradenimi kosci. Ne delajte, ne živite kakor ta grešni golufni žnidar, ampak kakor Homobonus. *Iuste, quod iustum est, exequaris.* Taku vaš antverh bo dober inu nucen.

Janez Vajkard Valvazor
(1641-1693)

SLAVA VOJVODINE KRANJSKE

VSADITEV KRŠČANSKE VERE NA KRANJSKEM

Krščanska vera se je med tem trdovratnim narodom, med Slovani mislim, pred 780. letom komaj mogla prav ukoreniniti...

Mir v cerkvi je bil kmalu skaljen, ko je vojvoda Hetimar umrl in ko je njegov sin, princ Valdungus ali Walchunus, prevzel vladno krmilo. Plemstvo je namreč hotelo popolnoma strgati z vrata bavarski jarem (zakaj takrat je koroško-kranjske vojvode dajala tem deželam bavarska hiša) ter ni maralo več biti podložno nobenemu krščanskemu knezu. Za to spremembo se je zdela najprimernejša Valdungova mladost.

Najimnitnejši deželni gospodje in deželjani so pod milim jarmom Kristusovim doslej še vedno ponosno zmigovali z rameni in se trdno držali stare, od nevernih prednikov podedovane nevere; zdaj pa so se osrčili, da bodo zavihteli puntarski meč in z njim napadli kristjane. Pregeljali so jih z duhovnimi vred, in ker so se jim pridružili tudi gospodje na Štajerskem in v Slovenski marki, so napravili močan vpad na Laško. Tako so krščanstvo na raznih krajih preganjali in napadali. Ker ni bilo dovolj odpora in je njihova nezvestoba bila hitrejša ko kazen, je tekla kri ko divja reka. Trgali so ženam dojenčke od prsi, jih metali na kup k ugrabljenim otrokom ter vse skupaj sežigali. Zene in dekleta so privezovali k drevesom, jim parali trebuhe ter jim trgali čreva in drob ali pa streljali s puščicami nanje.

Desiderius, kralj Langobardov, je hotel to gorje ustaviti in kaznovati divjanje poganov. Zato je s svojimi ljudmi šel nadnje, a bil je premagan ter izgubil poleg velikega števila mož najboljšje svoje poveljnike. Kar jim je ta ostal dolžan, pa jim je naposled pošteno povrnil bavarski vojvoda Tese ali Tasilo ter jim krepko pregnal prešernost. Odpravil se je, čeprav v precej ne-

prikladnem času, namreč okrog božiča, s tremi armadami, vdri na Koroško, Kranjsko in v Slovensko marko, napadel sovražnike na treh krajih ter se polastil vse dežele. Odvedel je kot ujetnike precejšnje število slovenskih ali slovanskih gospodov z veliko množico žena in otrok, a osvobodil je mnogo ujetih kristjanov ter spet ustoličil mladega vojvodo Valdunga, sina omenjenega Hetimara, ki so ga bili Korošci in Kranjci pregnali iz dežele. Ko se je ta vojvoda zopet vrnil v deželo in je vstaja z njenimi povzročitelji bila potlačena, je poslal k škofu Virgiliju v Solnograd in ga prosil za druge duhovne namesto pregnanih. Ta mu je ustregel in poslal po malem več učiteljev.

Komaj pa je minilo leto, odkar je bil na novo ustoličen vojvoda Valdung, ko se je zoper njega in zoper že spreobrnjene Slovence dvignil grozen punt in upor plemstva in deželjanov... Med njimi je eden, z imenom Hermannus Aurelius, vse druge načeval ter jih z zgledom in puntarskimi govori nahujskal k vstaji. Prêcej mu je sledila velikanska množica, ki je mnogo kristjanov napadla in pobila. In povsod je bila dežela z velikim razdorom razdvojena.

Ko je vojvoda Valdungus to zvedel, je hitel, da bi preprečil nadaljnje zlo, s četo dvanajst tisoč izbranih vojščakov krščanske vere in z njimi odrinil iz mesta Julije, ki jo ima Aventinus za mesto Beljak na Koroškem. Medpotoma se mu je pridružilo še kakih dvesto oboroženih mož.

In čeprav mu je lažniv sel po Avrelijevi nakani na pol pota proti Sisciji ali Sisku hotel natvesti, da so puntarji njegove že pobili, se skoraj vse dežele polastili in da zato ni priporočljivo še dalje truditi se in si delati stroškov, marveč naj pošlje vojake nazaj v Julijo in se s sovražnikom spravi, se vojvoda Valdungus ni hotel prenagliti in mu zaupati, temveč je želel najprej dobiti več vesti o tem. Ker so te bile čisto drugačne, so povzročile, da se je še močneje oborožil in da ni nič vojakov odpustil, temveč jih je še več zbral. Tako je povečal svojo armado na osemnajst tisoč bojevnikov in oboroženih mož, sleparkega sla pa je dal pobiti kot javnega izdajalci, nezvestega in krivoprisežnega podložnika.

Ker mu je na bojišču zmanjkalo živeža, je nameraval odvesti svoje vojščake v Siscijo. Vtem je medpotoma trčil na upornika Hermana Avrelija s štiri tisoč možmi, ki je prav tedaj, utrujen od hoje, s svojimi vojaki jedel ter se tistega dne najmanj nadejal kake bitke. Toda s svojo nepazljivo brezskrbnostjo je dal vojvodi Valdungu lepo priložnost za ugoden napad. Le-ta se ga je iznenada polotil. Seststo jih je pobil, ostale pognal v beg. Avrelij, glava in poveljnik puntarske množice, mu je poleg štiristo vojakov prišel kot ujetnik v roke. Zavojeval je tudi sovražno taborišče. Prêcej nato so ga Sisci spustili v mesto ter ga imenitno in z veseljem sprejeli...

Nato se je s čvrsto vojsko odpravil proti Drohu, ki se je utaboril ob Kolpi, in sicer tam, kjer stoji zdaj kranjsko mesto Metlika ob hrvaški meji. Krivični stvari se v vojski nič bolj ne prilega ko zločinska nepremišljenost. Ta slepa voditeljica je tudi Droha pri njegovi vstaji zavedla v nesrečo. Sicer mu je udeleženec tega punta, z imenom Henrik, pametno in zvesto svetoval, naj ne podcenjuje sovražnika in naj ne zaupa svoji vnemi bolj kot razumu, temveč naj prej natanko poizve o kakovosti in stanju sovražnikov, zlasti pa naj pazi, če bo vojvoda Valdungus morda pokazal kakšno slabost in zamudil kakšno ugodnost, da bi ga s čim manjšo izgubo moštva mogel premagati. Kadar pa je zločin zrel za kazni, si pred zdravim svetom ušesa zatisne in nepremišljeno ravna, kakor bi za zmago zadoščalo, da jo iščeš z gorečo zločinsko vneto, ali kakor bi uspeh bil nerazdružno zvezan s predrzno vihravostjo. Tako je zdaj božja pravičnost privedla drzovitega Droha po strmoglavnem potu predrznosti h kazni. Zavrnil je bistri nasvet svojega puntarskega tovariša in kar prêcej pohitel s svojimi ljudmi pogumno pred oči vojvode. Le-ta pa ga je potolkel in ga z večino povzročiteljev tega nemira dobil v svojo oblast.

TURŠKI VPADI

Turki, ki bomo tukaj o njih spet imeli nekaj povedati, so podobni tigru. Če je ta pomočil svoje srdite zobe v kri, ga pozneje vedno žeja po njej. Ko so leta 1469 odnesli s Kranjskega velik rop, jim je žeja narasla, tako da so nato češče spet vpadali in čedalje več ropa požrli. Zakaj roparski pohlep je podedoval značaj po svojem očetu, po peklu, in ta pravi: »Ni zadostilo«

Prvikrat pa (ta dogodek stavi Baučer v 1471., Megiser in Ehrenspigel v 1473., mi pa z upravičenostjo v 1469. leto) so jim pot na Kranjsko in Koroško kazali in utirali kristjani sami, namreč grofje iz Krupe. Ti in grofje Frankopani so bili mogočni in silni gospodje na Hrvaškem, toda razdvojili so se in si zavidali, da je drug drugemu s silo skušal iztrgati oblast. Tako je bila Hrvaška razdeljena v dva dela in zelo oslABLJENA. Ker pa se grofje iz Krupe niso mogli dovolj upirati nasprotnikom, so iskali pomoči pri Turkih. Tem je bilo to zelo

Turki v boju

všeč, ker so dobili priložnost za pohod na Hrvaško, Štajersko, Koroško in Kranjsko. Sultan je poslal nezvestim Hrvatom močno vojsko in ta se je od njih naučila, kako se skozi Hrvaško pride na Kranjsko. Nesložni grofje pa jih niso prvič vodili na Kranjsko šele 1473. leta, kakor trdi Megiser, temveč se je to moralo zgoditi, kakor omenjeno, leta 1469, zakaj tedaj so prvič vpadli na Kranjsko.

Naj bo kakor že koll, gotovo je, da je Turek leta 1471 prišel na Kranjskem do Iga in Preserja, upepelil Stično, potem povsod po Krasu prižgal morilne luči za osvetlitev svoje togote in s sabljo prelil veliko krvi. Zategadelj so tega leta v naši deželi začeli zidati tabore, da bi mogli v prihodnje ob nenadnem napadu dednega sovražnika spraviti vanje sebe in svoje najboljše.

Leta 1472 smo spet morali gledati te hude obiskovalce. Prišli so do Ljubljane in pred mestom postavili tri tabore. Pri Sv. Krištofu še danes ta dan vidiš očiten in velik spomenik v obliki široke jame ali luknje, ki so jo napravili, da bi se vanjo zakopali, in še danes se imenuje Jama, kar pomeni po kranjsko luknjo; druga četa si je napravila tabor v Siški in mu je prav tako ostal ime Jama, tretja pa pod gradom, precej pred mestom v predmestju, Poljane imenovanem, kjer so požgali cerkev sv. Petra. Z gradu pa so s topovi prav močno streljali nanje in se jim neustrašno postavili v bran. Nato so odšli.

V naslednjem 1473. letu so prišli skozi solesko Kokro in prek Kranjskega gorovja iznenada na Koroško, zavzeli prehod na Celovec in se nato v tri gruče razdelili, da bi pustožili deželo...

Leta 1474 so Turki ujeli na Kranjskem dva plemiča Kozjaka. V istem letu je prišla velika vojska majhnih skakajočih travnih in žitnih Turčinov, namreč kobilic, ki niso posabljale ljudi, temveč ljubo žito...

Od skrajne turške meje do glavnega mesta Ljubljane so po Dolenjskem kresovi tako urejeni, da se prihod Turkov kaj hitro izve. Kajti dedni sovražnik mora priti ali od Karlovca in tam okrog ali pa na drugi strani od Petrinje in Siska; ti turški obmejni kraji so oddaljeni le tri milje od naše dežele, tako se dá iz Mehovega pregledati vse naokrog. Nekatera kresišča so sicer v tretjem delu ali na Srednjem Kranjskem, toda zaradi preglednosti naj slede tu v temle redu: 1. Mehovo, 2. Metlika, 3. Črnomelj, 4. Hmeljnik, 5. Sv. Peter nad Žužemberkom, 6. Primskovo, 7. Višnja gora, 8. Sv. Magdalena pri Smarju, 9. Glavno mesto Ljubljana...

Turški konjenik z ujetim kmečkim parom

KMEČKI PUNT

Kmalu po nastopu 1515. leta je dalo nebo čeprav naravno, vendar pomenljivo znamenje nenavadnih dogodkov: dne 10. februarja so se nad kranjskim obzorjem pokazala tri sonca v treh mavricah, zraven pa nekaj ognjenih vojsk, bojujočih se med seboj.

Kmalu nato so se spet začeli upirati kmetje in napravili na Stajerskem, Koroškem in Kranjskem zvezo, a začeli so tisti na Kranjskem. Ta upor so imenovali slovenski punt. Kranjska vstaja ima svoj vzrok v deželnem davku, a začeli so jo prvi Kočevci. Uporniki so najprej ubili svojega gospoda, gospoda Jurija Turna, in oskrbnika Gregorja Stržena. Ta umor je tudi druge kmete po vsej deželi spodbudil, da so se dvignili zoper svojo gospodo in mnogim zlomili vrat. Premagali, izropali in razdejali so veliko graščin in gradov, tako Turn, Rako, Boštanj, Rekštajn, Mokronog, Rožek, Polhov Gradec, Čušperk, Mirno in druge.

Dne 17. maja (Megiser piše, da je bil ravno vnebohod) so z naskokom zavzeli grad Mehovo, vrgli oba gospoda brata Mindorfa, Marksa s Clisse in gospoda Gašperja Werneckerja raz zid ter pobili v gradu še petnajst drugih plemičev. Megiser tudi omenja, da so bratoma Mindorfoma najprej glavo odsekali in potem trupli čez zid vrgli, da so Mindorfovi ženi obleko sneli ter jo pahnili skozi vrata in da so ji hoteli zadaviti otročička, da pa ga je pestunja, stara ženica, še odnesla.

Deželni stanovi kranjski so po poslancu prosili pomoči pri koroških deželnih stanovih. Dobili so jo: Koroška je dala sto oboroženih konjenikov in štiristo pešcev, ki naj bi v petek pred sv. Trojico ali osem dni nato odrinili proti Celju ali Slovenjem Gradcu pod poveljstvom stotnika Hieronima Zothna. V naslednjem 1516. letu je tudi cesar Maksimilijan poslal vojaštvo. Ta, zlasti pa koroška vojaška pomoč sta napravili veliko uslugo Kranjski, da se je dežela spet pomirila in upor zadušil. Ko se kmetje niso odzvali cesarskim komisarjem ter se tudi niso hoteli zlepa pomiriti, so jih s silo spravili k poslušnosti. Voditeljem so, kolikor so jih ujeli, sodili z mečem, vsem drugim pa so naložili denarno kazen, vsaki hiši goldinar. Ta se še zdaj mora plačevati v večem spomin...

Leta 1573 je v začetku februarja nastala nepričakovana vstaja kmetov v Slavonski in Stajerski krajini, zlasti pri Cesargradu, Sosedu, Stubici in v tistih krajih. S svojimi hujskači so prisilili tudi druge, v sosesčini naseljene, da so stopili v njih zvezo. Tako je njih število naraslo na dvajset tisoč. Puntarski bojevniki s cepci in vaški marcialci so se razdelili v tri čete; imeli so nad tri-

Kmečka vojska na pohodu

deset dvojnih pušk in tekaj topov na kolesih. Prva četa se je napotila proti Savi v Slavonsko krajino, druga na Spodnje Štajersko proti Brežicam, tretja pa na Kranjsko proti Krškemu. Ta kraj kakor tudi Brežice so si podvrgli. Ko pa so prodrli z 2000 možmi dalje v notranjščino dežele proti Kostanjevici, je 5. februarja naletel nanje gospod Jošt Jožef, baron Turnski, s 500 možmi, ki je med njimi bilo nekaj kranjskih plemičev in nekaj Uskokov; kakih 300 je pobil, druge pa pognal v beg. Zbežali so proti Krškemu in tu jih je veliko utonilo v Savi. Nekateri so se zatekli v gore, vendar so jih zasledovali in gorsko pribežališče je mnogim ubežalo, ker so jih le iztaknili in vse, ki so jih našli, z ostrim mečem pobili. Da bi taki smrti ušli, so se mnogi vrgli v žrelo druge smrti; ker je za njimi stal meč, so skočili raz skale. Pri zasledovanju puntarjev je slavni vitez gospod Danijel Laser z Belneka, stotnik v Bihaču, dobil s stolpa v Krškem puntarski strel v obraz, ki ga je spravil ob življenje.

Potem je 6. februarja gospod Gašper Alapič s konjiki grofa Zrinjskega pri Kerestincu v Slavonski krajini pobil blizu 800 kmetov. Ker so tudi drugod na Kranjskem in v Slavonski krajini puntarji bili grdo tepeni, se je najimenitejši puntar in poglavar puntarske kmečke zveze z imenom Ilija obrnil s 300 pristaši na Štajersko proti Pilštajnu, a gospod Jurij Schrottenbach ga je tu slabo sprejel. Napadel je z nekaj pešci puntarje in njih pajdaše pri Sv. Petru pod Kunšpergom, en del pobil in privedel 500 ujetnikov v Celje. Vendar je Ilija s tremi drugimi poglavarji pobegnil ter našel zavetje v gorah.

Nato so 14. februarja najimenitnejšega teh puntarskih kmetov, ki se je bil proglasil za cesarja, spravili ujetega in zvezanega v Zagreb ter ga tu kronali z žarečo železno krono, kakršna takemu cesarju pristoji. Tudi druge upornike so tu in tam takoj smrtno kaznovali z mečem, drugim v svarilo...

Srednjeveško sodišče in različne smrtne kazni

RAZSVETLJENSTVO

Marko Pohlin
(1735-1801)

KRANJSKA GRAMATIKA

Dotakniti se hočem le našega jezika, ker sem si v korist domovine in za obnovitev skoraj do kraja pokvarjenega kranjskega ali (naj ga imenujem z njegovim prastarim imenom) ilirskega jezika naložil breme, sestaviti pravilno slovnico. Kakšne vrline pa ima kranjščina? Vprašam zato, ker ji nočejo priznati prav nobene vrline. Vendar kako naj bi pregnali iz števila uporabnih jezikov tisti jezik, ki je tako slaven zaradi svoje starosti? Saj so ilirščino takoj ob delitvi ljudstev po vesoljnem potopu potomci Noetovega sina Jafeta prinesli semkaj v te kraje. O, da bi se v teh krajih še vedno kakor tedaj govoril en sam jezik, ena sama govorica! Potem prav gotovo ne bi kranjščine sedaj tako malo cenili.

Mogoče jo kdo prezira zato, ker je v rabi le na majhnem ozemlju (kolikor ga obseže vojvodina Kranjska)? Kdor jo zato prezira, ne zna kaj prida zemljepisa, ker nič ne ve o številnih Ilirih, pa čeprav so ta ljudstva razširjena od vzhoda do zahoda, od enega morja do drugega. Kranjcem v sramoto pravijo, da najdeš Kranjca po vsem svetu. Kakor hitro pa gre za jezik, nočejo o njem po svetu nič vedeti. Ne glede na to je vendarle res (tako pričajo zemljepisci), da se v nešteti obsežnih pokrajinah govori kranjskemu podoben jezik, tako da bi po pravici smeli ves svet imenovati Ilirijo.

Doslej so obupovali tudi nad pravilnostjo kranjskega jezika, ta slovnica pa kaže ravno nasprotno. Zopet imenitna vrline jezika! Vem jih pa še več! Ena med njimi je, da je papež Hadrian II. svetemu škofu Cirilu s papeškim pismom dovolil, da sme kakor v latinščini in grščini tudi v omenjenem jeziku brati mašo, moliti duhovske dnevnice, skratka opravljati vse bogoslužje. Tako delajo še danes ilirski duhovniki.

Pomisliti je treba tudi na korist, ki jo ima od kranjskega jezika duhovska in svetna gosposka, če govori kmetu v njegovem jeziku in ga napravi voljnjšega, da posluša cerkev in državo. Popolnoma napak je, če s Kranjci govoriš v kranjski nemščini in te ljudje težko razumejo — ali pa bi se morali zaradi svoje gospode vsi kmečki ljudje naučiti nemščine.

Učeče se mladine danes ne priganjajo več toliko k latinščini kakor k izbrani nemščini. O, ko bi se toliko poprijela tudi prave kranjščine, zakaj po končanih šolah bo morala v tem jeziku skrbeti za svojo in drugih blaginjo in korist. To smo zanemarili; zato ni nič čudnega, da nas tujci v naši deželi zasmehujejo in nas imenujejo jezikovne tatove, češ da nam manjka domačih besedi in si jih moramo izposojati od drugod; zato ni čudno, da se v tujih krajih svojega jezika sramujemo, kadar pa se domov vrnemo, se kažemo, da smo svoj materin jezik popolnoma pozabili. Ne sramujmo se svojega jezika, ljubi rojaki! Saj ni tako slab, kakor mislite.

Tako daleč smo s svojim jezikom, da se zdi, kakor da bi ga hoteli med izobraženci sploh odpraviti in zatreti. Bog ne daj, kaj bodo pa potem počeli preprosti ljudje? Da se to ne zgodi, je prvi pripomoček slovenca, drugi popoln slovar, ki ga imam tudi že pripravljenega in ga mislim izdati na korist domovini, če mi bo hotel kdo priskočiti na pomoč. Brez teh dveh kril se jezik ne bo mogel povzdigniti. Tujci ga bodo venomer prezirali, domačini pa ga ne bodo nikoli razumeli.

REKI

David je grešil, kar so kralji navajeni; on se je pak spokoril, kar niso kralji navajeni.

Dve reči so k vojski potrebne: denarji inu ljudj.

En modr pametnu von spusti, kar ta naumni na zamolči.

Valentin Vodnik
(1758-1819)

ZADOVOLNI KRAJNC

Od straže hrvaške
gor sonce mi pride
pa v nógrade laške
za góro zaide;
z beneškega mórja
jug čelo potí,
od Štajerca bórja
me v znoju hladi.

Mí brázdjo konjičt
za hajdo, pšenico,
neutrudni dekliči
pa béljo tančico;
kaj maram, se kruha
persluži zadóšt,
ni sile trebuha
po svetu mi nóšt.

Imam oblačilo
domačga podvána,
ženica pa krilo
iz pravga mezlána;
se sveti na lice
ko pírh moj škrlát
nje šapelj, iglíce,
nje moderc je zlat.

Rad plešem okrogle,
s petáma glas dajem,
premêtem vse ogle,
se v cepa dva majem;
nožica pa Mince
za mano drobní,
pobira stopince,
se v kroge vrti.

Na žgancih tropine
pa kislega zela,
bòb, kaša, vse mine,
ko pridem od dela;
si bodi pogača,
klobasa al sok
al kar se obrača
na ražnu okrog.

Za vsako povêle
mam židano volo,
za brambo dežele
al hóditi v šolo;
povsodi se maham
ko čvrst korenak,
pa delam pa báham
pa pijem tobak.

UGANKE

Brez ust govorim,
nezastopnim molčim.
Knjižga

Pomlad' dišim,
polet hladim,
jesen redim,
pozim gorim.
Sadno drevo

Kože smo
ustrójene,
mamo pa
šivane
prste, vse
zvótlene.
Rokavice

Rojen še
oča ni,
sin že po
streh leti.
Ogenj in dim

Glavo ima, nóge ima,
nima pa repa,
zviije se, zbóde te,
kadar je kepa.
Jež

Vse odprto,
vse prebito,
lačno, predrto,
zmerom pa sito.
Sito

ZNAJDENJA

LN, 22. XI. 1797

Francosko. Morebit so moji bravci že kaj slišali od vožne po lufti ali po zraki, vender tiga še niso vedeli, kar je te dni eden v Parizu sturil, de se je na eni brambi na tla doli iz visokiga brez škode spustil. On je tako sturil: je naredil en velik okoliš ali kuglo iz žide, ta je narazen raspeta, znotraj prazna; v njej je zakuril; luft postane skuz to tanek, okoliš s tankim luftam napolnen hiti na kviško; kakor smrekov les v vodi per vrhi plava, tako namreč tudi tanši luft grede na višavo inu zgoraj svoje glihe luft iše. Na ta okoliš je gospod Garnerin v Parizi pervezal svojo narejeno brambo iz žide narazen raspeto inu na šev pol votlo, kakor ena skleda; v to brambo je stopil inu se je spustil v zrak na kviško vzdignit; kader pride 200 sežnov visoko, prereže vrvce, na katerih je bramba zuper padec pervezana; pusti okoliš naprej v zrak ali luft iti, on pa na svoji brambi stoječ na tla doli pade brez vsiga poškodovanja. — Je vender res, porečete, de so usake sorte norci na sveti; jes pa pravim, de iz eniga takiga znajdenja se zna s časom dosti prida za človeštvo perdobiti. Sledno prvo znajdenje se ludem smešno dozdeva, kader je le za kratek čas ludem pokazano; al kader se pokaže, de zamore kej prida pernesti, takrat šelej zijajo inu pravijo: kdo bi bil rekel, de bo iz tiga prazniga meha kej moke?

Anton Tomaž Linhart
(1756–1795)

ŽUPANOVA MICKA

Drugi akt

PRVI NASTOP

Jaka, Micka jokajoča

JAKA: Kaj si vunder mislila, za božjo volo, da si se hotla skrivě omožit? Tvojga očeta toku režalit? — Ali sim te kedaj silil, Anžeta jemati? — — No, Micka, nikar se ne jokaj! Nikar se ne jokaj! Sej jest le govorim, vidiš! — Jest sim ti vže odpustil — — Ti si vunder le moja Micka — Zol bi meni bilu, ke bi se ti toku zavrgla; pak vunder jest bi te ne mogel sovražiti. (*Se sam joka.*) No, Micka, obriši se, da te Anžè ne bo jokati vidil.

MICKA: Kdu bi bil rekal, de je en tak goluf!

JAKA: Kaj nisi vedla, de gospoda nas kmete le rada za nos vozi?

MICKA: Pak je bil toku perliznen, toku se je znal sukat okoli mene, take lepe

JAKA: Taki so le ti gospodje: sladki koker med, pak tukej nič ne velajo (*na srce pokazujoč*). Vidiš, deklè, kader mi eden pravi: »Jaka, vi ste en mož, vi imate to narlepši žito, per vas se en dober glažek vina pjé, inu toku naprej, tok jest mislim: beštja, ti lažeš, inu mo dalej ne vupam, koker ga vidim — Ampak pustimo to reč. — Nič ne marej, Micka; mi mo bomo vže oči zbrisali! — — On bo še nate mislil. — Eno tako lepo vdovo imeti inu še druge dekleta zalezovati, to je vunder preveč, tol — Jest bi skorej lušt imel, vse tri prov dobru skópat. — Kaj neki Anžè dela, de toku dolgu ne pride? — Sej boš dobra z njim, kader pride, kajne Micka?

MICKA: Kokupak, prov dobral — Jest vidim zdej, de on dobro z mano misli inu de me prov iz srca lubi.

JAKA: Deklè, deset lejt bom dalej živel, če je to res!

DRUGI NASTOP

Anžè klobuk na tri dežele napravljen, sukno na žliščneke, hlače
inu to drugu vse po kmétešku, inu ti poprejñni

ANŽE (*se po gosposku, pak prov naródnú perklána*): Ti si lepa koker ena roža,
— dolga koker ena smreka, — brhka koker en hrast. — V tvojih tatinskih
očeh en fant noter sedi, kateri v mene vunkaj strela — No, koku ti to
dopade?

MICKA: Lubl Anžè, pusti te norčijel — Nikar me še ti ne jezil

ANŽE: Koku je to? Sej še ni dolgu tega, de al take norčije štímála.

JAKA: Anžè, ne bodi siten! — Kar se je zgodilo, se je zgodilo. — Kaj jo boš
zdej več jezil?

ANŽE: Nič se ne bojtet — (*K Micki*). Kajne, Micka, sej nisi huda?

MICKA: Če óčeš, de ti bom dobra, tok mi nikur naprej ne mečil

ANŽE: Sej jest nisim toku hudu mislel. — Micka, koku ti ta sukna dopade?

MICKA: Preč mi jo vrzi, kmétiška je gorái; ne morem te vidit takigal

ANŽE: Kaj res, Micka? Ne veramem, ni mogoče —

JAKA: Anžè, če ne boš tihu, ti bom jezik odrezal —

ANŽE: Klobuk imam tudi nov; sim dal zan sedemnajst réparjov. Koku ti
dopade, Micka?

MICKA: Tudi klobuka na tri dežele nečem — obdržil ti tvojo klóferžo, koker je
sama na sebil

ANŽE: Sej óčeš gospoda imeti, kejne?

JAKA: Anžè, boš enkrat molčal?

ANŽE: No, tok pak ne bom nič več rekali (*Na strani*). Ta šentana gospoda
mi ne gré iz glave.

JAKA: Jest ti svétijem, ja, de boš molčal, sicer ti, per moji duši, dekleta ne
dam. — Sej je še več drugih zalih fantov v soseskl. — Nič se ti ni treba
toku napihuvátit! — Pameten bodi, Anžè! Zadrži se koker en mož! Sej
vejš, kaj imaš stritil! Jest sim ti vže povedal inu gospa ti je tudi povedala.
Ne bodi grób z njimi, kader pridejot!

ANŽE: Le mene pustite, očal!

JAKA: Sej mo bo dosti žol, kader bo vidil, de mo dekleta pred nosam proč
vzameš.

ANŽE: Ha-ha! Ta bo debelu gledal —

JAKA: Pak glej, de se ne zagovoriš, sicer nam boš vse spačil. — Zdej mi
pomagajte, to mizo vun znestil!

(*Nesejo eno veliko mizo vun.*)

JAKA (*k Micki*): Ti pak prinesi ene dva bokala tiga dobrigal

ANŽE: Očem s tabo iti, če se sama bojiš?

MICKA: Nič se ne bojim. — Le tukaj ostani, Anžè! Jest bom kmalu spet
prišla —

ANŽE (*en malu bol tiho, de Jaka ne sliši*): Da te kakšni gosposki duh ne sreča!

JAKA (*stole okoli mize postavla*): Tukej bo šribar sedel, — tukej jest, — tukej
Anžè, — tukej Micka. — Ni prov, Micka more med mano inu med Anžétam
sedeti. — Tukej ena pričá inu tukej ta druga. — Toku. (*Dene papir, peresa
etc. na mizo*). Pojdi, Anžè, poglej skuzi okno, al so vže na prélazu, inu
pridi mi povedat!

ANŽE: Vže prov! (*Gré.*)

MICKA (*pernese vino*).

JAKA: Sem ga postavi, Mickal — Bokal more zraven mene biti. — Deklè,
koražna bodil — Al bodo debele oči delali ti gospodje, kader nas bodo
tukej zagledali, ha-ha!

DRUGI NASTOP

Anžè klobuk na tri dežele napravljen, sukno na žliščneke, hlače
inu to drugu vse po kmétešku, inu ti poprejtni

ANŽE (*se po gosposku, pak prov naródnú perklána*): Ti si lepa koker ena roža,
— dolga koker ena smreka, — brhka koker en hrast. — V tvojih tatinskih
očeh en fant noter sedi, kateri v mene vunkaj strela — No, koku ti to
dopade?

MICKA: Lubi Anžè, pusti te norčijel — Nikar me še ti ne jezil!

ANŽE: Koku je to? Sej še ni dolgu tega, de al take norčije štímála.

JAKA: Anžè, ne bodi siten! — Kar se je zgodilo, se je zgodilo. — Kaj jo boš
zdej več jezil?

ANŽE: Nič se ne bojtél — (*K Micki*). Kajne, Micka, sej nisi huda?

MICKA: Če óčeš, de ti bom dobra, tok mi nikur naprej ne mečil!

ANŽE: Sej jest nisim toku hudu mislel. — Micka, koku ti ta sukna dopade?

MICKA: Preč mi jo vrzi, kmétiška je gorái; ne morem te vidit takigal!

ANŽE: Kaj res, Micka? Ne veramem, ni mogoče —

JAKA: Anžè, če ne boš tihu, ti bom jezik odrezal —

ANŽE: Klobuk imam tudi nov; sim dal zan sedemnajst réparjov. Koku ti
dopade, Micka?

MICKA: Tudi klobuka na tri dežele nečem — obdržil ti tvojo klóferžo, koker je
sama na sebil!

ANŽE: Sej óčeš gospoda imeti, kejne?

JAKA: Anžè, boš enkrat molčal?

ANŽE: No, tok pak ne bom nič več rekál (*Na strani*). Ta šentana gospoda
mi ne gré iz glave.

JAKA: Jest ti svétijem, ja, de boš molčal, sicer ti, per moji duši, dekleta ne
dam. — Sej je še več drugih zalih fantov v soseskl. — Nič se ti ni treba
toku napihuvátíl — Pameten bodi, Anžè! Zadrži se koker en mož! Sej
vejš, kaj imaš stritíl! Jest sim ti vže povedal inu gospa ti je tudi povedala.
Ne bodi grób z njimi, kader pridejot!

ANŽE: Le mene pustite, óčal!

JAKA: Sej mo bo dosti žol, kader bo vidil, de mo dekleta pred nosam proč
vzameš.

ANŽE: Ha-hal! Ta bo debelu gledal —

JAKA: Pak glej, de se ne zagovoriš, sicer nam boš vse spačil. — Zdej mi
pomagajte, to mizo vun znestil!

(*Nesejo eno veliko mizo vun.*)

JAKA (*k Micki*): Ti pak prinesi ene dva bokala tiga dobrigal!

ANŽE: Očem s tabo iti, če se sama bojiš?

MICKA: Nič se ne bojim. — Le tukaj ostani, Anžè! Jest bom kmalu spet
prišla —

ANŽE (*en malu bol tiho, de Jaka ne sliši*): Da te kakšni gosposki duh ne srečal!

JAKA (*stole okoli mize postavla*): Tukej bo šribar sedel, — tukej jest, — tukej
Anžè, — tukej Micka. — Ni prov, Micka more med mano inu med Anžétam
sedeti. — Tukej ena pričá inu tukej ta druga. — Toku. (*Dene papir, peresa
etc. na mizo*). Pojdi, Anžè, poglej skuzi okno, al so vže na prélazu, inu
pridi mi povedat!

ANŽE: Vže prov! (*Gré.*)

MICKA (*pernese víno*).

JAKA: Sem ga postavi, Mickal! — Bokal more zraven mene biti. — Deklè,
koražna bodil! — Al bodo debele oči delali ti gospodje, kader nas bodo
tukaj zagledali, ha-hal!

TREKI NASTOP

Sternfeldovka, Micka, Jaka

STERNFELDOVKA: Je vže vse napravljenu? — Zdej vže znajo priti.

JAKA: Koker zašafajo, gospa žlahtna. — Ta v nebesih jim bo njih dobroto povernil, de so od moje hčeri to nevarnost odvernili.

STERNFELDOVKA: Brez vse hvale, oča; jest sim več zame koker za vas sturila. — Jest bom od eniga malopridniga človeka odrešena, kateri bi bil mene na vse moje dni nesrečno sturil. — (K Micki.) Deklè, še ti ena skušnava naprej stoji. — Al si mo vupaš pred oči stopit? Al te tvoje srce ne bode zapelalu?

MICKA: Oblubem, da ne! On je mene toku ražalil, de mo jest nikdar več dobra ne bom.

STERNFELDOVKA: Vunder se jest bojim, de bi nam ti kaj ne spačila.

MICKA: Gvišnu da ne, gospa žlahtna!

JAKA: Jest za mojo hčer dober stojim.

STERNFELDOVKA: Jest se bom v tim časi skrila. — Kader bo treba, bom vže na dan prišla.

JAKA: Mi mo bomo podkrili, per moji duši, de mo bo lubezen prešla.

SHUPANOVA MIZKA

E N A

K O M E D I A

v

DVEH AKTEH

Preparjena po rrej nemški:

Die Feldwühlte,

inu

v LUBLANI

Jogjana v Letji 1796

Štiskana per Joan. Frideriku Egerju.

Naslovna stran Linhartove »Zupanove Micke«, ki je bila 28. decembra 1789 uprizorjena v Stannovskem gledališču.

O SLOVENSKI IGRI

Tvegaj sem poskus sestaviti kranjsko veseloigro z imenom Zupanova Micka in jo dal uprizoriti v tukajšnjem stanovskem gledališču. To je bil prvi poskus, odkar prebivajo Slovani na Kranjskem. Z veseljem sem videl, kako zelo se ti Slovani, ki jih že stoletja germanizirajo, še zmerom čutijo Slovane, s kakšnim entuziazmom visijo na svojem jeziku, na lastnih šegah, na svoji izvirnosti.

Jernej Kopitar
(1780–1844)

O ENOTNEM ČRKOPISU

Če bi nam nebo poslalo drugega, rimskega Cirila, ki bi, posnemaje onega prvega, grškega, izumil k 20 latinskim znakom še 9 novih, po obliki podobnih latinskim, bi bili Slovani edini srečni ljudje v Evropi, ki bi imeli popolno in pametno abecedo. V tem primeru bi bila sreča za slovansko slovstvo, da se je tolikanj zakasnilo: treba bi bilo namreč le posamezne rodoljube, ki se ukvarjajo z njim, pregovoriti, da sprejmejo novo abecedo. To bi se zgodilo tem laže, ker na vseh straneh hrepenijo po enotni ortografiji za vsa narečja. Vprav ker bi bila to nova abeceda in ne češka, poljska, hrvaška, kranjska itd., bi jo zato rajši sprejeli vsi rodovi, saj bi jih ne ovirala pri tem narodna nečimrnost. Potem šele bi mogli med seboj občevati številni rodovi, ki so sedaj s črkopisom ločeni kakor s kitajskim zidom, dasi so si po jeziku tako blizu. Duševne plodove enega rodu bi mogli na ta način uživati vsi. Kakor je nekoč Jonec Herodot bral v Olimpiji svojo zgodovino vsem rodovom, tako bi tudi naša narečja kakor nekdanja grška živela eno poleg drugega v knjigah, dokler ne bi najvrednejše med njimi postalo splošni knjižni jezik. To pa pustimo rajši postopnemu, a zanesljivemu naravnemu razvoju ko pa sklepom zbora slovanskih učenjakov, kakor sta si to predstavljala Japelj in Kumerdej. Le enotna abeceda! Vse drugo mirno prepustite naravi!

G r a m m a t i k

der
Slavischen Sprache
in
Krain, Kärnten und Steiermark.

Leipzig,
bei Wilhelm Gottlieb Korn.
1804.

Lehrgebäude

der
Slowenischen Sprache

im Königreiche Illyrien
und in den benachbarten Provinzen.

Nach dem Lehrgebäude der böhm. Sprache des
Hrn. Abtes Tetschowitz.

von

Kranz Grapth. Metzke,

1. L. Professor der Slowenischen Philologie am Gymnasium zu Leipzig.
Landesrath und Mitglied der k. l. Landesversammlungs-
Versammlung in Wien.

Leipzig, 1825.
Verlag von Cotta'schen Buchhandlung.

ROMANTIKA

France Prešeren
(1800-1849)

PEVCU

Kdo zná
noč temno razjásnit', ki táre duhá!

Kdo vé
kragulja odgnati, ki kljuje srcé
od zóre do mraka, od mraka do dné!

Kdo učí
izbrísat' 'z spomina nekdanje dni,
brezúp prihodnjih oduzét' spred oči,
praznóti ubežáti, ki zdanje moril

Kakó
bit' óčeš poét in ti pretežkó
je v prsih nosít al pekél, al neból

Stanú
se svójega spomni, trpi brez mirú!

SONETNI VENEC

I

Poet tvoj nov Slovincam venec vije,
'z petnájst sonetov ti takó ga spleta,
de »magistrále«, pesem trikrat péta,
vseh drugih skupej véže harmonije.

Iz njega zvirá, vanjga se spet zlije
po vrsti pesem vsacega soneta;
prihodnja v prednje koncu je začeta;
enak je pevec vencu poezije:

vse misli zvirajo 'z ljubezni ene,
in kjer ponoči v spanji so zastale,
zbudé se, ko spet zarja noč préžene.

Ti si življenja moj'ga *magistrále*,
glasil se 'z njega, ko ne bo več mene.
ran mojih bo spomin in tvoje hvale.

II

Ran mojih bo spomin in tvoje hvale
glasil Slovincam se prihodnje čase,
ko mi na zgodnjem gróbu mah porase,
v njem zdanje bodo bolečine spale.

Prevzetne, kakor ti dekleta zale,
ko bodo slišale teh pesem gláse,
srcá železne djale preč opase,
zvestó ljubezen bodo bolj spoštvále.

Vremena bodo Kranjcam se zjasnile,
jim milši zvezde, kakor zdéj sijale,
jim pesmi bolj sloveče se glasile:

vendèr té bódo morebit' ostale
med njimi, ker njih poezije mile
iz srca svoje so kali pognale.

MAGISTRALE

Poet tvoj nov Slovincam venec vije,
Ran mojih bo spomin in tvoje hvale,
Iz srca svoje so kali pognale
Mokrócvetéče rož'ce poezije.

Iz krajev niso, ki v njih sonce sije;
Cel čas so blagih sapic pogrešvále,
Obdajale so utrjene jih skale,
Viharjov jeznih mrzle domačije.

Izdihljeji, solzé so jih redile,
Jim moč so dale rasti nevesélo,
Ur témnih so zatirale jih sile.

Lejl torej je bledó njih cvetje velo,
Jim iz oči ti pošlji žarke mile;
In gnale bodo nov cvet bolj veselo.

SONETJE NESREČE

KOMUR JE SREČE DAR

Komur je sreče dar bila klofuta,
kdor je prišel, ko jaz, pri nji v zamero,
ak bi imel Gigantov rok stotéro,
ne spravi vkup darov potrebnih Pluta.

Kjer hodi, mu je s trnjam pot posuta,
kjer si poiše dom, nadlog jezéro
nabere se okrog, in v eno mero
s togotnimi valmi na stene buta.

Okrog ga drvita skrb in potreba,
miru ne najde revež, ak preiše
vse kraje, kar jih strop pokriva néba;

žele v pokóji tihem hladne hiše,
ki pelje vanjo temna pot pogloba,
počije, smrt mu čela pot obriše.

ŽIVLJENJE JEČA

Življenje ječa, čas v nji rabelj hudi,
skrb vsak dan mu pomlájena nevesta,
trpljenje in obup mu hlapca zvesta,
in kes čuvaj, ki se nškdar ne utrudi.

Prijazna smrt! predolgo se ne múdi:
ti ključ, ti vrata, ti si srečna cesta,
ki pelje nas iz bolečine mesta,
tje, kjer trohljivost vse verige zgrudi;

tje, kamor moč pregánjovcov ne seže,
tje, kamor njih krivic ne bo za nami,
tje, kjer znebi se človek vsake teže,

tje v posteljo postlano v črni jami.
v kateri spi, kdor vanjo spat se vleže,
de glasni hrup nadlog ga ne predrami.

GAZELE

7

Kdor jih bere, vsak drugači pesmi moje sodi;
eden hvali in spet drugi vpije: »fej te bódil«
Ta veli mi: poj sonete; úni: poj balade;
tretji bi bil bolj prijatelj Pindarovi odi.
Bo prijeten morebiti temu glas gazelic;
úni bo pa rekel: kaj za *Vodnikam* ne hódi?
Razujzdanim bodo moje pesmi prenedolžne;
al tercjalke porekó, de jih je vdihnil zlódi.
Jaz pa tebi sami, draga! želel sem dopasti,
drugih nisem prašal, kaj se jim po glavi blódi.

KAM

Ko brez miru okrog divjam,
prijatljji prašajo me, kam?

Prašajte raj' oblak nebá,
prašajte raji val morjá,

kadár mogočni gospodar
drvi jih sémtertja vihar.

Oblak ne ve, in val ne kam,
kam nese me obup, ne znam.

Samo to znam, samo to vem,
de pred obličje nje ne smem,

in de ni mesta vrh zemljé,
kjer bi pozabil to gorjel

NEZAKONSKA MATI

Kaj pa je tébe treba biló,
dete ljubó, dete lepól
mèni mladi deklici,
neporočèni materi? —

Oča so kleli, tēpli me,
mati nad mano jokáli se;
móji se mene sram'váli so,
tuji za mano kazáli so.

On, ki je sam bil ljubi moj,
on, ki je pravi óča tvoj,
šel je po sveti, Bog ve kam;
tébe in mène ga je sram!

Kaj pa je tébe treba bilo,
dete ljubó, dete lepól
A te je tréba biló, al ne,
vènder presrčno ljubim te.

Mèni nebo odprto se zdi,
kadar se v tvóje ozrem óči,
kadar prijazno nasméjaš se,
kar sem prestala, pozabljeno je.

On, ki ptice pod nebam živi,
náj ti da sréčne, veséle dni!
Al te je tréba biló, al ne,
vedno bom srčno ljubila te.

V SPOMIN ANDREJA SMOLETA

Črne te zèmlje pokriva odeja
v gróbu tihotnem, naš bratec, Andrej!
Vince zlató se v kozarcih nam smeja,
v tvojo opombo pijémo ga zdéj.

Zbrani prijatljí v spomin ga pijémo
tvojih veselih in žalostnih dni;
zraven si take zdravljice pojémo,
de ni nesrečen, kdor v gróbu leží.

Čedna postava bila ti je dana,
bistri je um z bogastvam bil dan;
boljga srca ni imela Ljubljana,
kak si za srečo človeštva bil vžgan!

Kratko sijale so zvezde prijazne,
v sanjah prijetnih te zibal je up;
jezo si sreče občutil sovražne,
zgodej okusil življenja si strup.

Deklica družga moža je objela.
ki od ljubezni do nje si bil vnet;
trešla v bogastvo nesreče je strela,
kranjski v obupu zapustil si svet.

Videl si Nemško, Francosko, Britansko,
videl si Svajca visoke goré,
videl si jasno nebo italijansko;
sreče ni ranjeno najdlo srcé.

Videl povesod si, kak išejo dnarje,
kak se le vklanjajo zlatmu bogú;
kje bratoljubja si videl oltarje?
S sícem obupnim si prišel domú.

Mogla umreti ni stara Sibila,
de so prinesli ji z doma prsti;
ena se tebi je želja spolnila:
v zemlji domači de truplo leží.

V zemlji slovenski, v predragi deželi,
ki si jo ljubil presrčno ves čas;
v kateri očetje so naši sloveli,
ktera zdéj íma grob komej za nas.

Težka človeku ni zèmlje odeja,
vzamejo v sebe ga njene moči;
trčimo, bratjel še vince se smeja,
dolgo Smoletov spomin naj živí!

POD OKNAM

Luna sije,
kladvo bijo
trudne, pozne ure že;
préd neznane
srčne rane
meni spati ne pusté.

Ti si kriva,
ljubezniva
deklica neusmiljena!
Ti me raniš,
ti mi braniš,
da ne morem spat' doma.

ZABAVLJIVI NAPISI

PREDGOVOR IN ZAGOVOR

Feriant — summos fulmina montes.

Naj misli, kógar bi pušice té zadele,
de na visoki vrh leté iz néba strele.

VZROK NEZLATEGA VEKA

Prišli bi že bili Slovencam zlati časi,
ak klasik bil bi vsak pisar, kdor nam kaj kvasi.

NOVI PEGAZUS

»Višnjani! kam ste svojga polža djali?«
»Za Pégaza smo pevcam ga prodali.«

ČEBELICE PUŠIČARJAM

Ko vsaka ni žival lisica,
tak vsaki ni napis pušica.

RAVNIKARJU

Gorjancov naših jezik potujčvavši
si kriv, de kolne kmet, molitve bravši.

ABECEDARJU

Slovenici! ako čakate slovarja,
ne čakajte ga od abecedárja.

H E R S T

per
SAVIZI.

Povést v versih.

Slohil

D. PREŠERIN.

Has Vokovnj

V Ljubljani,
natifaill Joshef Blaznik.

1836.

POEZIJE

Diktorja

Francéta Prešerna.

Nam dolgo opud in se bál.
Nisod sem upa, strahu dal:
Nero je práno, strahu na.
Nadoj se up in strah čeli.

V LJUBLJANI.

Natifaill Józef Blaznik.

1849

V v o d.

Valjhún ¹/₂, sin Kajtimára, hój kervávi
She dólgo bije sa keršhánsko véro,
S Avreljam Droh ²/₃ se vézh mu v brán ne stávi;
Konzháno nijno je in marsiktéro
Shivlénje, kri po Kránji, Koratáni
Prelita napolnila bi jeséro.
Gnijó po póljí v bójih pokonzháni
Trum ferzhni vájvodi, in njih vojsháki,
Šam Zhertomir se s májhuim trópam bráni.
Dojúje se nar mlájšhi med junáki
Sa véro stárlhov, lépo Bóg'njo Shivo ³/₄,
Sa Zherte, sa Bogóve nad ohláki.
On s njimi, ki she terd'jo véro krivo
Beshí tjé v Bóhinj, v Bisterfhko dolíno,
V terdnjávó sídano na skálo sivo.

Matija Čop
(1797-1835)

ODLOMKI IZ NEMŠKIH SPISOV IN PISEM

Kaj je slovanski knjižni slog, bi se naši pisatelji mogli najboljše naučiti iz spisov onih Slovanov, ki že imajo bogato književnost; ne smeli bi pa takoj razglasiti vse za nedovoljen germanizem ali galicizem itd., kar je le strokovni izraz, ki je vsem evropskim literaturam skupen, ali pa splošno evropski način govora, ki je utemeljen v sedanji navadi in kulturi. Naravno je in samo po sebi se razume, da ne more naše narečje doseči one dograjenosti, ki se je vesele druga slovanska narečja, ki jih govore milijoni. Ne smemo pa tajiti, da se lahko v tem pogledu stori več kot do zdaj, brž ko se izobraženci pridružijo njegovi kulturi in se pisatelji sami potrudijo in ugodé njihovim višjim zahtevam, kar bo gotovo koristno vplivalo tudi na slog knjig, ki so namenjene ljudstvu in ki bodo naravno ostale bistvena stran kranjske književnosti.

Posebna zasluga »Kranjske čbelice« je, da nudi nekaj, kar utegne vzbuditi zanimanje izobražencev, in od tega je po našem mnenju v prvi vrsti odvisna višja olika jezika. Takšni poskusi so bili pri nas redki. Prvi poskus sta naredila mnogostransko delujoči oče Marko Pohlin, ki je sicer zaradi nezaslužene ali vendar presplošne graje naših slovničarjev na preslabem glasu, in njegov redovni brat oče Dev...

*Dodatek k Čelakovskega oceni Kranjske čbelice,
Illyrisches Blatt 1833*

Skoraj bi se tudi sam pritoževal nad Vami, da ste namreč proti učenim pesnitvam Slovanov prehladni, da ne rečem trdi in krivični, ker ste razvajeni ob lepoti slovanske ljudske pesmi. Zato Vam najbrž ne bo naredil posebnega veselja zvežčič kranjskih pesmi v rokopisu, ki ga boste morali v kratkem brati po uradni dolžnosti... njenega poleta naj bi že zato ne ovirali, da izide vendar enkrat nekaj posvetnega v našem jeziku. Na vsak način jo je soditi kot prvi začetek, sčasoma lahko postane mnogo boljša. Če Vam torej pride Čbelica v roke, bodite tako prijazni in jo hitro odpravite, da se medtem pri nas ne razkadi veselje do stvari.

Pismo Kopitarju, Ljubljana 21. januarja 1830

Jovan Vesel Kozeski
(1798-1884)

BRALCEM NOVIC

Márno poglejte potem na polje slovenskega djanja,
mnogo ledine je še, mnogo je križema rok.
Zgánite jih, otrébite mah domovini do jedra,
dúhe zarótite v beg dvombe, nemarnosti, tmin,
dvignite sféno zaklad slovenskega dlána in uma.

Svetu pokážite lik domače navade in misli,
biti slovenske krvi, bodi Slovencu ponos.
Spomnite se imenitnosti del pokojnih očetov,
cénite vrednosti scer róda sedanjega tud;
kdor zaničuje se sam, podlaga je tujčevi peti.

NEMŠKUTAR

Valovje napne se, Slovenja ne spi,
viharju grozivnemu brambe gradi,
in dvigne perute iz praha;
pa kamor obrne jih lep samolet,
zavira namembe ponemčen izmet,
ki kita do križa mu maha.
Na tihama, brate, povedal ti bom,
o tebi sramuje slovenski se dom,
sramuje se, votli nemškutar!

Germanja zatrobi in kakor velja,
Slovenja primerni odgovor ji dá,
se vrlo in krepko obnaša;
v kavarnico stopi napihnjene kalin,
se vogne prevzetno slovenskih novin,
po dnevniku nemškemu praša,
za tebe, budalo, nabrušen je meč,
nikdar ne poljubi Slovenka te več,
zavrže te, votli nemškutar!

Presilnemu tlačenju priti v okom,
napravlja Slovenja zedinjen si dom,
in neče se v nemško vtopiti;
nasprotno modruje otujčen izbirk:
zdaj ravno se praži na Nemškem ocvirk,

Anton Martin Slomšek
(1800-1862)

VESELJA DOM

Preljubo veselje, oj kje si doma?
Povej, kje stanuješ, moj ljubček srca?
Po hribih, dolinah za tebo hitim,
te videti hočem, objeti želim.

Te jiščem za mizoj, kjer dobro jedó,
na plesi per godcah, kjer sladko pojó;
alj prav'ga veselja na rajanju ni,
pijance, plesavce veselje beží.

Te jiščem po polju, kjer rožce cvetó
po logi zelenim, kjér ptičke pojó,
pa ptičke vesele in rožice vse
le majo veselje za mlado srcé.

Poslednjič veselje še le osledim,
na veško ledinco perdirjam za njim;
glej, tamkaj z otroci perjazno igrá,
jim kratek čas dela, per njih je domá.

Oh blažene leta nedolžnih otrók,
vi mate veselje brez težkih nablóg;
oh kako vas serčno nazaj poželim!
Alj vi ste minule, zastonj se solzím.

OD ROMANTIKE K REALIZMU

Janez Trdina
(1830-1905)

KRESNA NOČ

Odlomek

Baron Ravbar je izvršil ostro sodbo še tisto uro. Vzel je Martinku hišo in vse, kar je bilo v njej in zunaj nje, potem pa izpustil nanj svoje hlapce in pse, da so ga odtirali iz vsega okraja gospodove posesti in oblasti. Ali na svetu je ni nesreče, da ne bi bilo v nji tudi kaj sreče. Baron Ravbar je bil obrnil Martinku žepe in iztresel iz njih drobtine, ali ni iztresel tiste reči, ki je bila v njih najboljša: dragocenega zrnca praprotnega semena. Za ta zaklad pa niti Martinek sam ni vedel. Prišel mu je v malho še pred zaporom najbrž v hosti, ko je spravljal nastilo, in se mu zapičil v kot žepa tako trdno, da ni padel na tla z drobtinami.

Ubogí pregnanec je šel po svetu brez denarja, pa tudi brez tolažbe in upanja. Prošiti se je sramoval, sami od sebe pa mu niso hoteli rojaki nič pomagati. Zvečer je prišel do ljudi, ki so se shajali na griču, da bi kres žgali. Martinek bi se bil rad pridružil. Ljudje pa so ga po strani gledali in vprašali: Kje imaš kaj vej iz svojega gozda, kje potico iz svoje peči, kje vino iz svojega hrama? Pri nas ni navada, da bi žgali kres berači. Če se hočeš ž njim kratkočasiti, pojdi v Gorjance! Tam boš spalil lahko cel seženj drv, da ti ne bo nihče branil. Martinku se je inako storilo, da ga gonijo rojaki v goro, hotel pa je vendarle storiti, kar so mu svetovali, potem pa pobegniti v hrvaško deželo, ki ni poštenega Kranjca še nikoli zavrgla. Na potu ga ugleda konjederec. Možu se je žalostni begun smilil, pa mu je dal vina in potice in glogovo palico, da bi se grede navkreber na njo opiral. Ta palica je bila vsa zapuščina starega berača, ki je pri konjedercu umrl. Mrtinek jo vzame in se začudi, da je tako težka. V Gorjance je hodil tri ure; pol ure pred polnočjo jim je došel do vrha. Tam si je naložil suhih in zelenih vej, zložil grmado in jo užgal. Lepše od drugih je gorel njegov kres, vsi Dolenjci so ga gledali in se spraševali, kaj pomeni ogenj na Gorjancih, ki ga niso ta večer še nikoli videli. Ko pa je opolnoči kres dogoreval, odkrilo in pokazalo je drobno zrnce praprotnega semena osuplemu Martinku vsaka neskončna čuda, čarobe in skrivnosti kresne noči, katere je poznal do zdaj samo po pripovedkah svoje rajнке tete in pestunje. Razodeli so se mu najprej brezštevilni zakladi, ki to slavno noč gore: z rumenim plamenom, če so zlati, z belim, če so srebrni...

Ze se je hotel napotiti navzdol proti Hrvaškemu, kar mu vzbudi pozornost nova prikazen kresne noči: coprniki in coprnice, ki so leteli ravno na Klek k svojemu poglavarju Satanu, da se mu poklonijo in se udeleže poleg stare navade njegove nocojšnje večerje in veselice. Vršali so od vsakod, tod posamezni, tam jatoma. Bilo jih je brez števila, vsakega stanu in vsake dobe. Nahajali so se med njimi: vaše gnade, dolenjski graščaki, prošt in nekateri drugi duhovniki, nune, kmetje, obrtniki, plešasti starci, ki se od slabosti niso mogli ne obuti ne sezuti, maloletni paglavci, komaj dorasli za pastirje, košate gospe v šumeči, svilnati opravi, šibke gospodične, prešinjene po sredi života kakor hostne mravlje, brezzobe, ostudne babe, sama kost in koža, s peklensko zlobo v mrkih očeh in na zgrbančenem obrazu. Nekateri so jahali na kozlih, drugi na burklah in metlah. Z Mokrega polja so se dvignile tri coprnice na čvrstih fantih, katerim so bile botre in so dobile s tem oblast do njih, da so jih smele obrzdati in zasesti. Dva pglavitna gospoda, Hmeljniški in Kleveški, sta se šopirila na težkih plugih, s katerima se bosta na Kleku pobahala, da uprezata vanju mesto konj in volov svoje kmete. Na vsa usta se je zasmejal Martinek proštu, ki je jezdaril po otročje na palici. Tudi on se je ž njo pohvalil, da jo vihti brez milosti in nikdar ne utrudivši se nad razbitimi hrbti svojih pod-

ložnikov. Največ je bilo takih, ki so se bili namazali s hudičevo mastjo in leteli prosto, brez opore: coprniki vsi narobe oblečeni, z obrnjenimi žepi, coprnice pa nakazno razmršene, držeč z levo roko do rame dvignjeno krilo, s copato na desni nogi, z desno roko in boso levo nogo pa mahaje in poganjaje se, kakor da plavajo. Posebno zanimiva jaharica je bila krčmarica Janezovka, katero je Martinek poznal: sedela je na pošastni, velikanski svinji. Neznansko pa je ostrmel, ko je zagledal med coprnicami svojo sosedo in botro Skumaraho. Tudi ona ga je zapazila in se mu zabavljivo zakrohotala: Dober večer, srček! zdaj me boš pa nesel. Že mu je hotela skočiti na rame, kar se ji pokaže v njegovi roki glogov les, coprniški strah in trepet. Zdaj odleti po bliskovito, kakor da bi se bila na gada namerila in šine nazaj med drugarice, katerim se je mudilo, pa so frčale z viharo silo in naglostjo proti zaželenemu hribu k svojemu zapovedniku in ženinu.

Ko so dospeli na shodišče vsi coprniki in coprnice, se razpoči s strašanskim treskom mogočni Klek in veličanstveno se dvigne iz njega sam peklenski Satan, ogrnjen v dolg rdeč plašč, z bleščečo krono na rogati glavi. V krono je bil vdelan prežlahen kamen, ki je sijal svetleje od poldanskega sonca. Z Gornjancev se Klek prav dobro vidi, ali je do njega še mnogo mnogo ur hodá. Pri čudoviti luči takega kamna pa je Martinek natanko razločil tudi najmanjšo stvarco, ki se je na njem nahajala. Na čarobni gori se je širila prostorna planjava. Na sredi planjave je stala silna kamnita miza, okoli nje pa borni čevljarski stolčki za goste. Okoli mize je bilo velikansko plesišče, po katerem se je vrtilo lahko v isti čas mnogo tisoč plesalcev. Za plesiščem so se dvigali okrog in okrog visoki odri, na katerih so ležali črni mački — peklenski godci! Satan pregleda zbrano vojsko svojih prijateljev in se usede na zlati prestol. Gostje pridejo, klanjaje se, eden za drugim k njemu in ga poljubijo, ali ne po človeški navadi spredaj in v obraz!

Fran Levstik
(1831-1887)

DEKLE IN PTICA

Dekle je zajemalo v vedro vode,
v vedro kovano, vodice hladne;
pogleda se v vodo, vidi si obraz,
začudi se svojemu licu tačas:
»Lepote, ki jo na obrazu imam,
za tri gradove bele ne dam.«

Po veji skakljajal je ptiček vesel,
pa mladi deklici tako je odpel:
»Al kadar bo eden pravi prišel,
vso tvojo lepoto zastonj bo imel.«
»Kar rekel si, ptiček, to grda je laž,
al ujet' te ne morem, ker perje imaš.«

»Ko moje peruti imela bi ti,
še dan's bi zletela čez hribe, doli:
in kjer bi se tebi povšeči dobil,
čeprav siromak in revež bi bil,
pod tremi gradovi koj streho mu daš,
katere na svojem obrazu imaš.«

To rekel je ptiček in zletel je z vej,
'zmed vej pod nebo, pod nebom naprej.
Dekle za njim gleda in pravi tako:
»I kaj, ko vendar vse res bi bilo?
Ptič leta nad nami, on vidi ljudi,
ve dobro, kako se po svetu godi.«

SOVRAŽNIKOM

Razmotril sem početje vaše,
a molčal nisem, ker ne znam;
zato namé prokletje vaše
in srd, ki ga od vas imam.

Da belo je, vam nisem rekal,
kar je temno kot črni vran;
za rokavniki nisem tekal:
zato se trn vam zdim strupan.

Jaz nisem popom upogibal,
ni licemerom se krivil,
poniglavce sem vedno šibal:
zato vražen sem vedno bil.

Uboštvo, skrb, od va teptanje
i mraz i glad sem pretrpel,
izgubil zveze vse nekdanje;
pred jasli vaše nisem šel!

Pred jasli, kjer se dolgouha
redi žival, da rezgeta,
iz polnega kriči trebuha:
»Kdor tu ne žre, ta dom izda!»

Pesd ste me imenovali,
ker biti nisem h'tel vaš pes;
od vsch strani ste v me pljuvali,
vaš Izrael pljuval je ves!

Ves Izrael v rokah z ocepki
še zdaj name srdit reži,
prvaki vsi in njih prilepki
za grmi, v jarkih, za plotmi.

A vendar glave ne uklanjam
ter vam ne bodem je nikdar
in brez bojazni še oznanjam:
Ti slepec si, a ti slepar!

POPOTOVANJE OD LITIJE DO ČATEŽA

Narod šale ne čisla samo v navadnem pogovoru, kakor nam kažejo mnoge ribniške smešnice, ki so ravno po Ribnici najbolj znane, ampak Slovincu je dobrovoljnost všeč tudi v knjigah. Prepričan sem, da prosti ljudje v Novicah radi bero, kar piše Kurnik, in ravno le-ta pevec si je v rodu s Kančnikom. Kmetje imajo še celó veselje nad lažnivim Kljukcem (Münchhausnom) in nemškimi Pavlihom v slovenski obleki (Eulenspiegelom), daravno je oboje le predstavljeno, pa še zelo povrhu.

Kaže nam vse to, da bi jako ustregel, kdor bi znal resnico zavijati v prijetne šale. S takim pisanjem bi se ljudstvo najlaže budilo, najlaže bi se mu dajalo veselje do knjig. Seveda bi se moralo pisati v domači besedi, v domačih mislih, na podlagi domačega življenja, da bi Slovenec videl Slovence v knjigi, kakor vidi svoj obraz v ogledalu. Takemu delu pa gotovo ni kos, kdor ne vé, kako ljudstvo misli in govori, kaj ga razveseljuje, kaj žali, kakove so mu kreposti, kakove napake. Hočeš li biti pisatelj, moraš najprvo jezik imeti, kolikor je mogoče, pod svojo oblastjo; moraš do dobrega poznati narod — sicer je vse puhlo, kar pleteničiš, akoravno morda, sam sebe in svoje bistroglavosti čez mero vesel, meniš, da tvoje delo je s tem bolj izvrstno in gotovo nesmrtno slave, da je vredno tvoje pero, naj bi se obésilo v kako cerkev ali na široko razpotje za večni spomin, da bi se nad njim zgledovali pozni rodovi in čudili se njegovi kreposti, kakor se tudi mi še zdaj čudimo velikemu ajdovskemu rêbru, ki visi na Gorenjskem v Crngrobu. Mogoče je, da se ti plazi vse to po možganih ali morda še tudi kaj drugega, toda čas je veter, ki pleve razpiha in le zrno pušča.

Marsikdo večkrat zavpije med nami: Za ljudstvo, za ljudstvo! Ali vprašam: koliko je pravzaprav pisanih knjig za slovensko ljudstvo? Le sami duhovni ugajajo duševnim potrebam v narodu in vsi naši tiskarji, ako so imeli kaj dobička, gotovo si niso z drugimi knjigami tako opomogli kakor s pobožnimi. Koliko natiskov je učakala sama Dušna paša! Ne sme se oponašati, da Slovenec brati ne zna in noče in, kadar kaj v roko prime, nikoli ne vpraša po drugačnih knjigah kakor po samih pobožnih. — To ni tako! Res je, da starci po kmetih

večidel še črk ne poznajo; ali starci mrjó in mi tudi ne pišemo zanje, ampak za mladi zarod, ki se mora učiti. Trudimo se zanamcem v korist, da bi oni dovršili, česar prednjimcem ni bilo moči. Ako tudi mlajši ljud posvetne knjige še zdaj gleda po strani, je to samo zato, ker Slovenci menijo sploh, da so prazne vsake bukve, če niso duhovske; in kdo bi si upal biti tako predrzen, da bi se prvi pripognil in kamen pobral zavoljo te misli? Opomniti pa tudi moram, kako so kmetje moje domovine v slast prebirali *Svetina*. Komaj so dobili knjižico v vas in brž se je vrstila od hiše do hiše; in še zdaj se časih menijo pozimske večere, kako se je godilo dvojčkoma Janezu in Pavlu. Sme se reči, da je ta knjiga skoraj do dobrega postala narodna; škoda je le, da se ni tiskala drugič, ker je bilo gotovo hitro zmanjkalo prvega natisa, kajti dandanes je ni več dobiti na prodaj; še med ljudmi se redko nahaja. Tudi *Robinzonova* povest je prostemu človeku jako pogodu; ali — jezik, jezik bralca strašil Kdor ni bil med ljudmi, ne verjame, koliko pisava pomaga bukvam, da se prikupijo ali odkupijo. Minulo jesen sem videl kmeta, ki je srdit vrgel knjigo pod klop, ker je zavoljo prekosmatega nemčenja ni mogel umeti, a koravno je na čelu nosila lažnivo ime: za prosto ljudstvo. Na Dolenjskem sem naletel na domačina, ki je imel celó Robidovo fiziko; skrbno me je izpraševal, česar ni mogel sam razumeti. Iz tega, kar se je opomnilo do zdaj, vidimo jasno, da ljudstvo bi že bralo, ko bi le imelo kaj. In kakor bi raslo med nami število dobrih knjig, tako bi tudi raslo med narodom veselje do njih.

Resda smo v veliki zadregi, kar se tiče snovi, ki naj bi jo izdelovali. Za igre nam ne manjka drugega nič kakor zgodovinske podlage, igrališča in jezika. Sam širokopleči kmet brez težave pripoveduje svoje proste misli v prosti besedi in slovenski dramatik bi le same kmečke značaje lahko obrazil po življenju in po naravi. Kaj ti bo gospôda, ki je vsa potujčena? Zato pa tudi nimamo lahkega izobraženega pogovora za omikane osebe. Zdelo nam bi se gotovo preomledno, ako bi mlade mestne šogice po slovenskih knjigah, s čašico kave pred sabo, v našem *novojeziku* čudile se Prešernovim *visokomislim* in govorile o *slavohramu slovitih Slavjanov*; smeh nam bi uhajal, ko bi se gospodičem prilizovale s čisto slovenščino *ljubomile, krasnozorne* ali *zornokrasne, nežnomlade lepote*, katerih *makorđeča* usteca še ne znajo izrekati črke ž. Bilo bi neverjetno, ako bi uradnik v pisarnici kmeta vprašal: Kakšne so bile tiste vile? namesto: *Kako so tiste vile ven videle?* — ako bi klicarji po mestnih trgih né vpili za bobnom: *Ferloutpörung!* Na znanje bo dano itd. Kadar bi te reči pisali drugače, kakor v resnici, lahko vidi vsak, da bi obraževali čas, kakršnega ni med nami; ali vse to pa nam bi lahko dajalo krasne zabavljice in šale. Ni mi treba opominjati, da poezija naj bo idealna tudi v jeziku. — Vse ima svoje mejnike. Pevčevo delo mora biti zrcalo svojega časa, mora stati na vogelnem kamnu narodnega života, sicer nima veljave, ker je enako poslopju, na pajčino zidanemu. Ko bi gledišče imeli, morda bi se naredile kake *vesele igre* iz kmečkega življenja; pa samih oračev in mlatičev bi se tudi naveličali kmalu. Kotzebue v svoje igre ni jemal kmetov, ampak prapornike, tajnike itd. in vendar so mu očitali Nemci: Kaj se pa more velikega zgoditi le-téj siromačiji! Gotovo pa bi imel Slovenec dosti veselja do gledišča, ako bi vedel, kaj se govori, kaj se počenja. Igrali so pred tremi leti v Laščah učenci kratko burko v domačem jeziku in videl sem, kako so prosti ljudje na uho vlekli in kazali, da jim je všeč.

Skorajda ravno tako malo snovi imamo za roman; ali dejal bi, da tukaj nam stojita odprti vsaj dve poti. Prva je pobožnonarodna, po kateri je pisan *Svetin*; druga bi morda bila nekoliko zasuknjena po zgledu *Župnika Wakefieldskega* — ki je prestavljen že tudi v ilirsko narečje — na čisti podlagi slovenskega življa. Vzeti bi se moral kak veljaven domačin in k njemu bi se vrstile druge manj pomenljive osebe, kakršnih nam bi ne zmanjkalo tako hitro. Saj vemo vsi, da šaljivi Ribničan obide križem svet, da imajo Gorenjci dovolj pravljic o vojaških begunih, ki so se potikali po hribih in šumah. Vsa naša dežela pripoveduje še dandanes, kako so nekdanj lovili mlade moške in dajali jih po sili na vojsko. Celo rokovnjači in deseti bratje so narodna lastnina, ako-ravno zlasti prvih nihče ni vesel.

Simon Jenko
(1835-1869)

PO SLOVESU

Teman oblak izza goré
privlekel se je nad poljé,
nad poljem v sredi je obstal,
nebo je težinčez obdal.

To ni oblak izza goré,
to tudi ni ravno poljé;
to misel je le žalostna
na sredi srca mojega.

TROJNO GORJE

Gorjé, kdo nima doma,
kdor ni nikjer sam svoj gospod;
naj križem svet preroma,
saj vendar tujec je povsod.

Gorje, kdor se useda
za tujo mizo žive dni;
vsak grižljaj mu preseda,
požirek vsak mu zagreni.

Gorjé, kdor zatajiti
prisiljen voljo in srcé
bedakom posoditi
čas mora, glavo in srcé.

SLOVENSKA ZGODOVINA

Bridka žalost me prešine,
ko se spomnim domovine,
vsemu svetu nepoznane,
od nikogar spoštovane.

Kdo spominja se nekdanjih
v revni zemlji pokopanih?
Tiho bori vnuk koraka
čez grob borega očaka.

V zlatih črkah v zgodovini
se bero narodov čini;
le od našega ni glasa
s prejšnjega ne zdanj'ga časa.

In ko ura nam odbije,
črna zemlja nas pokrije;
kdo bo še po nas poprašal?
Kdo se z nami bo ponašal?

Kako rod za rodom gine,
to povest je domovine,
vsemu svetu nepoznane,
od nikogar spoštovane.

ADRIJANSKO MORJE

Buči, morje adrijansko!
Bilo nekdanj si slovansko,
ko po tebi hrastov brod
vozil je slovanski rod.

Fran Erjavec
(1834-1887)

TAŠČICA

Med vsemi pticami, ki nam s svojimi pesmimi oživljajo les in log, si ti, ljuba taščica, meni najmilejša, med vsemi si mi najbolj k srcu prirasla. Ne bom tajil, da je slavec in še marsikateri drug ptiček večji umetnik, ali kraj vsega vendar ostaneš moja ljubljenska. Prikupila si se mi menda posebno zato, ker si bila moja prva ptička, ker sem eno celo zimo opazoval tvoje živahno vedenje in ti dan za dnevom potresal krušne in mesne drobtince. Tudi pozneje se z nobeno ptico nisva tako dobro sporazumela kakor s teboj in okoli tebe se mi vrti dokaj mladostnih spominov.

Okoli Vseh svetih, ko je prvič mrzel jesenski veter popihaval, sem te našel nekega jutra v veži. Ko si me opazila, si smuknila pod staro omaro, jaz sem pa hitro večna vrata zaprl, izbine duri pa na stečaj odprl. Kmalu si prhnila izpod omare, cincala si v hišo ter si z veselim glasom pozdravila mojo babico (staro mater), ki je pri peči za kolovratom sedela. Od tega dne se je med nama snovalo prijateljstvo. Verno sem te povsod spremljal z očmi, ko si po kotih lovila zadnje osamele muhe; vsak dan sem ti vodo premenil in ti stregel, karkoli sem mogel. Se sedaj te vidim živo pred seboj, kako si na uri čepeč tiho drobila pesmico; zdi se mi, kakor bi se vse to bilo godilo lani, dasiravno so od tistega časa pretekla leta in leta in se je ljuba babica že zdavnaj preselila v večnost.— Zunaj je melo s snegom, mi trije smo pa v tihi izbi sedeli pri topli peči. Babica je odmaknila kolovrat od sebe, jaz sem na nizkem stolčku sedel in zvesto poslušal veselo in žalostne povesti iz babičinih ust. Ako mi je kaka beseda ušla, tega si ti kriva, ljuba taščica, ki si zraven naju na kolovratu sedeč z rjavim očescem kmalu babico, kmalu mene po strani pogledovala. Zjutraj si me pa na mojem zglavju žvrgoleč iz spanja budila. Tako smo preživeli dolgo zimo. In ko je prišla vigred (poinlad), sem ti odprl okno s težkim srcem, ti pa si zletela v vrt na bezgov grm. Se sedaj te vidim, kako je takrat radost in morebiti tudi hvaležnost vzkipeła v tebi, kako je zažvrgolelo iz drobnih rdečih prsec.

Taščica je pa tudi res brhka in živa ptica. Zgoraj je sivkasto zelena, spodaj belkasta, na čelu, na grlu in na prsih pa rumeno črnkasta. Njen tenki in ravni, samo na koncu malo prikrivljeni kljun nam spričuje, da se taščica živi s črvički, pajki in vsakovrstnimi mehkiimi žužki, jeseni pa tudi rada kavsa v kako sočno jagodo po grmovju.

Taščica je ljubezniva, vesela in zgovorna ptičica, milo cvrčaje hitro smučo od grma do grma. Človeka se ne boji, še prav prijazno se ozira nanj, kakor bi vedela, da se nima ničesar bati. Med seboj se rade dražijo in kavsajo, toda so na drug plat spet prav usmiljene in dobrodušne.

Taščica biva po vsej Evropi, povsod v grmovju in goščavi, zlasti blizu virov in potokov. Gnezda ne dela nikoli visoko od tal, najrajši na tleh med razkreečnimi koreninami ali pa v votlini kakega gnilega parobka. Spleteno je iz — — —

Konec malega travna že znese samica 5—7 tenkolupinastih rjavo pikčastih jajčec. V valjenju izmenjava samec samico in v 14 dneh se mladiči izvale.

Že meseca velikega srpana se v mladičih zbudi nagon za potovanje, iz lesov se pripodé v vrte in na polje, skriva se po mejah in sečih; pozneje se jim pridružijo še stari z drugimi mladiči.

Ko pa nastopi zima, se izgublajo počasi proti Laškem, kjer že preži nanje laskrni Lah. Pomladi se taščice med prvimi pticami spet vračajo in pozdravljajo z veselim petjem stara gnezdišča.

Josip Stritar
(1836-1923)

KAKO SI OTOŽNO, JESENSKO NEBO

Kako si otožno, jesensko nebo!
Pod tabo vse hira,
vse vene, umira;
življenje jemlje slovo.

Fran Erjavec
(1834-1887)

TAŠČICA

Med vsemi pticami, ki nam s svojimi pesmimi oživljajo les in log, si ti, ljuba taščica, meni najmilejša, med vsemi si mi najbolj k srcu prirasla. Ne bom tajil, da je slavec in še marsikateri drug ptiček večji umetnik, ali kraj vsega vendar ostaneš moja ljubljenska. Prikupila si se mi menda posebno zato, ker si bila moja prva ptička, ker sem eno celo zimo opazoval tvoje živahno vedenje in ti dan za dnevom potresal krušne in mesne drobtinice. Tudi pozneje se z nobeno ptico nisva tako dobro sporazumela kakor s teboj in okoli tebe se mi vrti dokaj mladostnih spominov.

Okoli Vseh svetih, ko je prvokrat mrzel jesenski veter popihaval, sem te našel nekega jutra v veži. Ko si me opazila, si smuknila pod staro omaro, jaz sem pa hitro večna vrata zaprl, izbine duri pa na stečaj odprl. Kmalu si prhnila izpod omare, cincala si v hišo ter si z veselim glasom pozdravila mojo babico (staro mater), ki je pri peči za kolovratom sedela. Od tega dne se je med nama snovalo prijateljstvo. Verno sem te povsod spremljal z očmi, ko si po kotih lovila zadnje osamele muhe; vsak dan sem ti vodo premenil in ti stregel, karkoli sem mogel. Se sedaj te vidim živo pred seboj, kako si na uri čepeč tiho drobila pesmico; zdi se mi, kakor bi se vse to bilo godilo lani, dasiravno so od tistega časa pretekla leta in leta in se je ljuba babica že zdavnaj preselila v večnost.— Zunaj je melo s snegom, mi trije smo pa v tihi izbi sedeli pri topli peči. Babica je odmaknila kolovrat od sebe, jaz sem na nizkem stolčku sedel in zvesto poslušal vesele in žalostne povesti iz babičinih ust. Ako mi je kaka beseda ušla, tega si ti kriva, ljuba taščica, ki si zraven naju na kolovratu sedeč z rjavim očescem kmalu babico, kmalu mene po strani pogledovala. Zjutraj si me pa na mojem zglavju žvrgoleč iz spanja budila. Tako smo preživeli dolgo zimo. In ko je prišla vigred (poinlad), sem ti odprl okno s težkim srcem, ti pa si zletela v vrt na bezgov grm. Se sedaj te vidim, kako je takrat radost in morebiti tudi hvaležnost vzkipeła v tebi, kako je zažvrgolelo iz drobnih rdečih prsec.

Taščica je pa tudi res brhka in živa ptica. Zgoraj je sivkasto zelena, spodaj belkasta, na čelu, na grlu in na prsih pa rumeno črnkasta. Njen tenki in ravni, samo na koncu malo prikrivljeni kljun nam spričuje, da se taščica živi s črvički, pajki in vsakovrstnimi mehkiimi žužki, jeseni pa tudi rada kavsa v kako sočno jagodo po grmovju.

Taščica je ljubezniva, vesela in zgovorna ptičica, milo cvrčaje hitro smuče od grma do grma. Človeka se ne boji, še prav prijazno se ozira nanj, kakor bi vedela, da se nima ničesar bati. Med seboj se rade dražijo in kavsa, toda so na drug plat spet prav usmiljene in dobrodušne.

Taščica biva po vsej Evropi, povsod v grmovju in goščavi, zlasti blizu virov in potokov. Gnezda ne dela nikoli visoko od tal, najrajši na tleh med razkrcenimi koreninami ali pa v votlini kakega gnilega parobka. Spleteno je iz — — —

Konec malega travna že znese samica 5—7 tenkolupinastih rjavo pikčastih jajčec. V valjenju izmenjava samec samico in v 14 dneh se mladiči izvale.

Že meseca velikega srpana se v mladih zbudí nagon za potovanje, iz lesov se pripodé v vrte in na polje, skrivaje se po mejah in sečih; pozneje se jim pridružijo še stari z drugimi mladiči.

Ko pa nastopi zima, se izgublajo počasi proti Laškem, kjer že preži nanje laskrni Lah. Pomladi se taščice med prvimi pticami spet vračajo in pozdravljajo z veselim petjem stara gnezdišča.

Josip Stritar
(1836-1923)

KAKO SI OTOŽNO, JESENSKO NEBO

Kako si otožno, jesensko nebo!
Pod tabo vse hira,
vse vene, umira;
življenje jemlje slovo.

DUNAJSKI SONETI

XVII

Hinavstvo, zavijanje, lumparija,
prekanjenost lisičja, zvitost kače,
politika se zdé vam vse zvijače;
klin s klinom, z lumpom lump naj se pobija!

Krivi naj se pravica in zavija;
poštenost, plemenitost so igrače!
Obrekovanje, laž, če ni drugače —
dovoljena je vsaka grdobija.

Slabó ne more dobrega roditi,
noč z dnevom, laž z resnico se ne druží;
kaj moglo bi iz take zveze priti?

Pred mašo mašnik ne brazda po luži;
poštenemu je rodoljubu biti,
svet bodi sam, kdor sveti stvari služi!

XVIII

Pisatelji slovenski, časnikarji!
Kako surovi ste, neotesani;
bosí, nevmíti in nepočesani,
po govoru, vedenju ste drvarji!

S peresi ne, vi pišete z loparji!
Če v mislih ste, v jeziku telebani,
vi ménite, da pravi ste Slovani;
kje plemenitost v našem je slovarji?

V psovanju svojem strašno ste zgovorni;
z »nemčurji«, »mavtarji«, »liberaluhi«
nam pridno bogatite jezik vborni.

A kakor goba ste v humorju suhi,
v salonu, kakor v coklah kmet, okorni;
za vso lepoto slépi ste in gluhi.

DANES TUKAJ, JUTRI TAM

Danes tukaj, jutri tam,
drugi kraji, druga mesta,
če mi všeč ni tu, drugam
urno me popelje cesta!

Kakor ptica, ki leti
čez goré in čez planine,
kraje gledam in ljudi,
kaj mi mar njih bolečine?

Kdo tolaži mi srce,
ko tolažbe milo prosi?
Kakor svoje jaz gorje,
vsak gorje naj svoje nosi!

DESETI BRAT

»No, bom pa še jaz ob kratkem govoril,« pravi Marijan. »Če se v štirinajstih dneh, ne, v enem tednu ne odpraviš izlepa odtod za vselej, bom to povedal ljudem, ki jim je mari, da se Manica ne obesi na berača, ki je vzeti ne more. In če to ne bo pomagalo, dobiš od mene kroglo v glavo in ko bi ne vem kaj bilo.«

Dasi je imel Lovre na take besede vzroka dovolj bet s cepcem odbijati, se je premagoval in dejal mirno: »Marijan, naravnost vam povem, da sem vas imel za bolj blagega moža. Da mi ne kove namene podtikate, kakor bi jaz deklico samo začasno sleparil, vam ne morem zameriti. Želim, da bi me bolj spoznali, sicer —«

»Sicer je vse hinavščina, prazne besede, katerim se je dala tudi ona preslepiti. Povedal sem ti že, kar sem mislil. Jaz bi ti že drugače pokazal, ko bi ne bilo zavoljo nje. V enem tednu!«

»Prosim vas, dajte mi izgovoriti besedo! — Žal mi je, da sem nedolžen vzrok vaši nesreči, ali preverjen sem, da vi ne bi bili nič na boljšem, ko bi mene nikdar ne bilo v ta kraj. Ko bi bil vedel, da ona vas ljubi, bi se veselil z vami kakor prijatelj s prijateljem in nikdar ne bi bil pozikoval ničesar zase in nikdar bi se ne bil tako izpozabil, da bi vam bil po namenjenem svojem prizadevanju njeno ljubezen odtegnil ali ukradel, kakor mi očitata.«

»Kaj je nisi, lažnivec?«

»Menim, da mi morete malo laži izkazati. — Verjemite mi ali ne verjemite, od kraja, ko sem mislil, da je Manica namenjena vam in da tudi sama misli na vas, sem zatiral vsak čut ljubezni. Zdaj pa, ko od nje same vem, da vam nikoli ničesar ni obetala, imam tudi precej lahko vest.«

»Pa boš imel kmalu še lažjo, ko boš culo navezal in se pobral po svetu, od koder te je vrag prinesel.«

»Gotovo lažjo kakor vi, Marijan, zakaj kar mi že tudi storite, drugega ne boste na dobičku, kakor da si boste lahko očitati, da ste veliko pomagili v prezgodnjo nesrečo pripraviti človeka, ki vam ni drugega žalega storil, kakor da vas je nekaj časa poznal. Lahko noč! Premislite to, kar sem vam rekel. Storite pa, kar hočete!«

»Prav je, da greš. Ravno bi me bila skoro volja, zalučati te čez kamenje, da bi se nikdar ne pobral.«

»Pretepevat se nisem prišel,« pravi Lovre, »pa mislim tudi, da bi se vam ne dal vsak kar tako za nič lučati po kamenju. Če hočete izkušati kaj takega, vam bo treba najeti koga drugega, ne mene.«

Rekši Lovre odide.

Svojo puško je bil pozabil na mestu naslonjeno ob kamen.

Marijan je obstal. Kvasova mirna beseda in to, da mu ni mogel na marsikaj nič odgovoriti, ga je še bolj razkačilo.

»Ko bi je jaz nikoli ne imel in ne iskal po očetovi želji, ta pritepeni bukvar je tudi ne bo! Ko bi ga zlodej zdajle nazaj prinesel, da bi ga malo potresel.«

In da bi svojo jezico, ki je zdaj nad Kvasom ni mogel ohladiti, pozikusal nad njegovo tu ostalo puško, jo je srdito prijel ter jo zagnal pet sežnjev daleč po grmovju.

To delo so dopolnjevale tri krepke robate kletve. Tik pred seboj je zdajci zaslišal preglasen poreden smeh desetega brata.

»Ti grešnik, grešnikov sin, kaj kolneš Boga in hudirja! Ali ne veš, da preklinjalci ne bodo gledali nebeškega kraljestva?«

Po teh besedah se začne Martinec zopet grohotati. Ko bi bil ne vem kdo Marijanovih prijateljev v tem trenutku prišel k njemu, bi ga bil z jezo odgnal. Lahko se tedaj ume, kako je vrelo v njem, ko je ravno ta človek stopil predenj in še s tem zaničevalnim smehom. Bilo je zdaj že

vdrugič, da mu je v enakem trenutku prišel pred oči ta mož kakor hudoben nagajiv duh.

»Ti pes!« je vpil Marijan in zavzdignil kopito svoje puške.

»Nič pes, niti dlake od psa ne najdeš na moji koži, samo ubogih človeških kosti, ustvarjenih iz takega očeta, pa iz boljše matere, kakor si ti. Bog ti meni greh odpusti, da te imam tako rad, da ti ne morem oglja zbirati na črepinji, kakor pravi Salomon ali neki drugi modrijan v svetem pismu. Nu, nu, le pusti tisto palico kovano le, že vidim, da je puška! Kaj praviš, prijatelj Narobe, mož Ifudojezec, ali bo vzel bognavaruj tega Kvasa v pekel, ali pa ga bo peljal v zakonska nebesa z graščakovo hčerjo? Povedi, kaj meniš? Jaz pravim, da bo tako, kakor sem nazadnje dejal. Tebi bo pa kaj odmečka vrgel. Ali bi ne bilo tako prav? Kaj?«

Za odgovor na neprilično šalo je dobil Martinek s puškinim kopitom po kolenih, da je omahnil.

Ravno zdaj se je pokazala luna izza sivega oblaka in obsinila desetelega brata, ki je prav polagoma odkladal kamižolo, čevlje z rumen, palico in kučmo. »Fante, udari še enkrat, da bom vedel, da se nisi bil izpozabil, ko si me mahnil! Udari, če hočeš poznati desetelega brata!«

»Na, hudič!«

Rekši mahne Marijan srdito vdrugič.

Martin uskoči novemu udarcu pa v tem hipu drži Marijana z eno roko za puško, z drugo za vrat. Mladenič se je zvijal, da bi se oprstil berača, pa zastonj. Videl je, da ima Martin več moči, kakor bi jo bil kdo pričakoval v teh koščenih presušenihi udih. Zdaj pa zdaj je Martinek svojega nasprotnika vrlo pomikastil in smeje se vedno govoril: »Vidiš, vidiš, žaba! Tako se iztresajo norosti iz neumnih, prevzetnih buč. Ni pridno, če človek meni, da vse ustrahuje.«

In ko je Marijan zopet jel srdito otepavati z rokami in nogami, ga je zavihnel Martinek okrog sebe, ga zopet malo pomikastil in dejal: »He, konjiček, pohleven bodi in ponižen! Glej, kako bi te lahko neki mož zalučil čez pečevje v dolino, kakor si ti ravno prej obetal nekomu, ti zgaga ti! In zalučil bi te kakor leščevu batino, da ne bi nobena tvojih koščic ostala cela, ko ne bi bil po nesreči sin nekoga, ki bi, to se ve, meni najrajši v testament zapisal bolezen za dedino. Le počasi, kadar se mi bo zdelo, te bom pa pustil. Ali se boš poboljšal? Bojim se, da si podoben tistemu psu, ki je s svojim gospodarjem v cerkev romal, tam fajmoštрово pridigo poslušal, da je krasti greh, pa je iz cerkve šel naravnost krast. Bomo videli.«

Rekši ga pahne od sebe.

Srdit popade Marijan puško s tal in mahne s cevjo po Martinku, ki se pa z isto urnostjo ko prej umakne.

»Tako! Čaki, podlasica neizboljšljiva, ti bom iztresel še druge muhe iz glavice.«

Pa preden je utegnil deseti brat Marijana drugič dobiti v svoje klešče, je ta odskočil za tri korake in napel petelina pri puški.

»Eno stopinjo stori proti meni, pa bom sprožil!« vpije srdito Marijan.

Martinek se zasmije. V enem skoku je bil pri njem. Ali nerodno je prijel puško, zakaj v tem hipu se je sprožila. Martinek je imel kroglo v sebi. Vendar je bil še toliko v moči, da je svojemu nasprotniku iztrgal orožje iz rok in ga ves divji loputnil s težkim kovanim kopitom po glavi tako, da se je zvrnil z ubito črepinjo. Potem se tudi on ni več mogel držati pokonci. Zgrudil se je na tla. Kri mu je tekla curkoma iz globoke rane pod prsi. S svojim robcem, ki ga je izvlekel iz nedrij, si jo je zatlačil toliko, da si je kri nekoliko ustavil. Poprijel je palico, čevlje, kamižolo in kučmo ter se vzdignil. Počasi se je vlekel po stezi naprej.

SOSEDOV SIN

Odlomek

Smrekar je bil vajeen zgodaj vstajati. Zbudil se je zjutraj ob isti uri, če je šel spat ob devetih ali po polnoči, če je legel popolnoma trezen in spočít ali če malo vinski utrujen. Po njem so se morali vsi drugi ravnati razen matere Smrekarice, katera je imela svoj spanec za pol ure podaljšati, ako se ji je ljubilo, pa samo, odkar je bila hči Franica toliko dorasla, da je imela vse gospodinjstvo tako v rokah kakor ona sama.

Tudi jutro po tem večeru je bil Anton vstal ob svoji uri, zajtrkoval po stari navadi malo brinovca in šel iz hiše v hlev h konjem pogledat, če imajo krme, če so v snagi itd. Po veži gredoč je videl svojo hčer v kuhinji, pogledal jo, pa tiho mimo nje šel. Nazaj prišedši je celo v kuhinjo stopil, iz velikega ognja, pri katerem je Franica kosilo kuhala, žareč ogenj za pipo vzel ter molče zopet odšel, tako da si je mati, ko je ravno iz hiše stopila, mislila: ne bo take sile, ne!

Mati je bila že namenjena, hčeri očitati in izpovedati jo, da se je tako zelo mogla spozaobiti ter neumno ljubezen z Brašnarjevim Štefanom začeti. Pa ko je videla blede hčerin obraz in sled prečute noči in solz, prestrašila se je ter je prav ljubeznivo govorila z njo o vsakdanjih gospodinjskih rečeh.

O pol osmih je bilo kosilo. Mati si je posebej kuhala kavo; oče in hči sta navadno rajši kosila krepke jedi z družino. Danes hčere ni bilo pri mizi.

»Kje je Franica?« vpraša oče.

Mati pove, da je zunaj, da ne more jesti.

»K mizi se pride k molitvi, naj se jé ali ne jé,« odgovori Smrekar jezo in takoj potem Franica pride. Med kosilom, katerega je hči prav malo posiljeno pokušala, ni oče govoril ničesar.

Ko je bilo dokončano, vsak hlapcev, naredivši pol križa, razmršene lase malo s prsti popravi in klobuk nasadi, a deklice pobere žlice, sklede in kar je bilo na mizi. Potem reče Smrekar: »Le pojdite na delo!« Obrnjen k Franci spregovori: »Ti tukaj ostani!«

Sama sta bila v hiši. Oče zaklene duri odznotraj. Hči sedi na klopi, blede. s povešenimi očmi, z rokama mrtvo v naročaj spuščenima, kakor kip iz belega kamna. Oče s prekrižanima rokama stopi na sredo hiše in reče:

»Semkaj predme stopi!«

Franica vstane in stopi predenj, povzdigne proseče oči k očetu, pa videč, da je njegov pogled oster, strog in jezen, povesi jih koj.

»Poklekni!«

Deklica pade na kolena ter se spusti v glasen jok.

»Kdo sem jaz?«

Smrekar mora svoje vprašanje ponoviti, preden hči jokaje s slabim glasom odgovori:

»Moj oče.«

»Moli mi deset božjih zapovedi!«

Hči začne božje zapovedi praviti, ali pride komaj do druge in dalje ne more, beseda ji zastaja v grlu. Oče menda to vidi in reče:

»Kaj uči četrta zapoved?«

»Spoštuj očeta in mater...«

»Prav... Da boš dolgo živela in da se ti bo dobro godilo na zemlji. — Ali ti mene spoštuješ?«

»Spoštujem.«

»In me slepiš! Jaz menim, da si dobra, pametna hči, a ti za menoj natihoma zveze sklepaš z beračem, s sinom takega človeka, ki veš, da ga jaz videti ne morem. Kaj je to? Kaj bo iz tega! Drugega nima kakor sam sebe in svoj prazni žep, pa se ti meniš ž njim? Kaj imaš ž njim?«

»Pregrešnega nisem imela nikdar nič ž njim,« odgovori dekle.

»Kaj? Pregrešnega nič! Deklina, ko bi to tvoj oče slišal ali mislil, potlej bi drugače govoril s teboj. Pregrešnega! Potlej pa pojdi, kakor je svet dolg in širok, očeta in matere iskat, v tej hiši bi ga ne imela več, ako bi to, še to prišlo!

Simon Gregorčič
(1844-1906)

ČLOVEKA NIKAR

V delavnico sem tvojo zrl,
ki bitij si rodil brez broja!
Skrivnostno snuje roka tvoja:
nikjer je stalne ni stvari,
a prah noben se ne zgubi.
V delavnico sem tvojo zrl,
in videl vedno sem vrtenje,
prelivajoče se življenje,
prerojevanje, prenavljanje,
iz bitja v bitje presnavljanje,
a smrti nisem uzrl nikjer!
Brezumni svet plakaje toži,
ko pade cvet duhteči roži,
ko izmed dragih mu kater
duha okove v grob polóži,
češ: rodni brat mu je umrl!
In — smrti ni!
V delavnico sem božjo zrl,
tam prestvarjanje sem stvari,
a smrti nisem uzrl...
Začetnik moj, ki si me ustvaril,
duhá si iskro mi razžaril,
v oklep prsteni jo zaprl —
zakaj, veš ti! —
Ko ilnato boš ječo strl,

ne bom umrl!
No duhu poženó peroti,
ki jih iz dola solz in zmot
razvije na skrivnostno pot —
kam? Tebi hitel bo naproti,
da enkrat tvoj obraz bi zrl,
da zrl bi sončnojasno lice,
obraz ljubezni in resnice!...
To prst pa prsti izroče
in svet ob noč pozabi kraj,
krijoč ostanke te.
In ni mi žal! Svet zabi naj!
Ti ga ne zabiš!
Za novo stvar moj prah porabiš —
za káko? Jaz ne vem,
ti sam si gospodar!
A eno te prositi smem:
iz praha vzgóji ti cvetico,
podari logu pevko-ptico,
katerokoli ustvari stvar;
kedór bi pa ko jaz na sveti
imel čutiti in trpeti,
med dvomi, zmotami viseti —
človeka — ustvariti nikar!

SOČI

Krasná si, bistra hči planin,
brdká v prirodni si lepoti,
ko ti prozornih globočin
nevihte temne srd ne moti,
krasná si, hči planin!
Tvoj tek je živ in je legák,
ko hod deklet s planine;
in jasna si ko gorski zrak,
in glasna si, ko spev krepak
planinske je mladine —
krasná si, hči planin!
Rad gledam ti v valove bodre,
valove te zeleno-modre;
temná zelén planinskih trav
in vedra višnjevost višav
lepo se v njih je zlila;
na rosah sinjega neba,
na rosah zelenih gorá
lepoto to si pila —
krasná si, hči planin!
Ti meni si predraga znanka!
Ko z gorskih prišumiš dobrav,
od doma se mi zdiš poslanka,
nesoča mnog mi ljub pozdrav —
Bog sprimi te tu sred planjav!...
Kako glasno, ljubó šumljaš,
kako čvrsto, krepko skakljaš,

ko sred gora še pot imaš!
A ko pridreš na ravnine,
zakaj te živa radost mine?
Kaj trudno ležeš in počasi,
zakaj so tožni tvoji glasi?
Težko se ločiš od hribov,
zibelke tvojega valovja?
Mar veš, da tečeš tik grobov,
grobov slovenskega domovja?
Obojno bol pač tu trpiš!
V tej boli tožna in počasna,
ogromna solza se mi zdiš,
a še kot solza — krasnal
Krasná si, bistra hči planin,
brdká v prirodni si lepoti,
ko ti prozornih globočin
nevihte divje srd ne moti!
Pa oh, siroti tebi žuga
vihar grozán, vihar strašán;
prihrúmel z gorkega bo juga,
divjal čez plodno bo raván,
ki tvoja jo napaja struga —
gorjé, da daleč ni ta dan!
Nad tabo jasen bo oblok,
krog tebe pa svinčena toča
in dež krvav in solz potok
in blisk in grom — oh, bitva vroča!

Tod sekla bridka bodo jekla,
in ti mi boš krvava tekla;
kri naša te pojila bo,
sovražna te kalila bo!
Takrat se spomni, bistra Soča,
kar gorko ti srce naroča:
Kar bode shranjenih vodá
v oblakih tvojega neba,

kar vode v tvojih bo planinah,
kar bode v cvetnih je ravninah,
tačas pridrvi vse na dan,
narasti, vzkípi v tok strašán!
Ne stiskaj v meje se bregov,
srdita čez branove stopi,
ter tujce, zemlje-lačne, utopi
na dno razpenjenih valov!

NAZAJ V PLANINSKI RAJ

Pod trto bivam zdaj
v deželi rajskomili,
srcé pa gor mi sili
nazaj v planinski raj; —
zakaj nazaj?
Nazaj v planinski raj!

Glej ta dolinski svet,
te zlate vinske griče,
te nič, te nič ne miče
njih južni sad in cvet?
Zakaj nazaj?
Nazaj v planinski raj!

Tu zélen dol in breg,
tu cvetje že budi se,
tu ptičji spev glasi se,
goré še krije sneg; —
zakaj nazaj?
Nazaj v planinski raj!

In to ti nič ni mar,
da dragi srčno vdani
ti kličejo: »Ostani,
nikar od tod, nikar!«
Zakaj nazaj?
Ne uprašajte zakaj!

O, zlatih dni spomin
me vleče na planine,
po njih srcé mi gine,
saj jaz planin sem sin!
Tedaj nazaj,
nazaj v planinski raj!

MOJ ČRNI PLAŠČ

Ta črni plašč vam je v zasmeh,
a — ga umejete?
Uméte roso v teh očeh,
ki se ji smejete?

Gomile z roso to kropim,
ki vre mí čez obraz,
in plašč, ki se ogrinjam ž njim,
po rajnkih nosim jaz.

Umrla ni še mati mi,
umrl ni oče še,
za sestrami, za brati mi
srce ne joče še.

Se drage moje Bog živi,
in zahvaljujem ga,
a v grobu mnog mrlič leži,
ki objokujem ga:

Pravico v grob so devali,
pri grobu jaz sem bil,
pogrebci so prepevali,
a jaz solzé sem lil.

Zrl bratoljubja sem pokop...
Ko grob se je zaprl,
smejál se je spremnikov trop,
v bridkosti jaz sem mrl.

Ze čolnič od brega leti
in nese oglednike tri . . .
Veslajе pa ribič ozira
srepó se v vrtenje vodá,
ki rado se s čolni igra
in slastno na dno jih požira . . .

»Pač hrabro srce ti imaš,
izvrsten prevoznik si naš;
ni takega blizu okoli!
A nas tam pohvali glavár,
prekrasen pač čaka nas dar,
krasnejši nas ni še nikoli!«

»Na mestu!« — dé ribič krepkó —
a veslo zažene v vodó . . .
»Tú vaše in moje plačilo!«
»Bes, djaur!« že krik iz valov,
iz mokrih je Save grobov —
potem pa vse tiho je bilo . . .

ANKA

Gre po stèzi čez poljé zeleno
Anka mlada, dete zapuščeno.
Kovček lahek nese mi v levici,
solze z desno briše si po lici;
joče milo mi sirota Anka,
stoče milo, toži brez prestanka:
»Oj, cvetice, srečne ve sestriče,
jasno vedno vam je lepo lice;
jad nobeden srca ne pretresa,
solza vam ne kane iz očesa.
A gorjé mu, kdor od doma mora,
kdor na domu nima več prostora,
komur starše v hladni grob dejali,
kogar kruha služiti so poslali!
Morete mi, rože, razodeti,
kaj sirote delamo na sveti?«

A cvetice cvétejo, dišijo,
Anki mladi ne odgovorijo.
Stopa dalje po stezici Anka,
bol premišlja svojo brez prestanka;
ptici vsaki žalost svojo toži,
ptici v grmu, ki veselo kroži:
»Kaj vam pravim, pevke moje mile,
kaj vesele bi pač ve ne bile!
Skrb vam níkdar srca ne pretresa,
solza vam ne kane iz očesa.
A gorjé mu, kdor od doma mora,

kdor na domu nima več prostora,
komur starše v rani grob dejali,
kogar kruha služiti so poslali!
Hočete li, ptice, razodeti,
kaj sirote hodimo po sveti?«

A veselo ptice žvrgolijo,
Anki mladi ne odgovorijo.

Ide Anka, pride do potoka,
pa na brvi zaihti, zajoka:
»Potok bistri, voda žuboreča,
bol neznana tebi je skeleča.
Kak lahkó mi tođ skakljaš po polji,
sonce, tema — vse ti je po volji!
A gorjé mu, kdor od doma mora,
kdor na domu nima več prostora,
komur starše v temni grob dejali,
kruha služiti pa siroto dali . . .
Potok bistri, veš li razodeti,
čému pač smo reveži na sveti?«

Sliši voda to ihtenje vroče,
čuti solze, vase padajoče;
teče potok žumno po livadi,
reče potok hladno Anki mladi:
»Daleč mene pot po svetu vodi,
dosti potek vidi, koder hodi.
To-le ve ti, dèkle, razodeti:
Prva nisi — zadnja ne na sveti!«

Janko Kerstnik
(1852-1897)

PESMI V PROZI

I

Videl sem nekoč dečka, triletnega, čvrstega, a svojeglavega. Oče mu je veleval, naj sede za mizo. Fant ni hotel ter se je vrgel na tla.

»Vstanil« dejal je oče.

»Ne, ne bom!« kričal je deček.

»Pa lezil«

»Ne, ne bom!« In že se je sklonil kvišku!

»Pa stoji!«

»Ne, ne bom!« Sedel je po turško na tla!

»Torej boš pa sedél!«

»Ne, ne bom!« In ležal je zopet na trebuhu.

»I, kaj pa boš?« vprašal je oče.

»Brcal bom!« kričal je mali, ker ni znal drugega duška svoji trmoglavosti, ter jel krepko biti z nogami ob tla.

Oče se je smejal, jaz pa sem se — zjokal!

A ne zaradi otročje svojeglavnosti; ne zaradi očetove mehkode; oh — zaradi sebe sem se zjokal, bridko zjokal — da nimam one dečkove trme, one dečkove moči, da bi brcal okoli sebe, neubogljivo brezobzirno brcal! —

II

Nedavno sem bil v mestu in se šetal brez posla po ulicah. Srečal me je nenavaden, dolgi skrinji podoben voz, katerega sta vlekla dva utrujena konja. Voz je bil zeleno pobarvan.

»Kaj vozijo tu?« vprašal sem mimogredočega.

»Ah, mestne smeti, mestne smetil!«

Kmalu potem srečam drug voz, ki je bil prvemu skoro podoben. Zelen je bil tudi, a stražnik je šel za njim.

»Kaj pa je?« vprašal sem.

»Mrtvece vozijo ven, ki so za osepnicami umrli!«

Odšel sem nem in tih, a za oglom srečam tretji voz, zelen je bil, stražnik je šel za njim, konje pa je vodil krepak, čil hlapec.

»Kaj pa je to zopet?« povprašam nehote.

»Ah, konjač stekle pse lovi in zapira v ta zaboj!« smeje se ogovorjeni.

»Smrt vendar vse razlike končuje!« vzdihnem. »A lepo je in pomenljivo, da vse te poravnane razlike in ves pogin tako tolažilno krije barva upanja, barva — zelena!«

Ivan Tavčar
(1851-1923)

VISOŠKA KRONIKA

Ko sem se začel zavedati življenja, je bil oče že petdeset let star. A visok je bil kakor jablana in hrust kakor medved, ki trga ovce po Blegošu. Govoril je malo besed, pa nobene prijazne, in na hlapce in deklice je prežal, da niso postopali in zanemarjali dela. Kogar je zalotil, bil je tepen, da se je Bogu smilil in da je dostikrat komaj življenje odnesel.

Bog mi je priča, da je bila mati Barbara najboljša gospodinja in da je z varčevanjem na vse mogoče načine množila imetek svojemu gospodarju. Ta se pa ni sramoval pred otroki in pred posli udariti jo mnogokrat po tankem obrazu, da se ji je ulila rdeča kri po licu in suhih čeljustih. Koliko je prejkala ta mučena ženska, ve samo Mati božja, ki je štela v nočeh solze ponižne in v trdo usodo vdane moje matere. Usmiljenja ni poznal divji in razjedeni visoški gospodar; kričal je pod težkim bremenom, katerega si je bil sam navalil nase, tako da je tudi on v nočeh ječal in stokal, kakor da bi pri živem telesu tičal globoko v črni zemlji.

Kar smo dobili Jurija, ni več spal pri svoji zakonski družici. Otroka z materjo sta prenočevala v gorenji hiši. Zase pa si je oče izbral svoje prenočišče v kleti. V to klet je podnevi prihajalo le malo svetlobe pri dveh nizkih zamreženih oknih, po stenah pa je vlažnost silila iz ometa in v debelih kapljah lezla po črnem zidovju. Tu si je — kmalu po rojstvu brata Jurija — stolkel nerodno ležišče, katero je sam postiljal in h kateremu ni imela pristopa ne žena ne dekla.

Ko sem postajal starejši in ko me je časih zvalila svetla luna s postelje, sem se pritihotapil pred klet in čul sem, kako je oče kričal v spanju, kako je odganjal nekoga od postelje, kako je tulil in hropel. Ni ga užival počitka v nočeh in nekdo je moral valiti skalo po njem, tako da je starec obupoval pod njo, kakor da je zagazil pod mlinsko kolo, ki ga je globoko v vodi trlo in stiskalo, da ni mogel premakniti uda in ne dati duška zaprti svoji sapi.

Bil sem star dvanajst let. Takrat me je mati prvič peljala v mesto.

Takoj pri Poljanskih vratih je tržil nekdo z orožjem. Prodajal je meče, težke muškete in železne čelade. Vse je bilo bolj staro in obrabljeno, ker je bilo ostalo iz vojske, katera je zavolj krive vere razsajala po celem svetu, da so se povsod morili ljudje in zažigali človeška stanovanja. Po tej vojski so ostala dolga pokopališča in celi tovari orožja. Nekaj tega orožja so zanesli odpuščeni vojaki in tudi prekupci v mesto našega škofa.

Tiste dni je bila gorka moja želja postati vojščak, in kar pogrelo me je, ko sem pri loškem trgovcu ugledal samokres z debelim, svetlo okovanim kopitom, ki pa je bil tako velik, da bi ga jaz, otročaj, komaj mogel nositi. Ta samokres je v hipu napolnil mojo dušo in moje srce je poželelo po njem. »Kupite mi ga!« sem vzdihnil k materi. Položila mi je roko na ramo in odgovorila: »Kako ti naj ga kupim, ko bi morala zanj plačati beneški cekin!«

Kmalu nato je napočil zame najhujši trenutek zapuščenega življenja, ki me je pozneje preganjal pri svetlem dnevu ter me budil iz spanja divjih sanj.

Popoldne sva prišla z materjo iz Loke. Že na brvi pod visoškim domom sva čula vpitje jeznega očeta. Bil je na njivi, kjer mu niso dekile nekaj pogodu opravljale. V največjem strahu sva se stisnila okrog hleva v hišo. Tam je mati odhitela navzgor, da bi se prejkone skrila na izbi, kakor je to vselej storila pri enakem divjanju.

A jaz sem obstal ravno pri kleti ter takoj opazil, da so bila vrata priprta. Ko je oče v jezi odrohnal na polje, je pozabil vrata pri kleti zapreti, kar se ni zgodilo ne prej ne slej nikoli. Kot stržek sem švignil v mračni prostor, kamor me je gotovo sam satan vlekel proti volji moje bojzljive duše!

Najprej mi je udarila mračnost v oči, da moj onemogli pogled ni razločeval reči od reči. Ali privadil sem se kraja in takrat sem opazil na nemarno skupaj nastlani postelji črn železen zaboj. Bil je zaklenjen in s vojo ročico ga niti premakniti nisem mogel, dasi sem to poskušal. Pot mi je zalil obraz in telo, da sem že hotel pobegniti, ker se mi je dozdevalo, da preži name v temačnem kotu nekaj grozovitega. V tistem trenutku se je prikradel od nekod sončni žarek — Bog-sodnik ga je poslal, da bi udaril grešnika v lastnem otroku — ter zasijal skozi mrežo pri oknu, da se je na temni ilnati zemlji pred mojo nogo napravila svetla lisa. Sredi lise je ležalo nekaj rumenega. Jezus in Marija! Ko sem se sklonil, tičal mi je v roki, rumen beneški cekin! In zopet sem stal pred prodajalno v Loki ter gledal na svetlo okovani samokres, ki je bil tisti mah želja vseh mojih otroških želja.

V najboljšem preišljevanju, kako si hočem kupiti ponosno orožje, je pograbila železna pest mojo roko, v kateri sem stikal beneški denar. Kakor bi zašel v past, tako mi je stiskal oče malo ročico, da sem kar čutil, da mi na dlani sili cekin v kožo in meso. Oče se je bil vrnil v klet, ali v svojem zamaknjenju nisem opazil njegovega prihoda. Z desnico se je oklenil moje roke z levico pa je pograbil čunje ter jih nametal na zaboj. Moja roka se je tresla, ali tudi očetova pest se je tresla, ker ga je morila najhujša jeza. »Diavolo!« je zakričal, »ti se vlačiš okrog postelje očeta, ki ti daje jesti in piti!« Potegnil me je za sabo in niti za trenutek ni izpustil moje roke. Zunaj je s težavo izvlekel ključ ter še z večjo težavo zaklenil z njim vrata od kleti.

»Kraši si hotel!«

Kri mu je napolnila obraz in iz njegovih oči je bliskalo, da sem pričel od groze jokati, kar je starega še bolj razkačilo. Po stopnicah me je vlekel v vežo, iz veže v lišo in k mizi, s katere so se dvigale muhe v tolpah. Celu sobo je obsevalo sonce, da se je žarila bela stena in rumenkasti strop nad njo. V tem žaru je ugledala moja trepetajoča duša križ v kotu in na njem belo podobo Odrešenika v trnju in krvi. »Kristus, pomagaj!« sem zastokal ter skušal izviti roko iz očetove pesti. »Hudič ti pomagaj!« je zarjul ter mi pritisnil ročico k mizi, da so odnehali prstki in da je odletel cekin izpod njih, kakor odleti zrno iz klasa, kadar se mlati žito na podu.

»Kradel je, svojemu lastnemu očetu je kradel!«

V megli sem videl, da so se mu penilu usta. Jaz pa sem ihtel: »Oče, ne bom več!«

»Ne boš,« je zakričal hripavo, »bom že poskrbel, da ne boš!«

V tujem jeziku je nekaj zaklel. Z levico mi je skupaj stiskal štiri prste, tako da se je samo mezinec nahajal na mizi. In tedaj se je zgodilo!

»Da si zapomniš, kdaj si kradel!« S temi besedami je pograbil furlansko ostro sekirico, katero je bil nekdo pozabil na stolu. Zamahnil je z njo in mi odsekal polovico malega prsta, da je porosila kri v gostih kapljicah mizo, kakor da je padal rdeči dež po nji. Zasukalo se mi je v glavi, zavrtela sta se okrog mene miza in strop in Kristus v kotu.

MODERNA IN NJENI SODOBNIKI

Dragotin Kette
(1876-1899)

SLOVO

I

Kak tiho viješ se, lahnó, krog mesta,
zelena Krka, kot mladá nevesta
krog ženina, ljubo ga objemaje,
ko mora proč od nje na tuje kraje.

In ko že skorajda narazen gresta,
kako šumiš plakaje, njemu zvesta,
miljon ti solz blesti v očeh, ki v gaje,
domove zrla večno bi najraje.

A da poznaš devet visokih korov,
nebeških angelov kraljico ti,
da ona biva sredi teh prostorov,

ki fra Angelico ji mojster ni:
vzdrhtela do podzemeljskih izvorov,
celo ti, hladna, ostrmela bi!

II

Kako te ljubim, angel moj, kako
naj ti povem? Jaz nisem jasni zvon,
jaz tudi nisem modri Salomon,
kot stari prerok jaz jecljam samó.

A pride sodni dan. Takrat v nebo
pozove tromba nas pred božji tron:
in brez krivulj in brez cesarskih kron
Jehovino, glej, sodi nas oko.

»Poetjete« — on zavpije z glasom hudim —
»Ti pet, ti šest, ti dvajset krasotic
si ljubil? ... Proč, a ne v jokanje vic,

v pekél, ki vse zastonj za vas se trudim! «...
Tu vstopim jaz s teboj veselih lic...
»Ti zvest si nji? ... Ne čudim se, ne čudim.«

MOJ BOG

*Il faut que tout homme trouve
pour lui-même une possibilité
particulière de vie supérieure dans
l' humble et inévitable réalité quotidienne.*

Maeterlinck

I

Ko pride noč, sodruga fantazije,
in mir objame polja in goré,
se raz podobe moje galerije
spominov temni zastori spusté.

In duh se med spomini lahno vije
in moje ranjeno drhti srce,
in pozna ura v tihi noči bije
in vedno še oči v temò strmé.

Takó pred Bogorodico trepeče,
sedaj vstajaje, a sedaj vmiraje,
do jutra sebe gonobeči plamen.

O, da bi tudi ti, srce goreče,
ob grobu zadnje že biló postaje
in vzdihnilo že k njej poslednji amen!

II

A tu ni govora o koncu, ni...
Globoko brezno zije pred menoj
in liro mojo, ki na dnu leži,
zakriva z nepremaganoj temoj.

Le malo strun napetih je na nji
in skoz temò duhá še mali broj
le malo-malokdaj se oglasi
z obupa polnoj, žalostnoj tožboj.

O demon zanikavanja, čemu,
čemu mi jemlješ dneva svetlo luč,
da tava duh po temi brez miru?

Spoznanje kje je, demon, kje je ključ
do sreče?... Tvoje peklo bodi raj
in tvoja noč me razsvetljuje naj?...

III

O Bog svetlobe, stvarnik harmonije,
tvoj izgubljeni sin je zopet tu;
o, daj mu izgrešenega mirú
v bližini svoje svete domačije!

O, naj mu žarek milosti zasije
v tem osamelem, osamelem dnu
srca in duše, da po dvojnem zlu
zapoje zopet prejšnje melodije!

Glej, menil sem, da mogel bi živeti
brez tebe kdaj, brez svojega Boga;
a naj li rastejo vonjivi cveti

brez sonca sredi jasnega neba?
Zato prešini me, o Bog, zaneti
mi večni, žarki ogenj v dnu srcal

A TEBI, POET

A tebi, poet, bodi geslo:
Resnica! Pač kaže narava jo čutna,
a vendar k nji ravno je veslo
le misel slučajna, nadzemska, minutna.

Ti sam ne veš, kaj jo prineslo,
prešine te hkrati kot Platona, Njutna;
obdrži jo! Ah, če si teslo,
izgine, zbeži ti kot noga košutna.

Le poj, če od zgoraj ti dano,
in reci: Drugovi, jaz vem za resnico,
le pojdite verno za mano!

Če ni, pa ne toži z nirvano!
Kako li boš videl visoko zvezdico
skoz steklo prozorno, a z motno zenico?...

LEGENDA O SKOPULJI Z NOGAVICO

Takrat, ko sta hodila po svetu še sveti Peter in njegov tovariš sveti Pavel, je živela tam nekje v deveti deželi zelo zelo skopa ženica Suhólja. Za vsak krajcarček se je tresla, vsakega berača je odpodila od hiše. Kadar pa je zopet spravila do enega cekina, tedaj je šla, odvezala nogavico, ki jo je imela vedno skrito pod zglavjem, in trepetaje in varno spustila vanjo novi cekin. Nekoč pa prideta sveti Peter in Pavel tudi mimo njene kočice. Takrat pa je bila skopulja baš nekoliko bolna in je ležala na postelji. Silno se prestraši, ko zasliši trkanje od zunaj, in hoče hitro skriti svojo ljubo nogavico, toda vtem že vstopi sveti Peter in jo začne prositi za kak božji dar.

»Kje ga bom pa vzela?« zagodrnja starka.

»Ali tudi nobenega koščka kruha nimaš?« jo povpraša Peter. »Vedi, midva sva zelo izdelana, kajti ves božji dan sva že na potu!«

»Tudi kruha nimam,« zarenči staruha, »saj vesta, da bolezen vse požre.«

»Res je,« pravi nato Peter žalosten, »bolezen vse požre; pa imaš morebiti vendar kaj drugega? Glej, kaj pa imaš v tej nogavici?«

»Eh, to so same luskine...«

»Same luskine? Bog ti jih blagoslovi!« pravi nato Peter in gre s svojim tovarišem.

Ko sta svetnika odšla, se je zvito zasmejala hudobna staruka, češ pa sem vaju opeharila. In hitro je zopet razvezala svojo ljubo nogavico, da bi štela svetle cekinčke. Toda joj! V nogavici ni bilo več cekinov, ampak same bele luskine. Tako je lažnica sama sebe opeharila. Pravijo, da se ji je od žalosti in strahu kar zvrtele.

Josip Murn-Aleksandrov
(1879-1901)

POMLADANSKA ROMANCA

Odprite okna, odprite duri,
mimo jezdi vitez sveti Jurij,
sveti Jurij na konju,
na lepem konju,
sveti Jurij nam milosti daj!

Sveti Jurij je velik svetnik,
premagal je kačo ta božji vojniki,
bila kača ta: zima-zmaj;
prekrvave lise,
zmajeve lise,
žene že cvetni gaj.

Odprite okna, odprite duri,
nanje trka vitez sveti Jurij,
sveti Jurij v tak lepi opravi,
da privedel je v tej lepi opravi
lepe dneve nazaj.
Vsi ti dnevi,
Jurjevi dnevi
v deželi so zdaj.

Sveti Jurij ta ni pa le cvetni maj,
sveti Jurij je božja svoboda
in življenje in moč in priroda,
in tema le zimski bil zmaj...

Sveti Jurij ko sonce v njo gleda,
sveti Jurij skozi okna k nam gleda,
odprite mu vse na stežaji
In svetnik sveti Jurij
vesel skozi duri
k nam pridi nazaj!

NE VEM, KDO BOLJ JE TOŽEN

Ne vem, kdo bolj je tožen,
škrjanček ali jaz,
ah, njemu kakor meni
tesno je isti čas.

Škrjančku več leteti,
več peti ni mu moč,
ker zemljo mrak objema,
ker nanjo pada noč.

Veselo z vami peti
i meni noč ne da,
a noč to bolj je huda,
to noč je v dnu srca.

PA NE POJDEM PREK POLJAN

Pa ne pojdem prek poljan,
je v poljani črni vran,
je v poljani noč in dan.

Jaz bojim se ga močno,
črno vranje je oko,
črna slutnja gre z menó.

Ah, v tujini bodem pal,
vran oči mi izkljuval,
krakal bo, ne žaloval.

NAGELJNE POLJSKE

Nageljne poljske sem nosil,
rdeče ko kri,
klila ljubezen si moja,
cvela si letne dni.

Zdaj te ni, sonce rumeno,
tiho počiva poljé,
golo je in pokošeno,
daleč oblaki beže.

Zdaj te ni, ljubica moja,
in kje miru zdaj dobim?
Ni te več; i od pokoja,
i od miru zdaj bežim.

Ven bežim v polje samotno,
še in še daleč naprej,
samega sebe tam slušam,
sebe in žalost brez mej.

KAKO SVA NEKDAJ SANJALA

Kakó sva nékdaj sanjala
o krasnih dnéh bodočih;
kakó prisegala zvestóst
v poljubih si mi vročih!

In ves ta čudolepi sen
resnica bi ne bila,
vse kar z besedo sladko si
tedaj mi govorila?

O reci, da je res tedaj
ljubilo srce tvoje.
O reci, da jaz sam sem kriv,
če plaka srce moje.

V nesreči je takó bridkó,
bridkó dolžiti sebe,
in vendar lažje bi umrl
kot da dolžil bi tebe.

ZEMLJA OD TOGE NESKONČNE

Zemlja od toge neskončne
v vetru jesenskem ječi;
tam za oblaki pa mesec,
v žalostnih mislih bleđi.

V mrtvi jesenski se noči
vseli brezupnost v srcé;
svoje ostávil življenje,
prazne bi človek željé.

Svoje ostavljam življenje, —
tebe, oј dēkle krasnó
noč je temná okrog mene,
v srcu še bolj je temná.

KO V TESNEM OBJEMU

Ko v tesnem objemu, o draga,
utihnejo moje željé;
naenkrat mi žalostna misel
vznemiri presrečno srcé.

Saj biti ne more na večno
življenje lepó kot sedaj;
saj bog ni odsodil človeku
da vžival na zemlji bi ráj.

KAJ PRIPOVEDUJE VRBA

Ko je v mraku sapa zapihljala,
je pri grobu vrba šepetala:

»Jamo koplje star grobar ob meni,
koplje v zemlji jo neposvečeni.
Črno krsto položijo vanjo.
Ne potoči nikdo solze nanjo.
V črni krsti mlad mrlič počiva,
v svetu lepšem duša mu prebiva.
V svojem srcu je prestrastno ljubil,
si življenje mlado je pogubil.
Drug je vzel mu duše sladko nado,
vzel je njemu z njo življenje mlado...
Pri pogrebu niso mu zvonili,
ni duhovnik molil ob gomili:
saj je živel, saj umrl je bedno,
beden torej bode naj za vedno.«

Spet je v mraku sapa zapihljala,
spet pri grobu vrba šepetala:

»Daleč tam med krasnimi grobovi
stal grobar je spet ob jami novi...
Zazvonili so zvonovi krasno,
zadonelo k nebu petje glasno.
Za blestečo, pozlačeno krsto,
glej pogrebcev dolgo, črno vrsto;
in ženica vsaka bridko joka,

in neznancev dobro srce poka...
V sladki sreči tekla so mu leta,
in odšel je v lepih dneh od sveta...
Spet zaplaka ljudstvo naokoli,
ob gomili pa duhovnik moli:

Bog ga sprejmi k sebi nad višino,
ki zapustil solzno je dolino...
Saj je živel, saj umrl je srečno,
srečen torej bode naj na večno...«

Nad grobovi luna je sijala,
v tihem kotu vrba je molčala...

IZ MOJE SAMOTNE, GRENKE MLADOSTI

Iz moje samotne, grenke mladosti,
vse polne ponižanja, polne bridkosti,
se svetijo tiho tvoje oči;
v nelepem življenju sled Neizrekljivega,
sredi večne smrti sled Večnoživega,
luč neugasljiva sredi večne noči.

Ves te majhen in slab sem zadel na rame
trpljenja križ, pripravljen zame;
moje mlade oči so gledale v noč —
so gledale, glej, in tam je vstajala,
da tam od izhoda je luč prihajala —
že sem te slutil trepetajoč.

Že so se stresale moje duše peroti,
že ti je hitela vesela naproti,
prišla si, Bog sam je prišel s teboj;
in vsenaokoli se luč zasvetila je,
čez življenje se moje luč božja razlila je,
čez to trnovo pot, ki je delež moj.

Ti si šla — Bog s tabol — a luč je ostala,
sveto hrepenenje, ki si mi ga dala,
gori zdaj v meni vse dni in noči,
gori zdaj v meni sredi vseh bridkosti
in iz moje samotne, grenke mladosti
se svetijo tiho tvoje oči.

SOVA

V soboto popoldne je bilo. Mežnar in ministrant sta potrkavala; ko sta se vračala iz cerkve, sta gredoč stopila k nam. Mežnar je stiskal s šapastimi rokami veliko sovo, ki je včasih srdito zamahnila s težkimi perutmi, poskušala oprasniti z jeklenimi kremplji. Lepa žival je bila, pogled njenih udrtih, okroglih oči pa je bil strašen, prikritega, besnega sovraštva poln, sovraštva, zaničevanja in prezira do ljudi, do sveta in Boga, sovraštva in zaničevanja do življenja, dneva in sonca; v tistem zamolklo rumenem plamenu ozkih zenic je bilo kakor najgloblje, poslednje spoznanje, ob katerem bi človek okamenel; spoznanje daleč onkraj groba, do črne brezdanjosti, iz katere se krohoče za smeh vsej trenutni klavrni veseljnosti.

Kupili smo to sovo od mežnarja, da bi jo imeli pri hiši, kakor imajo drugod papige. Vtaknili smo jo v veliko, z mrvo nastlano kletko; med vratci je gredoč še usekala mežnarja v roko, da se je pocedila kri. Nato je stala tiho, nepremično sredi kletke, oči globoko skrite pod sive, namršene obrvi, rumeni kljun zasekan v prsi. Če se je kdo približal, zazibal kletko, se je komaj ganila, le oči so se za hip napol odprle in iz njih se je zabliskalo tisto besno, globoko, neugnano sovraštvo, ki tudi v ječi ni poznalo ne vdanosti, ne strahu. Domislil sem se tistega Vaneka, ki se je krohotal pod vislicami, da so ga slišali na cesto.

Za prvo noč smo jo spravili v malo prazno kamrico poleg moje izbe. Kamrica je bila temna, imela je le ozko okroglo lino z zaprašenim okencem.

Takrat so bile prelepe spomladanske noči. Pri nas na holmu, v samotni, sredi smrekovih gajev in sadnih vrtov, se oznanja pomlad vse prej, vse topleje in glasneje nego spodaj v dolini. V tihih nočeh se človeku zdi, da čuje življenje, ki se drami; tajnostni glasovi, kakor globoko iz zemlje same, nemirno trepetanje v vejevju, nenaden, hrepeneč klic iz daljave — in vendar tišina, tako neskončna, da bi slišal zvezde na nebu.

Legel sem in upihnil svečo. V dremavici se mi je zazdelo, da vidim tik pred seboj dvoje zamolklih rumenih senc; nato ni bilo ničesar več.

Pripetilo se je nekaj čudovitega v mojem ateljeju in v meni samem...
Moji modeli so oživali. Iz teh motnih oči je zasijala duša, — sončna luč izza megle... Znale osebe in vsakdanje zgodbe so se spajale v dovršeno harmonijo; sedanost je stala pred mano v jasnem soglasju z davno minulimi časi in s krasno prihodnostjo, o kakršni je sanjalo moje srce v svojih najlepših urah; stal je pred mano ves kratki trenutek od Adama do Antikrista...

Videl sem ta kratki trenutek v pogledu umirajočih oči — v smehljaju ljubečih ust, — čul sem ga iz vzdih izmučenih prsi.

To ni bil več samó kos blatnega življenja, to ni bila samó pest mastne ilovice, pobrane na najbližji njivi... Vdal sem se s tiho razkošnostjo samemu sebi. K vragu vse teorije! Moje oči niso mrtev aparat; moje oči so pokoren organ moje duše, — moje duše in njene lepote, njenega sočutja, njene ljubezni in njenega sovraštva...

Zunaj je zima in noč, ali v moji sobi plava mehki pomladni vonj. S smehljajočimi očmi stopajo predme lepe mlade sanje... Moja ljubica je položila svoje mehke roke krog mojega vrata... kakor tihe sence vstajajo krog mene moji žalostni dnevi... pred sabo vidim smehljaj na mrtvem obrazu svoje matere...

Moji modeli so oživali. Dahnil sem vanje svoje misli... svoje sanje... svoje življenje.

HLAPEC JERNEJ

Odlomek

XII

Prišli so do duri, ki so bile odprte na stežaj. V izbi je stal za široko mizo mlad človek, ki je imel svetle brke in vesele oči. Ozrl se je in je bil osupel, ko je ugledal dolgega Jerneja in njegovo procesijo.

Bradač je pokazal preko rame s palcem na Jerneja, pomežiknil je prešerno in se je nasmehnil in je rekel:

»Tebi, Košir, ki si človek humorja, priporočam in izročam popotnika, ki išče pravičnih sodnikov na tem svetu. Razloži mu, čigava je jablan: ali tistega, ki jo je zasadil, ali tistega, ki jo je otrešel?«

Tako je uganjal burke s pravico božjo. Mladi sodnik pa se ni smejal, temveč namršil je svetle obrvi.

»Čemu komedije? Kdo ste vi, človek, in koga iščete?«

Jernej je stopil blizu predenj.

»Jernej sem z Betajnovce in krivico so mi storili. Zato sem se napotil po svetu, da bi poiskal pravice, ki jo je Bog poslal in ki jo hranijo sodniki v svojih bukvah.«

»Kakšno krivico so vam storili? Koga tožite in čemu?«

»Nikogar ne tožim, zakaj potreba ni in ne maram, da bi trpeli ljudje zaradi moje pravice. Če nasitite mene, ni potreba, da bi bili drugi lačni. Tako se je zgodilo, kakor bom povedal; še otrok bi razsodil, kako bi ne razsodili vi, ki ste učeni in poznate postavo! — Delal sem štirideset let na Betajnovci; ni toliko zemlje, da bi jo z dlanjo pokril, ne na polju ne na senožeti, kamor še ni bil kanil pot od mojega čela. Tako sem delal štirideset let in Bog je obilno blagoslovil to moje delo. Pa je umrl stari Sitar, pa je prišel sin njegov, negodnik, in je rekel, v prešerni pijanosti je rekel: Jernej, zdaj poveži culo in pojdi, zakaj, Jernej, zdaj sem jaz gospodar; zdaj si dodelal, zdaj si star in nadložen, ne maram te več; ni več kota zate v domu, ki si ga sam postavil in ga varoval vsega hudega, ni več zate kruha, ki si ga sam pridelal; le vzemi popotno palico pa pojdi, kamor ti je pot! Tako je rekel; je razsodil sam zoper pravico in postavo, da je jablan tistega, ki jo je otrešel, ne tistega, ki jo je zasadil. Jaz pa sem šel in sem se napotil iskat pravice, ki jo je Bog poslal na svet in ki je človeška sila ne more razdreti. Razsodite!«

Tako je govoril Jernej, počasi in po vrsti, brez hinavščine. Mladi sodnik pa je poslušal in je gledal žalostno.

»Le vrnite se,« je rekel, »vrnite se na Betajново k svojemu gospodarju, ki je trd in krivičen, in mu recite: spoznaj pravico, bodi usmiljen, daj mi kot v svoji hiši, kos kruha na stara leta! Recite mu tako, pa mu bo žal in bo spoznal svoj greh in bo storil, kakor boste prosili!«

Osupel je poslušal Jernej take besede; dolgo je molčal.

»Kaj ste sodnik?«

»Sodnik sem.«

»Pa ste razsodili po pisani in božji pravici?«

»Tako sem razsodil.«

Visoko se je zravnal dolgi Jernej, za glavo je bil višji od sodnika in od lenuhov, ki so stali pred durmi.

»Jaz pa rečem, sodnik, da niste razsodili ne po človeški ne po božji pravici! Kaj je Bog ukazal, da se zavali negodnik na posteljo, ki sem jo jaz sam postiljal in ravnal trdih štirideset let? Kaj je Bog zapovedal, da naj pogine v jarku Jernej, ko si je postavil lepo hišo in topel hram? Odprite bukve: ne znam brati, pa bi rad videl od daleč tiste črne besede, ki so tako naredile in zapovedale. Pokažite: tudi vezavo bi rad videl tistih bukev in črno obrezol! Ali je tam zapisano, povejte: delal si, s krvjo si gnojil, da je visoko pognala pšenica, da se je cedila trava od soka zdaj pa, ko si star in nadložen, ko ni več krvi, da bi z njo gnojil, zdaj pojdi! Če je zapisano, povejte, da naj Jernej, kadar je napolnil shrambe in kašče, hodi od vasi do vasi, od hiše do hiše, v nadlogo ljudem in psom, ter prosi vbogajme skorjo kruha? To mi povejte! In še mi razložite, kako da ravnam zdaj s svojim delom, kam bi z njim: v zemljo je zakopano, pač za klastro globoko — kako naj ga izkopljem? Kako naj ga povežem v culo, na ramo zadenem? Mojih štirideset let — kako naj jih spravim, kako zauživam na zapečku? Tukaj je cula: perilo je notri in prazniška obleka! Štirideset let — preštejte in premislite, koliko je to tednov in koliko ur! Moja pamet je počasna, stara; ne znam prešteti; ampak povejte mi, če je to samo toliko tednov in samo toliko dni, da je ta cula obilno plačilo? Prazniška obleka in platnena srajca pravično povračilo? Tako je, recite: obilno plačilo, pravično povračilo — pa bom verjel, da ste sodnik, kakor ga je Bog postavil!«

Žalosten je poslušal mladi sodnik, žalosten je gledal na Jernejev zagoreli, razorani obraz, na prašne čevlje in obnošeno obleko.

»Ne prerekajte se s pravico, kakor je; ljudje so jo ustvarili, ljudje so ji dali silo in oblast. Kadar vas biča, upognite hrbet in zaupajte v Boga; če spremeni obraz, da bi je človek ne razločil od krivice, obrnite se stran in ne iščite opravka z njo! Tako premislite, pa pojdite zbogom in storite, kakor sem rekel!«

Ves osupel, ves prestrašen je pogledal Jernej.

»Torej ni pravice? Torej ste jo zatajili?«

Sodnik je molčal.

»Zato ste jo pač zaprli v to veliko hišo, da bi ne mogla v svet? Zaklenili ste jo dvakrat, zapečatili ste jo devetkrat, da bi se ne izgubila na cesto, da bi je ne srečal Jernej? Zato ste jo ukradli, vtaknili v suknjo, da bi se ne razodela željnim očem? Ampak ukanili ste se, ko ste tako storili, niste poznali Jerneja! Iskal jo bom, pa če je zakopana v zemljo tako globoko kakor moje delo! Kopal bom, lopato bom vzel in bom kopal, dokler bodo zmogle te moje stare roke! — Že v Dolini vam je rekel tisti kmet, razbojniki vam je rekel po pravici. Jaz pa sem si mislil v svoji nespameti: razbojniki je rekel, pa so pravični sodniki; slabo je gledal, krmežljave so njegove oči; slabo je slišal, gluhasta so njegova ušesa! In se še ozrl nisem za njim in sem šel. Zdaj pa v drugo, zdaj pa glasneje, tam na stopnicah, moški in ženska: razbojniki, razbojniki! In spet sem si mislil: kako bodo razbojniki v tej hiši, ki je hiša pravice

in pisanih postav? Tako sem mislil, pa sem se ukanil v svoji stari pameti. Zakaj ne hiše pravice, hišo laži, hinavščine in razbojništva ste postavili. Niste služabniki božje besede in postave, pač služabniki satanovi in njegove krivice. Na krivo pot sem zabredel, na pravo krenem!«

Zmerom glasneje je govoril Jernej, zmerom več lenuhov je stalo med durmi. Pa je prišel droben, starikav plešec, in se je ustavil in je grdo pogledal.

»Kdo kriči, kakor črednik na paši?«

In dalje je govoril Jernej.

»Nič ne maram, da bi trpel kdo krivico zaradi Jerneja. Ampak razložil bom, bom tožil: niso pravični sodniki, razbojnikl so; ni hiša pravice, hiša hinavščine je, z lažjo in hudodelstvom so je oskrunili. Ne bodo vas obesili, na cesto vas bodo spodili, s culo in palico; porušili bodo to oskrunjeno cerkev, da ne bo kamen ostal na kamnu!«

Tako je govoril Jernej in je trepetal od globokega srda.

KRALJ NA BETAJNOVI

Prizor iz drugega dejanja

KANTOR (iz obednice): No, saj ste tukaj. Kako je? (Dene klobuk na zofo.)

MAKS: Dobro.

KANTOR (Francki): Idi k otrokom! (Francka v spalnico.)

KANTOR (gre k durim v spalnico, ki so bile samo priprte in jih zapre): Sédite. (Pride nazaj, sede k mizi v ospredju.) Saj ste si pač mislili, dà sem vas bil povabil zato, ker bi jaz sam rad govoril z vami.

MAKS: Zdelo se mi je. Toda jaz nisem prišel zategadelj, temveč, da bi se poslovil od hčere vašega bratranca.

KANTOR: Govorila bova čisto stvarno, kakor se spodobi ljudem, ki si nimajo ničesar prikrivati. Ali ste prinesli račun s sabo? Povejte ceno!

MAKS: O čem barantava?

KANTOR: Jaz nisem stiskavec; toliko me poznate, dragi gospod. Zahtevajte svobodno. Nato boste pa dovolili, da vam dam svoj blagoslov na dolgo pot in da zaprem vse duri za vami.

MAKS: O, gospod Kantor, jako se motite. Nisem prišel sem po kupčiji.

KANTOR: No, dobro — le privijte ceno, jaz se vdam. Rad bi se otnesel te reči, kakor sitne muhe: ali se vam je pripetilo kdaj, da vam je bilo do smrti hudo, ker vam je brenčala muha pred nosom? Res mi je neprijetno, zato le privijte navzgor.

MAKS (vstane): Rekel sem, da nisem prinesel računa.

KANTOR (ga prime za roko): Zdaj vas držim, zdaj vas ne izpustim. Sédite.

MAKS: Kaj mi ponujate?

KANTOR: Govorite od srca, nič se ne ženirajte! — Verjemite mi, da mi je težko in grenko, kakor mi ni bilo pač še nikoli v življenju. Če bi se bila stvar sama naredila ob drugem času in ob drugih prilikah, bi ne bilo nič nelepega na nji. Tako pa mi je težko in zato bi rad, da bi govorili sami. Kaj bi imeli od mojega ponižanja?

MAKS: Kar mi imate povedati, mi povejte.

KANTOR: Še enkrat: ne silite, da bi se omazal pred vami. Jaz vas ne sovražim, glejte, jaz ne sovražim nikogar. Morda bi vas imel celo rad, ker ste pošteni in pametni in bi si lahko napravili lepo življenje. Zaradi tega mi ni hudo — zdaj govorim odkritosrčno z vami — in ko bi prišll k meni brez računa, ne tak neusmiljen terjavec, bi vam dal svojo hčer in ne bilo bi me skrb za njeno prihodnost. Tako pa me ponižujete za dovodnika, ki je vesel, da so mu okoliščine ugodne in se lahko iznebi blaga za dobro ceno.

MAKS (vstane): Sami ste se ponižali.

KANTOR (vstane, brutalno): Dajte mi zdaj plačilo za ponižanje. Plačilo!

MAKS: Sami ste si ga vzeli; ponižanje je plačilo za ponižanje. Zdaj vam ne morem dati ničesar več in ne morem vzeti ničesar. Zdaj sva opravila in se lahko posloviva.

KANTOR: Varujte se, pomislite! Zdaj ste mi vzeli poslednje, zdaj sem nag pred vami. Vaša beseda: ali sprejmete moje ponižanje?

MAKS: Predno ste prišli v sobo, sva stala na temle prostoru jaz in vaša hči. Ko bi bili prišli za minuto pozneje, bi me ne videli nikoli več. Bil bi vaš zet brez vašega blagoslova in brez vašega ponižanja. In hitel bi bil — jutri osorej bi že svatoval na veliki cesti —, ker sem se bal vašega ponižanja; ko pa sem bil ugledal vaš obraz, sem se bal in — *(se okrene)* — sem se tresel. Tako je pri kraju in z Bogom!...

KANTOR (mu zastavi pot): O, ne tako brž! Nisva se še dogovorila. Držim vas in vas ne izpustim. Vi nosite s sabo predragocene reči, da bi vas pustil na cesto. Prišli ste in ste me okradli in zdaj se nič ne pritožujete, če vam pred nosom zaklenem duri. Le kar naravnost: kaj nameravate z mano?

MAKS: Kar sem nameraval, sem dosegel. Zdaj imate plot, ki ne morete preko njega. Imate vest, ki vam trka na okno. Imate noge vkovane. To sem nameraval.

KANTOR: Ali veste, da jaz tega nočem? *(Brutalno)* Nočem, prijatelj. Ali veste, da se igrate zelo nevarno? Glejte, jaz nočem, nočem plota, nočem vesti, nočem nog vkovanih! Jaz nočem! Ker jaz nisem tiholazec, sramežljiv, bojzljiv, omoraljen tiholazec Jaz m o r a m naprej, zatorej s poti, prijatelj!

MAKS: Ne pojdete naprej, ne za ped dalje. Ne preko trupel. Nina ne pojde v kloster, pojde v mesto.

KANTOR: Nosil v svojih sanjah predragocene reči, p o j d e v kloster. Rekel sem, da ne maram plota in ne vesti, če mi je kamen na poti, ga brcnem stran. No, ukazujte, poskusite!

MAKS: Okradli ste jo, vrnite ji očetov denar.

KANTOR (sede, prisiljeno miren, s čudnim nasmehom): No, dalje!

MAKS: Okradli ste mojega očeta, okradli in osleparili ste vse, ki so vam prišli naproti. Vaše kraljestvo je ukradeno, kolikor je v njem beračev, ste jih vi okradli, ste jih slekli, ste jih vrgli na cesto. — Krono z glave, žezlo z roke!

KANTOR (kakor prej): Dalje!

MAKS: In dali boste krono z glave, žezlo z roke! Niti koraka ne dalje, ne za palec ne boste razširili kraljestva. Ali ste čutili, da se že giblje tam doli, da se že upirajo vaši sužnji? To je moje delo, kralj veličastni, to je plot, je vest!

KANTOR (vstane): Kdo mi sname krono z glave?

MAKS: Jaz.

KANTOR se nalahko dotakne njegove rame, se zasmije in stopi par korakov po sobi, veselo): Gospodek mladi, odkod ta pogum? Odkod ta moč v vaših majhnih rokcah? Kje pa me mislite prijeti, kam udariti?

MAKS: Sami ste se slekli pred mano.

KANTOR: Kaj še, prijatelj, kaj še! Ali se vam sanja? *(Se nasloni na mizo, govori veselo):* Saj vas bodo zaprli, prijatelj, če boste govorili take neumnosti. V norišnico vas bodo vtaknili! — Ali veste, kdo sem jaz? Kantor, kralj na Betajnovi! In kdo ste vi? Izugbljen študent! Bodite pametni in premislite: če bi bila zdajle moja suknja vsa krvava in bi vi prišli in bi pokazali: »Glejte, moril je, še ves je krvav!« — precej bi vas zgrabili za lase in bi vas gnali v norišnico. Kralj na Betajnovi morivec! Kaj še Za šalo, iz dolgega časa se je malo poškopril s krvjo! — In če bi bilo tisti večer, prijatelj, sto in tisoč ljudi zraven in bi sto in tisoč ljudi videlo in slišalo, bi se obrnili stran in bi rekli: Kralj na Betajnovi morivec! Kaj še! To se nam je le tako sanjalo — o, prijatelj, in vtaknili bi vas v norišnico! —

MAKS: Zakaj ste se ponižali?

KANTOR: Ker ne maram, da bi ljudje grdo sanjali o meni. Tiste neumne sanje, tiste govornice bi mi pač ne zastavile niti pedi mojega pota, — ali bile mi bi zoprne, kakor slabo vreme. Če dežuje, grem svojo pot dalje, ali jezi me, da dežuje. To je vse, to je ves moj strah in nič več. Motili ste se nad mano.

MAKS (ustane): Tako sem se torej motil in resnično mi je žal. Pravite, da vam ne morem znevesti pota — no, poskusiti je vendarle treba, pa naj že bo, kakor je božja volja. Jaz sem se že od nekdaj ukvarjal s stvarmi, ki sem vedel naprej, da se mi izjalovijo. To je moja usoda, glejte! *(Se odpravlja, da bi odšel.)*

KANTOR: Potrpite! Z mano je baš narobe, le premislite si to! Kadar se s kakšno stvarjo ukvarjam, se mora posrečiti, pa če jih sto pogine zraven. Jaz nisem kriv, premislite, če mi je pot zastavljena, in verjemite mi, prosim vas, da bi hodil lažje po gladki poti. No, če polena ne prelomim, moram vzeti pač sekuro. Premislite, prosim vas!

MAKS: Natanko vas razumem, ali naj bo kakor je božja volja.

KANTOR: Samó še trenutek preudarite. Takrat, glejte, ste me zgrabili za vrat, tako nenadoma ste me zgrabili, ste planili name iz teme, da sem se onesvetil in da ste me vodili za roko. Ker ste me videli slabega in ponižanega, me še danes ne vidite s treznimi očmi, ne veste še, kdo sem jaz.

MAKS: Preudari sem do dobrega in mislim, da si nimava ničesar več povedati.

KANTOR (gre proti obednici, blizu vrat postane in se obrne k Maksu): Ničesar več?

MAKS: Ničesar.

KONEC

Obšla me je strašna utrujenost, spustila se je temna in težka na mojo dušo, kakor pokrov na rakev.

Sam sem sedel v svoji mrzli, mračni izbi. Moje telo je bilo mrtvo truplo; vse duri do življenja, veselja in žalosti so bile zaklenjene mojemu srcu, niti spomina ni bilo več. Vse je bilo daleč, daleč zadaj, utonilo je v praznoto in mrz.

Potrvalo je zunaj, počasi in zamolklo. Tako potrka ječar, kadar pride po obsojenca, da ga spremi na poslednjo pot. Vedel sem, kdo je zunaj, zdi se mi celo, da sem pričakoval tega gosta, tega in nikogar drugega.

»Ave!«

Tiho, slovesno so se odprle duri in ogromna je stala na pragu sodnica Smrt. V črn plašč je bila zavita in široko perjanico je imela na glavi. Moje slabotno in vendar tako težko truplo se je vzdignilo, da pozdravi gosta, kakor se spodobi.

Ko je sedel za mizo, ni odložil perjanice, zavil se je še tesneje v svoj plašč in je gledal mirno in strmo name s svojimi globokimi, srepimi očmi. Šel sem trudoma v kot, da bi pristavil samovar, skuhal gostu čaja. In čutil sem, da so me oči njegove spremljale ob vsakem koraku, mirne in

MAKS: Zakaj ste se ponižali?

KANTOR: Ker ne maram, da bi ljudje grdo sanjali o meni. Tiste neumne sanje, tiste govornice bi mi pač ne zastavile niti pedi mojega pota, — ali bile mi bi zoprne, kakor slabo vreme. Če dežuje, grem svojo pot dalje, ali jezi me, da dežuje. To je vse, to je ves moj strah in nič več. Motili ste se nad mano.

MAKS (ustane): Tako sem se torej motil in resnično mi je žal. Pravite, da vam ne morem zastaviti pota — no, poskusiti je vendarle treba, pa naj že bo, kakor je božja volja. Jaz sem se že od nekdanj ukvarjal s stvarmi, ki sem vedel naprej, da se mi izjalovijo. To je moja usoda, glejte! *(Se odpravlja, da bi odšel.)*

KANTOR: Potrpite! Z mano je baš narobe, le premislite si to! Kadar se s kakšno stvarjo ukvarjam, se mora posrečiti, pa če jih sto pogine zraven. Jaz nisem kriv, premislite, če mi je pot zastavljena, in verjemite mi, prosim vas, da bi hodil lažje po gladki poti. No, če polena ne prelomim, moram vzeti pač sekiro. Premislite, prosim vas!

MAKS: Natanko vas razumem, ali naj bo kakor je božja volja.

KANTOR: Samó še trenutek preudarite. Takrat, glejte, ste me zgrabili za vrat, tako nenadoma ste me zgrabili, ste planili name iz teme, da sem se onesvetil in da ste me vodili za roko. Ker ste me videli slabega in ponižanega, me še danes ne vidite s treznimi očmi, ne veste še, kdo sem jaz.

MAKS: Preudari sem do dobrega in mislim, da si nimava ničesar več povedati.
KANTOR (gre proti obednici, blizu vrat postane in se obrne k Maksu): Ničesar več?

MAKS: Ničesar.

KONEC

Obšla me je strašna utrujenost, spustila se je temna in težka na mojo dušo, kakor pokrov na rakev.

Sam sem sedel v svoji mrzli, mračni izbi. Moje telo je bilo mrtvo truplo; vse duri do življenja, veselja in žalosti so bile zaklenjene mojemu srcu, niti spomina ni bilo več. Vse je bilo daleč, daleč zadaj, utonilo je v praznoto in mraz.

Potrkalo je zunaj, počasi in zamolklo. Tako potrka ječar, kadar pride po obsojenca, da ga spremi na poslednjo pot. Vedel sem, kdo je zunaj, zdi se mi celo, da sem pričakoval tega gosta, tega in nikogar drugega.

»Ave!«

Tiho, slovesno so se odprle duri in ogromna je stala na pragu sodnica Smrt. V črn plašč je bila zavita in široko perjanico je imela na glavi. Moje slabotno in vendar tako težko truplo se je vzdignilo, da pozdravi gosta, kakor se spodobi.

Ko je sedel za mizo, ni odložil perjanice, zavil se je še tesneje v svoj plašč in je gledal mirno in strmo name s svojimi globokimi, srepimi očmi. Šel sem trudoma v kot, da bi pristavil samovar, skuhal gostu čaja. In čutil sem, da so me oči njegove spremljale ob vsakem koraku, mirne in

srepe, v ano izprasujoce. In ko je bil enaj skuhan, sem prinesel samovar na mizo, postavil zraven dvoje skodelic ter prisedel k svojemu gostu. Točil sem s trepetajočo roko, gost pa se ni pritaknil skodelice. Koščene roke so bile trdo in nepremično sklenjene na širokih prsih, plamena v jamah pod čelom sta bila temna in tiha.

»Pijl« sem mu rekel ter porinil skodelico prđdenj.

Ni se ganil.

Mrzla groza mi je leno in počasi lila iz srca v lice in v srce nazaj ter je nazadnje tesno objela ves ubogi život. Tišina v izbi je bila tolika, da je vpila do nebes; in z vso dušo sem hrepenel in čakal, da bi črni gost izpregovoril, pa če bi izpregovoril najstrašnejšo, zadnjo besedo.

In Smrt je izpregovorila; resen in globok je bil njen glas, skoraj blag.

»Človek, povej, kako si živel, kómu živišl«

Trepetal sem v svojem strahu in v svoji ničevosti; odgovoril nisem, ker odgovora nisem vedel.

Tedaj je govorila Smrt sama namesto mene in je rekla . . . s prav tistim zamolklim in zastrtim glasom, kakor poprej, ki je bil podoben pesmi večernega zvona za daljnimi meglami.

»Žela sem veličastno žetev, na brezmejnih njivah sem jo žela, kjer je bil človek sam sejal. Tako dolga je bila ta žetev od jutra do večera in še od večera do jutra, da mi je bila roka že obnemogla, da se je kosa že krhala. Po kolovozu kraj njive si prišel ti in si se ozrl postrani na črno deklo božjo. Zasmilil se ti je ta in oni zlati klas, ki je padel; napol iz strahu, napol iz nečimrne hinavščine si potočil papirno solzo za tem in za onim, za Milavcem, za Valenčičem, za Bercetom in še za nekaterimi; náse, náse edinega pa si mislil ves čas. Na nič drugega nisi pomislil! Nisi pomislil, da to zlato klasje, ki je bilo pokošeno in povezano v snope, ni umrlo, temveč da bo obrodilo tisočkratno življenje! Pomislil nisi, da nikoli še nobena solza ni bila potočena zastonj, da nikoli nobena kaplja krvi še ni bila prelita zastonj; pomislil nisi, da je smrt mati in da teše nebeški tesar mrtvaško posteljo in zibel obenem. Vsega tega ti ni bilo már, mislil si náse, bal si se záse, zato ker si gledal poslednjo sodbo in te je bilo te sodbe strah! Strah te je bilo vprašanja: čemú si živel, človek, kómu živiš? Povej mi zdaj, ob tej uri, ki je ura sodbe in ura posvečenja: ko pridem k tebi, da pojdeš z menoj na poslednjo pot, — kóga boš klical na pomoč, da ti bo v trpljenju stal ob strani, da bo tvoj besednik pred pravičnim sodnikom?«

Ukazujoč in trd je bil ob teh besedah glas matere Smrti in vsa moja duša, ves moj ubogi, ponižani jaz je bil ukle-

njen jetnik njenih oči, teh temnih plamenov.

Vzklíkní sem; iz globočíne mojega umirajočega srca je planílo:

»Matí!«

Tíh in mračen, kakor poprej, je bíl plamen njeníh očí; na dušo mojo, kí se je krčila v grozí, je típal mrzí díh iz njeníh ust. In zaklícal sem v tej bolečíni, v tem predsmrtí-
nem spoznanju:

»Domovínat!«

Mílejší, jasnejší je bíl plamen njeníh očí, že se je dra-
mílo v njem usmíljenje in odrešenje. Alí ganíl se ní moj
gost, moj sodník, ní mí odgovoríl, ní me ízpustíl.

Takrat se je v grozí in boleستی razklalo moje srce, da je
dalo, kar je še ímelo:

»Blóg!«

V tístem hípu, ob tísti besedí sem se sladko zbudíl íz
dolge, strašne bolezní. Poleg mene, ob čnúju, je sedela svet-
níca odrešeníca; držala me je za roko in smehljala se je,
kakor se máti smehljá otroku, kí je ozdravel.

Íme jí je bílo: Žívljenje, Mladost, Ljubezén. —

TUJA UČENOST

Moja máti je bíla kmetíški otrok; rasla in dorasla je
tako čísto in nedolžno kakor cvet na polju. Kó se je móžíla,
ní znala né bratí né písatí. Obojega se je učíla šele tedaj,
kó smo mí otrocí doraščali; bdela je ponočí, da bí je níhče
né vídel. Písala je z neokretno roko, črke so bíle zelo velíke;
alí še zdaj se spomínjam, da je bíla njena slovenščína lepa
in čístá in da nám je popravljala besede.

Kó smo se naučíl í bratí in písatí, smo začelí s slovensko
in z nemško slovníco in s težavními račúní. Máti se je vsega
učíla z námi. Pretenke in preveč oglate so jí bíle nemške
črke, nazadnje pa se jíh je prívadíla. Čúdnó se mí je zdelo,
kó sem slíšal íz njeníh ust prvo nemško besedo, toda pre-
udaríl sem takój: »Máti zna vse, čému bí nemški né znala?«

Tako je bílo, dokler smo bíl í vsí doma; nenadoma pa
je seglo med nás kakor sílen veter in razkropíl í smo se na
vse strání.

Póletí je bílo, kó sem se vrníl domov; príneseł sem s
seboj skládovníco nemških knjíg. Trinajst let, míslím, da
mí je bílo takrat. Prvo nóč sem zaspal ves truden, pa sem
se opolnočí vzdramíl, ker mí je bíla zasvetíla luč na trepal-
níce. V poluspanju in preplašen sem se ozrl pó ízbí; máti
je sedela za mízo, moje knjíge je ímela pred seboj.

»Mati, saj te stvari niso...!« sem vzkliknil, pa mi je beseda zastala v grlu kakor od sramu.

»Kaj da niso?« je vprašala mati; njen mladi obraz je bil ves zardel.

»Tuje stvari so, puste... kaj bi ž njimi?« sem rekel s tišjim glasom. Čutil sem, da sem jo bil užalil, in tudi sem čutil, da vidi ona moja hinavščino in moj sram.

Držala je knjigo v obeh rokah in je strmela vanjo; zdi se mi, da je bil Goethejev Werther.

»Glej... saj sem se učila nemški... saj razumem, če kdo na cesti govori... ali teli besed ne razumem... nobene ne razumem!«

»Saj ni treba, mati, saj ni treba, da bi to razumeli!« sem ji odgovoril ves prestrašen. »Ni treba tega razumeti!«

Zdaj vem, kar sem takrat le slutil: da je bila mati otrok, bel in čist, ko smo bili mi že oskrunjeni otroci.

Počasi je zaprla knjigo, položila jo je k drugim, nato je stopila k meni.

»Kaj je v teli knjigah?« je vprašala.

»Tuja učenost!« sem odgovoril. Samo jezik je tako odgovoril, v mojem srcu pa je bila velika žalost; že ob tisti uri je bilo v njem tisto koprnenje, ki je zdaj zavedno, silno in grenko: da bi bil ko ti, o mati, cvet na polju; da bi nikoli ne okusil spoznanja!

»Povej mi, kaj pravi ta tuja učenost?« je rekla mati.

»Sam ne vem!« sem odgovarjal vznemirjen in zlovoljen. »Vsakemu pravi drugače, kakor je že uho in pamet! Meni pove kaj lepega, komu drugemu pa kvasi in kvanta!«

Mati se je vsa zgrozila.

»Kje si se naučil takih besed? Ta učenost te jih je naučila!«

Sedla je k vzglavju, da so bila njena lica čisto blizu mojih.

»Ali veš, kaj si snoči zamudil?«

»Ne vem!«

»Gledala sem in sem čakala, nazadnje pa si zaspal. Nič nisi molil snoči, če pokrižal se nisi!«

Molčal sem; v mojih mislih pa se je ljubeznivo in sočutno smejalo.

»Mati, mati, otrok ti mladi, nedolžni!« da bi roka ne dosegla čela... Glej, zdaj vem... ko sem se doteknila tiste knjige, sem občutila... zdaj vem, odkod tvoje modre besede in tvoj starobni smeh. Tuja učenost ti je segla v srce, napravila te je mlačnega in lenega...«

Zaspau sem bil, njene besede pa sem slišal vse in sem jih razumel. Ali toliko hudobne hinavščine je bilo v meni,

da sem zatisnil oči ter sopes globoko kakor v trudni dre-
mavici.

Mati je tiho vstala, sklonila se je do moje glave in me
pokrižala na čelo, na ustna in na prsi. Skoz presledek nar-
rahlo zatisnjenih trepalnic sem natanko videl njen obraz;
in tudi sem videl, da so bile njene oči solzno in da so se
ji ustna tresla.

»Na Boga ne pozabil Na Boga ne pozabi nikar!«

Pokrižala me je vdručič; tako globoko se je nagnila
k meni, da sem čutil na licih toplo sapo iz njenih ust.

»Pri Bogu ostanil«

Nisem se ganil in nisem odprl oči, zaspal pa nisem
dolgo. Lepe pa žalostne so bile moje misli:

»O mati! Tvoja duša je brez madeža, kakor sonce na
poletnem polju! O mati, otrok svojih otrok, da bi nikoli ne
spoznala te sovražne tuje učnosti! O mati, v učnosti ni
ljubezni — ti pa si ljubezen sama, že tvoj smehljaj je para-
diž, vesel in sončen, brez črnega spoznanja. V toplem do-
mačem hramu si ostala, mi pa smo prezgodaj odpahinili duri
v tujino in mrzla!«

Se ko sem zadremal in so moje sanje že zgenile s pe-
rotmi, sem videl napol v sanjah njena bela lica in njene
otroške, plahе oči. Ne vem, ali je kletala ob mojem vzglavju,
ali kraj peči pod razpelom, ali se mi je vse le sanjalo . . .

—————
Mesec dni pred materino smrtjo sem bral Kreutzerjevo
sonato. Svetilka je gorela zaspano, sedel sem poleg postelje
in sem bral, kakor berem vsako lepo knjigo: prepiral sem se
s pisateljem kakor Jakob z angelom. Mislil sem, da mati
spi; ne da bi jo pogledal, sem ji včasih z robcem otrl vroči
pot s čela in lic.

Nenadoma je mati izpregovorila:

»Povej, kaj bereš!«

»Nemško je . . . ne morem tako povedati!«

»Beri mi!«

Nemški prevod Kreutzerjeve sonate je bil zelo slab in
neroden; bral sem ga v slovenskem jeziku, kakor se mi je
zdelo. Mislil sem, da sem bral samo pol ure; ko sem nehal,
je bilo preko polnoči. Ves temen in zamišljen sem bil, moje
srce je slutilo daljne daljave, najgloblja brezna izkušenih
src.

Nenadoma je vztrepetal materin glas, da me je vsega
izpreletelo.

»Ni rest Ni rest! Tako ni, tako ne more biti!«

»To je le zgodba!« sem odgovoril začuden in plah.
»Morda se ni v resnici zgodilo . . . pa bi se morda lahko
zgodilo . . .«

»Ni rest Ni rest!« je vzkliknila mati. »To je tista tuja
učenost . . . segla ti je v srce, Boga ti je ukradla . . . Zdaj

jo poznam, že zdavnaj sem jo poznala... Bog se te usmili!»...

Tako je rekla mati mesec dni pred svojo smrtjo...

Zdaj, o mati, slišim tvoje besede, zdaj jih razumem. In zdaj je edino, pregrenko hrepenenje v mojem srcu: da bi bil kakor ti, o mati, cvet na polju! Zdaj razumem tvoj blede strah, o mati, tvoj blede strah pred sovražno tujo učenostjo! —

SLOVENCİ IN JUGOSLOVANI

Preden razložim svoje skromne misli o takoimenovanem jugoslovanskem vprašanju, kolikor se nas Slovencev tiče, moram nekaj povedati, kar bi bilo drugače samo ob sebi razumljivo, kar pa je dandanašnji treba še posebej poudariti. Izjavljam namreč, da ne govorim v imenu nobene stranke, še manj pa seveda v imenu celokupnega naroda, temveč čisto ponižno samo v svojem imenu.

Za človeka z naravno kmečko pametjo, ki bi prav nič ne vedel, kaj je diplomacija, kaj politika in kaj državni pravdnik, bi ne bil jugoslovanski problem kar nič kompliciran in bi sploh noben problem ne bil. Tak človek bi rekel: »Če mislijo ti štirje narodi, da so si sorodni in da bi najlažje in najboljše živeli, če bi bili združeni, naj se zgodi po njih želji, naj si v božjem imenu zgradé zvezno republiko jugoslovansko! Koristen za vesoljno človeštvo je samo narod, ki je zadovoljen in ki imá pogoje in prostora, da uveljavi svo moč!« — Saj sem rekel: tako bi govoril človek, ki se svoj živ dan ni pečal z evropsko politiko, z avstrijsko še posebno ne. — Tak človek z naravno kmečko pametjo pa bi moral obsoditi in zavreči ves sedanji ustroj človeške družbe, zato ker je bil že vnaprej obsodil in zavrgel njega žalostne posledice, takoimenovane mednarodne probleme.

Vse to stremenje po sporazumu in zblížanju med posameznimi političnimi strankami četverih jugoslovanskih narodov se mi zdí naravno, potrebno in razveseljivo. Kmalu bi bil ponosen, da se v tej stvari največ in skoraj edino prizadevajo Slovenci, naj se že prištevajo tej ali oni stranki. Toda v tem hvalevrednem prizadevanju se je pojavilo še nekaj drugega, kar ni prav nič naravno, prav nič potrebno, še najmanj pa razveseljivo.

Kakor ste videli, sem smatral jugoslovanski problem za to, kar je: namreč za izključno *političen* problem. Za problem razkosanega plemena, ki se v življenju človeštva ne more uveljaviti, dokler se ne združi v celoto. To je vsel! Kakšno jugoslovansko vprašanje v kulturnem ali celó jezikovnem smislu zame sploh ne eksistira. Morda je kdaj eksistiralo: toda rešeno je bilo takrat, ko se je jugoslovansko pleme razcepilo v četvero narodov s četverim čisto samostojnim kulturnim življenjem. Po krvi smo si bratje, po jeziku vsaj bratranci, — po kulturi, ki je sad večstoletne separatne vzgoje, pa smo si med seboj veliko bolj tuji, nego je tuj naš gorenjski kmet tirolskemu, ali pa goriski viničar furlanskemu. Bodi tega kriva zgodovina, bodi kriv kdorkoli — jaz, ki dejstvo konstatiram, ga čisto gotovo nisem zakrivil. Nevarno je, dandanašnji take banalne resnice očitno povedati.

Ostane še stvar, ob kateri človek ne ve, če bi se razsmejal, ali razjokal. To je jugoslovansko jezikovno vprašanje, ki ga niso bili postavili avstrijski diplomatje, mojstri v neumnosti, temveč navdušeni ljudje, ki nobenega jezika ne znajo. Posledice tega vprašanja že trdo občutimo — naši listi pišejo tako zanikrno slovenščino, da se zgražajo ob nji že upokojeni poštni uradniki. Jaz spoštujem radikalnost, ki je bila od nekdanj lepa čednost mladine. Ali če ta radikalnost zahteva, da pade slovenščina, samo zato, ker sta padla Odrin in Bitolj, tedaj hvaležno odklanjam to radikalnost. — Zadnjič me je srečal na cesti znanec: »Odrin je pal!« — »Je že prav, že prav, ampak srečke umetniške loterije še vendarle niso razprodane!« —

To je: premalo gledamo nase, premalo mislimo nase! Ljudje so zdaj med nami — saj jih lahko vsaki dan slišite — ki bi nas najrajši kar prodali — kaj prodali — kar dáli vbógajme. Imenuj se dandanes v Ljubljani Slovenca, pa boš tepen, ne od nemških, temveč od ilirskih šovinistov.

Najbolj gnusni, res — *gnusni!* — pa se mi zdé tisti ljudje, ki čisto brez vzroka in brez povoda spravljajo v zvezo s političnim jugoslovanskim vprašanjem še slovenski jezik. Kar ponujajo ga, kar mečejo ga čez mejo, še ne vprašajo, kdo bi več zanj dal. Jaz še nisem videl Hrvata, ki bi prišel ponujat k nam svojo hrvaščino. Pri nas pa je drugače! (»Slovenec«, — »Matica« —) Tako smo siti svoje kulture, da nam je že odveč in da bi jo najrajši kar vrgli čez plot. — (*Kulturni škandal!*)

DIES IRAE

Dom

razmajál je svoj véliki zvon;
kakor da toži nad mestom Bog,
kroži glas vse naokrog,
trka na okna, bije ob duri,
preko streh stresa s peroti
črno grozo dušam nasproti,
plaši in buri,
bega otroka in sega z mračno rôko
starcu v prsi globôko.

In pred vsakim obrazom stoji
kruto zrcalo:
nič ti ne bo pomagalo,
daj račun za svoje dni!

V gomazeči, vrteči se jati,
zgrnjeni v črn hudouren oblak,
angeli z meči, levi in voli krilati,
orli in zmaji polnijo zrak.

Sivi spokorniki, plešci preroki
glave mrtvaške ko drage svetinje
stiskajo k nedrom, njih stroge stopinje
ženske poljublajo v blaženem joki.

S kori nebeškimi vse je obzorje zaslonjeno,
vsak stoji, za večnost zabita postava:
v gloriji, razprostrti kot pavji rep,
svetci v nepremičnem krogu,
svetci v bizantinskem slogu,
vsak pogled okrogel, srep;
kar živi, vse k tlom je sklonjeno,
kakor pod sonci neusmiljeno žgočimi trava.

Čujte jahače, čujte jih za goról
Svet — kot boben napet,
in kopita, trdi tolkači,
ga bijó
vse bolj in bolj:
suhi jahači
k nam gredó
na pokól!

Zemlja se grudi na kolena,
zemlja pada na obraz:
»Milost, pridi v žaru plamena,
nam je v srca in v mozeg mraz.
Milost, pridi vsa ognjena,
spali telesa in duše in reši nas!«

Milost v orgel bučanju prihaja,
trombe ima s seboj in zvonove,
Milost plove, Milost rjove:
»Znamenje, sezi od srede do kraja,
znamenje, hiti na štiri vetrove!«

Angeli z meči pokažejo pot
sem, tja, načez in navprek,
in iz oblaka krilatih zverin
usuje v hrumečih brzicah četvero se rek
preko višin: —
znamenje križa zemljó in vesoljni rod...

MANOM JOSIPA MURNA ALEKSANDROVA

Grobovi tulijo...
šumé in tulijo razpokani
kot nenasitna žrela, zevajoča
v polnočni mrak... kaj hočete od nas?

Imeli smo ljudi — v poljani cvet,
imeli smo jih — vrhu gore hrast,
imeli smo jih — dali smo jih vam —
kaj hočete, grobovi, še od nas?

Grobovi tulijo...
vrtinci črni vstajajo iz njih
in kot vampirji se vijo po zraku
in žrtev iščejo z bolečimi očmi.

Oko ti plameneče — kam si se
zagledalo? Kaj hrepeniš v daljine,
v jasnine vedre? Sanjaš nadoblačno
razkošno luč?... Grobovi tulijo!

Ti krepka pest — tvoj meč je blisk žareč —
ko seka rane, poje melodijo
svetló in zmagovito skozi noč —
obstoj, obstoj — grobovi tulijo!

Kaj si? Fantom? Izrodek domišljije?
Stvor demona, ki čuje nad menoj,
odkar mladost samotna moja klije,
odkar v daljine pogled sili moj?

Iz mesta grem z večernimi mrakovi,
čez polje pred menoj hitečimi...
na moji levi, tam ležé grobovi,
temnó ležé nad vami spečimi...

Spi car-ponos, spe misli do nebá,
in vsa bodočnost, v kali započeta,
nedozorela in nikdar požeta,
oči pogum in vroča kri srca,

ki ni prineslo svoje zadnje žrtve
še na oltar...
Ah vse — kot za gorami zarje mrtve,
ah vse — ne dvigne li se več nikdar?

Zarotil sem tvoj grob: »Ti temnousti,
odkrij skrivnost mi smrti in življenja,
kar pod teboj se brani še trohnenja,
umreti noče, pod nebó izpusti!«

In dvignila se senca je visoka
iz groba tvojega, temná do zvezd;
in kot bila je bela njena roka,
spoznal sem jo — ime ji je: Bolest.

In šla sva, kjer najtišja je tihota
polja, in najsvetlejši čar noči;
pogledal tuje njene sem oči,
spoznal sem jo — ime ji je: Samota.

In šla sva, kjer je luč pregnala mrak,
kjer bil je množic valujoči šum;
in kot je samosvoj bil njen korak,
spoznal sem jo — ime ji je: Pogum.

Uporne prsi ve, ki dihate
svobodni zrak, srcé kipeče,
ki biješ, da te sluša milijon,
trpeči milijon — čuj, sodba ti
je pisana: grobovi tulijo!

Dokler ne pade zadnje jasno čelo,
ki lesketa na njem se večnosti poljub,
grobovi tulijo...

Obrni v tla oči, ne sanjaj zvezd,
prijatelj moj, ti kondor, soncu brat!
Kaj si ga videl že: ujet, zaprt
svobode kordiljerske smeli sin;
kaj si ga videl, kak je onemogel
v obupu nemem s krili vztrepetaval,
v rešetko zaletaval se z glavo
in krvavel? ... Dva črna curka, veš,
prelila sta se čez oči njegove.
— o te oči, v višinah carujoče! —
baš čez oči — dva črna, črna curka.
In takrat je povetil perutnice
in ves kot veja v vetru drgetal:
veš, ravno čez oči dva črna curkal

Jaz sem ga videl in sem klel ljudi.
Za vedno se mi v dušo je vsesal
oči ponosnih onemogli srd,
in zašumela je okoli mene
pretemna, težka pesem iz grobov...

Kaj je škrjančkov kmet po brazdah nasejal,
da vsa prepeva mlada njiva?
Čez goro — svetel konj — je planil zarje val,
šumé vihrá mu zlata griva.

Kaj pojete pomlad? Kaj vriskate prostost?
Poljé, kaj si tak polno sanj?
O polnoči prišel je k meni mračen gost,
in jaz vse mislim, mislim nanj...

Škrjančki, polja, cvet,
to bil je vaš poet...

KOVAŠKA

Mi, kar nas je kovačev, mi bomo vsi kovali,
kovali svoja srca, kovali svoj značaj,
kako zvené nam duše, bomo poslušali —
zakaj?

Mordà pod kládivi se nam oglási kedaj
srcé, ki v njem bo pravi bron,
da pelo bo, vabilo ko zvon,
da bomo krog njega se zbrali...

Vsi: — črnici rudarji iz Idrije, iz Trbovelj,
iz plavžev gorenjskih, iz Kaple, iz Borovelj,
od Nabrežine beli kamenarji,
devinski opaljeni ribarji,
polnagi nosači iz luke tržaške — četa,
kot da kiparju ušla je izpod dleta —
vi, sključeni tkalci od stativ, strojarji
smrdljivci, zaviti v čresla ostri duh,
vi mlinarji, ki nam meljete kruh,
zidarji iz Renč, mizarji šentviški, Solkanci,
drvarji po šumah, šoto vozeči Ižanci,
ti mož, ki orješ in seješ, se družno z volom potiš,
ti štajerski viničar, ki nam vince mediš,
ti, s svincem v pljučih, z očmi gasnočimi stavec,
v vrtince mirno zroči savinjski plavec,
Vipavec brbljavi, zamišljeni briški kolon,

vsi, ki poznate otiske zapestnic - spon,
tudi vi, pozorno sklonjeni naprej,
brodarji v bodočnost, v obzorja nova brez mej...

Zato bomo mi kovači kovali,
trdó kovali, tenkó poslušali,
da ne bo med nami nespoznan,
ko pride čas,
ko sine dan,
da vstane, plane kládivar, kládivar silni iz nas...

DUMA

Hodil po zemlji sem naši in pil nje bolesti.
Sveta si, zemlja, in blagor mu, komur plodiš: –
ali poljane poznam – čigave so v soncu bleščeče?
Pustil si plug in motiko, v zemljo se zalezal,
starec, in križ ti na grobu rjavi in poveša se:
sin tvoj zaril se je živ pod zemljo – v Ameriki koplje,
v rovu še zarja poljan mu mračne misli obseva,
sin njegov več ne bo jih poznal, ne sanjal o njih.

Čul sem vdovice jok:
„Moj Máte, jó, moj Mate!“
Pel je véliki zvon –
„Moj Mate, jo, moj Mate!“

Hamburk, Hamburk! kliče ji zvon . . .
tam ji v smrt omahnil je sin,
solze nobene bilo ni za njim,
znamenja ni za grob njegov.

Hamburk! – Misel ji blodi okrog,
pa ne ve, kam naj poleti,
kje se naj na grob spusti,
da potoči nanj solzó.

Da sem takrat bil bog,
– „Moj Mate, ju, moj Mate!“
vzkliknil bil v grob bi njegov:
„Moj Mate, vstani, Mate!“

Hamburk, Hamburk! - Veliki zvon
poje ji, hije,
toži, vpije,
pada trdo na njeno glavo.

Hamburk, Hamburk! - pada črnó,
meša se, lije,
vse ovije
v svojo motnjavo, zemljo in nebo.

Da si takrat bil, Bog,
- „Moj Mate, ju, moj Mate!“
vzkliknil bil v grob bi njegov:
„Moj Mate, vstani, Mate!“

Pa so ramena in pléča kot skale,
tílnik – naloži mu breme nasilnik –
nosil ga bo in ne bo se krivil;
pa so srca tiha in močna –
njihov ponos je brez besed:
pa so možjé –
kot da se niso rodili iz matere,
kot da gorám se iz bokov izvili so:
morajo v svet, in tujina se diči
z deli njihovih rok:
tamkaj v Ameriki, tamkaj v Vestfaliji
so nam izginili – več ne doseže jih
naše oko . . .

Kje, domovina, si? Ali na poljih teh?
Še pod Triglavom, okrog Karavank?
Ali po plavžih si, ali po rudnikih?
Tu? Preko mórja? In ni ti mejá?

Hotel nekđaj sem, da bi se razširila,
da bi razpela svoj krog čez zemljo –
glej, in zdaj vidim: silna, brezmejna si,
v daljo kot seme razsipaš svoj plod.

Boš jih kot lastovke k sebi priklicala?
Kakor golobe prizvala pod krov?
Ali jih tuja bo slava premamila
in jih nikoli več k tebi ne bo?

Kje, domovina si? Ali na poljih teh?
Še pod Triglavom, okrog Karavank?
Ali po plavžih si, ali po rudnikih?
Tu? Preko mórja? In ni ti mejá?

Slutim te, čutim te. Sanja poetova
letala dolgo je let nad teboj,
gledala, slušala, plakala, upala,
izpraševala za tvojo skrivnost.

Školjka na morskem se dnu razbolela je,
v biser je stisnila svojo vso bol –
srce poeta – kaj v tebi se zbralo je?
Srce poeta – od nje si bolno.

VEŠ, POET, SVOJ DOLG

Veš, poet, svoj dolg?
Nimaš nič besed?
Kaj zagrinjaš se v molk?
Vrzi pesem v svet,
pesem za današnjo rabo:
vsi jo bomo povzeli za tabo.

Vem, o vem svoj dolg.
v prsih tu me žge;
naj se mi grlo odpre,
bom zavijal ko volk,
na vseh štirih bom stal vrh planine,
škripal in hlupal med pečine.

Vrh Možaklje bom stal,
pesem svojo rjul,
Blegaš jo bo čul,
Krim odmev bo dal;
v vse vetrove jo bom tresel,
eden jo bo na Pohorje nesel.

Gozd in gora poj,
silén ženimo hrup;
boga gmajna, le vkup,
le vkup, le vkup z menoj,
staro pravdo v mrak tulimo,
da se pretulimo skozi to zimo.

Še bo kdaj pomlad,
še bo napočil zor;
takrat volčji zbor
pojde lovce klat:
plani čez Savo, plavaj čez Dravo —
zob za zob in glavo za glavo!

NEKOMU,

KI MI JE ODREKEL DOMOVINO

Jaz sem globokih korenin,
vem, da sem svoje zemlje sin,
z a t o se ne bojim daljin.

NAŠE PISMO

K visoki molitvi je sklepala roke
zamaknjena pesem v rodú vnebovzetje
za praznik častitljivi strnjenih duš...
Tačas pastrupárji zavdali so bratstvu,
in genij ljubezni je v meni zblaznël,
in pesem - molitev prevrača se v kletev...
O vi, vi z našim pismom,
vi z našo besedo možje —
kam, kam ste pahnili sebe in nas?

Narod vas bo preskušal
kakor vrče lončar:
Ne zvoníš mi, ne poješ,
nisi mi ognja prestál,
v péči, vrč, si počil —
proč med črepinje, črepl

Narod vas bo preskušal
vse po vrsti kot strune:
Na srd sem vas navil,
na trdi dur ubral —
kaj mi sviraš sladkó,
kaj se laskaš in ližeš?
Proč, godalo prihuljenol

Kaj je z našim pismom?
Kaj je z našo besedo?
Kje ste nam, možje?

BLAŽEN, KOMUR NI SE BATI

Naša radlost, bolečina,
vera, strah, obup, odločnost,
naša borba za bodočnost,
nade, v mraku nam prižgane,
sanje, v prsih pokopane —
vse nekoč bo zgodovina:
blažen, komur ni se bati,
da ga kdaj bo sram jo brati.

NAPISI ZA MESECE

JANUAR — PROSINEC

Zametlo pot nam brez sledov,
in vendar moramo naprej;
veselo stopi, brate, glej:
tvoj pot gre v celo, čist in nov.

FEBRUAR — SVECAN

Snežink in burje zunaj ples,
mi netimo si v peči kres;
a na samotnih cestah tam,
brezdomci vi, kako je vam?

MAREC — SUSEC

Sveti Gregor je pličke poženi,
Jurij bo kmalu rožam odklenil,
kamor pogledaš, usta na smeh —
kisel obraz je zdaj smrtni greh.

APRIL — MALI TRAVEN

Sveti Jurij meč opaše,
konja bistrega zajaše;
sveti Jurij, k nam prijahaj,
po glavah pozimskih mahaj!

MAJ — VELIKI TRAVEN

V loki za reko je taka pomlad:
deklica šla je cvetja brat,
komaj do veje dvigne roko,
že se ji prsti vsi razcveto.

JUNIJ — ROŽNIK

Visoko vzpet je sonca lok čez svet,
Vid gleda skozi noč, Krstnik zavzet
z očmi prižiga v miraku bajni cvet.

JULIJ — MALI SRPAN

A jutri pojdem na goro,
naj se oči mi napijo
višin, daljin, — da z bleskom tem
nasproti pojdem hudim dnevem.

AVGUST — VELIKI SRPAN

Prav zgodaj danes vstal gospod
in slišal pesem je žanjic
in splašil jato prepelic,
pa s čela si otrl je pot.

SEPTEMBER — KIMOVEC

Na tehtnici nebeški noč in dan
se tehtata: in noč je težja že;
a v gozdu ptiček, čriček sred poljan
za pratikarsko nič modrost ne ve.

OKTOBER — VINOTOK

In človek vedel ni ne kod ne kam,
pa ga pripelje Bog pred vinski hram;
visokih ciljev mu navdihne sod —
in človek vedel ni ne kam ne kod.

NOVEMBER — LISTOPAD

Pojdi med grobove,
tiho požaluj,
a ne izprašuj,
živec; svoje dnove
brez mrličev snuj.

DECEMBER — GRUDEN

Gruden je truden, se je že naveličal,
časa voz nam bo v snegu obtičal —
kar zazvene kraguljčki kot smeh:
mladi Prosinec na novih saneh.

BOŽIČ 1942

Božičujemo
kot nikdar nikjer
in za sveti večer
premišljujemo:
Svet — Bog — Človek — Zver.

V Butalah so imeli občinskega hlapca, ob delavnikih je goved pasel in lenobo, ob nedeljah in praznikih pa si je na glavo poveznil kapo, ta kapa je bila rdeče obšita, v roko je vzel helebardo ali sulico in je bil policaj, strah vseh tolovajev.

O tem policaju je slišal tudi grozanski razbojnik Cefizelj, ki so pravili, da je že sedem ljudi zadušil in tri ženske. Pa je zasrbelo Cefizlja, da si gre ogledat policaja, in je bilo tisto nedeljo, ko obhajajo v Butalah vsakoletno žegnanje in pobjo, pa je šel v Butale in se nastavil policaju tik pod nos.

Policaj je rekel: »Hop, Cefizelj, te že imam! Marš v luknjo! Imamo krojača, se mu pravi rabelj, ti bo vzel mero okrog vratu.«

Cefizelj ni rekel ne bev ne mev in je šel s policajem. Pa prideta mimo peka.

»Oh,« je vzdihnil Cefizelj, »dokler še lahko požiram, en sam edin koruzni hlebček bi rad snedel, tako dobrih, pravijo, ne peko nikjer nikoder kakor v Butalah.«

»Nu!« je pritrdil policaj. »Pri nas imamo masten gnoj, naša moka iz naše koruze je kakor zabeljena.«

In ker je bil pek za občinskega moža, mu policaj ni maral odjesti dobička in je pustil Cefizlja v pekarijo in se je s helebardo ali sulico postavil pred vrata, da ga počaka. Caka in čaka, pa ga ni bilo Cefizlja — šent je bil odšel pri zadnjih vratih in se niti ni poslovil. Policaj hud — kršten Matiček! — tako je bil hud, da je kar pljunil. Ali Cefizlja ni bilo in ga ni bilo in vse nič ni pomagalo.

Poteče teden, potečeta dva, pride tretja nedelja, pa je Cefizlja spet zasrbelo, da gre v Butale, in je šel in se nastavil policaju pod nos.

»Hop,« je rekel policaj, »ali te imam! Zdaj mi več ne uideš!« in ga je prijel za rokav.

Cefizelj je prosil zamere: »Tujec sem,« je rekel, »deželan, pa sem zadnjič pot zgrešil od peka, da Vas nisem našel. Ali mi je bilo malo hudo!« in je šel s policajem kakor jagnje za materjo.

Pa prideta mimo peka in Cefizelj se je spomnil, da je lačen, in je lepo prosil, in policaj ga je spustil v pekarijo; mislil si je: »Ti si zvit, jaz pa še bolj, to pot mi ne uideš!« in se je postavil na zadnja vrata. In je čakal in čakal, pa ni dočakal, ker je Cefizelj to pot šel z bogom pri sprednjih vratih; in je bil policaj sila hud, malo je manjkalo, da ni zaklel.

Potečejo trije tedni, pa Cefizelj spet v Butale in policaju pod nos.

»Hop,« je rekel policaj, »ali te imam! Jaz ti pokažem, kaj je butalski policaj, da mu boš uhajal!« in ga je prijel za rokav.

Cefizelj je prosil zamere: »Ni Vas bilo pred vrati,« je rekel, »pa sem Vas iskal, kje ste; do današnjega dne sem Vas iskal in do tele ure.« In je šel s policajem in se ni nič branil.

Prideta mimo peka in si je Cefizelj spet zmisлил, da bi šel noter in si kupil koruzni hlebček, in je milo prosil, da nikoli tega. Pa je rekel policaj: »Tiček ti, bi mi spet rad ušel — pri tistih durih, ne? kjer mene ne bo. Ne boš, Jaka! Daj semkaj groš, grem sam kupit koruzni hlebček, pa me ti čaka tukaj!«

In je policaj šel in kupil in prišel nazaj in ko je hotel Cefizlju dati hlebček, ni bilo več Cefizlja. In je bil policaj tako jezen, da je jezik pokazal za Cefizljem, in je še dobro, da Cefizelj tega ni videl; zakaj Cefizelj je bil grozanski ropar, ki so pravili, da je že sedem ljudi zadušil in pa tri ženske.

SMUČARSTVO

Obljubil sem, da bom, pa tudi bom, in ne vem, zakaj da ne bi pisal o smučanju in smučeh in svečano izjavljam, da bo odnehalo moje pero le surovi sili. Pravične ovire zoper moje pisanje ni čisto nobene. Ampak še narobe! Čim dalje premišljuje stvar, bolj sem uverjen, da pravzaprav sam spadam med smučarje.

To sta namreč dve dolgi dilci in jim pravimo smuči; nataknejo jih na noge in švigajo z njimi po snegu — pa so smučarji. Smučanje je jako lepo in zdravo in sem ga bil že osebno deležen v kinu in ga poznam. Pa kakor rečeno, zdi se mi, da sem tudi sam smučar.

Imam tri sinove in v vseh treh plamti sveti ogenj navdušenja za smučarsko stvar.

Najstarejši je star petnajst let, ta je že izjavil: najnujnejše, kar sedaj potrebuje, so smuči!

Najprej je bil fotografski aparat tisto, česar mu je bilo najbolj treba. Moj žep ne sliši dobro, toda sta imela ušesa sveti Miklavž in stric br. 1, in sta z združeno silo ustregla imenovani živi potrebi in je potem fant desetkrat zaporedom z našega okna posnel Ljubljanski grad. Ljubljanskemu gradu ni to prav nič škodilo, kajti je aparat jako dober, in zdaj je mir.

Potem ni bilo bolj žive potrebe na svetu, nego da dobi električno svetilko. Ako bi se na skavtskem izletu zanočili, je dejal, in bi temna noč pokrila hrib in plan, vsa četa bi obupala — pa bo on, je dejal, posvetil in bo rešil tolikanj nadobudnega življenja od grozečega pogina. Govoril je jako prepričljivo in v izbranih besedah in je škoda, da je moj žep gluh. Toda je dečko skavt in je previden in je govoril tako, da ga je čul stric br. 2 in se je le-ta zmenil z božičkom in je bilo ustrezno tudi tej želji; in je bila stvar resnično jako nujna, kajti čim jo je dobil, je svetilka gorela neprenehoma šest ur in je srečno dogorela. Sedaj je, hvala Bogu, mir in si bodo morali jadni skavti sami pomagati, ako jih zajame noč.

Za električno svetilko so se vrstile še sledeče skrajne potrebnosti: piščalka, ročna tiskarna in pet metrov vrvi. Zdaj so na vrsti smuči, nujne so in neizogibne, brez smuči menda zima sploh ni veljavna, in skoro mislim, da jih bo dosegel — dečko ima jako koristne zveze s svetim Miklavžem in z božičkom — oh, da bi jaz imel takel!

Tako je z najstarejšim.

Takisto že sanja o smučeh naš drugorojenec, star je trinajst let.

Začasno, dokler nima smuči, se hodi sankat s sankami strica br. 1 in jemlje s seboj najmlajšega. Ta šteje dvanajst let in je vsak mesec enkrat bolan, mislim, da od glist, pa mu sankanje de jako dobro. Mislim, da bi mu tudi smučanje hasnilo — vprašal sem gospode in dame, ki goje smuk, in so mi potrdili, da ne trpe za omenjeno boleznijo. To me veseli, zato nimam na-

čeloma nikakih pomislekov zoper smuči, razen, kakor rečeno že zgoraj.

O svojem najmlajšem moram povedati še to: ko je bil star trinajst mesecev, še ni znal hoditi, drsal se je pa že sede, in če ni bilo drugače, kar po nagi; z eno nogo si je pomagal naprej, kakor bi veslal, pa sem si takrat zapisal, da je v času 0:0:25 predrsal vso sobo — od ene stene do druge meri šest metrov — in strokovnjaki so rekli, da je to jako povoljen tempo, posebno po nagi! Vsi smo se mu smejali. Tačas smo se mu smejali: zdaj umevamo: to so bile kali razvijajočega se nagnjenja in sposobnosti, to je bila bodočnost v pojcih.

Skratka: neizmeren zaklad zanimanja živi v naši deci za zimski šport vobče in za smuči posebej. Še kanarčka smo opazovali — Tiča Čivkovič mu je ime: ko je zunaj snežilo, s kakim zanimanjem je gledal padaioče snežinkel Zdi se mi, tudi naš kanarček je takšen, kakršni so oni trije!

Ta pojav je jako čuden in ga preišlujem, pa se mi bolj in bolj sili prepričanje, da sem smučar tudi jaz. Kajti zakaj?

Ako tiči v mojem potomstvu tolikšen neugnan nagon k smučanju, vprašam: Odkod?

Naš srednji na primer je star trinajst let, pa že piše razne neumnosti — vsi pravijo: to ima po meni! Ali pa vzemimo frizure! Vsem trem ne ostane frizura, pa če bi jim lase s čevljarско smolo namazilil — moja frizura je prav takal! In čevlje imajo vsi trije tudi vedno strgane — tako kakor jaz!

Pa pravim: To ni slučaj, to je kri! Take stvari se podedujejo! Za kanarčka ne rečem nič — ampak kar se tiče mojih fantov, ni drugače, nego so kali svojih nagnjenj prejeli od mene. In če so jih prejeli od mene, morajo tičati v meni, to je jasno — kdor sam nima, ne more dati, in koder ni, ni moči vzeti!

Tudi prijatelj Pepe je rekel, da ni dvoma, da sem smučar. Pepe je včasih jako inteligenčen in je dejal, da so moje smučarske sposobnosti latentne. Rekel je, da je to švabska beseda in pomeni, da so skrite in lahko nenadoma izbruhnejo na dan, in je dejal, da se mi je čudil že oni večer, ko sva šla zjutraj domov z neke narodne dolžnosti, kako sem spotoma telemarke sukal in kristjanije: in je dejal, da to niso kraji v geografiji nego jako imenitni zavoji na smučeh in da bi bil skoraj podrli cestno svetilko.

Taka je ta stvar in zato mislim, da sem kolikor toliko poklican, da pišem o smučarstvu. Nič ne tajim, da je snov bolj težavna zame, toda imam trdno zaupanje v slavno uredništvo, da bo težavnost uvaževalo pri honorarjih.

Edino ta imam pomislek: ali je sedajle sredi zime in debelega snega pravi čas za spis o smučarstvu. Spis so same besede, beseda je puh in zvok, včasih je sicer beseda tudi dobra, ali reči vendarle ne more nadomestiti.

Na primer če je otrok žejen, mu ne dam besede, dam mu pijače — takšno imam že staro navado in lahko

rečem, da se je obnesla. Le kadar pijače ni, se zgodi, da ga tolažim z mokro besedo — to je moja iznajdba! — In mu naštevam: »Požirek vode, še en požirek, sifon, slatina, malinovec, limonada.« Dečko posluša mokre besede, in če mu žeja ne odneha, pa dobi še en požirek prav hladne vode ali malo mrzlega čaja ali pa pokalicico ali lonček mleka — vse v besedah.

Ali če potoži, da ga zebe, dobro, moj sinko, evo ti gorkih besedi: »Poletje, ogenj, postelja, sonce, jug, julij, avgust in sveti Jakob!« — In bi rekel, da tudi pomagajo, zlasti če so spregovorjene s prepričevalnim glasom. Temu se reče sugestija. Pa dam besede le tedaj, če ni stvari: če pa dam lahko resničen kozuh, ni treba gorke besede.

Zdi se mi: nemara tudi smučarjem tale hip ni sile za gole besede o smučeh, ko jim je na bogato izber snega in resničnega smučanja. Pa jim utegne moj spis o smučarstvu bolj zaleči poleti, ko o snegu in smučanju ne bo sledu, pač pa bo hrepenenje — tačas bo užitek neizmerno višji.

Smučarje jako ljubim, ker sem pravzaprav tudi sam smučar, pa bom res rajši poleti pisal o smučarstvu.

Fran Ksaver Meško
(1874-1964)

HRAST

Eno bi vas vprašal, ljudje božji: »Kaj je hrast?«

»Drevo vendar!«

Res, drevo. In drevo, ki ga nihče ne vsadi, mu nihče ne gnoji in ne zaliva, ga nihče ne cepi, mu nihče ne prirezuje in ne čisti vej, pa vendar rase, se bujno razvija, postane mogočno drevo, viharjem in drugim nezgodam kljubujoče, le nebeška strela udari kdaj ob hudi nevihti vanj, ga na dvoje razkolje ali ga po dolgem na tla trešči.

Tak je hrast! Takšen je bil, takšen je, takšen bo, dokler bodo rasla in zelenela drevesa po lepi božji zemlji...

Stoje tam v moji domovini — in drugod pač prav tako — kje ob robu smrekovega in hojkovega gozda stari hrasti, resni varuhi v ta svetišča narave. Pa léže človek ob lepem poletnem dnevu v njih senco, pod tiste široke veje, ki se razpenjajo nad človekom kakor mogočna pahljača in mu pahljajo prijeten hlad v obraz, sem iz iglastega gozda, te velike kadilnice v naravi božji, pa se preliva ščemeči, a vendar tako prijetni vonj smole — ej, kak blagoslov in kaka dobrota velikega Stvarnika!

Ugodneje kakor na mehki postelji v temni sobi počiva človek tu na rjavozelenem, prijetno dišečem mahu, strmi na zeleni baldahin nad seboj, uživa, sanjari o preteklosti, išče poti in stez v temno prihodnost ali opazuje z napeto pozornostjo življenje okrog sebe.

Čudeč se skoraj kakor otrok ob lepi pravljici — a saj je vsa narava v nji prelepa, omamna pravljica — gleda,

pred njo! Joj, tako odhaja življenje, kakor hite visoko nad sanjavo se zibajočimi vrhovi oblaki, ki jih vidi bolj misel kakor oko — hite, hite, redčijo se, razblinjajo se, brez sledu izginjajo v neskončnosti nebesnih planjav. In vse življenje tako, življenje dreves, življenje živali, življenje človeka: vse čez nekaj časa prgišče pepela in prahu.

Nalahko se strese pod hrastom počivajoči, morda, ker sta mu vlaga in hlad mahovja in zemlje pregrizla skozi obleko do telesa, morda, ker mu je spomin na smrt tako hladno zavel v srce. Mogoče namerava odvrniti dušne oči in misli od nje, pa se preobrne na stran, a bi se malone zavalil na velikega slinarja, mastnega polža. Hudo se prestraši lazeča zver, kar povzpne se s prednjim telesom, grozeče nastavi rogove proti človeku, kakor bi ga nameravala nabosti nanje. A ta se samo dobrovoljno nasmehne, češ: »Nikar se me ne boj, ti norček! Da bi le vsi mene pustili tako pri miru kakor jaz tebe — dobro bi bilo!« Polž spoznava, da ne bo hudega, a se kljub temu s polževo naglico spusti v beg ter riše po zelenem mahu za seboj sivkasto sluzasto cesto. In spet samota, tišina in mir.

Človek pa prisluhne, kako se budi v vrhovih dreves rahlo šepetanje: veter je zavel čez gozd, nalahko, nežno boža zelene vrhove. A kaj, pomišlja sanjajoči, ko pa ne bo vedno tako nežen, tako ljubeče obziren. Razbesnel se bo kdaj v silovit vihar, tepel in bičal bo vrhove in vejevje kakor neusmiljen gospodar uboge sužnje. Ah, povsod ista usoda, v življenju in v naravi: pokoj in vihar, sreča in trpljenje...

Tak je hrast, tak je gozd!

Prigodi se pa, da pobere kak otrok v gozdu želod, spotoma, pa ga kar kje vrže proč. Ali se ulije izpod neba ploha in toki privale iz gozda želod na polje, na rob travnika, na kako mejo med njivami. In želod vzkali. Majhna belkasta mladika požene iz tal; vsi slabotni ji dajejo moč tople pomladne sape, oživljajo jo deževne kapljice, krepi jo jutranja rosa. Tako postaja močnejša, rase in rase.

Ako pa po naključju muli travo prav tam kaka suhorebra kravica in pastirček, v igro zaverovan, ali sanjar, ki strmi le v belkaste ladje, ploveče po sinjem morju nebesnih višav, ob drugih dneh pa v divjo borbo viteza sv. Jurija z grdo se zvijajočimi, mračnimi zmaji, ne zakliče o pravem času: »Hej, Maroga marogasta, ne muli tam trave, ondi bo zraslo drevce!« in je pravi čas ne zavrne, tedaj pomuli kravče brez vsakega pomisleka listke in debelce prihodnjega drevesa in — hrasta ni!

Če je pa usoda mladiki mila ter jo varuje takih in enakih nesreč, zraste drevo, mogočno in veličastno, da ga je krasota gledati. In prilete ptice izpod neba in gnezdiijo v njegovih vejah. Odpočije si pod njim marsikak popotnik, kak utrujen delavec si nabira v njegovih sencih novih moči. . . .

pred njo! Joj, tako odhaja življenje, kakor hite visoko nad sanjavo se zibajočimi vrhovi oblaki, ki jih vidi bolj misel kakor oko — hite, hite, redčijo se, razblinjajo se, brez sledu izginjajo v neskončnosti nebesnih planjav. In vse življenje tako, življenje dreves, življenje živali, življenje človeka: vse čez nekaj časa prgišče pepela in prahu.

Nalahko se strese pod hrastom počivajoči, morda, ker sta mu vlaga in hlad mahovja in zemlje pregrizla skozi obleko do telesa, morda, ker mu je spomin na smrt tako hladno zavel v srce. Mogoče namerava odvrniti dušne oči in misli od nje, pa se preobrne na stran, a bi se malone zavalil na velikega slinarja, mastnega polža. Hudo se prestraši lazeča zver, kar povzpne se s prednjim telesom, grozeče nastavi rogove proti človeku, kakor bi ga nameravala nabosti nanje. A ta se samo dobrovoljno nasmehne, češ: »Nikar se me ne boj, ti norček! Da bi le vsi mene pustili tako pri miru kakor jaz tebe — dobro bi bilo!« Polž spoznava, da ne bo hudega, a se kljub temu s polževo naglico spusti v beg ter riše po zelenem mahu za seboj sivkasto sluzasto cesto. In spet samota, tišina in mir.

Človek pa prisluhne, kako se budi v vrhovih dreves rahlo šepetanje: veter je zavel čez gozd, nalahko, nežno boža zelene vrhove. A kaj, pomišlja sanjajoči, ko pa ne bo vedno tako nežen, tako ljubeče obziren. Razbesnel se bo kdaj v silovit vihar, tepel in bičal bo vrhove in vejevje kakor neusmiljen gospodar uboge sužnje. Ah, povsod ista usoda, v življenju in v naravi: pokoj in vihar, sreča in trpljenje...

Tak je hrast, tak je gozd!

Prigodi se pa, da pobere kak otrok v gozdu želod, spotoma, pa ga kar kje vrže proč. Ali se ulije izpod neba ploha in toki privale iz gozda želod na polje, na rob travnika, na kako mejo med njivami. In želod vzkali. Majhna belkasta mladika požene iz tal; vsi slabotni ji dajejo moč tople pomladne sape, oživljajo jo deževne kapljice, krepi jo jutranja rosa. Tako postaja močnejša, rase in rase.

Ako pa po naključju muli travo prav tam kaka suhorebra kravica in pastirček, v igro zaverovan, ali sanjar, ki strmi le v belkaste ladje, ploveče po sinjem morju nebesnih višav, ob drugih dneh pa v divjo borbo viteza sv. Jurija z grdo se zvijajočimi, mračnimi zmaji, ne zakliče o pravem času: »Hej, Maroga marogasta, ne muli tam trave, ondi bo zraslo drevok« in je pravi čas ne zavrne, tedaj pomuli kravče brez vsakega pomisleka listke in debelce prihodnjega drevesa in — hrasta ni!

Če je pa usoda mladiki mila ter jo varuje takih in enakih nesreč, zrasede drevo, mogočno in veličastno, da ga je krasota gledati. In prilete ptice izpod neba in gnezdiijo v njegovih vejah. Odpočije si pod njim marsikak popotnik, kak utrujen delavec si nabira v njegovih sencih novih moči. . . .

Fran Saleški Finžgar
(1871-1962)

RAZVALINA ŽIVLJENJA

TRETJE DEJANJE

Sesti prizor

FERJAN: Ali res ni Martina doma?

LENČKA: Zares ne. Pri Razpotniku sedi in baranta za hraste. Potem se odpelje s Cagliottom v mesto.

FERJAN: Dolgčas ti bo, ali ne?

LENČKA: Pri nas je vedno dolgčas. Zato ostani, saj se ti ne mudi.

FERJAN: Ni varno zame pri vas. Naj pride oče ali Martin.

LENČKA: Nikogar ne bo. In če bi prav kdo prišel, naj pride. Saj je vseeno.

Ná- pij! (Naliva.)

FERJAN: Zame je vseeno, zate pa ni.

LENČKA: Se prav nikogar več ne bojim. (Natoči še sebi.) Na zdravje, Ferjan! (Trčita in se ujmeta z dolgim pogledom. Izpijeta.)

FERJAN (primakne stol bliže Lenčke): Sedaj mi pa kaj lepega povej, ti Lenkica moja. (Ji dene roko okrog pasu.)

LENČKA (mu jo rahlo odvijje): Iz tega pekla naj bi ti kaj lepega povedala! Saj si sedajle slišal. Še tega sta se lotila, da bi ljudi ociganila. Naj je Sirk še tak pijanček, tega ne verjamem, da bi lagal.

FERJAN: Ne meni se za te stvari. Grabeža sta, naj imata veselje. Prodala sta me, da nimam več svoje strehe, pa z nobenim izmed njih ne menjam.

LENČKA: Ali zares ne? (Ga predirno pogleda.)

FERJAN (ji vrne pogled — na to naglo): Zate bi menjal z Martinom in mu dal deset zemljá povrhu, če bi jih imel.

LENČKA: Nalašč praviš, ko sem te tako rekoč prisilila.

FERJAN: Lenčka, kako si krivična.

LENČKA: Saj pravijo, da se ženiš. Bog daj srečo!

FERJAN: Vidiš, da si krivična. Le počakaj, za kazen — (jo hoče poljubiti).

LENČKA (se odmakne): Ne smeš.

FERJAN (pauza): Imaš prav. Saj sem neumen, da sem prišel. Lahko noč! (Vstane.)

LENČKA: Ferjan, ostani še nekoliko.

FERJAN (se plašno ozre): Nekaj je zaropotalo.

LENČKA: Ah, nič. Dékle so v kuhinji. Večerjajo.

FERJAN: Ali ti ne boš večerjala?

LENČKA: Sem sita tega življenja. Veš, da mi je včasih tako, da bi kar nekam zginila.

FERJAN: Zginiva, Lenčka. Meni je ostalo več, kot sem mislil. Če greš, kupim takoj jutri karte in zbeživa čez morje.

LENČKA: Lepo te prosim, molči!

FERJAN: Zakaj bi molčal. Ali ne bi bilo bolj modro, kot da tu trpiš in se mučiš. Ah, Lenčka, ne veš, kaj bi jaz bil, ko bi imel tebe. Zbeživa. (Proti njej in jo objame.)

LENČKA (hipoma omahne k njemu. Nato se mu iztrga — in vstane izza mize): Stran, stran, Ferjan. Vidiš, Ferjan, samo to imam, to svoje poštenje — in prav nič drugega. Če še to poteptam — ne — ne — ne, Ferjan, če me imaš količkaj rad, molči o tem. (Dolga pauza) — Kaj boš počel sedaj, ko so te pregnali?

FERJAN: Za lovca pojdem. Sem se že domenil. Čisto lepo plačo so mi obljubili. Potem bom pa lovil, pasel srne in lisice — in okrog teh dveh hiš bom žvižgal, da bom dražil Urha in Martina.

LENČKA: Prav imaš.

FERJAN: Poglej, prav gotovo bi se bil sam umaknil zavoljo miru in zavoljo tebe. Ko sta planila s silo in zvijačo nadme, sem pa sklenil: nalašč ne grem. (*Se zopet hipoma ozre.*) Ali ni spet zaropotalo?

LENČKA: Iz kuhinje se sliši. Pomivajo.

FERJAN: Bolje je, da grem. (*Vstane.*) Še nekaj, Lenčka. (*Se ozre po sobi, gre do nje in polglasno govori:*) Ali si prepričana, da ne bo Martina nocoj domov?

LENČKA: Čisto gotovo ga ne bo.

FERJAN: Ko vaši poležejo, pridem nazaj. Smem?

LENČKA: Molči, lepo te prosim. Oče bo skoro gotovo krehal. Če te vidi! Nikar ne hodi.

FERJAN: Dobro, ne maraš me.

LENČKA: Zakaj me žališ, ko veš (*mu omahne na prsi*).

FERJAN (*jo hipoma poljubi. Nato jo izpusti*): Pridem. Tamle bom potrkal. (*Pokaže na okno in hitro odide.*)

LENČKA (*proti vratom*): Ne — ne — ne — (*Vrata se zapro, Lenčka ostane pred njimi. Nato vsa strta proti vratom v kamro. Stopi na prag in kliče*): Magdalena! Magdalena!

Deveti prizor

LENČKA (*zapre vrata. Nato skrbno potegne rdeče zavese čez okna. Gre k postelji in jo uredi. Ogrinjalko zravna ter jo nese v predalnik. Iz njega vzame zrcalce in se pogleda ter si popravi lase. Nato si natoči kozarček žganja in ga naglo izpije. Potem vzame nogavico in klobčič iz predalnika, da bi pletla. Gre doč k mizi obstane hipoma pred kotom, kjer je križ, in se zazre vanj. Globoko vzdihne*): Kriste, pomagaj, jaz si ne morem. (*Trudna in vznemirjena sede za mizo. Začne pletti nogavico. Ob tem nekdo potrka na vežna vrata. Lenčka vsa vztrepeta. Še enkrat trkanje. Lenčka odpre vrata in vpraša v vežo*): Kdo je?

MARTIN (*od zunaj*): Odpri nol!

LENČKA (*plašno*): Martin je. (*Skoči odpret in se hitro vrne.*)

MARTIN (*za njo vstopi vinjen*): Kako je s Pisano?

LENČKA: Nič ni. Leži in prežvekuje.

MARTIN: Zakaj me potem kličeš domov?

LENČKA: Jaz? Jaz te vendar nisem klicala. Kar si odšel, se nisem ganila iz sobe.

MARTIN: Tono si poslala pome k Razpotniku.

LENČKA: Tono? Jaz — pa Tono? Če bi jaz koga poslala, bi poslala vendar našo deklo. Kaj pa se norčuješ z mano?

MARTIN: Ali je res nisi?

LENČKA: Če ti rečem, da ne.

MARTIN: Ali si je sama to izmislila?

LENČKA: Kaj pa je rekla?

MARTIN: Iz krčme me je poklicala in rekla: »Brž pojdi domov. Pisane ne morejo rešiti.« Pa je stekla. Cagliotto je imel že napreženo. Kaj sem hotel? Odpeljal se je sam, jaz pa v tek domov in naravnost do hleva, ki je pa zaklenjen. No, in sedaj tole.

LENČKA: Tona je tica. Sama si je to izmislila, da te je spravila domov. Prej mi je namreč rekla, da bi šli pote, češ čemu bi hodil ponoči z doma.

MARTIN: Ti seveda nisi hotela z njo.

LENČKA: Vedno sem se jezila na ženske, ki so hodile preganjat dedce iz krčme, pa bi zdaj sama lovila moža po gostilnah. Kaj še!

MARTIN: Ko si vesela, da me ni doma.

LENČKA (*sede k mizi in vzame nogavico*): Le zbadaj. Saj me nič več ne boli.

MARTIN (*obesi klobuk, sleče suknjič in sede k peči*): Bomo pa doma dolgočas pasli.

LENČKA: Ali si kaj večerjal?

MARTIN: Sem. Pil pa bi še.
LENČKA: Vina nimam. Ali boš slivovko?
MARTIN: Daj, kar imaš.
LENČKA (*gre k predalniku in prinese slivovko ter jo postavi na mizo*).
MARTIN (*sede malomarno k mizi*): Vsaj natoči mi. V vsaki krčmi človeku bolj postrežejo kakor doma.
LENČKA (*natoči*): Zakaj si siten?
MARTIN: Ferjanu bi bila že desetkrat natočila.
LENČKA: Tak nehaj no. Sicer bom jaz tudi začela.
MARTIN: Le začni, kar začni, če imaš kje začetí.
LENČKA: Dobro: pa še jaz vprašam, kaj pa si imel s svojo nekdanjo nocoj v mraku, ko sta bila sama? Kaj? Kako pa sta hodila od Razpotnika? Kaj?
MARTIN: Ha-ha-ha — le daj — le naprej. O, Tona je že izvrstno dekle — ha-ha-ha — ta je pa bila res moja. — Morda je še sedaj — ha-ha-ha — (*Naliva in pije. Nato si podpre glavo in zaspano prikimava.*)
LENČKA: Martin, pojdimo spat.
MARTIN: Ne grem. (*Podremava.*)
(*Trkanje na okno*)
LENČKA (*se vsa zgane*).
MARTIN (*se leno okrene*): Ali ni potrkalo?
LENČKA (*vstane in stopi k njemu*): Zdelo se ti je. Pojdimo spat.
MARTIN: Ne grem. (*Se nasloni na mizo. Pauza.*)
LENČKA (*gleda plašno proti oknu*).
(*Močno trkanje*)
MARTIN (*dvigne glavo*): Spet trkanje. — Čakaj me, vrag, nam boš nagajal. (*Plane kvišku in zagrabi sekiro na peči.*) Če te koj prekoljem.
LENČKA (*k njemu in prime za sekiro*): Pusti ga!
MARTIN (*jo gleda*): Pusti ga — — — Ti veš, kdo trka — Saj jaz tudi vem (*se sesede k peči na klop*).
LENČKA: Martin, spat pojdi.
MARTIN (*počasi skozi zobe*): Vlačugal
LENČKA: Kdaj?
MARTIN (*hripavo*): Ko si mi rekla pred oltarjem, da si moja, takrat si bila že prešuštnica — in skozi in skozi do danes.
LENČKA: Sam si hotel. Srca si ne morem ubiti.
MARTIN (*še vedno sedeč pri peči, komolec na kolenih, glavo v dlaneh, govori hripavo v tla*): Jaz svojega tudi ne. Ampak eno drugo srce bi — — — (*Roke se mu zadero v lase kot kremplji.*)
LENČKA: Martin, pojdimo spat.
MARTIN (*počasi vstane*): Grem — saj grem. (*S klopi vzame plahto in si jo vrže čez pleča. Lenčke niti ne pogleda in gre strt proti vratom.*)
LENČKA (*medtem že pripravlja posteljo in si odpne jopico. Hipoma obstoji*): Kam greš?
MARTIN: Spat v hlev. Tam je zanaprej moja postelja. To pa imejta vidva. (*Pokaže na posteljo in roka se mu trese.*)
LENČKA: Martin, če si tak, da mi narediš še to sramoto in mi greš v hlev, dobro, jaz pa od hiše.
MARTIN (*se hitro obrne na pragu*): Od hiše? (*Postaja besen.*)
LENČKA: Da, od hiše.
MARTIN: K njemu, kajne?
LENČKA: Saj je boljši kot ti, da boš vedel. (*Si zapenja jopico.*) Pa kar précej grem.
MARTIN (*ves drgeta*): Samo živa ne pojdeš! (*To sikne skozi zobe, odvrže plahto in plane proti njej.*)
LENČKA (*silno zakriči*).
MARTIN (*jo v blaznem ljubosumnju podere na posteljo in jo zgrabi za vrat*).
LENČKA (*zakriči huje*): Oče — oče! Pomagajte! (*Zadnja beseda ji že zamre na ustnicah.*)

ŠKOLJKA

I. akt, enajsti prizor

Pepina, Olga prideta z vrta.

PEPINA (*nemirno šepetajoč*): Strašno sem nervozna. Kakor bi bila kam odpravljena, tako mi je. Vsaka žilica je nestrpna v meni. Le naprej! Le hitro stran — v obljubljeni deželo!

OLGA: Jaz se ti čudim, Pepina. Kako se moreš tako blazno razpaliti? Kakor bi se vrgla za školjko, ki plava sredi vzburkanega morja... brez strahu, da te pogoltnjejo valovi...

PEPINA: Tega ne razumeš, Olga. Ti ne slutiš bisera v školjki.

OLGA: Ali si uročena, Pepina? Ali si slepa? — Maks se vendar ni vrgel za školjko?!

PEPINA: Saj to je!... Ali ne! Vrgel se je. Saj je plaval z menoj; samo... Ko bi ti to poznala, Olga! Ta sladek nemir v srcu! Ta nestrpna, svetla sreča, ki blešči in miglja pred menoj!... Kakor milijon biserov in zvezd na sinjem poldnevnebu mi je pred očmi!... In zraven ta strah, da se vse zopet pogrezne... da pade zagrinjalo čez...

OLGA: Kakor neumna goska govoriš. Ali ga ne znaš obrzdati? Naj postane ljubosumen! Koketiraj s Podbojem, z Lubinom! Meni se zdi, da ni treba posebnih naporov. In od kdaj se je odvadila tvoja roka vajetim?

PEPINA: Odkar ljubim, Olga! Tega ne razumeš, tega ne razumeš... Ti misliš, da si že ljubila, da si že stokrat ljubila... in ravno zato nisi ljubila še nikoli. Ti ne poznaš ljubezni. Ti poznaš greh in priložnost in ljubimkanje; a ljubezni ne poznaš, kakor je nisem poznala jaz. Poznala sem strasti in grehoto... in niti tega ne! Igrala sem se z ljubeznijo kakor s kvartami. Stala sem nad njo kakor nad čarovniškim ognjiščem, kjer varijo strup. In netila sem in mešala, kakor se je hotelo mojim brezbožnim, ciničnim željam... Ah, — in ljubezen! Ko ti je vsa duša tako prevzeta in prekipevajoča tega razkošnega čustva sreče in blaženstva in hrepenjenja... predvsem hrepenjenja, ki je kakor žeja, kakor brezkončna žeja, neutešna in večna, kakor brezdANJI sod, ki ne more biti nikdar poln...

OLGA: In Tonin?

PEPINA: Kaj me briga Tonin! Zame ga ni, zame živi samo še moja ljubezen; vse drugo je ničevno in prazno in me ne briga.

OLGA: Ali vsaj malo previdnosti je treba. Jaz bi se ne igrala s tvojim možem. Njegov pogled je brez milosti, grozeča maščevalnost je v njem... In ko bi hotel streljati, nastavi mu vsaj tarčo! Ljubin je najboljši strelovod.

PEPINA: Jaz nisem več zato, Olga. Jaz ne vem, kako je z mano... tako slaba sem postala naenkrat in plašna! Poprej se nisem nikdar bala. Niti senca kakega strahu ali zavesti greha ni bilo v meni. Če sem šla na sestanek, sem uravnavala okoliščine, kakor bi igrala partijo šaha; a sedaj... (*se hitro obrne k Olgi.*) Ali je mogoče, da bi kdo kaj slutil?

OLGA: Ampak gotovo! Saj si vsa spremenjena!

PEPINA: Strelovod torej? Mogoče! (*Se ustavi sunkoma.*) Jaz ne vzdržim več. Olga, počakaj tu in pokliči me, če treba! Govoriti moram z njim... (*Hoče oditi na levo.*)

OLGA (*jo zadrži*): Saj mora takoj priti, ljubica. Tvoja mačeha je zgoraj.
(*Trkanje*)

VAJENEC (*vstopi na desni*): Gospod je prosil, če bi hotela priti milostiva za trenutek v pisarno.

PEPINA (*resignirano*): Takoj! (*Vajenec odide.*) Mene pa res zanima ta pravda... Olga, pridrži Maksa! Ne pusti, da odide!

OLGA: Če ne boš tudi ti ljubosumna?

PEPINA (*se bridko nasmehne in odide na desno.*)

SLOVSTVO MED VOJNAMA

Alojz Gradnik
(1882-1967)

KNEŽJI KAMEN

Prestol je tukaj — star in kamenit,
a kje je kmet svobodni, kje vojvoda,
kje knez izbrani svobodnega roda,
kje meč in žezlo in ponosni ščit?

Kje naroda je širni, trdni zid
in kje svetinj njegovih je posoda?
Vse je razrušila zla usoda:
svetišča prah so, zid leži razbit.

Samo ta kamen grobni še stoji.
O, svobodnih zaslužjeni sinovi,
še naša duša ste in naša kri,

še so v tem kamnu naše iskre skrite:
v plamene žive vere jih budite,
če z mečem ne, budite jih z okovi!

DEDIČ SEM

Dedič sem: čutim očetov predrage darove,
čutim njih breme in krvi nevidne ukaze,
duša zrcali mi njih mnogotere obraze,
temni se mi v nerazrešne povračajo snove.

Čutim, da ves sem povezan kot vozli so mreže,
da sem v razrastih struj večnosti nova le žila:
svoje tokove spet v druge bo žile prelila,
soke spojila in sile in kraje in leta.

Čutim, da ves sem povezan kot vozli so mreže,
da sem sredina in novih zamotkov začetek,
da sem prejel in da moram oddati imetek
in da to breme vsak dan je vse težje in težje...

MORS VICTRIX

Na spomlad sem že videl tvoj obraz,
ko češnjam cvetje trgala si z glave.
In spet sem videl te poletni čas,
ko s točo rjula si čez žitne trave.

Zdaj je jesen. Zdaj več ne greš od nas.
Ker boš trgatev z nami praznovala,
povsod si že postavila vešala
iz golih vej, štrlečih v beli mraz.

POSLEDNJE PISMO IVANA GRADNIKA

I

V Gorici sem, na Gradu. V temni kleti
ležim v okovih na kamnitih tleh.
Naznanili so danes mi, da v dveh,
dveh kratkih dneh bom moral že umreti.

Ne joči se za mano, saj živeti
še stokrat večja muka je v teh dneh,
ko v tujcev zemljelačnih si očeh
le črv, ki ga je treba skoro streti.

O lažje bi umrl, če bi ne bilo
spomina nate, ki si luč edina
sijala v mojega življenja noči.

Da to ti pišem, sem si vrezal žilo.
Zdaj vem: največja slast je bolečina,
ko srčna kri za drugega se toči.

II

Ne, draga, ne umrem. Če se ti zdi,
da v boli čutiš že, da nisi sama
in da je senca ploda že med nama,
ki pada temna v lesk tvojih oči,

ne bom le v hipu plameneči kres
in ne izginem kakor v ognju slama:
iz sémena, ki ga zakrije jama,
priklilo sto zelenih bo dreves.

Ta moja vroča kri — še, še bo vrela
in ta moj duh — bo še podil krdela
trabantov, žbirov, davkarjev in slug.

Na Trayniku, kjer stro samo posodo
te moje duše, bo čez njih usodo
pravično sodil še moj pozni vnuk.

GOLIČAVA

Goličava... Kakor sivi vali
morja. Trop ovac se mirno pase,
veter od nekod otožne glase
nosi od pastirjeve piščali.

Gledam, slušam... Pesem ko iz groba:
truda, glada, srda gluhi vzdih,
kot proseči in kot bolnotih
klici smrt želečega si roba.

V TUJINI

1

O kako daleč, daleč si, Medana,
ti moja tiha, mila rojstna vas!
Ko mislim nate, skrijem svoj obraz
in vem takrat, kako je solza slana.

Na holmu, v vinograde razsejana,
pred tabo v soncu morje, sivi Kras,
ravan furlanska, Soče zlati pas
in daleč za teboj dva velikana,

Triglav in Krn, še dalje Dolomiti:
tako te vidim in krog tebe Brda
in iščem zate sladkih besedi.

Najslajša mi beseda je pretrda,
živ jezik je ne more raztopiti
in kakor kamen v srcu mi leži.

NEDELJA

Nedelja. Krčma. Dim. Rebule duh.
Gneto se gostje, pije se in pije,
kar se pove, se vpije, z roko bije,
ko da je sleherni med nami gluh.

«Poglej ta čisti, zlati, sladki sok,
vso skrb nam zbriše, žalost in trpljenje!
Saj da veselo naše bo življenje,
zato nam ga na svet poslal je Bog.»

Tako modruje kmet in s sivih brk
z dlanjo si vina kapljice obriše.
Ko bo prestopil prag domače hiše,
ga spet zajahala bo mrka skrb.

OREL IN SMREKA

Orel dvignil se je čez planine,
v zlato zarji mu šume peroti,
po oblakov in po bliskov poti
veder spenja se v neba sinjine.

Gozdi, gore in globeli, gnezda,
v njih mladiči: vse mu je že tuje,
ko v brezmejnosti zdaj sam kraljuje
in za zvezdo ga poljublja zvezda.

Spodaj pa, vrh zasnežene stene,
vitka smreka, vsa od strel razklana,
v vetru maje se in čaka vdana.

Ve: utcha ni njegovi žeji,
ali, ko napije zvezd se pene,
bo počival le na njeni veji.

Na Dobravah, nekaj sežnje pod ljubinjским poljem, je široka, za moža visoka duplina. Vanjo se zatekajo kmetiške plevice, kadar jih zaloti pri delu dež. Ob tisti nevihti je stopil vanjo vedrit Mohor Kacafura, birič tolminskih gospodov Coroninjev, ki je užival pri tlačanih glas 'domačega' biriča, 'poštenega' galjota. Mohor Kacafura je bil v svojem petdesetem letu rejen in zajeten dedec, nemaren po postavi in obleki, še nemarnejši v besedi in pogovorih z ženskami. Ta Mohorjeva robotost, ki mu je tlačani niso zamerili in jo celó cenili kot nekakšno priljudnost, je postala kar v pogovoru glasovita. Oblevno govoriš, kakor Kacafura, so rekli ljudje. Tlačani v Mohorju niso videli strogo uradnega človeka. Zdelo se jim je, da opravlja svoj galjotski posel mileje kot drugi. Vedeli so tudi, da je njihov rojak, iz Tolmina. Pričala ga je beseda in priroda. Če so kdaj biriči v Tolminu kleli, je klel Mohor izdatneje in izvirneje. Tlačani so rekli, naj vzame hudič grofe in galjote. Mohor je menil, da se to lahko zgodi, da pa mora prav tisti hudič prej vzeti Tolmince z žloto in golaznijo; da se bo to tudi zgodilo in da bi se že bilo zgodilo, če bi v peklu ne bili v zadregi, kam naj posebej spravijo tolminske jezike. Tolminci so odgovarjali, da vsi tolminski jeziki ne zaležejo za Mohorjevega, Mohor pa je rekel, da se s Tolminci ne bo pravdal. Tolminci so odgovorili, da se tudi ne bodo z Mohorjem, pač pa z grofom. Ali z jeziki? je dražil Mohor. Da bo že videl kako, so rekli in se spogledovali.

»Tristo —,« je vzkliknil Mohor, vedreč v duplini in zavarovan pred dežjem in bliskom, ki se ga je bal, spomnivši se zdajci zadnjega dovtipa iz svoje besedne pravde s tolminskimi kmeti. »Mohor Kacafura! To ni samo jezik hudičev tolminski! To je že grožnja! To je že več kakor grožnja! To je že očiten upor, punt, križ božji, Mohor Kacafura!«

Ko je Mohor Kacafura samega sebe tako nagovoril in doumel nekaj, kar mu je bilo do tistega trenutka nejasno, je iskal, kako bi vedril kolikor moči prijetno. Z roko si je pogladil nemarne brke, ki so mu nečedno sršeli nad ustnice, obrisal nato pot s tolstega lica, zasopihal trikrat in se spustil udobno na kup sena, ki ga je bil prinesel v duplino. Naslonil se je s hrbtom ob skalno steno in zamižal. Pa se je omislil, da so hoteli tlačani na raboti, naj vedri z njimi v bližnjem seniku. Nevolja se ga je lotila. »Ali je to potrebna spodobnost,« se je jadir sam pri sebi. »Seveda, z njimi na kupu naj vedrim, da strela udari! Kakor da se še ni slišalo, kako rado trešči v čredo ali ljudi, ki so stisnjeni, pa že sam znoj pa smrad puhti kakor dim pod oblake in vleče streló nase! Prav privoščili bi mi, kajpada, hudičevci, ki so —«

Oster tresk mu je vzel besedo. Udarilo je sredi Dobrav v samotén gaber. Kosci so bili obesili prej nekaj kós v veje. Zvenčeč se je razletelo železje v bližnji kup sena, ki je pričel pri priči goreti z gostim dimom.

»Kolneš, Mohor!« se je tedaj zdrznil birič, ki je videl streló, in si potegnil križ čez čelo in ustnice, kakor je bil vajen že od mladih let. Stisnil se je tesneje v duplino, potegnil noge k sebi in zamižal. Nekaj trenutkov je tako mižal in si z rokami mašil ušesa, da ne bi slišal strašечеge grmenja. Zdajci pa ga je obšla nova bojazen. Segel je k sebi po ploščato medeno čutarico, jo nagnil in izpraznil. Nato jo je pognal od sebe pred duplino. Tako se je umiril, da zdaj nima ničesar več pri sebi, kar bi utegnilo vleči streló nase. Poslušal je šumenje dežja. Prijetno toplo mu je bilo ležati na senu. Začelo se mu je zdehati. Hladno je kipelo ohlajeno ozračje v duplino, prvi jezni krik nevihte se je bil zavlekel proti Modreju. Tedaj so se Mohorju začele uravnovešati misli in je iskal od tam, kjer je bil prej prenehal razmišljati, kako neki se mislijo pravdati Tolminci.

»Da na Tolminskem ni punta?« je modroval. »Ali takisto misliš, Mohor?«

Zdajci pa mu je bilo, kakor da se je predramil. Gleda, vidi: pred duplino v medli luči ognjenih strel stoji človek v prtenicah in srajci iz domače preje. Srajca mu je v zapetju skrbno zapeta, odprta pa pod vratom, da je videti slabotne prsi, kako hlipajo za sapo. Mohor vidi moža, da govori, sliša ga ne, sluti, da mu grozi:

»Mohor, lovač! Fej te bodi!«

Mohor občuti, da se zbira nejevolja v njem. Planil bi nad njega, udaril bi za psovko. Oni se ne gane, stoji, kara, kratko, bridko, stari Kragulj niz Modrejce, ženin Testenove Anice:

»Mohor, galjot! Fej te bodi!«

Mohor išče mukoma, kaj neki mu veže roke in jezik, da se ne more braniti.

»Mohor, práaasec!« zategne Modrejčan pred njim in pljune.

»Ti, ti?« se sedaj razveže birič. »Čebelar hudičev, potrpljenje modrejčansko! Ti tudi že? Se puntaš, zlodej, psuješ?« —

Rezek smeh predrami Mohorja. Odpre oči in vidi, da je sanjal, in vidi, da le ni sanjal, zakaj v dežju pred duplino res stoji nekdo, se smeje in govori:

»Glej no, Mohor, kako spiš nemirno! Grešna vest, Mohor, pa nečednost tvoja, kletvina pa kvanta...«

Prebujeni birič se zaveda:

»Duša prekleta, ali te še ni vzel zlodej?« zavpije na Petra.

Peter Duša pa se zasmeje:

»Ne vem, galjot, če ne bo hudič vzel prej koga drugega.«

Pa mu je v smeh in besedo treščilo in ga preglušilo. Mohor se je opotekel nazaj v duplino. Veter je vrgel mimo potok težkih in gostih kapelj. Mohor vidi skozi naliv kakor skozi meglo, da Peter odhaja. Mrzlo strese biriča:

»Hudiču je zapisan, zato se ne boji ne strele ne ognja.«

Ko se je umiril, je doumel svobodneje:

»Najbolje je, Mohor, da živiš s takimi v miru. Birič sem, birič tja! Naj poja grof sam zlodja, če se mu bo ujeti dal. Mohor Kacafura ga ne bo...«

Nad Dobravami se je nosila druga nevihta. Grmelo je in treskalo blizu in daleč. Biriča ni plašila več nebeška sila. Ni je čul. Hujši strah se mu je bil zavalil v dušo. Vzhajal mu je iz grozotnega videnja v zadnjem spanju, rasel mu je v neznansko čudno spoznanje, da prihaja od nekod strašna nesreča, ki ni punt, marveč nekaj hujšega, nedopovedljivo, nedoumljivo, zadnje, pogubljenje od kraja do konca, žalost brez dna in vrha.

»Bog pomagaj, Mohor!« je vzkliknil birič s posinjelimi ustnicami. »Ne! Obupal ne, obesil se ne boš. Obesil ne, Mohor Kacafura, pa če bi te živega na ražnju kmetje peči imeli.«

Začel je zmedeno moliti. Strah ga je bilo v samoti in žal mu je bilo, da ni šel vedrit s tlačani v senik...

Peter Duša se je bil medtem zatekel do kože premočen v senik, kjer so vedrili tlačani, kosci in grabice.

Dobrave so kosili grofu Vrsnjani, Poljubinjci, Modrejčani in Lomnjani. Grabile so jih Modrejčanke, Idrijčanke, Čiginjke in Volčanke, vsako drugo leto pa Doljanke. Zaradi slabega vremena je bil pritegnil to leto koscem grofov oskrbnik Grandente še Doljane, dasi so mrmrali, da imajo s planinsko košnjo posla dovolj. V Tolminu so jim rekli, da bodo planine kosili Zatolminci. Ti so se zopet branili, češ da jim gre samo spravljanje planinskega sena in da jim grof že dve leti dolguje osem soldov od vlak, pa da imajo še težko raboto s kamenjem za grofovo apnenico. Grofov oskrbnik je menil nato, da se Doljani hočejo upirati in Zatolminci puntati. Naj sami gledajo, kaj bo. Ljudje so res pogledali sami. Doljani so prišli kosit Dobrave in se prerekat z Mohorjem Kacafuro, kolikor se jim je pri težkem delu sploh še ljubilo.

Peter Duša je odprl senik tako nenadno, da je nekaj grabic od strahu zavreščalo. Peter se je zasmejal pa vprašal, ali je prav, da vedre brez biriškega nadzorstva. Kraljeva Tina iz Modreja, o kateri so rekli, da ni le huda, temveč tudi bridka ko pelin in pa nagla, je odgovorila, da Mohor že sam ve, čemu ne vedri rad z njo pod eno streho. Peter se je veselo zasmejal in povedal, kje je

videl Mohorja; nato je hotel od Kraljeve, naj Mohorju pove, da bo že še pomnil Dušo, ki je še ni zlodej vzel. Bridka Tina ga je prezirljivo ošinila s pogledom in se obrnila vstran. Duša pa je začel dražiti Doljane, da je red lepa reč, zlasti kadar je vsako leto drugače pisano v grofovskih bukvah, kdo in kdaj naj kosi Dobrave. Tako je zanihal pogovor na Dobrave in Dobrave so povzročile pol šaljiv pol resen prepir s Poljubinjci, ki da so vseh zmed krivi, ker so se dali upijaniti grofu pa mu opiti prodali travnike. Poljubinjci so ugovarjali, da vse to nič res ni, da so te in take čenče izmislili Modrejani, ki so zavistni in škodoželjni, da še svojih vislic ne posojajo. S to trditvijo so razjezili Kraljevo Tino, ki je bila bridka ko pelin pa tudi nagla v rokah.

Peter Duša se je medtem smeje se preril v temen kot, izvlekel kos sira, potegnil dremajočega kosca za rokav in dejal:

»Lovrenc, nož mi posodile«

Mrmraje mu je ustregel mladi Kragulj. Duša je ogledoval rezilo in pripomnil pikro:

»Kaj si ga v vodi našel, da ga je razjedla rja?«

Kragulj je molče zmignil z rameni. Peter je mirno zalagal grizljaj za grizljajem v usta. Tudi Kragulju je ponudil, ki pa ni maral. Tedaj je dejal Peter tiho, rahlo posmehljivo:

»Tvoj stari mi je nekaj pravil. Ta nož! Dejal bi, da je res tisti, ki je v Soči ležal.«

Nejevoljno se je ozrl Kragulj na Petra, rekel pa ni nič.

»Ni ne tisti,« se je po svoje igral z Modrejčanom lovač, »ni ne tisti. Tisto rezilo je povodenj odnesla in prod zasul.«

Ko Modrejčan še vedno ni niti trenil, se je glumač razgrel in vzkliknil:

»Tak, povej no! Saj je tisti, ki ga je tvoj oče v Sočo pognal, ko je obljubil, da se ne bo puntal.«

»Molči!« je zinil tedaj mrko Lovrenc in se obrnil vstran.

Zunaj je bilo prenehalo deževati, vedrilo se je. Nebo se je ubrisalo, v senik je dahnilo prijetno hladno. Kosci in grabice so se iztislili iz zatohlosti na prosto. Peter je pridržal Lovrenca Kragulja in mu dejal tiho:

»Saj menda veš, da Janez živi.«

Modrejčan ni odgovoril.

»Gradnikov, tvoje tete sin,« je tolmačil Duša.

Kragulj je togo prikimal. Duša je znova spregovoril:

»Dobro, da tega v Tolminu ne vejo. Vse vas druge jogre imajo zapisane, Goljev rod, Kobalov, Kraguljev. Pa sva rekla z Defacisom v Tolminu, da so tepci. Na Tolminskem nobenih jogrov ni več. Ali ni tako?«

Kragulj je vstal, da bi šel.

»Lovrenc,« se mu je obesil za roko Peter, »tak zini, kaj mislite! Kakor potepen pes se potikam po vseh grapah in črčah pa dopovedujem, da je mera polna pa da je že vsa naša tlačanska pravica na papirju in taka, da moramo zmagati. Zlodjevo potrpljenje vašel Bo spet vse v vodo padlo, samo zato, ker na Tolminskem ni nič več mož.«

»So!« je odgovoril kratko Lovrenc.

»So,« je ponovil nekam dvorljivo Peter in povedal skrivnostno: »Pri Tinčetu Munihu na Stopcu, Lovrenc, je zdaj naš regiment. Stopi v ponedeljek tja gor. Če ne vseh, nekaj ljudi boš našel, pa izveš več. Še Sime Golja pride včasih čez mejo. Pa jaz pa Lužnik iz Bače, Laharnar šentviški, Kobal s Podsell pa Tinče, golobradec. Ne veš, kako je moder, dasi ni pismen. Nu, kaj misliš?«

»Prvo se bomo še enkrat pritožili,« je rekel mirno Lovrenc.

»Le!« se je zasmel Duša. Potem se je trenutno zresnil in dejal slovesno:

»S tlako danes ne bo nič več. Vstani na pot, Lovrenc, pa hiti domov. Ne vem, če boš še našel očeta živega.«

»A zato?« se je oddahnil Modrejčan. Nekako breme se mu je odvalilo od srca ...

ŽERJAVI

Odlomek

Mesec pozneje se je Francka vozila v Sudan. Ob novici, da ji je umrl otrok in se je Florijan vrgel pod vlak, ni imela več obstanke. Po vseh razočaranjih, ki jih je doživela, se ji je zdelo, da se ji posmehujejo še zvezde na nebu. Sprejela je vabilo, ki ji je obetalo ure odmaknjenega življenja in pozabe.

Na obeh straneh proge se je vlekla puščava. Nato se je prikazal zelen, ozek pas zemlje. Rodovitna pokrajina ob Nilu je bila zmeraj širša. Prej redke palme so se zgostile v majhne gozdove. Siroke krome sikomor so senčile siromašne vasi, iz katerih se je razlegalo cvrkutanje zajemalk.

Francka je vse to gledala skoraj brez zanimanja. Ko so izginili zadnji minareti, zadnji gaji dateljnovih palm, ji je težko leglo na dušo. Čutila se je samotno, zapuščeno. V rahlem mrču, ki je ležal nad obzorjem, sta se ji v mislih prikazovala Maks in Florijan, otrok in mož... Trdo je zamižala in se prepustila predstavam... Bilo je, kakor da grebe po svojem življenju... Tedaj, ko je odhajala od doma in je Florijan kot izgubljen stal na železniški postaji, se ji je milo storilo. Ni mu povzročala bridkosti iz slabega srca, temveč zaradi svojih ničemurnih sanj. Ko je domača zemlja utonila v daljavi za njo, jo je obšla slutnja, da je nikoli ne bo več videla. Od joka, ki ga je krotila, ji je glasno zahlipalo v prsih.

Pozneje ni trpela zaradi domotožja, preveč je bilo novih vtisov, ki so pojili njene sanje. Vendar ji v blodnjaku tujih navad tudi ni bilo povsem dobro. Misel na otroka ji je kdaj pa kdaj težko, z očitkom legla na srce. Saj je Florijan pisal o njem tako vroče, kot da ji hoče s silo obuditi hrepenenje po njem. Ko ji je poslal njuno fotografijo, se je tiho razjokala.

A godilo se ji je kakor tistim redkim, ki jih ni gnala v svet le misel na zaslužek, marveč tudi slá po življenju. Vedno manj se je upirala prilizovanju okolice, ki jo je pijanilo. A bolj ko se mu je vdajala, bolj se je z mislijo in srcem trgala od doma in od preteklosti. Ob novici, da je otrok bolan, je za hip omahovala v sebi. A takrat je že bilo prepozno. Kljub Filomeninim svabilom, naj ohrani trezno glavo, se je vrgla v naročje tujcu, ki jo je omrežil s svojo strastjo...

In nato so si sledili udarci, ki so ji neusmiljeno padali na glavo. Njena ljubezen se je zrušila kot felahova koliba v viharju. Po nji ji je ostalo le bridko razočaranje in plod pod srcem. V obupu je mislila na smrt. Filomena jo je rešila plodu, a razočaranje je ostalo... Obšlo jo je divje hrepenenje po domu. Ko je teta znova odhajala na ladjo, se ji je vrgla okoli vratu in se razjokala. Prosila jo je, naj ji piše, če se lahko vrne domov. Nestrpno je čakala pisma. V mislim je stokrat pripravila besede, ki jih bo govorila Florijanu. V njih bo le malo resnice, z lažjo se bo reševala. Le njen sklep, da bo možu vdana, zvesta žena, ni bila laž. Res je tako mislila.

Tega, kar ji je prineslo Filomenino pismo, bi niti v sanjah ne bila pričakovala. Čutila je, kot da stoji gola sredi življenja. Onesvestila se je. Ko se je zopet ovedela, je bila kot otopela, brez volje. Naj se zgodi z njo, kar se hoče. Ne bi se upirala, četudi bi jo pot peljala v srce črne Afrike. Domov ni bilo več poti. Vsaj tedaj ne. Hlepela je po bajnem življenju, a se je znašla v pusti praznoti...

Vzdihnila je. Naslonila je čelo na šipo in strmela, da bi premagala solze. Ostri obrisi puščavskih gora, nad katerimi so krožili jastrebi. Kmetje so z upognjenimi hrbti rili v zemljo, črne žene so zajemale vodo. V soncu se je svetila jata snežno belih čapelj. Po tratih so se pasle ovce. Med ločjem so se skrivali ribiški čolni. Karavana kamel. Puščavski avto, ki je izginil v oblakih prahu...

Zatrla je solze, da ne bi vzbujala pozornosti sopotnikov, in se silila na smeh. Pod njo so bila kolesa ob tračnice. Planjava, na nji rdečkaste sence. Na šipe je udarjal pesek. Sonce je plavalo v mrtvem, motnem, rdečkasto rumenem mrču, ki je zastiral obzorje...

KAPLAN MARTIN ČEDERMAC

To nedeljo bi ne bil mogel prezreti, kako so se vse oči hkrati uprle v njegov obraz. Kakor da so se zavzeli nad njegovo bledoto, shujšanostjo in močno posivelimi lasmi. In vendar je bil veličasten v svoji drži, še nikoli tako. Oči so mu gorele kot v mrzlici. Ni bilo težko opaziti, kako se mu kljub navideznemu miru drobno tresejo roke. Kakor da hoče to prikriti, jih je dvignil in vtaknil v široke rokave.

Ni mogel začeti, kakor ni mogel začeti pred tedni, ko je stal na istem mestu. Spomnil se je, bridko se je spomnil, kako so takrat njegove besede brez učinka padale v praznino. Nikoli ne bi mogel najti navdiha in zaleta, da bi jim prodril do src. Zanj, ki je bil vaje uspehov, so bili zadnji tedni en sam velik poraz. Čemu napor, če naj bi bilo vedno tako? Pa saj ni šlo le za to! Saj ni šlo le za to!

»Predragi kristjani!« mu je nenadoma zamolklo prišlo iz grla.

Premolknil je. Cerkev se je vzvalovila kot žito v sapi. Peli so, slovenski je molil in bral evangelij, a še niso do konca verjeli. Šele zdaj, ko je slednjič spregovoril, jih je minila napetost. Oči so jim zasijale. To ga je opogumilo, četudi se je zavedal, da postaja ta trenutek očiten upornik. Ni maral za posledice, še pomislil ni nanje. Obšel ga je navdih, v drobnem razburjenju so mu goreli živci in duša. Prejšnji večer se mu je rahlo dotaknilo misli, kaj naj jim pove. Bila je le želja. Zdelo se mu je, da bi nikoli ne imel ne moči ne poguma za to. Misel je ostala, snovala v spodnji zavesti, rasla, se širila, zdaj je kot drevo z mnogimi vejami stala pred njim. Bil je kot povodenj, ki je nič ne more zadržati.

»Dragi kristjani!« je ponovil in hitel s prvimi besedami, da bi ne omahnil. Spomnil jih je tiste nedelje, ko so ga poslušali, a ga vendar niso slišali. Ali vedo, o čem jim je govoril? O domovini jim je govoril. Ponovil jim je besede, kakor da so bile obvisle pod obokom, da jih je zdaj utrgal in jih spremenil v razumljiv govor. Gledal jim je v obraze. Kako vse drugače so jih zdaj sprejemali! Kakor da prej niso bile namenjene njim. Saj tudi niso bile. Zemlja, ki jim jo je Bog odmeril v svoji previdnosti. Jezik, s katerim se bratsko sporazumevajo. Kri, ki se jim pretaka po žilah, in ki je niso prejeli, da bi jo po nepotrebnem zapravljali... In vse, kar je govoril že otrokom v svojem vrtu, le z drugačnimi besedami... Še vsaka ptica je dobila

Zatrla je solze, da ne bi vzbujala pozornosti sopotnikov, in se silila na smeh. Pod njo so bila kolesa ob tračnice. Planjava, na nji rdečkaste sence. Na šipe je udarjal pesek. Sonce je plavalo v mrtvem, motnem, rdečkasto rumenem mrču, ki je zastiral obzorje...

KAPLAN MARTIN ČEDERMAC

To nedeljo bi ne bil mogel prezreti, kako so se vse oči hkrati uprle v njegov obraz. Kakor da so se zavzeli nad njegovo bledoto, shujšanostjo in močno posivelimi lasmi. In vendar je bil veličasten v svoji drži, še nikoli tako. Oči so mu gorele kot v mrzlici. Ni bilo težko opaziti, kako se mu kljub navideznemu miru drobno tresejo roke. Kakor da hoče to prikriti, jih je dvignil in vtaknil v široke rokave.

Ni mogel začeti, kakor ni mogel začeti pred tedni, ko je stal na istem mestu. Spomnil se je, bridko se je spomnil, kako so takrat njegove besede brez učinka padale v praznino. Nikoli ne bi mogel najti navdiha in zaleta, da bi jim prodril do src. Zanj, ki je bil vajen uspehov, so bili zadnji tedni en sam velik poraz. Čemu napor, če naj bi bilo vedno tako? Pa saj ni šlo le za to! Saj ni šlo le za to!

»Predragi kristjani!« mu je nenadoma zamolklo prišlo iz grla.

Premolknil je. Cerkev se je vzvalovila kot žito v sapi. Peli so, slovenski je molil in bral evangelij, a še niso do konca verjeli. Šele zdaj, ko je slednjič spregovoril, jih je minila napetost. Oči so jim zasijale. To ga je opogumilo, četudi se je zavedal, da postaja ta trenutek očiten upornik. Ni maral za posledice, še pomislil ni nanje. Obšel ga je navdih, v drobnem razburjenju so mu goreli živci in duša. Prejšnji večer se mu je rahlo dotaknilo misli, kaj naj jim pove. Bila je le želja. Zdelo se mu je, da bi nikoli ne imel ne moči ne poguma za to. Misel je ostala, snovala v spodnji zavesti, rasla, se širila, zdaj je kot drevo z mnogimi vejami stala pred njim. Bil je kot povodenj, ki je nič ne more zadržati.

»Dragi kristjani!« je ponovil in hitel s prvimi besedami, da bi ne omahnil. Spomnil jih je tiste nedelje, ko so ga poslušali, a ga vendar niso slišali. Ali vedo, o čem jim je govoril? O domovini jim je govoril. Ponovil jim je besede, kakor da so bile obvisеле pod obokom, da jih je zdaj utrgal in jih spremenil v razumljiv govor. Gledal jim je v obraze. Kako vse drugače so jih zdaj sprejemali! Kakor da prej niso bile namenjene njim. Saj tudi niso bile. Zemlja, ki jim jo je Bog odmeril v svoji previdnosti. Jezik, s katerim se bratsko sporazumevajo. Kri, ki se jim pretaka po žilah, in ki je niso prejeli, da bi jo po nepotrebnem zapravljali... In vse, kar je govoril že otrokom v svojem vrtu, le z drugačnimi besedami... Še vsaka ptica je dobila

svoj glas in nikomur ne pride na misel, da bi zahteval od slavca, naj žvižga po kosje. »Čemu tedaj to zahtevajo od nas, ki smo ljudje, ustvarjeni po božji podobi?«

Beseda se mu je za trenutek zataknila. Ne iz strahu, zakaj v tem trenutku se ničesar ni bal, ampak od ganjenosti. Naglo se je zbral. »Kaj bi storili, če bi zahtevali od vas, da zapustite svojo rodno zemljo?« Vprašanje je bilo vrženo kot kamen, da so se ljudje zdrznili. Nastal je trenutek učinkovitega premolka, med katerim se nihče ni upal dihati. Kaj bi storili? Ali ne bi šli iskat pravice? Oči so živo pritrjevale. »In če bi pravico našli slepo, kaj potem?« Nov premolk, med katerim je šla drhtavica po ljudeh. Poznal jih je, vedel je za njihovo povezanost s siromašno zemljo. S kakšno množino krvi so jo odkupilil! »Kaj bi storili? Ali bi kot mevže klonili glave in z malho in palico kot berači odšli po svetu? Nel Sami bi si vzeli pravico.« Jezus, Jezus, kaj govori? Čutil je omotico v glavi, glas mu je votlo bobnel v ušesih. Obrazi so se čudili, a niso ugovarjali. Besede niso kopnele kot južni sneg na mokrih tleh. »Ali se ne bi s pestmi postavili v bran in ne bi dali zemlje, ki ste jo prejeli od svojih dedov in jo hočete ohraniti svojim sinovom in vnukom?«

Odgovarjal mu je jek pod obokom... Njegov govor je bil rahlo pobarvan od narečja, da so tudi najpreprostejši lahko razumeli, vendar se je zmeraj trudil, da je govoril v lepem jeziku. Besede so bile izbrane, stavki krepki. To je delal iz prirojenega čuta za lepe oblike, iz spoštovanja do božje besede, a še posebej iz tople ljubezni do materinščine. Vse te dni, ko je bil jezik preganjan, izrinjen iz cerkve in je smel ostati le še v družinah, mu je posebno prirasel k srcu. Trudil se je, da bi mu pel in bi dal ljudem živo občutiti njegovo lepoto. Kakor da bi jih s tem opozarjal: Glejte, kaj boste izgubili! Čujte, kako lepo zveni, kako poje od srca do srca, kako odmeva od duše do duše! Varujte to dediščino! Ne dajte si je vzeti! Zdaj mu jezik ni bil le sredstvo, da z njim oznanja Kristusov nauk, bil mu je pesem, katere melodijo uživa s polnim srcem ne glede na vsebino. Bil mu je, kakor da plava na perutih svojih besed, zanašalo ga je kot list v vetru. Le kdaj pa kdaj se je za hip zmedel, pogledal po obrazih, zopet mu je dalo moči, dvignil je glas.

»Kaj boste storili zdaj, ko vam hočejo vzeti jezik? Ali boste znali braniti dediščino svojih očetov? Ali boste vdano klonili glave in zalajali, ko ne znate drugega jezika?«

Boj, ki ga je bil doživel in iz katerega je potekal govor, je dal vsaki besedi posebno moč in strast, da so dobile sijaj vročega, plamtečega ognja. Z vsakim trenutkom bolj je čutil, kako mu srca pritrjujejo prav do cerkvenih vrat. V marsikaterem očesu so se zalesketale solze. A to niso bile solze kot ob zadnji pridigi, potekale so iz drugega vira. Ali so občutili, kako tesno je povezan jezik z njihovo usodo? Če bi jim bil kdaj prej tako govoril, bi se bili čudili, ne bi bili razumeli. Danes ta dan jim je govoril iz srca.

Srečko Kosovel
(1904-1926)

KRAŠKA VAS

I

Sam
čez vas.

V temah
tulijo lastniki —
burja prepleza
zidovje, v okno
udari: »Kdo?«

Okno razsveti
temò.

In na koncu vasi
bor zašumi —
vztrepeta,
ko me spozna...

II

Strme strehe v temnini
spe;
slamnate, kamnate,
mrke vse,
z nizkimi čeli.

Na prsi so ljudje
roke razpeli.

Kako?
Zakaj?
»Umri ali pojdi nazaj!«

III

Borovo morje
šumi temno —
Jadran bije v obal,
v temò;
burja buta
v okno mrtvò.

Noč je nad kraško vasjo.

Kdo obupuje?
Kdo vzdihuje,
da ga prekolnem
v srcu tem bolnem?

Kdo?

BORI

Bori, bori v tihi grozi,
bori, bori v nemi grozi,
bori, bori, bori, boril

Bori, bori, temni bori
kakor stražniki pod goro
preko kamenite gmajne
težko, trudno šepetajo.

Kadar bolna duša skloni
v jasni noči se čez gore,
čujem prtajene zvoke
in ne morem več zaspati.

»Trudno sanjajoči bori,
ali umirajo mi bratje,
ali umira moja mati,
ali kliče me moj oče?«

Brez odgovora vršijo
kakor v trudnih, ubitih sanjah,
ko da umira moja mati,
ko da kliče me moj oče,
ko da so mi bolni bratje.

EKSTAZA SMRTI

Vse je ekstaza, ekstaza smrti!
Zlati stolpovi Zapadne Evrope,
kupole bele — (vse je ekstaza!) —
vse tone v žgočem, rdečem morju;
sonce zahaja in v njem se opaja
tisočkrat mrtvi evropski človek.
— Vse je ekstaza, ekstaza smrti. —

Lepa, o, lepa bo smrt Evrope;
kakor razkošna kraljica v zlatu
legla bo v krsto temnih stoletij,
tiho bo umrla, kot bi zaprla
stara kraljica zlate oči.
— Vse je ekstaza, ekstaza smrti. —

Ah, iz oblaka večernega (zadnjega
sla, ki oznanja Evropi že luč!)
lije kri v moje trudno srce,
joj, in vode ni več v Evropi
in mi ljudje pijemo kri,
kri iz večernih sladkih oblakov.
— Vse je ekstaza, ekstaza smrti. —

Komaj rojèn, že goriš v ognju večera,
vsa morja so rdeča, vsa morja
polna krvi, vsa jezera, in vode ni;
vode ni, da bi opral svojo krivdo,
da bi opral svoje srce ta človek,
vode ni, da pogasil bi z njo
žejo po tihi, zeleni jutranji prirodi.

In vse je večer in jutra ne bo,
dokler ne umremo, ki nosimo
krivdo umiranja, dokler ne umremo
poslednje . . .

Joj, v to pokrajino, še v to zeleno,
rosno zeleno pokrajino, še v to,
sonce večerno, boš zasijalo
s pekočimi žarki? Se v to?

Morje preplavlja zelene poljane,
morje večerne žgoče krvi,
in rešitve ni in ni,
dokler ne padeva jaz in ti,
dokler ne pademo jaz in vsi,
dokler ne umremo pod težo krvi.

Z zlatimi žarki sijalo bo sonce
na nas, evropske mrliče.

PESEM PONIŽANIH

Staro mesto

Med ostrim dišanjem raznih omak,
med kričanjem stopam čez sivi tlak,
otroci so starci strašnih spoznanj,
na licu ni zdravja, ne smeha, ne sanj.

Nepočesane, lase čez obraz,
v cunje zavite, v poldanski čas
v vrčkih kosilo žene nesó,
njih oko je mrtvó, njih srce je mrtvó.

In jaz grem med njimi v grozi spoznanj:
za vsakim obrazom obraz maščevanj,
ki dvigajo se kot morje vsak hip
v tej ozki strugi gnijočih rib.

PREDMETI BREZ DUŠE

Omara z rdečimi šipami.

Dolgčas spi v kotu.

Avtomobil je senzacija.

Kozmični dih: potres.

Na razžarjeni zarji

rdeči ATOM

Nenapisana moja beseda

odsev

odsev. **ATOM**

Smeh kralja Dade

na lesenem konjičku.

Hi, hi.

Pum.

KONS (TRUKCIJA) 5

Gnoj je zlato

in zlato je gnoj

Oboje = 0

$0 = \infty$

$\infty = 0$

$AB = <$

1, 2, 3.

Kdor nima duše,

ne potrebuje zlata,

kdor ima dušo,

ne potrebuje gnoja.

IA

KONS. Z

Melanholična harmonika.

Kopalna sezija.

Modri bliski.

Čevlji št. 40.

Istra umira.

Morje.

Evropa umira.

Šport, gospodarstvo, politika.

Japonska proti Rusiji.

NOVA KULTURA.

Nova kultura: človečanstvo.

Nova politika: človečanstvo.

Nova umetnost: za človeka.

Evropi prihaja ura smrti.

Mazilite jo s H₂SO₄.

Ura žalosti.

Zagrinjalo je odstrlo nov svet.

PESEM PONIŽANIH

Staro mesto

Med ostrim dišanjem raznih omak,
med kričanjem stopam čez sivi tlak,
otroci so starci strašnih spoznanj,
na licu ni zdravja, ne smeha, ne sanj.

Nepočesane, lase čez obraz,
v cunje zavite, v poldanski čas
v vrčkih kosilo žene nesó,
njih oko je mrtvó, njih srce je mrtvó.

In jaz grem med njimi v grozi spoznanj:
za vsakim obrazom obraz maščevanj,
ki dvigajo se kot morje vsak hip
v tej ozki strugi gnijočih rib.

PREDMETI BREZ DUŠE

Omara z rdečimi šipami.

Dolgčas spi v kotu.

Avtomobil je senzacija.

Kozmični dih: potres.

Na razžarjeni zarji

rdeči ATOM

Nenapisana moja beseda

odsev

odsev. **ATOM**

Smeh kralja Dade

na lesenem konjičku.

Hi, hi.

Pum.

KONS (TRUKCIJA) 5

Gnoj je zlato

in zlato je gnoj

Oboje = 0

$0 = \infty$

$\infty = 0$

$AB = <$

1, 2, 3.

Kdor nima duše,

ne potrebuje zlata,

kdor ima dušo,

ne potrebuje gnoja.

IA

KONS. Z

Melanholična harmonika.

Kopalna sezija.

Modri bliski.

Čevlji št. 40.

Istra umira.

Morje.

Evropa umira.

Šport, gospodarstvo, politika.

Japonska proti Rusiji.

NOVA KULTURA.

Nova kultura: človečanstvo.

Nova politika: človečanstvo.

Nova umetnost: za človeka.

Evropi prihaja ura smrti.

Mazilite jo s H₂SO₄.

Ura žalosti.

Zagrinjalo je odstrlo nov svet.

Miran Jarc
(1900-1942)

VRTILJAK

V drznih linijah, lokih razvratnih
podé se v krogih divje rastočih,
v krogih vedno se menjajočih
otrok, deklet, postopač, vojak ...
Opojnost nebeška jim vriska na obrazih,
brez besed ... le smeh, le kriki iz globin ...
Vrtenje, vrtenje, vrtenje, vsi eno.
Love se v krogih divje rastočih,
v krogih vedno se menjajočih:
vsepozabljenje ... vsepozabljenje ...
Zdaj si le človek, ki drevi ...
v divjem zanosu gore mu oči,
zletel bi v dalje v premem pogonu,
godba na poti k nebosklonu
boža ga, objemlje ... ni več zemlje ...
le naprej, le naprej ... ni več mejá ...
le vrtenje, vsepozabljenje, vrtenje, vrtenje ...
A vkljenjeni, v kroge se vedno povračajo
nazaj in spet znova naprej mimo nas,
o, bedni: v krogih divje rastočih,
v krogih vedno se menjajočih,
le v krogih vas žene melodija čudesna.

A, mož skrivnostno smeje
ročico glasbila vrti
in premirno motri
neobičajnih ujetnikov ples.

Kje si, kje si, titan,
ki bi se mu zagrohotal v obraz
in planil v blaznem skoku iz kroga v prostranost.

Anton Vodnik
(1901-1965)

ZIMSKA TIŠINA

Jaz ljubim zimske večere, ko bele in tihe
besede so kakor najtišje vonjave —
in se le ure zvoki mešajo med naše vzdihne.

Zgodi se, da pride tujec v našo sredo
in se med nas usede,
zamaknjen zastrmi v blestenje dalj
in pozabi na pripravljeno besedo ...
In je kakor v lilijah njegov obraz
in sanja kakor mi v večerni čas
in dá miru utrujenim očem —
ko se zbudi, je gluhi in nem ...

Tone Seliškar
(1900-1969)

MOJ OČE

Orjaška lokomotiva drvi kakor pobesnena po železniškem tiru
in se zaganja v klanec in bobni mimo pečin
in rjove kakor zver na strmih bregovih rek.

Moj oče stoji na nji in drži za vzvod in strmi
v praznino, ki jo žre železo pod seboj
in je strašno lep v tej svoji pozi,
obžarjen od luči, ki mu plamti v obraz
iz odprte peči
in ognjen šlem isker mu vihra nad glavo
ter sta lokomotiva in on kakor jezdec,
ki vihra v žarečem oblaku.

Ko sem bil otrok, sem stal ob progi
in sem mu mahal v pozdrav, ko je švignil mimo mene.
In mi je vrgel ognjen poljub
in je prevozil milijon kilometrov
in je mislil name.

Zdaj sem jaz mož in moj oče je starec.
Osemdeset let.
Pa je še vedno kovač in kuje železo!
In ko sediva na vrtu — on ves sajast
in jeklen in malce upognjen, mi pripoveduje
in je mehak kakor solza in ognjen še vedno
kakor peč.

To ni prav, moj sin!

Jaz vem in sem vroč kakor upor
njegovih besed in mi je vse jasno:
Milijon kilometrov je šlo v njegovo mladost,
milijon lopat premoga je žgalo njegovo kri
in osem otrok je poljuboval.

To ni prav, moj sin!

Gledava se v oči kakor takrat, ko je
drvel mimo mene, obžarjen kakor nebeški jezdec
in neznansko grenka raza gre v naju,
ko oba veva:
Stal bom ob progi in ga ne bo več
nazaj.

SEDMOROJENČKI

Razparale so se bajte in gledal sem
lepe in grozovite ure:

Ko je bil prvi sin spočet,
je šla mati v prelepi svet,
pod cvetoče drevo sinu uspavanke pet.

Ko je prvi sin bratca dobil,
se je oče od veselja napil
in je svojo ženo po licu hvaležno pobožal.

Ko je zajokal tretji sin,
se je priplazil iz neznanih globin
majhen črviček v njeno srce.

Ko se je rodil četrti krik,
je bil oče kakor gobav bolnik
s krvavimi žulji pokrit.

— — —

Ko je bil sedmi sin spočet,
je bil od očeta — pijanca preklet.

— — —

Gledam in štejem, pa ne morem
sedmorojenčkov prešteti:

Nad bednimi in sklonjenimi visi glad,
pod črnogledimi zija prepad,
pred norci gre prazna cesta
v prazno življenje.

Žalostno sem pogledal Krista na Klečci:
O, Kriste, kdaj pride tisti veliki čas,
ko bo šla mati ob vsakem rojstvu v prebeli svet,
pod cvetoče drevo sinu uspavanke pet — ?

Trbovlje, 1922

Slavko Grum
(1901-1949)

DOGODEK V MESTU GOGI

Prizor iz II. dejanja

(Iz sobe starih sester — vrata na balkon so odprta — nespeči glasovi):

AFRA: Ali spiš?

TARBULA: Kdo bo spal v takem?

AFRA: Jaz nisem še niti minute zatisnila oči.

TARBULA: Bog sam nas varuj zlega in dela hudobnega duhal

AFRA: Oče naš, ki si v nebesih, posvečeno bodi Tvoje ime — — (Molk)

AFRA (nenadno): Dvaintrideset let bo že!

TARBULA: Dvaintrideset? — Ti imaš vsaj na oni strani koga, ki te čaka, mene
ni nikdar nihče pozelel.

(Molk)

AFRA (*se je nemirno premetavala po ležišču, nenadoma ne more zdržati več*):
 Saj ni res, saj ni res — tudi mene ni nikdar nihče pozelell Lagala sem,
 povzdigovala sem se pred teboj.

TARBULA (*osupla, ne more doumeti*): Ne razumem —

AFRA: Ravno tako sama sem kakor ti. Prejšnji dan, preden se je končal —
 obupan je bil, ker mu nisem hotela vrniti prostosti — surovo mi je vse
 izkričal v obraz. Vedno je ljubil le njo, samo njo, ničvrednico!

TARBULA (*se čudi*).

AFRA: Zahvaljen samo bog, da ona ne ve! Ničesar ne slutl. Za smrt je pre-
 pričana, da je ljubil mene, svojo zaročenko, nje pa se zgolj polastil v
 pohoti. In tega veselja ji ne privoščim nikdar, da bi zvedela resnico.

TARBULA (*si ne more opomoči od osuplosti*).
 (Molk)

AFRA (*obotavlja se*): Tarba, ali se ti zdi mogoče, da kdo — da kdo pobegne
 na ono stran, ne da bi kakorkoli položil nase roko?

TARBULA: Pobegne na ono —? Kaj imaš v mislih?

AFRA: No — da bi napravil samomor, ne da bi si bil sam kaj storil.

TARBULA: Ne da bi si bil sam kaj storil? Ravno da si kaj stori, to ravno
 je samomor!

AFRA: Jaz pa mislim, da je tudi drugače mogoče, o, povsem možno je. Saj
 ni ravno treba, da si jemlje življenje, treba mu je le, da se ne briga zanj.
 Zanimarja ga samo in se tako počasi izplazi.

TARBULA: Čemu le govoriš to? Saj je že tako dolgočasno!

AFRA: Ali se ti ne zdi mogoče, da bi kdo ušel na ta način, ako povsem eno-
 stavno ne bi hotel uživati hrane?

TARBULA: Zaspiva, zaspiva! Morebiti pojde sedaj; proti jutru gre laže.

AFRA: Pravijo, da je spočetka mučno, pozneje pa človek kar nekako otrpne.
 Celo občutek gladu izgubi človek menda.
 (Molk)

AFRA: Ali spiš?

TARBULA: Poskušam.

AFRA (*oklevajoče*): Tarba, ali nisi opazila, da je že ves teden ni na spregled?

TARBULA (*se zravna kvišku; čez čas premišljevanja nenaden vzklík*): To je,
 to je torej! Bojiš se, da bi ona ušla.

AFRA: Da, to je.

TARBULA: Bojiš se, da bi ušla k njemu, k rajnemu!

AFRA: Da, vidiš, Tarba, tega se bojim. Tako človek vsaj lahko misli na kaj,
 misli, tam in tam je nekdo, ki morebiti čaka name. Ljubavno razmerje
 imam tako rekoč. Če pa bi bila tudi Elza na oni strani pri njem — ne,
 ne, to se ne sme zgoditi, takoj zjutraj pogledam k nji. Gorje, če me je
 prevarala!

TARBULA: Toda, zakaj bi prav tako, zakaj ne bi jedla, saj — saj se človek
 lahko tudi obesil!

AFRA: Ne, ne, tega ne bo storila. Če bi napravila samomor, ve, da bi se jaz
 maščevala, ve, da bi izdala Teobaldu, kako ga je v tisti noči, ko se ji je
 dopolnilo, nesla ven na njive ter ga pustila tam, da se je ves izmrazil in
 in mu je zaradi tega pozneje teklo iz hrbta; umrl bi bil tedaj, da nisem
 preprečila jaz, obudila ga z lastnim dihom. Takrat mi je morala obljubiti,
 da ne bo nikdar poskušala ubežati. Dvaintrideset let jo že sedaj stražim!

TARBULA: Molčiva! Molčiva!

AFRA: In za kazen mora živeti brez sina. Kakor hitro bi se mu razodela, bi
 mu povedala jaz o njegovi grbi. Sinove kletve se najbolj boji.

TARBULA: Oče naš, ki si v nebesih — —

AFRA: O, tudi mene ni nikdar nihče pozelell

TARBULA: Zgodi se Tvoja volja, kakor v nebesih tako na zemlji — (Obmolk-
 neta.)

AFRA (*dvigne v postelji glavo*): Nisi nekaj rekla?
 TARBULA: Ne, nič nisem rekla. Toda, kaj je?
 AFRA: Nekaj je. Naenkrat je nekaj nastalo.
 TARBULA: Nekdo se je obesil.
 AFRA (*iznenada krikne*): Tl, če je ušla Elza?
 TARBULA: Zelo mogoče. V tej noči bi verjela vse.
 AFRA (*se dvigne*): Gledat grem! Moram videti! Ne vzdržim!
 TARBULA: Beži, kam boš hodila v noči!
 AFRA (*meče v naglici obleko nase*): Gorje, če me je ogoljufal! Napravila je samomor.
 TARBULA: Nikar! Bodi pametna!
 AFRA: Moram videti! Kakor na natezalnici sem. (*Ven*)
 (*Tišina, trenutki napetega molka. Videti je Afro, hitečo iz svojega stanovanja prek ceste v hišo poleg. Zdajci blisne luč v sobi mirne starke, ki je bila vse doslej zabasana s temo, in žena v njej ves čas povsem negibna — lutka, mrlič?*)

Pri vratih sobe, ki je tako nepričakovano vzniknila iz teme, stoji Afra, z roko še na električnem stikalu; sredi jarko razsvetljene sobe ogromen fotelj, v njem stara, prastara žena z zaklopljenimi očmi. Prah jo že pokriva, predmeti so jo že povsem sprejeli medse. Razen fotelja s staro skoro ni stvari v sobi: kaka polica s kuhinjsko posodo, groteskno velika stenska ura, ki stoji.

Afra pritajeno krikne, ukopana obstoji: Mrtva — ušla! Plane k nji, jo strese. Žena ostane vsa trda in negibna. Trese jo še — slednjič se žena rahlo zgane, utriplje z vekami — trudoma odpre oči. — Gleda došlo pred seboj, je ne spozna.)

MIRNA ŽENA: Zakaj me dramiš? Pusti —! (*Glava ji zdrkne nizdol, že zopet spi.*)

AFRA (*jo ljuto stresa*): Ne boš, ne boš, vzdrami se, poglej! Ne boš se izmuznil! O, marsikateri bi hotel kar tako na lepem, marsikdo! (*Starka se je zopet prebudila ter presenečeno gleda stoječo pred seboj.*) Si me hotela prevarata? Si se hotela splaziti k njemu? Haha — ne boš?

MIRNA ŽENA (*spozna svojo sovražnico, rahlo krikne, se hoče dvigniti, pa se od nemoči zgrudi nazaj*): Ti? Kaj — kaj me budiš?

AFRA: Proč si hotela!

MIRNA ŽENA: Saj ni res, saj ni res, kar tako sem pač zaspala, podremala sem.

AFRA: Lažeš! Umreti si hotela!

MIRNA ŽENA: Ne, ne — kako hočem — kako morem proti božji volji? Kakor je Njegova volja, kakor je Njegova —!

AFRA: Saj komaj govoriš! Ti — ti, ne — ješ! Ne uživaš hrane, namenoma gladuješ, da bi umrla!

MIRNA ŽENA (*se kot otrok plaho opravičuje*): Saj jem, saj jem — o, veliko jem — le nekoliko onemogla sem zadnje čase, betežna —

AFRA (*stika po kotih in odkriva posodo*): Lažeš, lažeš, nikjer sledu kake hrane, nikjer nikakega živeža. (*Pokaže na uro.*) Tudi ura stojil — Kdo ti nosi kruh, a, kdo, že osem dni nisi bila iz sobe? Ti, glej se, glej! Kakor hitro ne začneš jesti, mu izdam vse o grbi in kako si ga prehladila. Prekleta boš lazila okrog, prekleta boš legla v zemljo! Se dobro, če te orožniki ne dobijo v roke — v zaporu boš poginila. (*Je iztaknila nekje skorjo kruha, skoči takoj k ženi ter ji ga baše v usta*): Žri, žri!

MIRNA ŽENA (*pokorno golta; ko poje, jo milo prime za roko*): Afra, Afra, ali res ne boš mogla nikdar pozabiti?

AFRA: Pozabiti? Kako morem pozabiti, da si mi vzela edinega človeka, ki me je imel rad! Ali veš, kaj se pravi živeti, da te nima nihče rad, da nimaš prav ničesar, česar bi se veselila? Nekaj človek mora imeti, karkoli, kako malenkost, toda kar tako — ne, ne, nikdar ne pozabim.

MIRNA ŽENA: Pri Bogu te rotim, pusti, da se razodenem Teobaldu, pusti, da sem mu mati, ne povej mu, da sem kriva njegovega hrbta. V zameno ti dam njega, prepustim ti umrlega, za vedno se mu odrečem, toda pusti, da božam sina!

AFRA (zaničljivo): S kakšno pravico mi poklanjaš mrtveca, Erik je bil tako vedno moj! Ti si stregla le njegovi pohoti, da veš, v strasti se je te polastil za nekaj dni, v srcu pa je vedno ljubil le mene.

MIRNA ŽENA (nenadoma vsa razljučena brani svojo posest): Lažeš, lažeš, prisegel mi je! Da, če hočeš vedeti, preden je šel, pred smrtjo mi je prisegel, da je vedno ljubil le mene, ti pa si ga le kupila, ko ni mogel izhajati v šolah. In tudi v smrt si ga pognala le ti, ker mu nisi hotela dati svobode zame!

AFRA (prepadeno): Tako — tako — prisegel ti je?

MIRNA ŽENA: Prav tukajle sredi sobe je držal roko kvišku.

AFRA (skoči k uri in jo z velikim truščem navije): Potem stoprav moraš živeti, potem te stoprav ne izpustim! Haha! Jutri ti prinesem živeža sama, do zadnjega grižljaja bom stala pri tebi — haha — to bo pojedinal!

MIRNA ŽENA (stegne obe roki obupano za njo): Afra!

(Tišina, le ostro, enakomerno tiktakanje ure. Ko se Afra vrne v svojo sobo, ne napravi luči, temveč, ker Tarbula na uprašnje »Spiš?« ne odgovori, molče leže. Mirna žena strmi nekaj časa s steklenimi očmi v vrata, njeno dihanje postane enakomerno, glava ji pade na naslonjalo, spi.)

Božo Vodušek

(1905-1978)

NETOPIRJI

Čudodelno pričakovanje je v nas, ko sinejo plahi večeri.
Zamolκλο se lijo od nekod izgubljene pesmi mehov in piščali,
legajo modre sence v obraze. Rezki kriki bežečih živali
preko kamnitih polj, frfotanje splašenih ptic: vsak glas nas
vznemiri.

Rosni vonj trave in divjih rož krvavi v tišino. Blazni pastirji
plešejo daleč ob ugašajočih ognjih. Dušeče razbeljena zarja
je vžgala skrivenčena, naga drevesa. Zdaj pa zdaj veter
zlokobno udarja
ob trhle duri. Tesnoba vzihteva. V grmovju tonejo netopirji.

ZAČARANI KROG

Kdor sovraži in kdor ljubi,
ima svojega soigralca,
ostri udarci, sladki poljubi
kri lijejo v dvobojevalca.

A kdor sam sebe ljubi,
živi od lastne krvi,
v užitku se vdaja pogubi,
kakor sveča, ki sebe gori.

A kdor sam sebe sovraži,
živi od lastne krvi,
bolečine ne utolaži,
kdor sam udarja in sam trpi.

Kdor sam sebe sovraži in ljubi,
ne ve nikoli, da živi:
ostri udarci, sladki poljubi
v svetu, kjer odmeva ni.

POMLAD

Od solznega veselja se topijo
zamrznjeni žlebovi rdečih streh,
meglice vstajajo z zoranih leh
in vrbe ob mejah sladko brstijo.

Kot majhna, svetla jezera bleščijo
se luže po izvoženih poteh,
nevajenega me ščemi v očeh,
tako vsiljivo žarki me slepijo.

Po njivi so posedli mladi škorci,
pomlad, pomlad, pomlad, pomlad, kričijo
in skušajo drug drugega prevpiti:

Hej, bolni, trudni, lačni in pobiti!
Poglejte, sonce z zvrhanimi korci
naliva luči vsem, ki je želijo!

ZA PREUREDITEV NAZORA O JEZIKU

Arhaizacijska slovanofilska težnja, proglašanje kmetskega primitivnega jezika za edino pravilno obliko knjižne slovenščine in splošno racionalistično pojmovanje jezika so tri glavne točke, ki določajo smer naše oficijelne jezikovne znanosti. Ta smer radi križajočih se treh nasprotnih načel ne more biti enotna in zato povzroča zmedo, ki danes vlada v našem knjižnem jeziku in grozi tudi v bodoče onemogočiti njegov harmoničen razvoj. Vsaka od teh treh smernic je napačna in je treba, da se nadomesti z drugo: slovanofilska arhaizacijska težnja s težnjo, približati se čimbolj danes govoreni ljudski slovenščini, na mesto proglašanja kmetskega jezika za edino veljavnega mora stopiti spoznanje, da si mora izoblikovati vsaka socialna plast našega naroda svoj poseben jezik, ki bo ustrezal po svoji sestavljenosti in svojih izraznih sredstvih dotičnemu socialnemu okolju, vse to pa bode mogoče, če se racionalistično in mehanično pojmovanje jezika nadomesti s pravilnim spoznanjem o njegovi dinamični sili in njegovi vsestranski sociološki in psihološki diferenciranosti. Značilno za zmedenost in negotovost naše jezikovne znanosti je, da še danes nimamo svoje stilistike, ki bi vsa ta vprašanja primerno rešila. Ko pa se bo napisala, se bo morala naslanjati na našo najboljšo ne slovničarsko, temveč poetično tradicijo, zakaj že Prešeren je v svoji Novi pisariji napadel vse tri smernice, ki še danes vplivajo pogubonosno na naš jezik, slovanofilsko obsedenost, izključno zaljubljenost v kmetski jezik in racionalistično miselnost, ki smatra jezik za samovoljno tvorbo logikov in slovničarjev. Treba bo resno začeti boj za stilno enoten in izdelan slovenski književni jezik, ki bo pod svojim okriljem harmonično združeval vse posamezne izrazne načine, ki bodo ustrezali tako kmetu, delavcu kakor izobražencu.

Značilno pa je, da škodljive zmote o jeziku ne vladajo samo v naši jezikovni znanosti in pri množici naših filoloških amaterjev, ampak tudi med našimi pisatelji in poeti, čeprav bi morali biti oni tisti, ki bi zaradi svoje iracionalistične usmerjenosti nujno morali popravljati napake slovničarjev in gojiti čut za dinamično silo in mnogoliko diferenciranost jezika. Zgodilo pa se je, da je bil vpliv slovničarskih teorij tako močan, da se razen genialnih duhov, kakor je bil Prešeren, ni nikdo dokopal do pravilnega vrednotenja jezika. Njihova iracionalistična čustvena usmerjenost jih je gnala nasprotno

čestokrat še mnogo dalje, kakor slovničarje in so se pri njih napačna jezikovna vrednotenja po večini izprevrгла v baročno groteskno obliko. Tako se je na primer težnja, dajati izključno prednost kmetskemu jeziku, izprevrгла pri njih v uporabljanje primitivnega kmetskega jezika prav povsod in tudi tam, kjer je to najmanj umestno. To je opazati posebno pri naših prevajalcih, ki so na ta način tekste, ki so vzrastli iz tipično meščanskega jezikoslovnega okolja, stilno popolnoma pokvarili in s tem uničili jezikovno obliko, pa tudi vsebinsko občutno oškodovali dela tujih mojstrov. Prav tako naši pisatelji, poeti in prevajalci niso prav nič občutljivi, kadar jim potreba ritma ali rime ali pa pri nas oboževana pestrost jezika narekuje uporabljati tuje, zlasti srbskohrvatske besede. Služba pestrosti jezika pa je najneumnejša in najškodljivejša manija naših jezikovnih delavcev, v kateri se najbolj kaže njihovo zgrešeno pojmovanje jezika. Tako se je pri nas in zadnje čase vse bolj in bolj razpasla navada, znašati na kup najrazličnejše besede iz globin Pletersnikovega slovarja in iz najoddaljenejših slovenskih dialektov in srečni najditelji potem te besede razkazujejo v svojih spisih kot najnovejše pridobitve slovenskega jezika. Oficijelna kritika jih seveda na vso moč hvali in jih s slavospevi: »klasičen«, »sočen«, »barvit«, »originalen jezik« podpihuje k nadaljnjemu nesmiselnemu in škodljivemu delu. Ti jezikovni delavci pa se s kritiki vred ne zavedajo, kako na ta način kazijo svoja originalna dela in kvarijo prevode. Oni namreč v večini primerov nabirajo te barvite in izvirne besede tako kot nabirajo na primer ljudje znamke ali pa kakor se krasijo divjaki s pisanimi peresi in koščki stekla. Nagon za baročno barvitost in preobloženost jih zavaja, da ne opazijo čustvene vezanosti in sociološke diferenciranosti posameznega izraza. Zanje velja v bistvu zelo racionalistično, čeprav od baročnega bleska prekrito načelo, da je vsaka beseda tem več vredna, čim bolj je stara, neuporabljena in doslej neznanana. Če pa pri originalnih delih poleg splošnega škodljivega vpliva na jezik škodujejo zlasti samim sebi, kvarijo pri prevodih dela tujih mojstrov, ki naj bi postala last našega naroda. Prav zaradi prevajalcev bi bilo potrebno, da dobimo čimprej svojo stilistiko, da se tako pačenje jezika v bodoče prepreči. Nemogoče bi odslej moralo biti, da bi prevajalec razkazoval v svojem prevodu svoje poznanje slovenske dialektologije in uporabljal za en in isti izraz tujega klasičnega avtorja, ki bi ga moral prevesti povsod preprosto slovensko »čeber«, na nekaj straneh kar 11 različnih izrazov. Prav tako bi moralo biti nemogoče, da nekdo vriva v prevod poznoantičnega krščanskega filozofa, čigar delo je zraslo v tipično meščanskem, abstraktnem okolju, same izrazite dialektične in arhaične besede in obenem njegovo jasno, čisto razumsko izražanje razteza v baročne, včasih celo folklorne dolgoveznosti.

Drug primer napačnega stališča naše oficijelne javnosti do jezika leži v tem, da se presoja vrednost in slovenski značaj kakega jezikovnega dela po njegovi melodijoznosti; zahteva se, da jezik gladko teče. Ta zahteva tvori nedvomno vzporednico k težnji po pestrem in barvitem jeziku in izhaja prav tako kakor ona iz napačnih predpostavk. Kolikor toliko izšolan čut za jezikovno diferenciranost po snovi in okolju pove, da mora določenemu tipu jezikovnega dela ustrezati tudi večja ali manjša melodijoznost in da ima vsako jezikovno delo z ozirom na svoje snovne pogoje čisto določen izrazni ideal, ki nima z melodijoznostjo nič opraviti. Proglašanje melodijoznega jezika za edino pravilni slovenski literarni jezik predstavlja spet neupravičeno težnjo generaliziranja, ki se nič ne ozira na diferenciranost snovi in okolja, samo da je njen zgodovinski izvor nekoliko drugačen, kakor v prejšnjem primeru. To oboževanje melodijoznosti se zdi, da izvira iz Cankarjevih časov in odkriva neko artistično zaljubljenost v lepo, gladko linijo za vsako ceno in neko v krvi ležeče sentimentalno formalistično stremljenje za lepimi jezikovnimi krivuljami, ki je našlo samo v Cankarju klasičen izraz. Cankar je v resnici stremel v toliko meri za melodijoznost jezika, da je hote izločeval iz svojega jezikovnega zaklada čim večje število konzonantičnih besed, o čemer se lahko

vsak prepriča, če odpre kakšno izmed njegovih zrelejših del, na primer Podobe iz sanj, in vidi, da se ogromna večina tam uporabljenih besedi končuje na vokal. S tem je sicer dosegel Cankar v svoji prozi neki čisto določen lirski učinek in je bilo zanj to stremljenje individualno-psihološko popolnoma upravičeno. Ne gre pa, da bi to njegovo čisto zavestno individualno jezikovno oblikovanje raztegnili epigonsko na ves slovenski jezik za bodoče čase, in to že iz tega razloga ne, ker Cankarjevi snovni in miselni predpogoji ne morejo biti za nas vse v celoti odločilni. Še posebej pa je taka težnja po generaliziranju melodijoznega jezika kot zahteva neupravičena zato, ker ne odgovarja splošnemu geniju slovenskega jezika, ki je po svojem značaju pretežno dinamičen, trd, oster in konzonzantski.

Mile Klopčič
(1905-1984)

DREJČNIK ANDREJ GOVORI

Zamahnil je s krampom Drejčnik Andrej,
z rokó je prgišče premoga zajel,
pokleknil na tla, se sklonil nad dlan
in zaklel:

Madona, kje vse sem te kopal!
Začel sem v Trbovljah, smrkav otrok sredi otrok,
potem sem v Zagorju izkopal nov šaht
(v kisovškem rovu se tik pred menoj je porušil obok)
in prvič sem slišal v nabiti dvorani besede,
ki jih nikoli kasneje nisem pozabil —
s temi besedami moral sem zbežati kmalu na Nemško,
tam sem si v Forbachu nogo pohabil,
v Sankt Avoldu sem enega sina pokopal,
drugega rudnik je v Spittlu zmečkal,
po essenskih cegah sem se s stavkokazi pretepal,
v Lensu mi plin je ves gobec ožgal,
na Holandskem so me lastni rojaki izdali —
prekleta, prekleta!

Vstal je Drejčnik Andrej in je znova zamahnil,
s krampom je skalo na dvoje preklal,
se sklonil globoko nad njo
in dejal:

— Zdaj kopljem spet tebe, ti premog domače zemlje,
ti črni kamen, povsod na vsem svetu enak!
Z vsakim opornikom, ki ga postavim,
se za spoznanje hrbèt ukrivi,
z vsakim odkopom, ki ga izpraznim,
stara se mržnja mi v prsih krepi,
z vsakim dnem, ki ga v tmi pregaram,
bliže je čas, ki bo dober in nov,
da ne bom z mržnjo te kopal in klel,
da bom z nasmehom šel skozi rov,
da bom vesel svoje žuljave, težke roke,
da bo res premog naše, naše zemljé,
da bo življenje res vredno življenja
in zgrabimo staro življenje za vrat —
saj vendar mora, mora priti — ni hudič!

vsak prepriča, če odpre kakšno izmed njegovih zrelejših del, na primer Podobe iz sanj, in vidi, da se ogromna večina tam uporabljenih besedi končuje na vokal. S tem je sicer dosegel Cankar v svoji prozi neki čisto določen lirski učinek in je bilo zanj to stremljenje individualno-psihološko popolnoma upravičeno. Ne gre pa, da bi to njegovo čisto zavestno individualno jezikovno oblikovanje raztegnili epigonsko na ves slovenski jezik za bodoče čase, in to že iz tega razloga ne, ker Cankarjevi snovni in miselni predpogoji ne morejo biti za nas vse v celoti odločilni. Še posebej pa je taka težnja po generaliziranju melodijoznega jezika kot zahteva neupravičena zato, ker ne odgovarja splošnemu geniju slovenskega jezika, ki je po svojem značaju pretežno dinamičen, trd, oster in konzonantski.

Mile Klopčič
(1905-1984)

DREJČNIK ANDREJ GOVORI

Zamahnil je s krampom Drejčnik Andrej,
z rokó je prgišče premoga zajel,
pokleknil na tla, se sklonil nad dlan
in zaklel:

Madona, kje vse sem te kopal!
Začel sem v Trbovljah, smrkav otrok sredi otrok,
potem sem v Zagorju izkopal nov šaht
(v kisovškem rovu se tik pred menoj je porušil obok)
in prvič sem slišal v nabiti dvorani besede,
ki jih nikoli kasneje nisem pozabil —
s temi besedami moral sem zbežati kmalu na Nemško,
tam sem si v Forbachu nogo pohabil,
v Sankt Avoldu sem enega sina pokopal,
drugega rudnik je v Spittlu zmečkal,
po essenskih cegah sem se s stavkokazi pretepal,
v Lensu mi plin je ves gobec ožgal,
na Holandskem so me lastni rojaki izdali —
preklete, preklete!

Vstal je Drejčnik Andrej in je znova zamahnil,
s krampom je skalo na dvoje preklal,
se sklonil globoko nad njo
in dejal:

— Zdaj kopljem spet tebe, ti premog domače zemlje,
ti črni kamen, povsod na vsem svetu enak!
Z vsakim opornikom, ki ga postavim,
se za spoznanje hrbèt ukrivi,
z vsakim odkopom, ki ga izpraznim,
stara se mržnja mi v prsih krepi,
z vsakim dnem, ki ga v tmi pregaram,
bliže je čas, ki bo dober in nov,
da ne bom z mržnjo te kopal in klel,
da bom z nasmehom šel skozi rov,
da bom vesel svoje žuljave, težke roke,
da bo res premog naše, naše zemljé,
da bo življenje res vredno življenja
in zgrabimo staro življenje za vrat —
saj vendar mora, mora priti — ni hudič!

DEŽEVNA POMLAD 1933

Temna je noč in vsako noč temnejša,
in siv je dan in z vsakim dnem bolj siv.
Divja vihar in lije dež na dež,
ko da se kdo nocoj to noč je ubil.

V teh sivih dneh in temnih teh nočeh
gre v cvetje zlo, v navado gre zločin,
v obup gre hči, očetje v smrt,
od matere v verige in zapore sin.

Ljudje so psi, ljudje so plen,
so rablji, žrtve in so še vlačuge.
Poti poplavljené, livade so mlakuže,
in zrak je poln moreče kuge.

Zdaj marsikomu in pogosto se zgodi,
da išče, kje bi čelo si hladil,
kam bi se dal, da bi ubežal
in da bi svoj obup in žalost skrnil.

Tu ne pomagajo ne kletve ne molitve.
Postavljeni smo v take dni in čas,
ko smeh je jok, in glasen jok zatrt,
in ko spreminja zemlja svoj obraz.

Bratko Kreft
(1906)

VELIKA PUNTARIJA

PRVO DEJANJE

Osmi prizor

ŽUPNIK: Norci, za pet ran božjih, kaj vendar delate!? Zakaj ubijate ljudi?
GUBEC (*še ves razburjen*): Ali nas oni ne?
ŽUPNIK: Gubec, tudi ti?
GUBEC: Če ne bo kmalu konec, tudi jaz...
ŽUPNIK: Ali je taka naša pravica?
GREGORIČ: Če je vi ne prinesete niti z Dunaja niti iz Zagreba, si jo moramo
vzeti sami. Kmečki psi so se naveličali lizati pete svojim gospodarjem.
GUBEC: Dolgo si se mudil v Zagrebu.
ŽUPNIK: Odnosite mrličal (*Dva kmeta odneseta oskrbnika.*)
MATKALIČ (*se vrne*): Haha, ali sta kazala pete! (*Mogajič se vrne.*)
PASANEC (*ko ravno neso oskrbnika mimo njega*): Pes!
ŽUPNIK: Ali si pobesnel?
NOŽINA: Saj je lahko!
GUSETIČ: Oskrbnik je pomagal ujeti Tahiju Pasańčevo ženo.
ŽUPNIK: Vem.
PASANEC: Vi ste vedeli?
ŽUPNIK: Zaupala mi je. Tebe se je bala, sirota, da je ne bi zaklal. Zdaj si
zabodel zvodnika. To se ne bo dobro končalo...
GREGORIČ (*ga prekine*): Res, pravi puntarji smo! Tri leta se shajamo, po-
šiljamo odposlance kraljem in cesarjem, banom in škofom, napadamo

Tahijeve gradove za gospo Heningovico in Gregorijanca, tisočkrat in tisočkrat premlevamo krivice, ki nam jih delajo, do pravice in svobode pa ne pridemo! — Klepetulje smo, pridigarji, čvekači! Kdaj bomo stopili k dejanju?

ŽUPNIK: Zdaj je prepoznol

GUBEC: Zakaj?

MATKALIČ: Kaj se je zgodilo?

ŽUPNIK: Ves zmeden sem. V Zagrebu vse divja. Tu pretep, umor in ni čudo, če... Sinoči je sabor proglasil vse kmete, ki so stopili v puntarsko zvezo, za veleizdajalce!

(Župnikova izpoved napravi na vse velik utis.)

ŠAJNOVIČ: Zdaj imamo, kar smo iskali!

GUSETIČ: Vsak banski hlapec nas sme zdaj pobijati.

GREGORIČ: Prav je, da je tako prišlo.

MATKALIČ: Nikar, Ilija. Biti veleizdajalec...

GUBEC: Zakaj smo veleizdajalci?

ŽUPNIK: Pravijo, da se puntamo zdaj, ko je vsa dežela v hudi stiski, na mejah straži Turek, ponekod grozi lakota, mi pa, namesto da bi pomagali, zahtevamo nekaj, česar nam ni mogoče dati...

GUBEC: In zato smo veleizdajalci?!

ŽUPNIK: Da.

GUBEC: Veleizdajalci, ker že leta in leta čakamo na staro pravdo, ker hočemo živeti pošteno, kakor so živeli naši očetje in dedi, ker ne maramo več vleči grajskega pluga in brane, ker je glad prišel v deželo prav zato, ker smo hodili vedno na tlako, svoja polja pa prepuščali vetru. Veleizdajalci, ker krvavimo pred Turkom, gradimo utrdbe iz lastnih teles, ker gospoda noče več pomagati pri zidanju, pošiljamo deputacije, se ponižno klanjamo in prosimo za stare pravice — mi, kmečka raja, kmečki psi, vprežna živina, edini in poslednji soldati, ki čuvajo to zemljo pred Turki — mi smo veleizdajalci?

ŽUPNIK: Zdaj smo izven zakona. Kdor ne pade takoj na kolena pred svojim gospodarjem, bo visel.

GUBEC: Ni dovolj, da so nas iztrpinčili in izmozgali, zdaj so pljunili še na našo čast! Ali mislijo, da kmet nima časti, da mu je čast deveta briga?! Ali nam hočejo vzeti poslednje, kar nam je ostalo?

GREGORIČ: Tako dolgo smo čakali, da se je gospoda zbrala in zedinila zoper nas, mi pa še vedno ne vemo in nočemo vedeti, kaj moramo storiti, ker smo...

GUBEC: Molči zdaj, tudi ti, Ilija. Zdaj ni več poti nazaj. Zdaj je konec. Pokazali jim bomo, kdo je veleizdajalec. Vprašam te, župnik, kdo orje, kdo seje, kdo okopava vinograde, kdo brani zemljo pred Turki, pred nevernimi in pred krščanskimi Turki, ki se jim pravi gospoda?

ŽUPNIK: Gubec, nikar...

GUBEC: Zdaj nas ne zaustavi nihče več.

GREGORIČ: Matija, zdaj vidim...

GUBEC: In jaz, veleizdajalec, banski vojak, kmet, ki se bije s Turki, ki je bil turški jetnik, kakor Gregorič, kakor Matkalič in še kdo — pravim, da nam pod Turkom ni bilo slabše kot pod krščeno gospodo.

MOGAJIČ: Stric, plamen govori iz vas!

GUBEC: Turki so rezali jermene iz naših kož, toda ali nam jih ne reže tudi naša gospoda?

NOŽINA: Še huje!

GUBČEVKA: Matija, počakaj, pomiri se...

MARA: Pustite očeta mati...

GUBEC: Ali nam ne sekajo glav, ali nas ne bičajo in vesijo, če si upamo zahtevati nekaj, kar je naše in kar je bilo naše v prejšnjih stoletjih? Okradli so nas, ogoljufali, odvzeli so nam staro pravdo, oropali so nas vsega, kar daje kmetu čast, veljavo in moč.

MATKALIČ (*ves ginjen*): Gubec, naš župan, naš vodja...

ZUPNIK: Pazite, ljudje božji! Gubec, nekaj strašnega kličeš... pomislite na cesarja!

MATKALIČ: Saj res, na tega smo popolnoma pozabili!

GUBEC: Ne puntam se zoper njega, samo zoper njegove krivične namestnike.

ZUPNIK: Kdo ve, kam to privede.

GREGORIČ: Naj privede, kamor hoče!

GUBEC: Dali bomo cesarju, kar je cesarjevega, in kmetu, kar je kmetovega.

MATKALIČ: O, tudi grofje bodo dobili svoje... (*Smeh*)

ZUPNIK: Dobro premislite...

GREGORIČ: Zadosti dolgo ste mirili, zdaj je konec.

ŠAJNOVIČ: Hud konec!

GUBEC (*mirno, s tišjim glasom*): Da, zdaj je konec, konec, ki naj bo začetek. Ilija, Gušetič, Pasanec, vsi, dajmo si roke... Nikar ne mislite, da Gubec ni mislil in čutil ves čas tako kakor vi. Zatiral sem glas vesti, zatiral sem glas krvi, ker je nisem hotel, ker mi je bilo pretežko za nas vse — toda zdaj naj govori kri za kri! Zdaj ne moremo več drugače! Ali se naj še naprej ponižujemo, ali naj gremo v tujino, med Turke? Na tej zemlji smo se rodili, tu smo zrasli, na tej zemlji se potimo in krvavimo, zanjo se bomo topli, da ne bo naša samo v smrti, ko nas v grob polagajo, temveč tudi v življenju!

GREGORIČ (*stopi h Gubcu*): Včeraj so grofje razglasili našo smrtno obsodbo, zdaj razglušamo mi njihovo!

GUBEC: Franca, Mara, prinesita zimzelen, kolikor ga je! Vsak si naj pripne puntarski znak, kdor je sklenil boriti se zoper krivico in nasilje, boriti se za staro pravdo, ki je naša in božja.

ZUPNIK: Poslednjič te svarim, iz tega se bo rodila kri, ki bo tekla v potokih...

GREGORIČ: Če bomo stali vsi kot en mož, se ne bo rodila samo stara pravda, z njo bo prišla tudi svoboda. Seveda, če bo kdo...

ZUPNIK: Bil sem ves čas vaš in sem še vedno vaš, toda zdaj ne morem več z vami. Duhovnik sem in Kristus je dejal, da mora človek potrpeti, če se mu je zgodila krivica. Tudi on je umrl na križu...

MATKALIČ: Tako razlaga Kristusov nauk papistična gospoda v Zagrebu in Rimu. Kar vrnite se k njim!

ZUPNIK: Lutrovci so ti zmešali glavo, Matkalič! Pazi, da ti v zadnji uri ne bo žal te besede! Želim vam dobro! Bog vam naj dodeli srečo in milost svojo! Če bo kdo potreboval božjega hlapca v zadnji uri, ko ga bodo vesili ali ob glavo dajali, naj pokliče Babiča, župnika in kmeta iz Brdovca, ki ni prenehal biti puntar, čeprav ne pojde zdaj z vami, kakor bi rad... Njegova vest in dolžnost mu vелеvata drugo pot. Hvaljen bodi Jezus Kristus! (*Zupnik odide, nekateri so polglasno odzdravili: »Na veke, amen.»*)

Miško Kranjec

(1908-1983)

MLADOST V MOČVIRJU

Oče in mati sta sprva živela pri Kelencu Jožefu, ki je bil za spoznanje manjši revež, ker sta z ženo imela poleg kopice otrok na močvirnem vrtu tudi še podolgovato leseno bajto s hlevi, nekaj kokoši in svinjo, pri vsem pa že govorila določno o tem, kdaj bosta kupila še kravico. Jožef pa je tudi bil spretnejši od našega očeta, in drznejši: kupil si je kupinarsko klunjo, nakupoval perutnino in jajca po vaseh in s tem prekupčeval. Če pa ni mogel nakupovati bodi ker ni imel denarja, da bi kmeticam sproti plačeval, bodi ker ni imel komu preprodati, je zvečer — seve poleti in jeseni — gredoč obredel zunaj vasi nekaj njiv in se vračal v mraku dobro založen z vsem, od česar so lahko marsikaj spravili za zimo, prav gotovo pa za jutrišnji dan, ne le za jutrišnji. Naš oče in mati, podnajemnika v njegovi »mali sobi«

sta bila šele na tem, da sta se s tem Kelencem dogovarjala za odkup polovice njegovega vrta z delom hlevov, ki so segali na tisti konec zemljišča. »Hlev bi ostal,« sta se začela opletati z drobnimi sanjami, »če bi kdaj, bog nama pomagaj, kako prišla do kravice; pa še klet bi že kar imela, ki je tudi potrebna pri še takšni revščini. Zraven bi napravila le hiško s prikletom in kuhinjo...«

Blažene, velike sanje malih ljudi v močvirju.

Mati je bila večjih načrtov in rekla, da bi kupila kar cel vrt s hišo vred, kar bi Kelenc prav rad bil prodal, ker jima je naravnost že vsiljeval. Tako bi ne bilo treba delati nove kože, čeprav bi za vse vkup morala nekoliko več odšteti.

Oče se je mrgodil žalosten: »Bi že, ko bi kje dobila denar, da — —«

Denarja v tistih časih ni bilo ne malo ne veliko, še sam cesar in kralj ga ni imel preveč. Tako sta se nekaj let pogajala s Kelencem, dokler niso nazadnje vrta razpolovili tako, da si je Kelenc ohranil hišo z malo sobo, hlevom in skednjem, na naš del vrta pa je odpadel manjši hlev s kletjo. Oče je poklical na pomoč še nekaj poljanskih revežev, Balažkovega Marka in še nekatere pa so k vsemu pricimprali — vmes je ostala pojeta — vežo s kuhinjo in sobo.

Da, sobo — —

Ampak to je bilo že potem, kasneje — —

Revščina je tiste čase še vedno bila prevelika. Ko se je gospod bog oglasil kar po vrsti pri poljanskih revežih in se z njimi pogovoril, se je nazadnje zaustavil tudi pri nas, povprašal očeta, kako mu gre. Ta je zlahka povedal težko resnico:

»Na svetu je lepo, le da nimamo od česa živeti.«

Bog se je zamislil kar pri nas ali pri katerem drugem revežu. Ne, starih napak ni hotel ponavljati ko vsak dober vladar, ki mu je blagor njegovih ljudi pri srcu. Ne nebes ne paradiža — ne, tega nikdar več. Presodil je, da se mu ljudje v tem poljanskem močvirju doslej kljub težkemu življenju niso skvarili, še malo pa ne tako ko angeli v nebesih ali pa prva človeka v paradižu. Razen da so mu premnogi po malem kradli, ni bilo o teh revežih nič hudega slišati v nebo. Ne jih torej vleči iz močvirja v paradiž, temveč jim kar tu kako pomagati. Pa je po globokem premisleku dejal našemu očetu ali pa kateremu drugemu poljanskemu revežu:

— Ustvarili bomo grofa, ki bo imel mnogo polja. Njemu boste hodili delat, da si boste zaslužili kruha za zimo.

Ustavil je grofe, jim razgrnil široka polja, da jih oko ni moglo zaobseči, dodal prostrane gozdove, velike vinograde, povsod razpostavil marofe s čredami govedi in konj, logarnice in zidanice, po njih pa postavil oskrbnike in logarje.

Tako je na marof pri nas prišel neki Volf, za logarja v gozd pa Zimmer. Oba sta znala dobro madžarski, da sta se lahko pogovarjala z grofom, prekmurščino pa le za silo, vsaj Zimmer se je ni nikdar naučil, pozabil pa svojo rodno slovaščino.

— Zdaj pa boste imeli kje delati, je bog povedal poljanskim revežem. Našemu očetu pa še posebej: — Manka bo lahko hodila prat gozdarjevi ženi, ki je gospa in sama ne pere.

Grof sam pa še ni bil dovolj, da bi poljanski reveži lahko živeli.

Zatorej je ustvaril še Zida, ki je pozidal hišo poleg nas in odprl v njej trgovino. Ko nalašč v našem sosedstvu, da je mati lahko hodila tudi Zidinji pomagat, oče in Lojz pa Zidu, kadar je že imel kaj več dela.

Tudi šolo je dal pozidati blizu naš, v šolo pa poslal starega učitelja Pallerja. Ta je imel mnogo zemlje, nekaj je celo vzel v najem od grofice, in imel poleg gozda še velik vinograd. Imel je zavidljivo veselje do kmetovanja, kar pa je moral imeti, ker zgolj s svojo borno učiteljsko plačo ne bi bil mogel vzdrževati svoje velike družine. Za vse to gospodarstvo je poleg učencev potreboval pri delu tudi naše tri, očeta, mater in Lojza pa še mene bo počasi zaposlil.

KATI KUSTECOVA

Tibaut je ostal pri Kustecovih, nikamor se mu ni mudilo. Kati ga je nekoč mimogrede vprašala, ali zdaj nima službe. Ne, je rekel, zdaj nima službe. Na pomlad jo pa spet dobi. Tedaj pojde nazaj? Najbrž, natančno se še ni odločil. O tem se bosta posvetovala. Počasi sta se nekako sporazumela. Zbližala sta se. Zdelo se je, da se je Tibaut pomiril. Komaj rahlo je še včasih omenil, da ga je prevarala, Kati pa se je tedaj smejala. Naj bo vesel, da se je tako zgodilo. Zdaj ima vsaj dom, tako bi pa še danes blodil brez cilja po svetu. Medtem se je pa stara Kustečka z Baro sprla, zaradi moža, ki je prihajal pijan domov; nekoč je prijel Kustečko za krilo in jo vlačil po sobi kakor snop po njivi. Kustec se je samo smejal temu, toda zabraniti, da se ne bi Bara z možem in otroki odselila, tega ni mogel: ni bil on gospodar v hiši. Oni so si nekje najeli neko klet in v njej zmrzovali. — — Videz je bil, da je Kustečka iskala vzrok, kako bi izrinila tega pijanca, ki se je tako norčeval iz nje. Na njuno mesto pa sta se vselila v malo sobo Kati in Tibaut. Tam sta napravila nekakšno posteljo iz desk in mizo, in stari je postavil peč iz zavrženih in razbitih glinastih plošč, ki so razpadale za hlevom. Kadilo se je, toda stanovanje je vendarle bilo. Kuhali so, kar so imeli. Nekaj denarja je Tibaut prinesel, le nihče ni vedel, koliko ga je. Sol so vedno imeli, tudi zabele ni manjkalo. In stari Kustec je vsak dan prišel v goste, zavoljo cigarete.

Kati in Jožko sta se tokrat razumela. Mnogo otročarij sta zdaj gojila. Polegala sta ob dolgih zimskih večerih, ko je bilo škoda žgati petrolej, in se pomenkovala. Mnogo spominov sta obudila, celo o Vojvodini sta se dodobra pomenila, namreč o tem, kako sta se srečala in »vzljubila«. Nasmehovala sta se drug drugemu. O, tale majhna sreča, kako je bila prijetna. Kati si zdaj ni želela ničesar. Imela je celo novo obleko, ki ji jo je kupil mož. Šla je z njim k maši, šele v cerkvi se je ločila od njega, ko je on moral med moške, sama pa je zavila med ženske. Zdaj se je lahko maščevala za vse zlobne jezike, ki so se drgnili ob njeni usodi, ko jo je mož zapustil.

V ljubezni pa sta postala celo otročja. Rekla sta si včasih ob večerih: Malo se ljubiva. — Kako naj se ljubiva? — Kakor hočeš. Posledica te ljubezni je bil otrok. To je Kati kmalu spoznala. Komaj si mu je upala razodeti, da se ne bi preveč razsrdil. Pa se ni. Nekaj je pomomljal.

»Saj nisi hud, da bo spet otrok?«

»Ne, nisem. Naj živi, če je že tako.« Toda v njem so se že porajale nove misli. Prihajali so tudi toplejši dnevi, ljudje so že govorili o svetu. Tudi njemu je čedalje močneje vstajalo v mislih, da bi šel. Toda začelo se je drugače: nekoč je prišel k njemu neki možki in mu nekaj namignil o njegovi ženi. Za prejšnja leta. Zdaj je hotel to razčistiti, predvsem bi bil to dovoljšen vzrok za njegov odhod.

»Nisi mi še povedala, kako si prej živela.«

»Kako naj bi bila živela?«

»Z drugimi si hodila in drugi so hodili k tebi.«

»Tako, a kdo ti je to rekel?«

Povedal je. Kati je pomislila. Nato je izjavila:

»No — ta je že hodil k meni, a glede drugega ti ne morem povedati več, kot da se je zlagal.« Tibaut je dihal težko in telo mu je drhtelo.

»Kaj pa zadeva z Vrabličem?« je vprašal.

»S katerim Vrabličem?«

»S katerim! Saj je samo eden tak.«

»Eh Jožko, kakšne stvari govoriš. — Ne vem, zakaj je potrebno vse to.« Ležala je in mislila. Čutila je, da je pot na to stran nevarna. On je nalašč tiščal sem. Ni se dal odvrniti.

»No da,« je priznala, »hodil je k meni.«

»Rekel je, da me ljubi. — — A jaz mu nisem verjela.«

»Zakaj pa si ga potlej spuščala k sebi.« Na to ni vedela kaj odgovoriti. On

pa je dobil pogum po tem tihem priznanju. »Tudi druge stvari sem zvedel. Ne misli, da bo vse tako ostalo, kakor si hotela. Dobro, da sem vse to zvedel. Doslej si lahko delala z menoj. Vse to sem prej slutil, zdaj pa vem.«

»Dobro, če veš,« je vzdihnila. »Saj si ne daš nič dopovedati.«

»Kaj bi mi rada dopovedala?«

»Da vse to, kar si slišal, ni tako, kot se tebi zdi.«

»Kako pa?«

»Malo drugače; in nisem tako živela, kot so ti pravili. — — Pa naj bo. Ti le bodi o svojem prepričan.«

Za zdaj ni hotel dalje v to smer. Kati je nekaj časa mislila, potlej se je pa privila k njemu. Zdaj, ko je bila njena skrivnost izdana, je bila brez orožja. Z drugim se ni mogla braniti, kakor da ga osvoji z ljubeznijo. Tega Kati ni natančno premislila, vendar ji je to narekovala njena ženska nrav. Če se ni takoj zaljubila v tega Tibauta, temveč bolj samo poročila, je zdaj v njej zmerom močnejše rasla ljubezen do njega. In v tej ljubezni je bila zmožna tudi — lagati! Da, saj drugače ni šlo! Zdaj, ko je poznala tega človeka, ki ga ljubi, zdaj naj bi mu priznala resnico? Vsak dan ga je gledala, kako hodi poparjen okoli. Posedal je s starim Kustecom in to Kati ni ugajalo. Že res, da je imela rada svojega očeta — bil je večer šaljivec, človek, ki zadnje čase ni delal drugega, kot da se je norčeval iz samega sebe, pri čemer so drugi čutili, da se norčuje iz njih. Po njenem prepričanju je bil njenemu možu škodljiv. Kustec je bil odkrit, nič ni prikrival napak svojih ljudi. Povrhu se mu je ta človek že prvi dan prikupil. Bil je miren in skromen. Tudi on, Kustec, je nekoč počel kakor Tibaut: uhajal je v svet in popival. Ampak potlej se je vdal. Bili so otroci in pred njimi je klonil. Isto je zdaj delal Barin mož. Nič drugega mu ne kaže več kakor piti, a čez dve — tri leta ne bo več pil, temveč se bo vdal. In prav tako bo s tem Tibautom.

S Kati pa je Tibaut nekako živel, poslej se nista nič več prepirala. Saj je za zdaj vedel dovolj. A pokoja ni imel več. Odpravljal se je. Ko so se snegovi stalili, ko je po jarkih tekla umazana voda, poganjala prva trava, tedaj se je Tibaut odpravil.

»Naveličal si se,« je dejala Kati.

»Da,« je rekel, »hudo sem se naveličal vaših laži.«

»Ne branim ti. — — Eh, Jožko, kako si mi ti včasih trdil, da me imaš rad. Kje je zdaj vse tisto?«

»Radoveden sem, kdaj sem ti tako zelo zatrjeval, da te imam rad? In če sem ti kdaj to rekel, sem lagal; nikdar te nisem imel rad.«

»Naj bo, jaz pa sem te imela rada in te še imam.« Ko je odhajal, ga je prosila, če ga sme pospremiti iz vasi. Privolil je. Bosa, z otrokom v naročju je drsala po vlažnih, hladnih tleh.

»Pa kaj piši,« je rekla skoraj jokaje.

»Da, pisal bom,« je lagal, dasi je vedel, da ne bo pisal.

»Prosila bom očeta, da bodo pisali namesto mene, ko jaz ne znam.« In zopet sta hodila molče. Ona je skoraj tekla za njim, on pa je samo včasih zakrehal. Tedaj se je okrenil: »Ali misliš iti še dlje?«

»Tja do tistega grma naj grem.« In bi šla še mimo grma, če se ne bi on tam ustavil.

»No, pa zbogom,« ji je ponudil roko, ne da bi se ozrl po njej.

»Vsaj poglej me,« je rekla jokaje, »pa poljubi mene in otroka. — No, Katica, poljubi svojega tato. No, pomahaj mu z roko v slovo. — A kako zastran otroka, ko se bo rodil in tebe ne bo doma, kako naj ga imenujem?«

»Imenuj ga, kakor se ti zdi.«

»Dobro, potlej mu bom izbrala ime, kakor bo čas, ko se bo rodil. Ali bi morda rad, da bi se imenoval po tebi, če bo fantek?«

»Pa naj se imenuje po meni, če bo fantek.«

»To sem si mislila. Rada bi imela takega majhnega Jožkeca. — Oh, Jožko, pa kaj piši. Vsaj naslov mi pošlji. In ne pozabi nas. Zastran mene — saj ni treba, da se me spominjaš, mnogo zlega sem ti storila. A zmisli se na otroka. Naš oče tudi niso mogli nikdar videti matere, a nas deco so radi imeli.

Pol ure pozneje je nad taboriščem ležal globok mir, ki ga je le sem in tja motilo razburljivo dihanje posameznih šotorov. Rainer in Amun, ki sta bila v istem šotoru, sta skušala zaspati. Amun se je zastonj mučil z odganjanjem raznih misli, ki so ga ta večer tako trdovratno oblegale. Ne — to se mora končati, tako ali tako! Končati se mora še pred napovedano ofenzivo. Saj nima nobenega smisla nositi glavo naprodaj. Saj je popolnoma vseeno, kako, ali ustreza čustvom ali ne. Delati je treba, dokler je še čas...

Zadnje dni je v njem naglo dozoreval sklep, ki se mu je sicer že davno porodil in ki se je doslej kakor senca plazil za njim — da s pobegom k sovražniku napravi konec vsem negotovostim vojne. Bili so časi, ko je na to misel pozabljal, ko se je umikala raznim vplivom in raznim okolnostim. Toda misel se je zopet vračala... Res je, da se je najprej, in sicer iz neke prešerne zaupljivosti obrnil na Rainerja. Takrat ga je njegova ideja zagrela in to mu ga je približalo. Pozneje se je stvar nekoliko ohladila in nikdar več nista govorila o tem. Medtem se je tesneje navezal na druge. Poskusil je z Demarkom. Ta mu je stvar odbil iz mržnje do italijanske požrešnosti po naši zemlji. Demarkov odpor ga je tako udaril po glavi, da se je dolgo obotavljal. Seveda, saj je bil Demark poštenjak in mu ni mogoče zameriti... Nato sta se dogovorila s Štefaničem. Z njim bi gotovo gladko šlo, toda Štefanič je nehote našel drug, mogoče boljši izhod. Tako je ostal sam... Ne, sam ni ostal, tu je bil še Palir. Palir je bil skrajno nezadovoljen. Ali bi mu rekel? Vrag vedi, neprijetno je iskati vedno novih dogovornikov. Isto je z Megličem, z Davtovičem. Oba bi mogoče bila voljna, toda oba sta nekako premlada, preokorna ali kaj... Tudi Barfuss je bil še tu — od stare garde. Ta se je neverjetno spremenil, toda mož je vendarle Nemec, in kdo ve, kakšen obraz bi napravil...

Da, ostal bo pri Rainerju. On je zaveden socialist in bo ostal trden, ker ve, za kaj gre, kaj je vojna. Kljub temu, da se mu je njegov nauk zdel preveč praznoten in se zaradi nečesa ni mogel ogreti zanj z ognjem vsega svojega srca, je vendar slutil v njem neko brv, ki je navzlic vsemu le vodila k nekemu cilju.

Obrnil se je k svojemu tovarišu, ki se je tudi še premetaval po ležišču, ter hlastno rekel:

»Ti, ali se še spominjaš, kaj sva govorila lani pri garnizijskih vajah? Takrat, ko so streljali na Roma in na Hergotta? — Jaz sem se odločil in naj bo, kar hoče. Ali si ostal trden...?«

Na tovariševem ležišču se je zganilo, kakor bi se bil Rainer z zgornjim delom života dvignil in se naslonil na komolec desne roke. Minilo je nekaj hipov pričakovanja polnega molka, nato se je začul Rainerjev odločni, hladni glas:

»Dragi prijatelj, sicer te imam rad, vendar te prosim, da mi kaj takega nikdar več ne omeniš!«

Amuna je mrzlo spreletelo po hrbtenici. Tovarišev glas je bil tuj, popolnoma spremenjen. Dobro, da zaradi teme ni mogel videti njegovega obraza. Toda saj ga je videl — celo njegove trde poteze in njegove tope oči je natančno razločil... V srce mu je planila skrb... Potem se je skušal zasmejati, toda to, kar mu je privrelo iz prsi, je bilo prisiljeno, nenaravno. Nato je hotel stvar popraviti:

»Ah kaj! Le tako za šalo sem rekel. Resno tudi jaz nisem mislil na to...«

Rainer mu ni več odgovoril, temveč se je obrnil od njega, ne da bi zaspal.

Amun je bil sam nase jezen, ker se je dal od tovariša tako dober kup speljati na led. Prav na dnu srca ga je zaskrbelo, da bi ga ne izdal. Toda prav kmalu se je tega otresel: Ne, izdal ga ne bo, tega se mi ni treba batil! Ali se je Rainer res tako spremenil? Res je, da nista od takrat pri kadru nikoli več govorila o tem. O takih stvareh se tako ne razpravlja, na fronti sta se pa oba

lahko prepričala, da za dogovorjeno namero nikoli ni bilo prave priložnosti... To je bilo res!

In zdaj ga je Rainer tako razočaral? Naj bo, on pojde svojo pot. Če Rainer misli, da prav dela, naj gre svojo...

Stirinajst dni pozneje je bataljon bil spet v ognjeni črti na Doberdobu. Komandant prvega roja ni bil več Almer, ki je prevzel posle ranjenega Koppajnika, temveč ga je vodil — Rainer. To je prišlo popolnoma nepričakovano. Sicer pa — ali je bilo kaj čudnega? Nekdo od starih je moral prevzeti to mesto. In kdo? Almer se je moral odločiti za tistega, ki je bil najbolj trden. Ali naj bi postavil širokoustneža Barfussa na to mesto? Rainer je postal nekam okornejši, govorili so tudi, da bo povišan za frajtarja.

Zdaj je Amun šele popolnoma razumel, zakaj se je Rainer skujal. To je torej bila tista cena, dragi tovariš...

Amun je s prvim mrakom moral na stražo. Na drobno si je bil že prej ogledal teren pred linijo. Že dva dneva je posvetil temu vso svojo pazljivost. Vedel je na pamet za vsak kamen pred jarkom, za vsako grobljo in za vsako rogovilo žičnih ovir, ki so bile razmetane po svetu med obema linijama. Kakor nalašč je prvi vod prišel na mesto, kjer je dan poprej divjala huda kanonada ter obe vrsti žičnih ovir poškodovala, stopila in razmetala, da zadelj njih ni bilo nemogoče brez posebnih težkoč priti od enega do drugega jarka. Sicer sta bila pa oba jarka zelo blizu skupaj. Kanonada je bila že priprava na bližajočo se ofenzivo.

Petnajst korakov za ovinkom je stražil Meglič, vsi drugi so se pa trudili z motanjem žice v jami za jarkom. Z njimi je bil tudi Rainer.

Nocoj ali nikdar! To je bilo geslo za Amuna, pa naj se zgodi, kar se ima zgoditi. Italijani so sicer nasprotniki tega, kar je drago njemu, toda ali naj brani enega nasprotnika pred drugim. Naj se sama pretepavata, naj se uničujeta. Neka mu je reklo, da je to, kar namerava, izdaja ali strahopetnost. Tako bodo mogoče govorili za njim. Toda kaj ga to briga. On ne izdaja nikogar, ker svojega nasprotnika ne more izdati, pač pa lahko izda sebe, če temu nasprotniku služi. Tudi iz strahopetnosti ne bo storil tega; strahopetec bi bil le tedaj, če bi si ne upal končati tega, kar je prisiljen delati... V tem hipu ga je obšel bridek spomin na starše, na domače... Pregarjali jih bodo zadelj njega. Očrnjeni bodo, da so vzgojili izdajalca. — To je res... Toda, kaj vedo doma, kako je tukaj? Odpustili mu bodo, večno pa to ne bo trajalo... Nocoj ali nikdar...

Za njim sta se pojavili dve temni postavi; bil je Rainer in nova straža, Barfuss. Moral mu je odstopiti mesto. Skoraj vroče mu je postalo. Ali sta pretekli že dve uri? Dve uri je že premišljeval in odlagal, namesto da bi se odločil.

Jezen sam nase je tiho stopal za Rainerjem, ki ga je vodil na delo. Toda kmalu se je prepričal, da priložnosti še ni zamudil. Začeli so nositi žične rogovile pred jarek. Nosili so trije pari, drug za drugim. On je nosil z Dervodelom. Za dvakrat so se vrnili brez škode, tretjič se mu je pa le posrečilo, da sta prišla zadnja na vrsto.

Odsek je bil nenavadno miren, niti ene puške ni bilo slišati, niti ene rakete videti. Skoraj premirno je bilo... Prva dva para sta se že vračala v jarek, ko sta se z Dervodelom šele bližala mestu, kjer je bilo treba odložiti rogovilo. Naposled sta jo sunila k začetemu plotu. Dervodel je bil zadnji in je torej prvi začel lesti nazaj proti jarku.

Amun je obtičal, kjer je bil. Trenutno je začutil neko osamljenost in nekaj ga je priganjalo, da bi pridržal tovariša in mu razodel svoj namen. Imel bi tovariša, če bi oni šel z njim... Toda hitro se je predramil in rešil te abotnosti. Dervodel — ta? — Ta bo rajši pustil svoje kosti tukaj. Škoda ga je, saj je dober fant. Škoda je tudi drugih, ker so vsi ljudje. Toda kaj — ali naj še čaka na tovariše, da bodo zazoreli toliko kakor on? Saj čaka že skoraj leto dni, saj je sam na svojo lastno zazoritev moral čakati skoraj dve leti...

Ne — dovolj je vsega, čakati ne more, on noče umreti za Avstrijo.

Sklonjen, z glavo nizko pri zemlji, tipaje z nogami in z rokami, se je spustil proti italijanskim jarkom. Varovala ga je temna noč.

Eden izmed milijonov, ki so to noč stali v jarkih, se je predramil, prisluhnil svojemu srcu, prisluhnil svojim možganom, nato pa preskočil ograjo, ker ni hotel biti več suženj...

JAMNICA

»Takrat je bil hudič. Vse, kar je kaj veljalo, je bilo nemško, in vse, kar je hotelo nekaj postati, je lezlo Nemcem pod habe. Tudi tvoj oče in tvoj ded, Kovač, sta bila med njimi. Jaz ti povem, kakor je bilo. Dvajset let smo se borili, dokler nismo tem podprepnikom iztrgali občine iz rok. In iztrgali smo jo... Hej, kako je bilo takrat veselo...«

In starcu so se zaiskrile oči v mladostnem ognju. Potem je spet nadaljeval:

»Toda borbe s tem seveda še ni bilo konec. Celovška gospoda ni hotela mirovati. Mi smo uvedli na občino slovensko uradovanje, celovška gospoda pa nam je pošiljala uradne spise nazaj. Mi pa se tudi nismo vdali in tako je šla borba dalje, vedno dalje... Potem so nam razpustili občinski odbor, misleč, da bodo pri novih volitvah oni zmagali. Ali mi smo zmagali še z večjo večino. Drugi in tretji razred sta bila vsa leta skoraj popolnoma naša, samo v prvem razredu, kjer so volili le največji davkoplačevalci, so se nasprotniki še nekaj časa držali, dokler jih pred vojno tudi od tam nismo izrinili. To je bila huda borba... Trideset let smo se borili tudi za našo šolo. Celovec nam je hotel vsiliti nemško šolo, mi pa smo zahtevali slovensko. Tako ni bilo nikdar miru, a bilo je le lepo...«

Stari Munk se je med pripovedovanjem vedno bolj razvnel. Zdaj je gledal v tega, zdaj v onega. Kadar je mogel koga pičiti, mu je vselej zaigral okrog oči čudno se smehljajoč obroč. To je bilo pa tudi vse, kar se mu je moglo brati z obraza, vse drugo so pokrivalo ruse. Potem pa se je obregnil of fužinarja.

»Pijte, jaz ga tudi pijem. — Včasih še ni bilo socialistov, temveč sta bili le dve stranki, slovenska in nemška. Ali že dokaj pred vojno ste tudi vi začeli kazati rogovje. V Dobrihah ste začeli gnezditi in Jamnica vam je dišala. Mi pa smo se vas otepali in dobro otepali. Vidva tega ne vesta, ker sta premlada, a s tvojim očetom, Tinej, smo se dajali. Pri prvih volitvah v državni zbor s splošno volilno pravico pred tridesetimi leti ste dobili v Jamnici le štiri glasove. Ha, ha, ha...! Dobro smo vas dali...«

In spet se je stari Munk smejal, da se je vse treslo. Gostje so molčali ali pa se skušali prisiljeno smehljati njegovemu pripovedovanju. Nikakor jim ni kazalo, da bi se s starcem spuščali v pogovor, čeprav je bilo očitno, da si je to želel. In ko da bi ga obzirnost zaboletela, se je naenkrat ves utrujen spustil na klop.

»Da, tako vse mine in novi časi prihajajo...« je menil Dvornik nedoločno ter skušal spraviti pogovor na drug tir. Vendar se mu to ni posrečilo, zakaj ni trajalo dolgo, ko je stari Munk znova pričel:

»Tako smo si priborili novo, našo državo. Ta stvar ni padla kar tako z neba, kakor bi si bil kdo mislil. Vraga... Že ob začetku vojne sem se bal, da me bodo zaprli, a kar se ni zgodilo takrat, se je zgodilo pet let pozneje ob času koroških bojev. Ko so zasedli Jamnico Nemci, so prišli pome, me odgnali v Celovec, kjer sem sedel, dokler ni tja prišla naša vojska. To so bili časi... Malo je takih, ki bi se za svojo stvar dali zapreti...«

Gostje so že hoteli omeniti Permanovega Ahaca in njegove tovariše, ki tudi sede za svojo stvar, toda preden sta utegnili odpreti usta, je stari Munk že nadaljeval:

Starec je osupnil, očitvidno se mu je zdelo neverjetno, kar je slišal, in nekaj hipov ni umaknil svojih oči od Tineja. Potem pa se je pomiril in dejal kratko:

»A, tako! — Permanov še zmerom sedi...«

»Da, še zmerom, njegova družina pa strada. Ne vem, zakaj ga neki drže, ker mu ne morejo ničesar dokazati. Zato smo začeli zbirati podpise, in ker je Ahac star Jamničan, smo prišli tudi v Jamnico. Storili smo to tudi zato, ker ga med drugim dolžijo, da se je takrat vtikal v zadevo z vašo občino. Čim več podpisov bomo nabrali, tem večje je upanje na uspeh.«

Starec je malo pomislil, potem pa zamomljajal:

»Koliko podpisov ste nabrali v Jamnici...?«

»Imamo jih že okrog dve sto. To je zelo veliko... In tudi nekaj denarja smo nabrali.«

Tinej se je pohvalil.

»Kdo pa se je vse podpisal?«

»Rudaf se je, dalje Pernjak, Zabev, Mlatej, Stražnik... Lukač se ni...«

»Lukač se ni, Mudaf najbrž tudi ne. Ali se je mladi Munk podpisal?«

Preužitkar je srepro strmel čez mizo, naravnost v Dvornika.

»K mlademu Munku še nismo šli.«

Preužitkar se je trpko nasmehnil.

»K njemu ni treba hoditi, ker se ne bo podpisal.«

»Dobro, da ste mi povedali. Ljudi, ki se za tako stvar ne bi hoteli podpisati, res ni veliko, a so.«

»Ali ste bili pri mojem sinu...?«

Stari Munk je hotel reči: pri mlademu Bunku, a se je hitro domislil, zatajil ime in hotel reči: pri Pernjakovem bajtarju. Vendar mu je grlo prehitro zagrljalo, da bi ga mogel spraviti iz sebe.

»Bili smo, oče, tudi on se je podpisal,« so hkrati odgovorili vsi trije.

»Ali ste bili pri Ladeju...?«

»Bili smo, toda gospod nadučitelj še ni premislil...«

Starcu so se zabiskale oči, a se je takoj spet zresnil in zamahnil z roko.

»Meni je vseeno, kdo se je podpisal, in če bi se nihče drug ne hotel, bi se podpisal jaz. Kje imate tisti papir?«

Zbiralce podpisov je zadel odločen, bojevit pogled. Takega ognja morda že desetletja ni bilo v njih, kakršen se je kresal zdaj. Staro telo za mizo je začelo na rahlo drgetati, da se je začela tresti miza, na katero je bilo naslonjeno.

Ciril Kosmač
(1910-1980)

GOSENICA

Izpulil sem iz slamnjače nekaj morskih trav ter spletel majhen bič. In s tistim bičem sem začel bezati gosenico. Premaknil je nisem, ker je bila predalet in ker se je preveč krepko držala. Tesno se je oprijemala objedenega peclja.

Ko sem bil pri tem poslu, so se odprla vrata. Toda zdaj ni bil Cesare. Bil je nadzornik našega oddelka, prava čokata pošast.

»Aha!« je vzkliknil z nepopisnim zadovoljstvom in nasršil vame svoje košate črne brke. »S kom ste pa govorili?«

»Govoril? Z nikomer nisem govoril,« sem odgovoril nenavadno trdo. »Gosenico sem odganjal. Listje žre. Drevo žre!«

Razkoračil se je, da so podkovani čevlji zaškripali na cementnem tlaku, uprl lopataste roke v močne boke ter se nagnil tako nizko nadme, da je puhnil vame svojo sapo, nasičeno z ostrim vonjem po česnu.

»Drzni ste, dečko,« je pribil in izpahnil brado po Mussolinijevem vzorcu. »Premlad pa tudi, da bi vlekli za nos stare ljudi. Gosenica! Hal Vi sami ste gosenica, ki grize in izpodjeda državno drevo!« se je zadr. Da se mu je posrečila tako globokoumna misel, ga je tako pretreslo, da jo je kar dvakrat ponovil in s svojim debelim kazalcem bodel vame, kakor bi mi jo hotel stlačiti v glavo. »Tako!« je zaključil, zaklenil vrata in šel.

Vrnil sem se k oknu in se zastrmel v gosenico. Zdela se mi je kar podobna zavaljenemu načelniku oddelka, ki je pravkar zapustil celico. Tako sem jo zasovražil, da bi jo zmlinčil. Pognal sem se kvišku, se zgrabil za križe in začel pihati iz vseh svojih bornih pljuč.

Takrat so se vrata spet odprla — in načelnik oddelka je sestavil poročilo o mojem prestopku. V poročilo seveda ni pozabil vtakniti svoje globokoumne misli o gosenici, ki izpodjeda državno drevo.

Ze popoldne me je zaslišal ravnateljev namestnik, zavaljen možakar z gostimi in kakor saje črnimi zalisci, ki so kakor s katranom prepleskani okovi branili, da bi kri in mast ne razgnali njegove zabuhle glave. Ko sem tudi njemu omenil gosenico, se je neverjetno razvnel. Vsa kri mu je planila v glavo, zavijal je oči in požiral sapo, zacepetal s kratkimi nogami in komaj pokazal vrata ter izdaval:

»Ven, razbojnik!«

Drugi dan so me peljali k ravnatelju jetnišnice. Ravnatelj je bil na videz zelo blag mož. Bil je podoben Pirandellu: kratka siva bradica, pleša, sivi mali brki, sklonjena, drobna postava. Sedel je za široko pisalno mizo, potopljen v naslanjaču in listal po dolgem poročilu mojega prestopka, ki je bilo opremljeno s podpisami in pečati. Po dolgem molku se je odhrknil in me vprašal, ne da bi me pogledal:

»No, dečko, kaj pa z vami?«

Zmignil sem z rameni in molčal. Sklenil sem, da gosenice ne bom več omenil.

»Tu je pritožba. Pregrešili ste se.«

»Da,« sem pritrdil.

»Priznate? To je prav in koristno tudi. No, zdaj mi pa še povejte, zakaj ste se obešali na križe v oknu? To je vendar prepovedano. Saj niste novinec. Koliko časa sedite?«

»Osem mesecev.«

»Osem mesecev. No, v tem času bi se bili že morali seznaniti s hišnim redom. Ali imate na vratih svoje celice hišni red?«

»Imam.«

»In kaj pravi taaam?« je zategnil in samo za spoznanje dvignil obrvi, pogledal me še zmerom ni.

»Pravi: § 7. Prepovedano je stati pri oknu kakor tudi spenjati se po oken-skih križih. Kdor se pregreši, bo kaznovan po § 46...«

»Psst,« je zašepetal ravnatelj in dvignil roko. »Koga ste klicali? S kom ste govorili?« je dejal nekoliko glasneje. »Saj vendar veste, da sedite zaradi političnih grozodejstev in da moramo zaradi tega z vami strože ravnati. Predvsem ne smete najti zveze z drugimi kaznjenci.«

»To vem,« sem dejal.

»Povejte vendar...« in ni končal vprašanja. Glava se je zganila na vratu, ozrl se je po pisarni, naglo je vstal, sklenil roke na prsih in žalostno zmajal z glavo. Prijel je zvonec in pozvonil. Vstopil je načelnik oddelka in obstal za vrati. Ravnatelj je zapičil vanje svoje oči, potem je z njimi obšel sobo in se spet vrnil k načelniku, zmajal z glavo, dvignil roke in tlesknil z ustnicami. Načelnik je prav tako gledal po sobi in čakal. Črni zalisci so kar štrlerli od samega strahu. Vse to je trajalo minuto. Potem pa se je ravnatelj prijel za rob pisalne mize, se globoko nagnil naprej in vzkliknil z obupanostjo, tresočim se glasom:

»Človek božji, kje pa so nageljni? Ali vam mar nisem zapovedal, da mora biti v vsaki pisarni šopek rdečih nageljnov? Koliko časa ste tukaj? Ste dobili mojo okrožnico? In kaj pravi taaam...« je spet zategnil.

»Tako, gospod ravnatelj, takoj,« se je zganil načelnik in izginil. Njegovi podkovani čevlji so tako neusmiljeno škripali po hodniku, da si je ravnatelj zamašil ušesa in zacvilil: »Tolovaj!«

V nekaj minutah se je načelnik vrnil in postavil na mizo šopek rdečih nageljnov.

»Ali so ti najbolj živi in največji?« je obupano vprašal ravnatelj, ko je s svojimi vodenimi očmi pogledal cvetje. »Največji in najbolj živi,« je negotovo pritrdil načelnik.

»Lažeš,« je zacvilil ravnatelj.

Načelnik si je potipal zabuhlo lice, kakor bi prejel klofuto.

Ravnatelj je segel v žep svojega belega telovnika, izvlekel malo vijoličasto steklenico, jo počasi odmašil in poškopil po nageljnih. Po sobi je zaplaval omamen starikav vonj. Potem je ravnatelj glasno potegnil sapo v nos, sedel in se spet zatopil v poročilo. Po kratkem molku je z razvlečenim glasom dejal:

Čutil sem, da so se mu oči zaostriale. V kotu ozkih starčevskih ustnic se je zarisal komaj opazen zbadljiv smehljaj.

»Da, gosenico sem gledal. Listje žre. Življenje žre. In človek je — — —«

»Pssst,« je dvignil roko. »Za filozofijo ste še premladi. In da bi drugim nauke delili tudi. In — — —« Takrat je dvignil glavo, in me pogledal. Izraz na njegovem obrazu se je spremenil. V neki zadregi je zajeceljal z zoprnim, posladkanim glasom: »Eeee, stopite tja.«

Stopil sem korak od mize.

»Stopite do okna, da, da, še,« je mencial. Povztrepetaval je v naslanjaču in me motril od peta do glave.

»Koliko ste stari, dečko?«

»Devetnajst.«

»Devetnajst. Pridite sem,« je dodal in s pogledom pokazal poleg sebe.

Stopil sem k njemu. Počasi je odtrgal roko od sebe in jo dvignil k meni. Slišal sem, da je kost škrtnila v njegovem laktu. Roka se ni zravnila in me ni dosegla. Pomaknil se je na rob naslanjača in sikajoče zašepetal:

»Sklonite se.«

Stopil sem še korak bliže. Vštípnil me je v levo lice. Njegova roka je bila gladka in hladnozoprno vlažna. Odskočil sem za dva koraka. Ravnateljeva roka je za hip obvisela v zraku, potem pa jo je potegnil vase kakor polž svoje roge.

»Sami sebi dopovedujte filozofijo in nauk tudi. Potrebni ste,« je spregovoril s prejšnjim glasom in brskal po poročilu. »In da se ne boste več mučili z gosenico,« je dodal po kratkem molku, »vas premestim za tri dni v podzemlje.«

»Razumem,« sem rekel in se okrenil k vratom.

»Pssst, počakajte,« je dejal počasi. Prijel je s svojo suho roko, na kateri so se poznale žile odvodnice, za zavih pri svojem sivem fraku, stisnil se je vase, zavil glavo kakor ptič in zagrebel kljunast nos v rdeč nagelj v gumbnici. Razširil je nosnice in glasno potegnil sapo vase — in v takem položaju je med dvema globokima vzdihljajima komaj slišno zašepetal:

»Šest dni.«

Ko sem se po šestih dneh, ki sem jih prebil v temi, ob kruhu in vodi, vrnil iz podzemlja v svojo celico — bilo je triindvajsetega maja — sem takoj planil k oknu. Mladika je bila še zmerom tam in na njej še dva lista. Gosenica je požrla vse druge, zdaj je obdelovala predzadnjega. Komaj bo vsega konec, sem pomislil. Še dva lista, še dva dni, in potem ne bom imel pred oknom nobenega življenja več.

NA SPLAVEH

Odlomok

Knez je ostajal ure in ure spodaj na Dravi, nadziral gradnjo splavov in celo prijel za desko ali cepin, česar ni storil že leta in leta. Sprva se je splavarjem zdelo čudno, da se je vmešaval v delo. Starejši, ki so se še spominjali, kakšen je bil pred desetimi in več leti, pa so dejali: »Glejte, glejte, ni še vsega pozabil! Svoj čas je bil najboljši kormoniš, tako znan je bil, kakor je zdaj Miha«. Ni se zmenil za njihove začudene poglede, bilo mu je prijetno, ko je prijel za delo ali vsaj gledal, kako je nastajal splav pod njegovim vodstvom. Češče in češče so mu prihajali v spomin časi, ko je še vozil, zadnjič menda pred kakimi desetimi leti. Moral si je priznati, da je bilo življenje na splavih lepo, posebno prva leta, ko ni mislil izključno na zaslužek. A to je bilo le nekaj let. Kmalu so mu začele rojiti po glavi same številke in škoda se mu je zdelo za čas, ko je na splavu poležaval in so dnevi minevali brez večjega haska. Spoznal je, da bi doma v tem času zaslužil več, zato ni več sam vodil svojih splavov, marveč je rajši po planinah kupoval les, obiskoval mestne trgovce in z njimi sklepal dobre kupčije.

Čedalje bolj ga je mikalo, da bi stopil k lemezu in vodil — kakor некоč — dolgo vrsto splavov. Rad bi veslal po deroči reki, a tudi poležaval onkraj Dubrave na uti in gledal v nebo.

Prvič se mu je pokazalo njegovo ravnanje z Markom in Drejščem napačno. Ko sta se o njiju pogovarjala z Ančko, ki je bila mnenja, naj ostane Drejšč po maturi doma, Marku in Tinki pa naj da, kar jima je dolžan, ji sicer ni pritrdiril, a zavrnil je tudi ni.

Ko je dobil pismo od odvetnika zaradi Tinkinega in Markovega denarja, se mu je lice sicer zmračilo, toda že drugi dan je odšel v Maribor in prodal banki, pri kateri si je že pred meseci najel posojilo, Ozimovo posestvo.

»Zdaj imamo manj,« je rekel zvečer Ančki, »a tudi skrbi bo manj.«

Ančka mu je stisnila roko.

»Prav si napravil, očka!«

Zaradi lastne nesreče je bila zmožna videti tudi stisko obeh bratov; prej se zanju ni mnogo zanimala. Od prvega razočaranja si je nekoliko opomogla, Iva že davno ni več ljubila, zadnje tedne se po več dni niti videla nista. Velikomestno življenje, ki si ga je prej tako vroče želela, se ji je pristudilo. V Zagrebu ni poznala drugega kakor skrbi, zadnji čas pa doživljala razočaranje za razočaranjem. Doma, kjer je bila spet v vsem svobodna, je bilo drugače. Vedela je: ko ne bo čutila več trohice sramu in bolečine zaradi svoje nezgode, bo spet živela brezskrbno, kakor некоč. Že zdaj je nasmejana hodila po Jamah in si prepevala, od časa do časa se je tudi odpeljala v mesto ali se odpravila na planine. Meseci njenega kratkega zakonskega življenja so se ji začeli dozdevati kot sanje, ki so bile sprva lepe, a se je iz njih prebudila, brž ko so postale težke in mučne. Že se je šalila in Knez ji je ob neki priliki dejal: »Zdaj ti bom jaz poiskal ženina. Pa ne takšnega fičfiriča, kakor si si ga ti našla, ampak pametnega, poštenega, delavnega in bogatega fanta!«

»Samo ne še takoj!« se je nasmejala Ančka. »Naj bom še malo pri tebi.«

Osem splavov je bilo že naloženih, štirim so manjkali le še lemezi. Knez je posebno v mraku, ko so delavci odšli, rad postajal spodaj ob Dravi. Bolj in bolj ga je mikalo, da bi sam vodil splave, ne samo iz bojzani, da ne bi Petek — kakor zadnjič — spet napravil zmedo, marveč predvsem zato, ker se mu je zdelo, da bodo Jame spet trdne, da bodo kmetje, ki se posebno po pravdi z Gelo odvrtaajo od njega in vozijo rajši k Škrbinjeku, dobili spet zaupanje vanj, ko bo spet sam prijel za lemez. Čutil je tudi, da bi ga vožnja do Novega Sada, ko bo daleč od morečih skrbi, poživila in ga rešila potlačенosti, ki je niti Ančkin prihod ni mogel popolnoma pregnati.

Ko je nekega večera stal na najnižjem splavu, že trdno odločen, da bo šel na vodo, se mu je iz mraka zarežala temna gmota Čeljustnice. Nikoli mu ni bilo lahko pri srcu, kadar je vozil mimo nje, posebno ne ob veliki vodi. Drugim nevarnejšim skalam in tudi mostovom se je smejal, toda pred Čeljustnico je imel že izmlada posebno spoštovanje, ki je mejilo na bojazen. Kot splavar se je vselej, ko je plul mimo nje, spomnil, kako je njegovemu dedu razbila splav in vzela življenje, pozneje se je spominjal, kako ji je kot kormoniš na prvi vožnji komaj ušel.

Sem za lemez še dovolj močan? se je vprašal vznemirjen. Že dobrih deset let ga nisem imel v rokah. Zdaj vozijo na desni strani, ker je spodaj odtrgalo kos obrežja, prej smo vozili na levi. Bom prišel srečno mimo?

Pristopil je h kormonskemu lemezu, ga snel iz zanke, spustil v vodo in potegnil. Voda je zapljuskala in vsa penasta odtekla v noč. Potegnil je še nekajkrat, da je zaškripalo in lemez se je upognil. Ho, ho, nisem tako slab! si je rekel. Še paziti bom moral, da ne bom preveč potegnil, sicer ga zlomim.

Smehljaje je zapustil splav. Čeljustnice se ni več bal, le vreme ga je skrbelo, ker se je že nekaj dni pripravljalo k dežju in je tega večera nebo bilo spet čez in čez prepreženo s svinčeno sivimi, težkimi oblaki.

Vendar so splave še v lepem dokončali. Šele na večer pred nameravanim odhodom so legli oblaki prav na Jame in začelo je treskati in grmeti, da je votlo odmevalo. Vso noč je lilo in potem še tri dni nepretrgoma. Drava se je kalila in naraščala; gosta in rjava je drla z bliskovito naglico proti Čeljustnici, ki je kazala le še zgornji zob.

»Se kak dan bomo počakali, da malo upade,« je dejal Ančki na večer tretjega dne, »medtem mora priti Drejč. Pisal je, da pride sredi junija, danes je že sedemnajstega in ga še ni. Kod le hodi?«

Drejč je prišel šele drugi večer. Z mračnim obrazom je obstal na vežnih vratih in komajda je pozdravil Kneza, ki je prav tedaj stopil iz trgovine.

»Drejč, zakaj te ni bilo tako dolgo?«

Drejč ni odgovoril, Knez pa je čez čas velel stari Meni, naj mu prinese večerjo. Šele sredi večerje se je spomnil na Drejčevo šolanje in vprašal, kako je bilo z maturo.

Drejč se je oprijel mize in v strahu pogledal očeta. Tedaj je opazil, da je izza velike noči ostarel ja več let. To ga je popolnoma zmedlo. Šele po daljšem, mučnem molku je odgovoril: »Padel sem, pri maturi. Za eno leto. Prosil sem vas, naj bi ostal doma, a niste me poslušali...«

Knez ni spremenil dobrovoljnega izraza, ki mu je legel na obraz ob Drejčevem prihodu.

»Vseeno, kako je s šolo,« je dejal, »tvoja šola ni prva stvar, prvo je...«

»Oče?«

Drejč ni mogel verjeti očetovim besedam.

Knez je dejal, da bo ostal doma, za zmerom. Naj se mirno naje, potem bo šel obvestiti splavarje in kormoniše, da bodo naslednjega dne odbili.

Preden je cdšel, je še vprašal, po katere kormoniše naj gre. Knez je imenoval tri iz Smolnika in sedem od Miklavža.

»Samo deset? Rekli ste, da bomo šli z vsemi dvanajstimi.«

»Seveda bomo šli!« je odvrnil Knez samozavestno. »Prvega bom krmaril jaz, drugega ti. Si upaš?«

»Kaj si ne bi upal!«

»No, potem pa stopi po ljudi!«

Drejča je kar zaneslo na cesto.

Zunaj je bilo še toliko svetlo, da je razločil spodaj na Dravi splave. Ni se mogel premagati. Spustil se je k njim in stopil na prvega. Ko je stal nekaj časa na njem, se mu je zazdelo, kakor da že plove po deroči reki. Že je pri Ptujju in vidi od daleč tisto rumeno stavbo, v kateri je užil toliko strahu in bridkosti. Smeje se ji, saj ji je dal za vselej slovo; ne bodo ga več oklepali niemi debeli zidov, ne bo ga več dušil zatohli zrak v mračnih razredih, odslej

bo svoboden, stal bo ob kormonskem lemezu, živel pravo, resnično življenje.

Drugo jutro je bilo nebo sicer še nekoliko oblačno, toda splavarji so bili prepričani, da se je izlilo in se jim ni treba bati dežja. Le narasla Drava jih je nekoliko skrbela. Čeljustnica je še vedno kazala samo zadnji zob. Vedeli so, da bo mimo nje nevarno, a nihče ni maral pokazati strahu pred Knezom, ki se je očitno pripravljaj, da odide z njimi.

Gregl pa je le spregovoril.

»Trda nam bo predla,« je rekel. »Ne bi rajši počakali do jutri?«

Nekateri so prikimali, drugi so menili, da ne bo hudega.

»Vozil sem že v taki vodi,« je Knez zviška zavrnil Gregla in tiste, ki so mislili kakor on, »ko te stare škrbine,« pokazal je omalovažujoče na Čeljustnico, »sploh videti ni bilo.«

Ni maral čuti o tem, da bi ostali doma. Odločil se je, da pojde. Njegove mehke roke, s katerimi zadnjih deset let ni delal drugega kakor prešteval denar, so si želele trdega dela.

Tudi Drejč je s posmehom zavračal tiste, ki so svetovali, naj bi počakali vsaj še en dan. Dolga leta si je želel tega trenutka, pričakoval ga je kakor odrešitev, pa bi ga zdaj odložil, čeprav samo za en dan? Ne, ne! Prav ob taki vodi bo pokazal, kako vse drugače zna sukati lemez kot pero. Nikomur ne bo prišlo na misel, da bi se mu posmehoval, ker je padel pri maturi. Splavarji vedo, da nobena šola ne more biti tako težka, kakor je v narasli vodi pot mimo Čeljustnice in drugih kleči vzdolž Drave. Ko bo prispel v Dubravo brez nezgode, v kar trdno veruje, bo lahko z veseljem vzkliknil: »Poglejte, to je moja matura! A ne mala, velika, največja, ki jo lahko opravi splavar!« V Dubravi ga bodo krstili za kormoniša in vpisali njegovo ime v knjigo, ki je več vredna kakor tista črna knjiga v šoli, kamor zapisujejo tiste, ki so napravili malo in veliko maturo.

»Dajmo, dajmo!« je klical ljudi, ki so bili določeni za njegov splav.

Lahko bi bili že šli, a Knez si je dajal opravka še s to in ono rečjo, ki bi jo bili lahko opravili tudi med potjo. Šele ko se je pokazala zgoraj pred hišo Ančka, je zaklical ljudem: »Pripravite se!«

Splavarji so se odpravili vsak k svojemu lemezu, na suhem so ostali le tisti, ki bodo odvezali splave. Vtem je pritekla k bregu Ančka, da bi se poslovila od očeta.

»Srečno vozite!«

Ko je bila še otrok, ga je najrajši gledala na splavu pri odhodu. Vselej je stala na tem mestu kakor zdaj in klicala za njim, dokler ni izginil za Čeljustnico, potem je stekla na cesto pred hišo in mu mahala, dokler se niso skrili za ovinkom.

»Odvežite!« je Knez velel svojim.

Splav se je trgal od obrežja. Knez je še enkrat pogledal po Ančki, ki se je veselo smejala z obrežja in mu mahala, potem pa pogreznil lemez v vodo in uprl oči v strugo predse.

Splavarja, ki sta splav odvezala, sta že skočila vsak k svojemu lemezu. Splav se je naglo obračal. Ko je prišel z zadnjim delom v glavni tok, ga je bliskovito obrnilo in že je zaplul po Dravi navzdol.

»Na levi bomo šli!« je zaklical Knez in mignil ravnaču, naj zastavi lemez tako, da bodo ostali na levi strani Čeljustnice.

Splavarji so se spogledali; a ni bilo časa, da bi oporekali. Potegnili so krepkeje, a splav je vrglo že predaleč v tok.

»Stisnite! Stisnite!« je kričal Knez, ko so bili blizu Čeljustnice, splav pa je še vedno plul po sredini.

Lemezi so zaškripali.

»Stisni, Pep! Daj, Matijal!«

Knezu je stopal pot na čelo. Z vsem telesom se je naslanjal na lemez in ga

sunkovito poganjal. Se nekaj zamahov in izven toka bodo, potem še malo na levo in bodo mimo!

Tedaj je rezko prasknilo.

V spočitih Knezovih rokah se je lemez prelomil kakor vžigalica. Knez se je opotekel, se nekaj trenutkov lovil s prelomljenim koncem lemeza v rokah in padel z njim vred tik pred Čeljustnico v reko.

Gregl, ki je veslal spredaj poleg njega, je takoj skočil na rob, da bi ga potegnil iz vode. Toda Čeljustnica je Kneza, ki se je skušal prijeti za bruno ob splavu in se obdržati na njem, odtrgala od splava, ki je srečno zdrknil mimo nje. Knez, ki ga je za trenutek potegnilo v vodo, se je takoj spet prikazal in se oprijel Čeljustnice. Voda se je z vso silo zaganjala vanj in ga trgala od nje, toda obdržal se je na njenem zadnjem zobu.

»Držite se! Se malo! Takoj bomo pri vas!« je kričal Drejč, ki je vozil takoj za Knezovim splavom in ga je ločilo od Čeljustnice le še nekaj vesljajev.

Izpustil je kormonski lemez in pograbil desko.

»Še malo! Rešili ga bomo!« je vzkliknil Irga, ki se je pripravil, da bi Kneza prijel kar z rokami, ko bodo prišli do njega.

Toda preden so prišli do njega, je voda odtrgala Kneza od skale in ga potegnila vase. Čez nekaj trenutkov se je pokazal onstran Čeljustnice. Se je imel toliko moči, da se je z mahanjem obdržal nad valovi. Iz ust so se mu trgali kriki, a šumenje razjarjenih valov okoli Čeljustnice jih je zadušilo. Knezovi zamahi so bili čedalje slabotnejši. Drejčev splav se je jadrno bližal potapljajočemu se Knezu. Irga ga je v zadnjem trenutku ujel za suknjo. Priskočil je še Drejč in potegnila sta ga na splav.

Ančka, ki je medtem stekla pred hišni prag, da bi zadnjič pomahala očetu in bratu v pozdrav, se je zdrznila, ko je opazila, da se prvi splav bliža obrežju in da na njem ni očeta. Takoj potem se je prikazal drugi splav; z grozo je opazila, kako je nekaj splavarjev planilo na rob.

V hudi slutnji se je odtrgala s praga in stekla po cesti navzdol.

Videla je še, kako so očeta potegnili iz vode, potem so goste smreke zakrile splav. Cesta se je šele čez čas približala Dravi, a splava sta bila že tako daleč, da je videla na njiju samo begajoče postave. Potem je videla, kako so skušali pristati, a voda jih je znova potegnila v sredo toka. Zdaj je za trdno vedela, da se je zgodilo nekaj hudega. V grlu jo je stiskalo, noge so ji hromele, da jih je komaj dvigovala. Splava sta ji izginila izpred oči in se spet prikazala. Znova so poskušali pristati, a zaradi deroče vode in strmega obrežja niso mogli. Sele pod nekdanjo Tinkino, zdaj Mihovo hišo, jim je uspelo.

Tu je Ančka našla svojega očeta. Ležal je na splavu, vznak, negiben, z rokami ob telesu in z veliko temno podplutbo na levi strani čela.

Brez besede, široko odprtih oči se je zastrmela v Drejča in ostale splavarje, ki so stali okoli njega.

»Čeljustnica jih je ubila!« je kriknil Drejč skozi zadržan jok in onemogel bes.

»Očka, očka!« je zajecljala Ančka in se spustila na kolena ob mrtvem očetu.

Od splavarjev ni nihče spregovoril; nekateri so viseli z očmi na pokojnem Knezu, Pep se je željno oziral v gozdnate planine, ki jih je oblivalo junijsko sonce, ostali so pretreseni strmeli v kalno reko, ki je divja in neugnana hrumela mimo njih.

GONARSKI SONET

Zavlekel sem se za barako v hlad,
oči mi širi luč ko rdeča rana,
od žeje tiha usta so sežgana,
kdaj pljunek bo krvav postal zapad?

Brezmejna je sinjina kot moj glad.
Nekje so moja polja, moja hrana,
nekje mladost mladosti je pijana —
pa kaj bi s tem, že davno nisem mlad!

Umazan črv sem, ki zdaj zdaj izgine,
ni v meni več domačega neba,
le lačen pes sem, ki zdaj zdaj pogine.

O kaj ostalo je še od vsega,
od hrepenenja duše v visočine:
za hlebček kruha dal bi kos sreča ...

NEČISTI ČAS

Gospod, udari, nastavi svoj nož
na grlo, ki stiska ga trpkost pelina,
pretežak si oprtal mi koš,
Gospod, trpim kakor črna živina.

To breme! Ti hočeš, da nosim ga v hrib,
kjer gnezdiš kot sonce med bori, kjer čakaš,
da obogatiš za burnega srca utrip.
Zakaj me z bridkostjo kakor z mlekom natakaš?

Vse dneve si zvrstil v žalostne rajde,
tam daleč, tam v zgodnjem jutru pa sanja mladost,
ki zdaj za srcé besed več ne najde,
joj, kakšen, kakšen je čas to, ki sem mu gost!

Z iskrečimi očmi se kot s kamni igra,
na rôkah kri razkazuje bahato.
Jaz moram požreti vse, kar mi da.
saj gost sem, čeprav raje goltal bi blato.

Gospod, končaj, o končaj mi z življenjem!
O, moral bi biti sam z grmado ljubezni,
a čas me je obdal s krvavim žarenjem,
bolj gnusnim kot dah je nečiste bolezn!

Usmili se prošenj, kri drago ihtijo,
že pađam, sla v meni se temno krohoče,
že skoraj ljubim pijano gostijo,
Gospod, raztrgaj te gadje obroče!

SLOVENSKA PESEM

Samo milijon nas je,
milijon umirajočih med mrliči,
milijon, ki pijejo mu kri biriči,
en sam milijon,
ki ga trpljenje krotoviči
in vendar ga nikoli ne uniči!

Nikoli in nikdar!

Zato ker nismo trhle bilke,
ki po toči ovené,
ker mi nismo le številke,
smo ljudje!

KRALJ MATJAŽ

Bradati kralj Matjaž le spi,
spi in bo še dalje spal,
njega sploh ni,
samo naš strah ga za rešnika je izbral.

Matjaž ne bo nikoli vstal,
ne more, ker ga nil

Matjaž sem jaz,
Matjaž si ti,
smo mi in ste vi vsi,
kar nas malih je, zatiranih ljudi.

Matjaž je zagorski rudar,
Matjaž je dolenski drvar
in ljubljanski cestar,
iz Kroke žeblijar je Matjaž.
Vsak delavec,
ki na njegov se rovaš
pitajo troti,
vsak tak je Matjaž.

Matjaži so tisti,
ki mro kakor ribe v izsušeni strugi,
to so vsi naši sodrugi
od Jesenic do Trbovelj
in od Slovenskih goric do Borovelj.

Naš kralj, naš bradati Matjaž
pa le spi in bo spal.
Toda naš človek,
naš človek bo kmalu
svoj tilnik vzravnal

Edino hlapci cvilijo ponižno kakor psi
in lajajo, da nas je malo,
da bi v uporu vse pobralo...

O, če ljudi bi ne bilo pri nas,
ljudi, ki ne ubogajo na vsak ukaz,
tedaj bi nas že kdaj cdnesel plaz.

Tako pa še živimo,
čeprav nas je milijon samo,
zdahnili bi, da ne trpimo
z uporno, dvignjeno glavo!

POETOM

Ne peti,
rjoveti
bi morali
v teh dneh,
poeti.
Kajti pesmi tihe
več ne ranijo srcá;
ni ljudem za vzdihé
ni jim do solzá.
In zato, zato, poeti
naših groznih dni,
pojte,
kakor v boju bajoneti.
Skušajte
v ljudeh razvneti
ogenj,
ki jim v srcih tli...

SODOBNO SLOVSTVO

Matej Bor
(1913)

KRI V PLAMENIH

Ropajte, pustošite, gospodarji,
čez vso zemljo
razpnite vešalal
V nas je po tisoč letih zaplala kri,
dvignil glavo upor!
Kadar čez gozdove rjovejo viharji,
drevesa se svojih korenin zavedo —
zato,
ker nas danes iz zemlje rujete, barbari,
naše korenine do pekla poženo.
Tisti, ki ste jih včeraj še mogli slepiti,
danes vam streljajo v hrbet in obraz.
Hvala,
naučili ste nas sovražiti,
poslušati krvi in duha ukaz!

Majhni smo,
toda majhnih je mnogo!
Vsa Evropa je v drobovju zatrepetala,
od Sicilije do Urala,
od Islanda do kavkaških skal!
Iz sebe vas bo izpljuvala,
vas,
barbarsko drhal!

Divjajte po kontinentu,
motorizirane horde,
ropaj, kolji, motorizirani Džingiskan,
kri ni bencin,
kvi ne zmanjka nikoli,
pesti so močnejše od jekla in tankov in bomb,
duh je ekrazit,
svoboda pridušeni orkan!

BELA TIŠINA

Našo barako zamelo je,
tu jaz sem,
tam ti...
vmes bela tišina.
Nobene gazi,
nobene vezi
med nama več ni,
le gluha, le bela tišina.

Ljuba, ljuba, kdaj zvedel bom,
kje si, kako je s teboj?
Da mrtva v dolini ob cesti ležiš,
sem sanjal nocoj...

Nobene gazi,
nobene vezi...
le beli prt
in čezenj hiti
in se mi reži
cdini kurir — smrt.

MATI SANJA

— Mati, mati, odprite hram!
»Kaj, križ božji, je zunaj?«
— Mi smo, mi, primojdunaj.
Z Mokreca smo prišli k vam.

Plaho je odsunila zapah,
na vratih v plet strgan zavita
obstala je suha, vsa zvita
z ovsenim hlebom v rokah.

»Lahi so križali mi moža,
skedenj v ogenj, kravo odgnali,
fantje so mi v goro zbežali.
Kaj jih noben ne pozna?«

— Mati, dajte no! Nisem jaz Rok?
In jaz Ahac? In jaz Jaka? ...
»Smenta, hudimana, spaka ...
saj ste res vi! Moj bog! ...«

In zagnali so takšen hrup,
da so se majale strehe,
smeh je otresal orehe,
soseska privrela je vkup,

— Babnice, mulci, možakarji, hej!
— Kaj pa jim je za vraga?
— Saj se jim meša, sveti Jernej!
Oni pa: Zmagal Zmagal

Lej ga Ahaca, kako govori,
maha z bandero rdečo,
zrasel je velik nad gnečo:
— Zdaj gospodarji smo mi!

Mi, nečista golazen, svojati
Kajžarji, hlapci in kmetje!
Govnjači, garači in smetjel
Mi, prekleti stokrat!

In za njim je renčala vsa vas:
Satan je vojsko izgubil!
Rok pa jo je v lice poljubil:
Zdaj ostanem pri vas ...

Zjutraj je vstala, gledala
z okna v jesenske kotanje:
Kdaj, le kdaj jim povedala,
bom te sanje ... te sanje ...

Cene Vipotnik
(1914-1972)

POGREB

Pustel iz taborišča

Baraka 6. Siroko zeva dver.
Nebo čepi prihuljeno na strehi.
Dež šiva venomer.

Gostí se tiha truma za slovo:
nekdo je zdrknil v blažene temine,
spoštljivo kot doma ga leč neso.

V tišini mrzli lica kamenijo.
Pretesno rakev so mu roke zbile,
še v zemlji se bo drenjal večne čase,
čez rob nogé prstene v dež molijo,
kriče: še bi lahko hodile.

Ko devljejo na črni voz mrtvaka,
(zamolklo pater miscrere bere)
skljuvan obraz koščeno kokodaka:
Priatelj, glej, jaz nisem več!

Temni se. Sami smo na svetu.
Kje si, življenje, da v slovesnem letu
preglušiš plahutanje smrtnih ptic ...?

Spokojno mimo ostrih žic
se samcat brat v meglò pomika.
Tógo stojé možje, bes v duši sika.

Neslišno noč odpelje mrtvi voz.

Jože Udovič
(1912)

OGLEDALO SANJ

Ogledalo sanj
meče v noč
svojo svetlobo.

Začudena je omočila
v potok mesečine
dolge lase,
zdaj jih suši
v tujem vrtu.
Vrtnice je ne poznajo,
noč je ne pozna,
duh vratar je ne pozna
in ne spusti je,
dokler ne bo izdala,
kdo je in od kod.

Molči in ne pove,
da je stopila
iz mojih prsi.
Noče se vrniti.

Bela ptica
ji pobira
iz drobnih prstov
ostre trne.
Rešena je tesnobe.

Nikoli več
se ne bo spomnila
na šipek
v mojem srcu.

BESEDA

Iščem živ blesk
za obrazom,
odgrinjam
tančico z oči,

spomin zamrači
besedo
in že odsev
potemni.

Pelin cvete
ob jasminu,
pajek prede
v očeh,

senca preži
nad globino,
molč zeleni
ob potch.

Steblo ne ve,
da nosi
mrežo smrti,
ki v nji

trepeče življenje —
na nitih,
sončni prah
se blešči.

V dušo je vžgana
beseda:

Tiplji iz dneva
v noč,

išči, predri
pajčevino,
reši iz dna se
pojoč.

Mira Mihelič
(1912)

MALA ČAROVNICA

Odlomek

BERTL:

Vzdignil sem Tinčka z vozička, ki mu pravi Mina »športni«. Zmeraj se hvall, da mu bo kupila pravi invalidski voziček z visokimi kolesi, jeklenimi vzmetmi in z usnjeno prevleko, čeprav bi ga morala naročiti v Ameriki. To bo tedaj, ko ji bodo priznali premoženje gospoda generalnega ravnatelja, v čigar garaži zdaj prebivamo. Za zdaj pa vise Tinčkove nožice z navadnega otroškega vozička, ki je že veliko premajhen zanj, in se dotikajo tal kakor dvoje uvelih

stebelc. Vzdignil sem ga torej — fantiček je za svojih šest let nenavadno majhen in lahak — in ga odnesel pod veliki kostanj, kjer smo veverico pokopali. Posadil sem ga na travo poleg grobka, ki smo ga prejšnji dan napravili in ga je Tinček po otroški navadi okinčal s cveticami. Pokleknil sem in nekaj časa sopal in krehal, stari nadušljivec, kakor bi se bil ne vem kako utrudil. Pritisk v prsih, hujši od nahuhe, pa ni hotel odnehati; še zdaj noče.

Tinček me je dolgo gledal s svojimi prevelikimi pametnimi očmi. Objel me je okrog vratu in si potegnil mojo staro plešasto glavo k ustnicam. Skrivnostno mi je zašepetal v uho:

»Jutri bo spet vstala. Veverica ne more umreti.«

Ampak začetni moram od prvega, ne od zadnjega konca. Povedati hočem, kako sem nekega jutra sedel pred našo hišo, čeprav to ni hiša, temveč garaža, pa tudi garaža ne, ker ne spravljajo tja več avtomobilov.

Ime mi je Bertl in sem po poklicu čevljar, zdaj spet v zasebnem sektorju, kakor se mi večkrat posmehuje moj nečak Lenko. Star sem... kajne, to je treba povedati, zakaj tudi na sodnji so me ondán vprašali, koliko let mi je, in sem jim rekel, da jih bom to zimo dopolnil triinšestdeset. Potem so me vprašali:

»In kje ste bili prej?«

»Kdaj prej?« sem hotel vedeti.

»No, preden ste se naselili v tisti garaži.«

»Tukaj, tovariš sodnik,« sem dejal.

»Kje, tukaj?« so se ujezili.

»Tukaj,« sem ponižno ponovil.

»Kje vendar?« toliko da se niso zadržli.

»No, tukaj pri vas, v arestu,« sem dejal. Toda že spet se prehitavam. Hotel sem povedati, da sem sedel tistega jutra, bilo je v poznem poletju, pred našo hišo, se pravi pred bivšo garažo. Jutro je bilo dobro in tiho, kakor da na svetu sploh ni ljudi. Na rami mi je čepela veverica in hlastno glodala lešnikovo jedrce, da so mi drobci lupinice leteli za vrat in me tam ščegetali. Veverico mi je prinesel neki železničar, ki sem mu popravil škornje skoraj zastoj. Prav kmalu se je mlada živalca udomačila, lazila po meni in mi skakala z ramen na glavo, mi jedla iz roke in se igrala z menoj kot mačica. Prenočevala pa je v moji stari kučmi, ki sem jo hranil na polici nad zglavjem med drugo šaro. Če sem potem kdaj zvečer nepričakovano zaropotal, je pokukala ven, skočila na polico zraven kučme in počakala ko priden otrok, da sem stegnil roko k nji in jo pobožal po glavici. Trenutek je stala tam čisto mirno in se pustila gladiti — še s kosmatimi ušesci ni zastrigla niti mignila s košatim repom. Gledala me je z okroglimi črnimi očmi, pametno ko Tinček, in potem spet mirno legla. Jaz pa sem stal v svoji tesni kamrici, zmajeval z glavo in srce se mi je topilo od čudne miline. Tudi oči so mi bile nekam rosne, pa ne samo od žganja kakor po navadi, če bi hotel kdo kaj takega namigniti.

Da, sedel sem torej z veverico na rami pred garažo in popravljal star škrapet, ki mi ga je prinesla naša starka, čeprav sem vedel že vnaprej, da mi ne bo plačala z denarjem, ampak samo z ujedljivimi besedami. S svojega trinožnika sem imel lep razgled po nekdanjem parku gospoda generalnega ravnatelja, ki obkroža nekdanjo hišo in sega prav do reke. Naša hiša, se pravi garaža, pa stoji skoraj ob cesti in jo veže s hišo gospoda generalnega ravnatelja lep širok privoz, ki ga zdaj preraščata trava in plevel. Tam dalje med brezami in srebrnimi smrekami je trava zelo visoka — kdo bi jo kosil? Veliko sence je, preveč drevja, ki ne rodi, pravi Mina. Ona bo pozneje dala vse posekati, pravi, in bo zasadila samo sadno drevje, jabolane in hruške. Najprej pa bo dala posekati veliki stari kostanj, ki je večji od vseh drugih dreves in jemlje hiši sonce, se pravi, некоč ji ga je jemal, zdaj pa ne več, ker tam sploh ni več hiše, ampak samo še razvalina. Hiša je bila proti koncu vojne bombardirana in porušena do pritličja, da je zasulo gospoda generalnega ravnatelja.

telja, njegovo ženo in hčerko. Ruševine so toliko počistili, da so prišli do mrličev in jih pokopali, potem pa ni podrtija zanimala nikogar več, dokler niso veliko pozneje nakazali meni šoferjeve sobice v garaži, ki je ostala cela in tudi prazna, zakaj šofer jo je bil že zdavnaj popihal z avtomobilom kdo ve kam. Jaz sem bil namreč brez stanovanja, potem ko sem se vrnil iz... pa to ne sodi sem.

Da, hotel sem reči, da sem tistega jutra sedel na prostem in gledal pred seboj park in podrtijo nekdanje hiše z razdrapanimi stenami in s črnimi ožganimi dimniki, ki so štrleli v nebo sredi zidov s praznimi votlinami oken, v katerih so se, čeprav se je tako bleščeče smehljalo jutro, še zmerom lovile globoke temne sence kot v okostnjaku. Narava se je bila spet polastila zgradbe človeških rok s travo, grmovjem in koprivami, kakor se polasti groba, v katerem leže pozabljeni mrlič. Za trenutek mi je nekaj grozljivega stisnilo srce, kakor da bi ga bila oklenila koščena roka. Toda sijalo je sonce in pričel sem potihoma žvižgati, ko sem sedel pred odprtimi vrati svoje sobice, se pravi svoje nekdanje sobice, zakaj zdaj je bolj Piskerjeva kakor moja.

Ta, namreč Pisker, se je pred nekaj meseci priselil z ženo k meni, ker je bil kot jaz brez stanovanja, potem 'ko so ga... No, priselil se je, kakor je rekel, za štirinajst dni, dokler bi ne dobil stanovanja, pa ga še do danes ni dobil. Toda rad daje za pijačo...

Z enim koncem očesa sem lahko videl tudi nekdanji cvetličnjak, v katerem so nekoč pozimi — človek bi komaj verjel — cvetele cvetlice, zdaj pa tam sicer ne cvete, ampak stanuje naša starka. Lopega dne se je namreč prikazala tukaj, ker so jo po ne vem koliko letih odpustili iz bolnišnice kot zdravo. Vzdignila je vik in krik, da nima na vsem svetu kam, pa je služila dvajset let za kuharico pri gospodu generalnem ravnatelju in ima zdaj vso pravico prebivati tukaj, tembolj ker so ji gospod generalni ravnatelj ostali zadnjo plačo še dolžni. Reva se mi je smilila, ampak Piskerca je seveda ni pustila v hišo, se pravi v garažo, dokler se ni starka, ki je ni bilo z ničimer mogoče pregnati, kratko malo vgnezdila v cvetličnjaku, katerega s pločevino pokrita streha je bila še precej cela. Seveda je steklo v veliki sprednji steni večidel popokalo in se razbilo, toda ženska je prevlekla prazna okenca s časopisnim papirjem in se zdaj kar dobro počuti. Pozimi bo tako in tako zmrznila, pravi Piskerca, in če ne prej, se je bomo vsaj takrat znebili.

Sedel sem torej na trinožniku v prvem blagem soncu na betonski ploščadi pred garažo, kjer so nekoč prali avto in ki se je tudi tistega jutra mokro lesketala, toda samo od rose. Tu pa tam so bili po gladkem betonu posuti kamenčki kot po jasnem nebu drobni okrogli oblaki, sijoč v prozorni belini. Kamenčke je bil Tinček včeraj nametal tja z lopatico. Tudi ti so se vsak zase bleščali kot žlahtni kamni v cesarjevi kroni. V razpoko v betonu se je bilo usedlo nekaj zemlje in tam je zdaj rasel regrat, ki je ponosno in veselo obračal k meni zlatemu žezlu podobno glavico. Čutil sem na ustnicah smehljaj, ko sem sedel tam zadovoljen in bogat in sem imel rad vse stvari: okrogle oblake, bleščeče se kamenčke, zlatoglavi regrat, delavno mravljo, ki je s težkim tovorom smrekove iglice hitela mimo moje noge, še najbolj pa veverico, ki mi je sedela na rami in me kdaj pa kdaj pocukala za čop las na tilniku.

Z veverico sva si bila samo enkrat v jezi, ko se je hudoba spravila nad knjige na polički nad mojim pogradom in najprej razgrizla »Mrtvega gostača«, potlej uničila »Grofico Genovefo«, potlej zmrevarila »Pegama in Lambergarja« in se slednjič spravila še nad »Miklovo Zalo«, ki je bila najljubše berilo moje drage rajne sestre, Lenkove mamice. Precéj dolgo sem poslušal sumljivo škrtanje in mlaskanje, preden sem se domislil, kaj grdoba uganja. Koščki papirja in sivkast prah so leteli na moje ležišče, dokler se nisem, ves posut s papirnatim pršičem, vzdignil in jo med hudim kregom pregnal, pa mi je tako zamerila, da me ni pogledala do naslednjega dne, temveč je samo grčala in plhala vame, kadarkoli sem se ji poskušal približati, in sem moral delati veliko pokoro z orehovimi jedrci in lepimi besedami, da mi je milostno odpustila. Knjige, ki sem jih zmeraj rad bral, so šle tako pozlu, toda ostala mi je velika

knjiga sveta, vsak dan odprta s soncem in dežjem, s travami, z vetrom, z drobnimi in velikimi stvarmi, s srečnimi in nesrečnimi spomini, ki so človeku, kadar je dovolj v letih, vsi enako ljubi.

Tako sem torej sedel tam pred garažo s krono, z zlahtnimi kamni in žezlom pa z ljubo živalco na rami in jutro je bilo tako tiho, kakor potopljeno v brezdanje sinje jezero velikanskega neba nad menojo, da me je pri vsej radosti nad to živožarno tišino spet nekaj stisnilo pri srcu in sem začel peti, da bi ne bilo več tako tiho. Pel sem staro pesem, ki sem se je bil naučil še od očeta, ki je bil prav tako čevljar. Na moji rami je rahlo mukljala veverica in me vlekla za lase, jaz pa sem pel:

*»Bog oča je ustvaril vse bose ljudi,
da čevlji so dragi, smo krivi sami...«*

Zdajci sem zapazil neko gibanje v bližnjem malinovju. Trije kosi so jezno zapiskali in odleteli, iz grmovja pa je lahno skočila veverica, ki je bila prej izginila, kakor da se je raztopila v zrak. Obstala je na planem z zvedavo vzdignjeno glavico. Bistvo in ljubeznivo je gledala proti nam z očkami, ki so se bleščale kot dva črna draga kamna. Tinček je iztegnil ročico in razburjeno, vendar še dovolj tiho zaklical: »Očka, poglej jo, kako je lepa!«

Živalca je trznila z glavico — mneni se je zdelo, da mu je prikimala.

»Kakor vse veverice, sin,« je z nasmeškom rekel Martin, vendar se je precej nato popravil: »Ne, prav imaš — veliko bolj.«

Zakaj veverica je stala tam napeta in ljubka, kakor da bo zdaj zdaj vzletela in zaplavala v zrak. In res se je trenutok nato čisto brez teže in prosta kakor veter, ko da se sploh ne dotika tal, pognala proti meni, ki sem bil z eno nogo pokleknil, in mi obsedela na kolenu. Tiho sem položil Tinčku v ročico jedrce, da jo je začel krmiti. Veverica je mično približala tačke z lešnikom gobčku in vsi, tudi Martin, smo jo gledali s prisrčnim veseljem. Tinček je iztegnil roko in začel božati živalco nežno in previdno, kakor bi bila mehurček iz milnice, ki se lahko zdaj zdaj razpoči. Zdajci mu je zaupljivo položila smrček, svoj vlažni svilnati smrček, na voščeno ročico. Kdaj pa kdaj ji je vztrepetal košati rep, drugače je bila čisto mirna. Tinčku se je razlivala po obrazu sijoča svetloba. Svojo drugo, koščeno in vendar mehko ročico je iztegnil veverici nad glavico, kakor bi jo hotel varovati — mar sonca, ki je poševno prediralo zelene listnate stene? Nenadoma mu je ročica trznila, zakaj veverica je zastrigla z ušesi in se kakor blisk pognala stran. Prej kakor vsi drugi je slišala, da nekdo prihaja. Toda bil je samo Lenko in dala se nam je spet priklicati. Pognala se je z visoke, okrog in okrog z bršljanom poraščene veje, kakor bi priletela med nas neka nenavadna ptica in nato obstala — vsako drugo bitje brez peruti bi se bilo s take višine ubilo — prožno in ljubko na mičnih nožicah, podrhtevajoč samo z repom nad seboj kot s košatim krmilom. Martin jo je občudujoče gledal s svojim malo žalostnim in malo raztresenim nasmeškom, skoraj nejeverno zmajal z glavo in zamrmral: »Mala čarovnica...«

Ivan Minatti
(1924)

PESNIK

Nagnit, razmajan kažipot
na križpotju cest, ki nikamor ne peljejo.
Pod njim si mravlje utirajo svojo pot,
nebržno pošumevajo čmrlji, čebele,
ptice sedajo nanj,
gostole jutru, večeru

in vabijo družice.
Pod noč se v jasninah zvezde prebude
In sipljejo še svojo samoto vanj.
Samo veter in oblaki,
ki — večnost že — romajo nad njim,
iz usmiljenja ubogajo
njegove zveržene roke...
(Saj ne ve,
da kaže v napačno smer
na križpotju cest,
ki nikamor ne peljejo.)
Skoro bo čas spral z njega
obledele napise.
Vedno globlje se sklanja
nemočno telo,
onemogle roke
krčevito grabijo navzgor.

(Ljudje so usmiljeni:
Naj stoji! Ne koristi. Pa tudi ne škodi.)

NEKOGA MORAŠ IMETI RAD

Nekoga moraš imeti rad,
pa čeprav trave, reko, drevo ali kamen,
nekomu moraš nasloniti roko na ramo,
da se, lačna, nasiti bližine,
nekomu moraš, moraš,
to je kot kruh, kot požirek vode,
moraš dati svoje bele oblake,
svoje drzne ptice sanj,
svoje plašne ptice nemoči
— nekje vendar mora biti zanje
gnezdo miru in nežnosti —,
nekoga moraš imeti rad,
pa čeprav trave, reko, drevo ali kamen —,
ker drevesa in trave vedo za samoto
— kajti koraki vselej odidejo dalje,
pa čeprav se za hip ustavijo —,
ker reka ve za žalost
— če se le nagne nad svojo globino —,
ker kamen pozna bolečino
— koliko težkih nog
je že šlo čez njegovo nemo srce —,
nekoga moraš imeti rad,
nekoga moraš imeti rad,
u nekom moraš v korak,
v isto sled —
o trave, reka, kamen, drevo,
molčeči spremljevalci samotnežev in čudakov,
dobra, velika bitja,
ki spregovore samo,
kadar umolknejo ljudje.

PA BO POMLAD PRIŠLA

Pa bo pomlad prišla
z oblaki šumečimi,

pa bo pomlad prišla
z rožami rdečimi,
s tistimi rosnimi,
mladimi rožami...
O, kak se po rožah
toži mi!

Pa bodo deklicam
v mraku oči zažarele,
pa se čez nadržja
majice bele napele,
oj, tiste majice,
z rokavci kratkimi...
Kdor jih kdaj božal je,
temu pomoči ni!

Pa bo srebrni ščip
sameval nad ribniki,
vali drhteči se lilijam
plaho dobrikali,
jug serenado šumel,
v senci brez sanjala dva,
zvezde visoke bleščale...
Oj, ne hodite tja!

Jaz pa le pojdem takrat
za oblaki šumečimi,
jaz pa le pojdem takrat
za rožami rdečimi:
morda kdaj najdem cvet,
morda kdaj srečam oči,
tihe, dobre oči,
tihe, dobre oči.

MOČVIRJE

Gnile vode
prožrešni ribji gobci
vodene oči
ki od povsod preže
labirint ščavja in ločja
vodene oči
od povsod preže
Cuječi somrak
sluzasta gomazeča
bitja v blatu
z muljem v očeh
z usti zalitimi z vodo
da se še vpiti ne da
kdaj pa kdaj
senca velike ribje plavuti –

in v škregah
pretrgano zagrga
labirint labirint
umazane pene
v spletu gnijočih
lišajastih brad
striženje strganje škrtanje
požirajočih čeljusti
sleherni gib
umik ali napad
Negiben svet
molč zelene teme
vodene oči
od povsod preže

»Si sploh kdaj kaj delal?«

»Ne,« sem odgovoril, »nisem. Zato pa tudi nisem prenašal morilcev, ka-
hršen si ti. Pojdi k hudiču, če nameravaš...«

Ni se ozrl k meni. Pogledal je v okno in odsotno rekel:

»Na Viču sem doma.«

Mimo je kakor spomin švignila motna rdeča luč.

»Potegni jo ven,« je rekel, še vedno zroč v zakajeno okno.

»Kaj naj potegnem ven?«

»Roko.«

Položil je uklenjeno desnico na klop naslonjala, tako da je karabinjer, ki
je sedel pri vratih, ni mogel videti.

»Poskusi. Mogoče bo šlo.«

Cutil sem, da čvrsto drži tistih dvajset centimetrov verige, kolikor je je
bilo med nama. Zato da ne bi rožljala.

»Ne gre,« sem rekel. »Tesno so me uklenili.«

»Reva si,« je zagodrnjal.

»K hudiču pojdi,« sem mu rekel. »Zakaj je ne izvlečeš ti?«

Z levico si je privzdignil levo hlačnico. Videl sem, da ima nogo v sadre-
nem škornju. Potem sem mu pogledal na prsi in sem razumel, zakaj si ni
zapel ne srajce ne suknjiča. Prsi je imel podobne zrezku — bile so ena sama
rana. Ponekod so se mu že delale grbaste kraste, drugod pa se mu je iz drobno
nasekanih ran cedila sokrvica. Nisem vedel, kaj naj rečem. Zavirač je rekel
karabinjerju za cigareto. Karabinjer se je zganil, kakor da se je prestrašil.
Vzel je iz torbe škatlico *Militare* in mu jo vrgel na kolena. Ko si je vtaknil
cigareto v usta, mu jo je prižgal z vžigalnikom, narejenim iz tulca za puš-
kin naboj.

»Hvala,« je zamrmral. Vlekel je nemirno, hlastno, tako da je slamnata
cigareta kar šuštel, in čez čas spet spregovoril:

»Če je ne spraviš ven, si res prekleta reva. Niso te dobro uklenili. Roke
imaš ko kakšna punčka. Bi rad zginil tam doli? Misliš, da imaš pravico poč-
vati? A? In doma? Jim nisi nič dolžan? In tisti profesor in tista dekle, o ka-
teri si mi pravil? Kaj? Že zdavnaj bi te bil hudič pobral, da niso skrbeli zate.
Ti pa: zdaj bom sedel, dokler ne mine. O, ti reva usrana...«

Kri mi je silila v lica, on pa je kar naprej govoril, pritajeno, z resnično
jezo, ne da bi se obrnil k meni. Ustnice so mu drgetale in roka na kolenu se
mu je nemirno premikala. Bila je kakor bitje zase, kakor da ni del tega
težkega, izmučenega telesa zraven mene. Ko je umolknil, nisem odgovoril.
Pogledal sem karabinjerja. Odpiral in zapiral je oči, kakor bi ga mučila za-
spanost. Zlati prstan se je medlo lesketal pod brlečo lučjo. Naslonil sem se
na hrbet in zatisnil oči. Mrtvi Popaj je prišel po hodniku in neslišno odrinil
vrata. Jutranja megla se mu je v drobnih, iskrecih se kapljicah nabirala na
kodrastih laseh. Gledal me je z rahlim, spodbujajočim nasmehom, ki sem ga
tako dobro poznal. Ti si? Čemu ne zbežiš? Rad bi videl morje? Videl ga boš,
ne da bi ti bilo treba zaradi tega zardevati. Smehljaj se je in jaz sem se na-
smehnil, bridko in zgubljeno. Neslišno je zaprl vrata in odšel skozi okno, ne
da bi se obrnil. Odprl sem oči in ustnice so mi zadrgetale. Marija, sem si rekel,
kaj naj storim? Mimo okna je v divjem neredu bežalo drevje. Med telegraf-
ske žice se je zamotal mladi mesec. Nekaj časa je trajalo, preden se je rešil,
švignil nadnje in se prekobalil na drugo stran vlaka.

»Ubijem se,« sem rekel.

»Ubij se,« je zagodrnjal. »To bo še zmeraj boljše.«

Spet je položil desnico med naju in prijel za verigo. Prekleta luč. Dvignil

sem desnico do ust in si oslinil dlan, da sem si z njo zmočil hrbet dlani na levici. Zavirač si je z levico odrgnil srajco in si začel pihati po razmesarjenih prsih. Karabinjer je zijal vanj kakor v prikazen. Zavirač se ni zmenil zanj. Stokal je in si pihal po ranah. Potem je pokimal karabinjerju, ko da mu namerava reči: vidiš, bratec, takšni stel! Poskusil se je celo nasmehnil. Karabinjer je umaknil oči in se oprijel puške.

»Bo šlo?«

»Bo,« sem odgovoril. Nisem si upal reči kaj drugega. Stiskal sem roko in vlekel. Ko bi si mogel pomagati z desnico, bi gotovo šlo. Povcdal sem mu to. Oči so se mu zalesketale.

»Počakaj,« je rekel, »spraviva ga ven.«

Obrisal si je ustnice z desnico, tako da je veriga zoprno zarožljala. Vlak se je tisti hip ustavil. Na peronu je stal uniformiran človek s prižgano svetilko v rokah. Strojevodji je nekaj vpil. Karabinjerja ni mikalo na zrak. Sedel je kakor prikovan in pestoval puško.

»Preden pridemo do Logatca,« je rekel zavirač. »Poznam progo. Tod sem vozil. Če ne bo hotel ven, ga mahnem s čevljem po betici.«

Začel si je sezuvati čevljev — bil je visok, težak, podkovan čevljev, podoben vojaškemu. Nogo je imel zavito v umazane, prepotene obujke. Karabinjer ga je opazoval in zavihal nos.

»Zebliji se mu bodo poznali na pleši,« je rekel zavirač in se nakremžil. To bo nasmeh, sem si rekel, tako se smeje. Vlak se je sunkoma premaknil in zažvižgal. Vrata so se odloputnila — med njimi je stal drug karabinjer s svetilko, pripeto na prsih. Ošinil nas je z bleščetimi se rjavimi očmi in vrata zaprl.

»Takoј ko pridemo do Stampetovega mostu,« je rekel zavirač. »Tam imaš na vse strani hosto. Prvi dan se skrij v hosti, drugi dan, ko te bodo nehali iskati, pojdi v mraku na Vrhniko. Povem ti h komu, da te spravi na pravo sled.«

»Ampak...« sem rekel.

»Nič ampak. Glej da se poženeš hipoma in daleč od vlaka. Da te ne potegne pod kolesje. Grmovja se nikar ne boj. Ne bo ti škodovalo, če se malo opraskaš.«

Obšla me je čudna potrtost. Dolžan sem jim, sem si rekel, vsakomur sem kaj dolžan. Morebiti tudi očetu in materi. Vozili smo se po nekakšnem obronku. Če sem sklonil glavo, sem videl na hribu drevje in nad drevjem zvezde — koščke bleščetega se stekla, nadrobljenega nad nazobčanimi obrisi hriba. Nikoli jim ne bom mogel vrniti, sem si rekel, nikoli. Zardel sem od sramu. Domišljjal sem si... navsezadnje pa... Zatisnil sem oči, da bi se pomiril. Čudno breme mi je znova leglo na ramena. Ta, ki mi ga je zdaj naložil, si je spet pihal za srajco. Karabinjer je umaknil oči, kakor da gleda nekam v daljavo.

»Vode,« je nenadoma zatulil zavirač.

Karabinjer se je začudil, kakor da ni bilo namenjeno njemu.

»Akva,« je naglas ponovil zavirač. Bil je bled v kosmati obraz in oči so se mu čisto suhe vrtele v črnih obročih utrujenosti. Karabinjer se je zganil in skomignil z rameni.

»Vode,« je ukazovalno ponovil zavirač. Stegnil je roke in pokazal, da bi rad vsaj prgišče vode.

Karabinjer je zasukal oči, kakor da ne more pomagati. Čez čas pa je le vstal, postal, kakor da premišljuje, in odprl vrata.

»Alfonzo!« je poklical. Nihče se ni oglasil. »Alfonzo!«

Stopil je na hodnik in priprl vrata za seboj.

»Hitro,« je zašepetal moj sosed. Z levico mi je pritisnil roko na klop. Nalsonil se je nanjo z vso težo, tako da so mi zahreščali sklepi. Zastokal sem od tope bolečine, on pa mi jo je potegnil iz zanke, ne da bi se mu smilila koža, ki mi jo je posnel. Zaklel je od veselja in se hipoma obesil na okno — ampak

okno se ni niti premaknilo.

»Hudič, razbiti ga bo treba!«

»Alfonzo!« je na hodniku klicel karabinjer in se vračal. Urno sva sedla in se zagledala v temno okno. Karabinjer je pogledal v oddelek, zaprl vrata in se vnovič napotil po hodniku.

»Alfonzo!«

Zavirač je vstal, prijel čevljev in s peto z enim samim udarcem razbil steklo. Sesulo se je s suhim zvokom skoraj do roba.

»Skočil!«

Za hip sem se obotavljal. Potem sem se obesil za obe prtljažni polici in porinil skozi odprtino najprej noge. Na stegnu sem začutil ostre konice razbitega stekla. Levico sem komaj kaj čutil. Prijel sem se za okenski okvir in pomolil ven še glavo. V oči mi je zaneslo iskre in dim. Tako sem za hip obsedel. Ni se mi dalo skočiti v brezno, ki mu nisem mogel razločiti dna. Tedaj me je zavirač — pozabil sem ga vprašati, kako mu je ime in kako se piše — odločno sunil v hrbet. Z nogami sem se še utegnil odriniti od stene voza, da bi ne padel pod kolesa. Treščil sem skozi oblak dima in isker v grmovje, ki ga nisem videl. Pozibalo me je, kakor da sem skočil v napeto gugalno mrežo, in me nejevoljno odložilo v jarek ob nasipu. Za hip sem obležal in prisluhnil. Stegnil sem noge, skrčil prste na rokah in se potipal bo obrazu. V drobovju me je ostro zaskelalo. To je še od takrat, sem si rekel, to bo že minilo. Spravil sem se na noge in pogledal za vlakom. Med temnima stenama gozda na obeh straneh proge se je lesketal prvi svit. Nekje se je zablislila rosna pajčevina. Pod nebo je vihral oblak dima, iz katerega so pršele iskre. Potem se je skrtil za hribom na ovinku in edino, kar sem še videl, je bila motna rdeča luč — poplesavala je sem ter tja, kakor je pač odnašalo zadnji vagon. Z Vrhniške lahko že jutri pišem Mariji, sem pomislil. In očetu. Vedel sem, da so ga medtem že izpustili. Iznemada se mi je zdelo, da nisem sam.

»Popaj!« sem poklical. Slišal sem se in si v zadregi slinil okrvavljeno roko. Pogledal sem za rdečo lučjo, ki je bila medtem že izginila, in poklical še enkrat, na ves glas: »Popaj!«

Andrej Hieng
(1925)

VEČERJA ZA MILICO

Odpre se prostrana jasa. Na sredini je zasidrano ladjevje hrastov. Luna je narisala sence po trati. Schubert gre naprej, mi pa smo se ustavili. Daleč, zelo daleč, kakor privid: štiri belo oblečene ženske. Stojijo vsaksebi in so podobne poapnanim kamnom.

Potlej, v hitrem zasuku: ženska beži skoz gozd. Svetlo krilo se utrinja med debli.

Sipine ob reki. Lesketanje na pesku. Reka, voda, do koder nam nese pogled.

Na bregu reke, precèj nad nami, se je ustavila ženska v belem. Sije.

Drevesa na drugem bregu in nad njimi oblaki, ki so v mesečini podobni zidnam in stolpom steklenega mesta. Naš pogled potuje čez krošnje, čez nebo, toda slika začne kar naenkrat ugašati. Ugaša. Ugasne.

*Tudi Schubertov spev se zlagoma izgublja v ogromnem in zelo odmevnem prostoru.
Čista tišina.*

Zdaj je dan. Stopnišče — recimo — trinadstropne hiše, o kateri smemo domnevati, da je doživela čase, ko so bolj skrbeli zanjo. Polgosposočina, nič

posebnega. Svetloba lije z vrha stopnišča, kjer je okno v strehi. Prikaže se snažilka. Vedro. Omelo s cunjo. Loti se pomivanja stopnic.

Začne peti. Poje pesnico, ki jo malce distonira; ta neubranost ima celo čar.

V veži zazvenijo koraki. Hkrati zgoraj zaropotajo vrata nekoga stanovanja, rezek moški glas zakliče —

MOSKI GLAS (*off*): Napačno!

V reži vrat obraz šestdesetletnega moža. Lasje so skuštrani, oči velike in opredene z gubami, široka usta se krivijo od nejevolje. To je MAESTRO. Se enkrat krikne —

MAESTRO: Napačno, ženska! Popolnoma napačno!

Potem zaloputne vrata.

Snažilka zija kvišku, zmaje z glavo, skomigne z rameni, kot bi hotela reči? Kateri vrag naj te razume?

Koraki in smeh se ustavijo ob njej.

Ženska s cekarji je prišla iz veže. Recimo ji SOSEDA. Oddihuje se. Pomežikne.

SOSEDA: Huda jeza — čir na želodcu!

SNAŽILKA: Kaj mu je?

SOSEDA: Naš maestro je učil glasbo, draga moja! Vi ste novi v naši hiši, pa ga še ne poznate . . .

Ženska se odpravi naprej. Na četrti stopnici se spet ustavi. Napol se obrne.

SOSEDA: Togoten človek!

SNAŽILKA: Nikdar ga nisem videla, ne slišala!

SOSEDA: O n je slišal v a s! — Odkar mu je umrla žena, je popadljiv, čudaški je bil že prej. Oh, bog poseje vsake vrste ljudi po svetu . . .

Soseda odhaja in vzdihuje; spremljamo jo skoz pramen svetlobe, ki pada od okna vrh stopnišča.

Roka nad tastaturo klavirja. Prsti se spustijo na tipke. Iščejo, oglasi se —

melodija, s katero je snažilka maloprej razjezila maestra. To pot je prav ubrana in se meša z zunanji glasovi: nekje v soseski iztepaajo preproge, otroci se podijo za žogo in vreščijo ko škorci.

Maestro se vzravna, zapre pokrov tastature, potem instrument zaklene, ključ pa vtakne v žep. Oblečen je v jopič skoraj vojaškega kroja. Medtem ko se je vzravnal, smo se mi odmaknili, da nam je zdaj v pogledu cela soba. Dve okni gledata na dvorišče in sta zagrnjeni s kvačkanih zastori, zato je luč, v kateri se koplje prostor, mlečna in se leno pregiblje. Temna slikarija sten zbuja hkrati domačnost in otožen vtis. Lahko bi rekli: puščobno, toda skrbno vzdrževano. Mnogo fotografij. Na mizicah prtiči. Vaze so prazne. Ena vrata vodijo v predsobo, druga v spalnico.

Maestro gleda proti oknu. Polglasno mrmra melodijo, nato odmahne z roko, prestopi se, kot bi tuhtal, kam naj se napoti, nazadnje gre do vrat v spalnico.

Svilena smešnost. Smešnost iz blazin, goblenov, zavesic, slik in stekleničic. Čez posteljo je razgrnjena halja, čaka lastnico. Ker je na oknu zastor iz zelenega brokata, smo kakor pod vodo: to daje smešnosti poezijo.

Za droben hip: Schubertov Nočni spev pokrije glasove z dvo-rišča. Ugasne, potem —

MOSKI GLAS (*off*): Ogleduješ si svoj tempeljček in se ga ne moreš nagledati, ojoj!

Maestro se obrne. Pred njim je moški, ki bi mu prisodili trideset let, lahko pa tudi nekaj več ali manj. To je sin, MILAN. Mirno, brez smehljaja strmi v očeta.

MILAN (*nadaljuje*): Dovolil mi boš, da ti povem, kako se mi zdi bedasto. Tule imaš mavzolej, sam pa spiš na divanu v kuhinji.

MAESTRO: Drugi imajo grob, ki ga lahko obiščejo, jaz ga nimam! (*Potlej nenadoma v hudem besu*) Spet si se priplazil ko tat! Stokrat sem ti rekel, da mi vrni stanovanjski ključ Odselil si se, nimaš pravice, stanovanje je moje, nihče me ne bo zalezoval! Marš! Marš!

MILAN: A misliš, da bom prišel kdaj takole ponoči in te stisnil za vrat?

MAESTRO: Ponoči imam verigo na vratih. Prejle sem jo pozabil natakniti. Marš!

Maestro odrine sina in za hrbtom zapre vrata v spalnico. Ustavi se pred vitrino, kjer je mnogo abotne krame. Desno od vitrine je na steni lovorjev venec s trakom.

MILAN (*here*): »Maestru, mojstru naše pesmi, hvaležni učenci« ... In niti enega od teh hvaležnih nisi videl, kar pomniš. „Nikogar ne potrebujem!“ boš tolkel s peto ob tla, ponoči pa se ti bo sanjalo, kako dirigiraš in kako zija vate tisoč zasolzenih zijal. To! — V kuhinji sem odložil ... nekaj sadja in takih reči. Zakaj ne maraš v menzo? Menda ne boš do smrti konzerve odpiral?! Greš sploh kdaj na cesto?

MAESTRO: Si končal? Včasih se sprašujem, po kom imaš to, da govoriš v prazno brez konca in kraja. — Spravi svoje sadje in odnesi. Shajam. Penzija od prvega do prvega. Kot vidiš, je stanovanje popravljeno. Še kaj?

MILAN: Komponiraš?

Oče patetično vzdiguje glavo. Okna ima za hrbtom, pa mu svetloba dela obstret okoli las. Stiska ustnice, ne mara odgovoriti. Sin mirno nadaljuje —

MILAN (*off*): Igraš na klavir?

Obraz je kakor zazidan. In vendar rahel trepet v pletivu gub razodeva napetost.

MILAN (*off*): Si vsaj poskusil, da bi kje izvajali kakšno tvojo stvar?

Tišina, ki se napravi za vprašanjem, je plastična zavoljo zunanjih šumov: še vedno iztepanje preproge, še vedno mali nogometaši.

Sin se je s komolci oprl na naslonilo najbližjega stola. Pod mirnim zaničevanjem: sled sočutja.

MILAN: Nikoli mi ni bilo mar za tvoje romantične fantazije v notah, zmerom so me dolgočasile. Konec koncev pa se na te stvari ne razumem. Sprašujem te, ker mislim, da bi moral nekako ubijati čas. Preveč časa imaš. Plavaš po njem in nikjer ne vidiš brega.

Stari se napol zasuče, kot bi hotel oditi, a sč premisli. Luč mu obroblija profil. Stiska besede, spravlja jih v goste stavke, nemara zavoljo kratke sape, morda pa tudi zato, ker si je v samoti sestavil obrazce.

MAESTRO: Ti si bedasto tele, ti ničesar ne razumeš! Vsak šlosar bo že govoril o času! Čas ni to, kar je zdajle! Čas ni to, kar bo prišlo! Čas je zmerom za nami! Suma. Zaklad. Izkušnja. In moj zaklad je ogromen! Nekoč ga bojo odkrili.

MILAN: Oh, oče!

Tedaj se maestro hitro zasuče proti sinu. Oči sijejo.

MAESTRO: Sploh pa nisi prišel zaradi tega, lopov! — Ničesar ne bom prodajal!

Iz sottovoca, v katerem je bil govoril o času, preskoči v rezkost. Otipavanja je konec. Ponovitev starega spopada. Moža krožita drug okoli drugega, mi med njima, obraza nam v neenakomerni menjavi režeta pogled. Svetloba oken in gosta temačnost zidov.

MILAN: Boš!

MAESTRO: Ne!

MILAN: Nikoli ne bo boljše priložnosti. Zemlja je nad vodo. Zdaj hoče imeti vsak idiot vikendico. Tak teren prodaš ko med. Razumeš? Če ne razumeš, ti bom razložil.

MAESTRO: Nikar, Milan!

Kratek premor, potlej sin udari —

MILAN: Denar potrebujem!

MAESTRO: Kapital?

MILAN: Ja!

MAESTRO (*sarkastično*): Nova ideja? Bomba? Bogastvo čez noč? Kot običajno? — Se še nisi naveličal?

MILAN: Le norčuj se! Zabavaj se, ampak poslušaj! Prvovrstno švedsko mašino lahko dobim pod roko. Avtomatika. Vijake za tube reže. Zobna pasta. Kreme. Kozmetika vseh vrst. In tako dalje, in tako dalje. Mašina stane osemnajst milijonov. V pol leta bi se obrestovala.

MAESTRO: In za tako stvar naj jaz —

MILAN (*ga prekine*): Vseeno mi je, če zaničuješ to, kar počnem. Ampak, prodal boš parcelo in mi posodil denar! Brez očetovske ljubezni bo šlo.

MAESTRO: Ne bo!

MILAN: Vrnil ti bom! Ponavljam: pol leta!

MAESTRO: Kaj mi boš vrnil?

MILAN: Denar, hudiča!

MAESTRO: Jaz, vidiš, jaz pa hočem imeti zemljo. To! Tisto zemljo.

Maestro se ustavi. Obraz je nenadoma ves opreden z visokostno, nekoliko smešno sanjarijo. Glas mu je tih, a vendar zveneč: igravec, dober. Sin in kupčije so očitno za nekaj hipov izginili iz njegove zavesti.

MAESTRO: Tista zemlja je meni sveta. Bridka, grenka, toda sveta!

Podoba, ki smo jo že videli: drevesa na bregu reke in nad njimi oblaki, v mesečini podobni zidnam steklenega mesta. Slika polzi mimo.

In na kratko, seveda, Schubertov »Nočni spev«. Nič več kot pljusk.

Potem spet Milan. Čisto od blizu ga gledamo. Zdaj je besen, pretrgan dih ga izdaja. Besede se penijo od srda in zajedljivosti.

MILAN: Sveta zemlja?! Ker je baje tam nekje tvoja soproga in moja mati skočila v vodo in se utopila?! Zato?!

Maestrov obraz je tolikanj miren, da se zdi kakor zamrznjen.

MAESTRO: Reka jo je odnesla. Njo in njeno bolezen. Stopinje so ostale v travi.

MILAN: Njej na čast si kupil tisto zemljo?

MAESTRO: Njej!

Milan nepremično strmi v očeta.

MILAN: In ti prav zares verjameš?

MAESTRO: Tvoja mati je imela raka. Hotela nas je odrešiti. Nas, ne sebe.

MILAN: Niso je potegnili iz vode. Nikoli je niso našli.

MAESTRO: Ne.

Milan pride k očetu. Ustopi se tik predenj. Ves je tak kot ljudje, ki so se odločili, da bojo izigrali zadnjo in odločujočo karto.

MILAN: Jaz imam svojo verzijo.

MAESTRO: Ni ti je treba praviti.

MILAN: Pač! — Ni skočila v vodo! Ušla ti je!

Očetov obraz — doslej na silo visokosten — je v hipu spremenjen: tako je, če vržeš kamen na led, da se strese in razpoka.

MAESTRO: Kaj praviš?! Kaj govoriš?!

MILAN: Pravim, da ti je ušla! Pravzaprav nama obema. Ker te ni mogla več prenašati. Tvoje klavrnosti in neuspešnosti, pomešane s tiranstvom. Tvojih idiotskih pevskih zborov. Tvojega profesorstva. Tega, da nisi imel nikoli poguma za nobeno stvar. Tega, da si igral nerazumljenega genija. Ušla ti je, kot sem ti jaz pred leti.

Maestro se silovito vzpne, zahrope, roke mu zaplečejo nad glavo. Milan odstopi komaj za korak.

MILAN: Udari, če hočeš! Jaz sem edini človek, ki si ga v življenju upal udariti. In zdaj me tolčeš s tisto prekleto zemljo. Udari!

Stari spusti roke. Mi se obenem odmaknemo. Dolgo smo bili ob njem in sinu. Naenkrat se nam zazdita neznatna v prostoru. Soba je velika. Nad klavirjem žarek oživlja prah. Senca drevesa se zvija po zavesi. Blaga slika se ne ujema s tem, kar smo ravnokar doživeli. Maestro se odtrga z mesta. Počasi gre do klavirja in se ga dotakne s konci prstov. Popravi rese na pregrinjalu, s katerim je instrument pokrit. Milan zija predse.

Oče, hrbet. Hipoma zasučje glavo, kakor da hoče nekaj povedati; premisli si, pravzaprav: beseda se mu zaskoči v ustih. Napete čeljusti. Potlej

hitro odide v spalnico, zapre vrata, zaklene.

Okna in na zavesah izrisana drevesa.

Vrata, ki jih je ravnokar dosegel žarek.

Uokvirjene fotografije na steni. Večinoma so skupine, brčkone pevski zbori: davni pevci, pozabljeni prijatelji.

In tedaj se iz spalnice zasliši hlipanje. Težak moški plač, tisti, ki ga z muko, a brez haska skušaš požreti, da skoraj zveni kot kolcanje.

Milan je nepremično stal sredi sobe. Hlipanje ga udari. Stopi k vratom spalnice in se s čelom nasloni nanje. Rahlo trka. Nič odziva.

MILAN: Nehaj, oče! Nisem tako mislil! Pozabi! Saj veš, kaj vse človek zine iz jeze! Poznaš me! Toliko poslov mi je propadlo... tole bi užgalo... Zadnji čas je! Nisem več mlad... Moraš me razumeti! Nehaj! Slišiš?! Ni bilo zares!

Plač preneha. Slišati je le še težko dihanje, toda mi ne vemo, ali je Milanovo ali maestrovo.

Milan pritisne uho na vrata. Luč mu prihaja od strani, zato vidimo, da res ni več prav mlad.

MILAN: Se spominjaš, katero pesmico si mi pel, kadar sem jokal, ata? (*Začne peti*) »Mali miškec sam ostal, milo cvilil, ni zaspal«... Oh, stari, daj, pozabi! Ko si tepel, ti je bilo hudo. Mogoče sem jo še bolj pogrešal kot ti. Minilo je... Enkrat bova prišla na konja, ni hudič! Jaz poznam veliko ljudi, lahko bi staknil koga, ki bi se pobrigal za tvoje skladbe!

Nobenega odgovora. Milan se vzravna, zazrt v okna. Potem se izza vrat navsezadnje le oglasi stari: polglasno, topo in trmasto ponavlja —

MAESTRO (*off*): Pusti me na miru! Pojdi, prosim! Pusti me! Ne prihajaj več! Pojdi, prosim! Prosim te!

Odmaknemo se. Milan gre mimo nas. Obrnemo se, gledamo za njim, ko gre do vrat v predsobo in izgine.

Okno, okna. Oblak zakrije sonce, da se zbrijejo obrisi dreves na zastorih.

Nato, presenetljivo in v povsem drugi razsvetljavi: soba po dolžini, vrata, skoz katera je odšel Milan. Ženska ob vratih, naslonjena na podboj. Kaže na hrbet. Svetlika se iz mraka.

Nekdo skuša najti pravi akord na klavirju. Glasbilo je postavljeno v odmeven prostor. Jalovo prizadevanje. Disonance.

Ženska je daleč in kakor da je ujeta v okajen kristal. Njena obleka je iz nekdanjih časov. Nenadoma se vzravna in prestopi, utone v temi predsobe.

Klavir utihne.

Prazna vrata izginejo.

Predsoba maestrovega stanovanja je podolgovata in skoraj prazna, če odštejemo obežalnik, skrinjo in vedro za dežnike. Luč prihaja iz kuhinje. Stene tod so svetleje pobarvane kot v sobah, sličice na njih pa so razporejene s skrajno natančnostjo. Lenobne ure. Kmalu se bo izkazalo, da je večer.

hitro odide v spalnico, zapre vrata, zaklene.

Okna in na zavesah izrisana drevesa.

Vrata, ki jih je ravnokar dosegel žarek.

Uokvirjene fotografije na steni. Večinoma so skupine, brčkone pevski zbori: davni pevci, pozabljeni prijatelji.

In tedaj se iz spalnice zasliši hlipanje. Težak moški plač, tisti, ki ga z muko, a brez haska skušaš požreti, da skoraj zveni kot kolcanje.

Milan je nepremično stal sredi sobe. Hlipanje ga udari. Stopi k vratom spalnice in se s čelom nasloni nanje. Rahlo trka. Nič odziva.

MILAN: Nehaj, oče! Nisem tako mislil! Pozabi! Saj veš, kaj vse človek zine iz jeze! Poznaš me! Toliko poslov mi je propadlo... tole bi užgalo... Zadnji čas je! Nisem več mlad... Moraš me razumeti! Nehaj! Slišiš?! Ni bilo zares!

Plač preneha. Slišati je le še težko dihanje, toda mi ne vemo, ali je Milanovo ali maestrovo.

Milan pritisne uho na vrata. Luč mu prihaja od strani, zato vidimo, da res ni več prav mlad.

MILAN: Se spominjaš, katero pesmico si mi pel, kadar sem jokal, ata? (*Začne peti*) »Mali miškec sam ostal, milo cvilil, ni zaspal«...

Oh, stari, daj, pozabi! Ko si tepel, ti je bilo hudo. Mogoče sem jo še bolj pogrešal kot ti. Minilo je... Enkrat bova prišla na konja, ni hudič! Jaz poznam veliko ljudi, lahko bi staknil koga, ki bi se pobrigal za tvoje skladbe!

Nobenega odgovora. Milan se vzravna, zazrt v okna. Potem se izza vrat navsezadnje le oglasi stari: polglasno, topo in trmasto ponavlja —

MAESTRO (*off*): Pusti me na miru! Pojdi, prosim! Pusti me! Ne prihajaj več! Pojdi, prosim! Prosim te!

Odmaknemo se. Milan gre mimo nas. Obrnemo se, gledamo za njim, ko gre do vrat v predsobo in izgine.

Okno, okna. Oblak zakrije sonce, da se zbrijejo obrisi dreves na zastorih.

Nato, presenetljivo in v povsem drugi razsvetljavi: soba po dolžini, vrata, skoz katera je odšel Milan. Ženska ob vratih, naslonjena na podboj. Kaže na hrbet. Svetlika se iz mraka.

Nekdo skuša najti pravi akord na klavirju. Glasbilo je postavljeno v odmeven prostor. Jalovo prizadevanje. Disonance.

Ženska je daleč in kakor da je ujeta v okajen kristal. Njena obleka je iz nekdanjih časov. Nenadoma se vzravna in prestopi, utone v temi predsobe.

Klavir utihne.

Prazna vrata izginejo.

Predsoba maestrovega stanovanja je podolgovata in skoraj prazna, če odštejemo obežalnik, skrinjo in vedro za dežnike. Luč prihaja iz kuhinje. Stene tod so svetleje pobarvane kot v sobah, sličice na njih pa so razporejene s skrajno natančnostjo. Lenobne ure. Kmalu se bo izkazalo, da je večer.

SENČNI PLES

Odlomek

»Miletič in Andrejc!«

Prvi se je z nekakšnim naporom odlepil od klopi, nato je stopil kakor omahujoč, s potrtega obraza je nekam sporazumno zaškilil, sam je jemal to bolj kot preizkušeno komedijo. Drugi, z zariplim obrazom, že ob tabli, si je neravno trl prste v pesti.

»No, si se danes pripravil, Miletič?«

»Tako...«

»To je menda že tretjič, da sem te dobil.«

»Kaj pravzaprav misliš s tem svojim tako?«

Fant, črnolas lepotec z izkušenimi očmi meščana, je malo jecljal.

»Mislim sem, da je literatura za jutri,« je rekel.

Za Kandorja je bil fant Miletič, a v razrednici se je uradno pisal Miletti, oče, uradnik, ni hotel tvegati, da bi ime vrnil v prvotno obliko. Fanta, repentanta, je Kandor dobro poznal. Njegova mati, lepotica z otroškimi očmi, se je že kdaj zjokala pred njim, obupana nad sinom. V šolo je bil prišel mesec po pričetku, potem ko so ga vrnili iz Jugoslavije, kamor je ušel, da po novem življenjskem načrtu postane kapitan daljnih linij.

»Tako, še jedel boš pri tabli!«

Fant je vrgel glavo nazaj, ko da še nekaj da na svojo neoporečnost.

»Saj ne jem. To je samo *chewing goom!*«

Po tisti pustolovščini je zdaj stal pred Kandorjem, kakor se ga je ta spominjal od prejšnjih let, isti na videz potrti lepotec, malo nagnjen naprej kakor v zafrkljiv poklon.

To, da je bil poslan v klop, je vzel na znanje z vdanim zgibom, svojih črnih obrvi, v njegovem vlačanju nog je bilo nekaj barabskega, nato je sedel z vzdihom, ko da zunaj pomorske akademije res ni bilo upanja zanj. Kandor, sklonjen nad katedrom, je zasnoval številko v zraku tik nad beležko: nove trojke ni imelo pomena pripisovati k vsem drugim, a videz ni mogel škoditi.

Drugi, ki je ostal pri tabli, je bil vsekakor drugačen dijak, a vendar ne v taki meri, kakor je Kandor mislil. Nekaj je pri tem igrala njegova simpatija do kmečkega študenta. V glavnem pa mu je dijak sam, ki je to njegovo slabost zavohal, s pogostnim namigovanjem na kmečko delo utrdil prepričanje, da mora doma garati, kar ni bilo res.

»In ti si se pripravil, Andrejc?« je vprašal Kandor s tonom, v katerem je bila že vera vanj.

»Pa bi se bil bolj, ko ne bi bili nabirali oljk.«

»Tako, oljke ste nabirali. In ste jih tudi otisnili?«

»Stiskalnico moramo popraviti.«

»No,« je rekel Silvan Kandor, pristopil k oknu in se z rokami na hrbtu zagledal v to, kar je bil neizpremenljiv razgled iz razreda.

Ni bil razgled, bil je že simbol, vizija nekega mestnega brezčasja, v kar se je v vsem tistem njegovem službovanju spremenila palača na nasprotni strani, s pogledom na hrbte tipkarič, ki so v dveh vrstah obakraj rdeče preproge nabijale v stroje, neutrudne, v črne halje oblečene vestalke v službi nekega zadihanega birokratskega božanstva. Palača, sedež pomorske družbe, se je s svojim rožnatim pročeljem samozavestno odbijala od sosedne hiše, ki je, čeprav enako visoka, uravnovešala vtis tiste hibridne ulice: skozi zdavnaj zanemarjeno pročelje so tekla izbokla okna na omaro, zgoraj, na strehi se je v mansardnem oknu močila v dežju plenica, kakor bandero poraza. Obe stavbi je vezala vrsta kamnitih zatrepov nad okni. V kotih so stala prilepljena golobja gnezda, z belimi progami od odpadkov. Kandor je iskal z očmi golobico, trebušno živalco, ki ji je prejšnjo pomlad sledil v njeni vzreji mladičev.

Zazdelo se mu je, da jo je prepoznal v paru, ki se je kljunčkal pod ostrejšem zatrepa. Drug golob, tega Silvan Kandor ne bi identificiral, si je brusil kljun ob kamen.

»Kako, ali še nisi začel?«

»Pričakujem, da mi boste rekli,« je kmečko sprenevedavo odgovoril fant. Nasmihanje po razredu. Kandor je stopil korak, nasmehnil se je tudi sam.

»Če sem rekel, no, je pomenilo, da začni.«

»Ze, pa nisem vedel, o čem.«

Krohoh.

Kandor je udaril z nogo, to je bilo preveč, učitelj je le hotel biti resen.

»Nisem vedel, o čem,« je rekel, ko je stopil dol ob fantovski vrsti. »Protestantizem!«

Fant je začel, ko je Kandor, že na koncu fantovske vrste, razsodil, kateri od deklških plaščev na zidu je bil nežnejši. Odločil se je za sinjega in nato obrnil po drugi strani navzgor. Mladenke v visokopetnikih, izbrano oblečene, v svoji pubertetni ženskosti. Blondinka v drugi klapi, tista s suverenim pogledom, je predla čas, z nadihom laka na nohtih. Čez razmajan četverokotnik v parketu, ki je poskočil pod nogo na poseben način, je prišel do katedra.

Sedel je, ko je fant, s tistim svojim pogledom od strani, zadihan povzdignil glas.

Kandor je odprl dnevnik, vpis, ki ga je napravil v začetku ure, mogoče ni bil popoln. In res, četverokotnik z vpisom je dobil nekaj simetrije, ko je s peresom nategnil »p« pri protestantizmu. Zabingljal je z odvitim peresom med prsti.

»Pomen protestantizma moramo poudarjati!«

Ker so bile v dnevniku vpisane odsotnosti, »i« v nekem imenu ni bil preveč razviden. In Kandor je v svoji malo slovesni drži za katedrom spustil pero, da je opremil črko z vidnejšo piko. Z znanim odkruškom krede, ki se je valjal tam, je Kandor, rekoč: »Gre za globlji pomen protestantizma!« nekaj zasnoval na tistem dnu. V njegovi predstavi je bilo to slap: pršeča voda, ki je delala vtis spreminjanja snovi v duha. Lahko bi se potem zaposlil s kosom črtala, ki je na tistem puščobnem dnu delal družbo krednemu odkrušku: in pri upogibanju bi nekako dognal, da se nezlomljivost lahko družijo z elastičnostjo. Vstal je. Zemlja se je stresla. Po ulici je šel tramvaj.

»Protestantizem: se ti ne zdi značilno, da so Slovenci začeli svojo literaturo tako, namreč s protestiranjem?«

Fantu, ki si je zdaj začel drgniti neki žulj na dlani, se je zdelo to povsem značilno. Njegov basovski glas je bil zdaj takšen, kot da se krega z nekom.

»Prosim!«

Plavolaska s suverenim pogledom je hotela še enkrat zablesteti s svojim ležernim čarom.

Med počitnicami je bil Kandor dobil od nje kartico, pristrčen pozdrav z Dunaja.

»No?«

»Veste, v tramvaju sva se vozili s prijateljico, govorili sva slovensko, to se razume, pa se oglasi neki gospod, s tako senilnim obrazom, ki naj bi bil interesanten, češ kaj pa se tako greva s tem jezikom, ko pa so Slovenci dobili slovnico, ko je bil Dante že stoletja pokopan.«

»To ne spada k stvari,« je rekel Kandor.

»Vem: a zdelo se mi je značilno.«

»No, in kaj si odgovorila?«

Plavolaska je stisnila obrvi, eno samo sejanje očarljivih kretenj je je bilo, o, ni bila takšna, da bi ostala dolžna komurkoli, z neke šarmantne zvišenosti je stresla tisti svoj odgovor, v suvereni, a vendar prikupni zavesti sebe.

»Veste, tudi to sem hotela pripomniti, da se umetniki ne bi smeli ozirati ne na desno ne na levo, ampak govoriti samo po srcu, naj se zgodi karkoli. Mogoče tudi to ne spada zraven?«

»Ne čisto.«

»In imam prav?«

Kandor ni odgovoril.

»Kako, da nimam prav?« je plavolaska razprla roke z nadihom laka na prstih, potem ko je pustila, da so ji padle veke na oči.

»Tu je prelahko imeti prav,« je rekel Kandor. »Utemeljila bi, zakaj se umetnik ne sme prenarajati.«

»Ker se ne more, če je resničen umetnik.«

Kandor je vpletel v debato fante. Tudi ti so bili v glavnem istega mnenja. Samo Miletič je bil proti.

»Imaš prav,« je rekel Kandor, ko da pri debati lahko spregleda njegove trojke.

Fant je zganil z glavo, ko da to ni bilo prvo, kar je v življenju zadel.

Kandor je postal.

»Zakaj pa se resnični umetnik ne bi mogel prenarajati? Prav tako bi se lahko kakor vsi drugi, saj je človek kakor vsi drugi, ne bolj ne manj. Malo več čuti: to je vse. Stvar je v tem, da se prenarajati ne sme.«

Plavolaska, ki je še zmeraj stala, si je vrgla koder s čela.

»Zakaj?« je vrgla, vsa lahkomišljena.

In zdaj je bil ves razred nekako enodušen za to, da se debata razvije. Morje rok se je vzdignilo iznad klopi. Vsak je imel svoje izvirno mnenje. Kandor je poznal to dijaško prefriganost, vse je bila ena sama preračunljivost, hoteli so do konca ure brez izpraševanja.

»Ker če bi še umetniki lagali, potem ni komu več verjeti,« je odbil odsekano.

In takoj je poklical k tabli dve dekletli.

»Primož Trubar: življenje!« je zapovedal. »Podrobno!«

Ena od deklet je tako rekoč pela snov, z roko na gumbu bluze, s čutečimi kadencami preteče mamice, nad njo se ni mogel razočarati. Z drugo je šlo kakor zmeraj težje. A zato je imela profil, ki si ga je moral zapomniti.

Kandor je spet hodil, četverkotnik razreda je bil neizpremenljiv.

Profil, na katerega je zdaj pomislil, je veljal zgodbi o Jerobniku: kadar bi tistega junaka oženil, bi rabil neki obraz za njegovo ženo. In lahko bi se spomnil na to učenko z obrazom zdrave Madone. Sicer se za to še ni tako mudilo, čeprav njegov junak ni bil več Jernejček. Tam v tisti prenadrobno opisani pekarni mu je na licih že poganjal prvi puh, bil je že Jernej, na pol poti k Bortolu. Iz mesta je prihajal na obisk k domačim že kot Bortolo: a med brati, med Janezi in Mickami, se je kar pustil klicati Jernej. In v vasi je govoril prepričano po domače, čeprav z nekakšno zadržanostjo, ko da zna tudi drugače, manj po vaško. Silvan Kandor je iz dna razreda pogledal v razpelo: nekam malodušnega se je počutil: pri tistem prehodu od Jerneja do Bortola je bilo treba psihologije; bilo mu je, ko da v psihologiji potujčevanja samo plava, brez prave gotovosti. In vendar je vsa povest stala in padla prav na tem prehodu od Jerneja do Bortola; problem asimilacije je bil tam. Že je malo pretiraval z junakom, občutje nekakšne nacionalne krize v njem ni bilo primerno, tisti vajenec s trdim obrazom ni bil človek za krize: po celodnevem delu v pekarni, kjer so se mu noge pri ročnem mesenju ukrivljale na iks, je tekal v pivnico, da je zaokrožil svoj zaslužek kot točaj; moral je torej paziti s tem junakom, ki je moral ostati trdno na tla prikovan človek, ki mu prvo ni bilo narodna pripadnost, ampak zaslužek...

Kandor se je znašel, naslonjen na peč.

»Povej kaj o Trubarjevem jeziku!«

Dekle s kadencami mamice se je podjetno prijelo za gumb na bluzi, a

Kandor jo je ustavil, ta odličnjakinja ni mogla odpovedati, zdaj je hotel predvsem potipati ono zdravo Madono z izbegavajočimi očmi. Večkrat je izostajala zaradi nekakšne vročine. A gotovo ni bila tako bolehná kakor odličnjakinja, ki ji je pešalo srce. In tudi s fantom jo je že srečal na ulici, ko je šla mimo čisto neprizadeta, kakor obešena nanj.

A kar je dekle povedalo, je bilo toliko kot nič. Nekaj sugestij iz prvih klopi ji je pomagalo, da je zmašila še en stavek. Nato je obtičala, oziraje se okrog kakor tat. A Kandor je bil že pred njo. Neka popolna zrava brezbržnost je sijala dekletu iz oči: to ga je nataknilo.

»Jezik, to je samo na sebi čudovita reč, si ti kdaj sploh pomislila na to, kaj?«

»Sem!«

»Jezik, vidiš, to ni nič drugega kakor življenje samo, se ti ne zdi?«

»Seveda,« je reklo dekle z odsotno samoumevnostjo.

»In ima opraviti s slovniciami prav toliko kolikor življenje s statistikami!«

Toda Kandor je bil že nervozen. Skozi okno je pogledal goloba: bil je še tam, brusil si je perut. Obrnil se je: že ni več govoril dekletu; prepustil se je domisljici, ki naj ga za hip iztrže iz prirejene stanovanjske sobe kakor zabož.

»V tem, da je naš jezik tako mlad, da je prišel v knjigo tako rekoč iz hleva in s polja, je njegova dragocenost. Neizrabljen je še, kakor denar, še svež od kovnice. Zato ne prenese napihljenosti in blufa. Težje je lagati v slovenščini. Si se ti sploh kaj učila?«

»Sem,« je reklo dekle, ko da odbija žalitev.

Nova snov, to je bil papir, odstavki, ki jih je znal na pamet, šolsko utrjen program pač. Nato, ko da se je nekaj zgodilo: zazvonilo je.

Kajetan Kovič
(1931)

GEOMETRIJA DNEVA

Skoz mesto kock in kvadrov
koraka samotén človek.

Kako rad bi skril svoje nežnosti
v vejico bezga.
Kako rad bi sanjal o velikih godbah
v modrih paviljonih.
V starem parku bi čakal,
da mu zrasede grm v dlaneh.

Človek gre
in vse nežnosti so kvadratne,
vse sanje so pravokotne,
vsi grmi so iz železa.
Zavrže varljive oči.

Od daleč strmi
skoz geometrijo dneva
večer.
Pisanjal bo iz teme
paviljone in grme in tople potoke.

Človek bo spet pobral svoje oči.
V njih bodo spali mrtvi metulji
v krstah iz solz.

ROBOTI

Roboti korakajo.

Prvi robot je štirioglat.
Kamen v njegovi roki
je kocka.
In kocka je kocka od vekomaj
in vse, kar je, je kocka.

Roboti korakajo.

Drugi robot je okrogel.
Kamen v njegovi roki
je krogla.
In krogla je krogla od vekomaj
in vse, kar je, je krogla.

Roboti korakajo.

Kamen na nebu, kamen na zemlji
nima izbire.

Danes je kamen, jutri je kocka.
Danes je kamen, jutri je krogla.
Danes je kamen, jutri robot.

Roboti korakajo.

Kocka raztrešči kroglo.
Krogla ubije kocko.
Ker kocka je kocka na vekomaj.
Ker krogla je krogla na vekomaj.

Roboti korakajo.

Dokler je kocka štirioglata.
Dokler bo krogla okrogla.

Janez Menart
(1929)

SEMAFORI ŽIVLJENJA

*Iz raja otroštva, z nalitim bencinom,
z izključenim števcem poti in hitrosti,
ob kamnih bežečih spominov mladosti,
v predmestje življenja, z nezmanjšanim plinom;*

*vse ožje cestišče, razmišljena glava
in prvo križišče in stoj! semafori,
strah, zdrznjena misel, podplat na zavori
in smerni kazalec in nižja prestava;*

*s križišča v križišče in s ceste na cesto,
na levo, na desno, počasi, hitreje
in sonce slepeče, ki greje in greje,
in v mōro napora razlezeno mesto;*

*hrumenje motorjev, parkirni prostori,
obvezne smeri in možgani na vzvodih
in trudne roké in drget na prehodih
in, kakor zaspane oči, semafori;*

*še zarja na steklu, še mrak brez obetov,
me glà na asfaltu, še lučka, ki kaže
poslednji bencin, in že ost žarometov,
ki tiplje po poti do mirne garaže.*

POLNOLETNOST

Bile so svetle sanje in prešle,
zdaj je življenje takšno, kakor je.

Pravice ni in je nikdár ne bo,
velike ribe zmcrom majhne žro.

Svobode ni — svoboden je le duh,
a duh je v mesu, ki presnavlja kruh.

Resnica je — a v vseh stvareh tičí
takó globoko, da se v njih zgubi.

In od vseh velikih preroških sanj
ostaja le dvoboj: več ali manj.

A bojna gesla so le koščki vab
v pasteh zanesenjakov in barab.

In vse, kar svetla misel zida v Čas,
razdira in raznaša volčji jaz.

In od pravic, ki čas jim je odprt,
svobodna in resnična je le smrt.

Takó ostaja v gréznici idej
le strah pred smrtjo in nagon: naprej!

Bile so svetle sanje in prešle,
še misel nanje vse bolj rédko žge.

POVOJNI PORTRET

Ni brez zaslug. Te so rešilni pas,
ki nanj obeša se, da ne utone,
in ki ga polni s tem, da na ves glas
izraža vdanost v važne telefone.

To je res nujno dnevno opravilo,
saj položaj, na dražbi služb prejeti,
začel možgane terjati je z leti,
a on ima jih le za prvo silo.

Tako si mesi kruh na tujem duhu,
saj tam, kjer je, ni za nobeno rabo
in če že kdaj kaj dela, dela zgago —
kot slepič v pacientovem trebuhu.

Svečano resen kakor sveta krava
in mikroskopsko buden za okužbe
obtičal je v mladostnem salu družbe
kot klop: velika rit in majhna glava.

CROQUIS

Kavarna. Miza: marmor, mrzel, siv —
življenja otipljiva prispodoba.
V kozarčku konjak; nizko izpod roba;
in lužica tam, kjer se je polil.

Prst čopič je in lužica paleta;
lenobno rišem: hišica, drevo,
nad hišo sonce, klopica pred njo
in roža, ki ob roži se razcveta.

In še stezica, ki drži od hiše,
in lepa žena, ki med rože leže ...
A vtem natakark vljudno predme seže,
pobere vse in mizico pobriše.

In gledam ga, kako svoj pladenj nosi,
kako opleta sem ter tja s prtičem
in skoraj žalostno za njim zakličem:
»Gospod natakark, še en konjak, prosim!«

KMET

V temačni čumnati leži.
Soseda mu prinaša jed.
Starost mu vzela je moči,
vse bližnje vojska, smrt in svet.

Leži, leži in čaka smrt.
Vsak dan bolj bled in bolj droban
bolšči, vročično v strop zazrt,
in orje, orje noč in dan.

Ciril Zlobec

(1925)

POBEGLO OTROŠTVO

Po lestvi otroške radovednosti
bi splezal prek plotu resničnosti
in skril se pred samim seboj.
Za metulji otroških želj
bi letal ves dan
in padal,
vstajal,
padal
in se smejal.
Kolena bi mi krvavela,
dlani bi mi krvavele,
a jaz bi se smejal,
smejalo do pijanosti.

A ko bi se utrudil,
bi počepnil med rože
na sonce
in moja krvava kolena
in moje krvave dlani
cvetele bi z drugimi rožami,
najlepše in najbolj omamno
med vsemi.

In sam sebi tostran plotu,
ki iskal bi pobeglo otroštvo,
se ne bi nikdàr več oglasil.

BREZ PRIHODNOSTI

Brez kruha znali smo živeti,
v kos kruha upajoč;
brez svobode znali smo živeti,
v svobodo upajoč;
brez ljubezni znali smo živeti,
v ljubezen upajoč;
znali smo živeti brez prihodnosti,
v prihodnost upajoč.
Upanje smo
kakor dih življenja
revni in bogati dedovali
iz roda v rod.
Tudi kadar smo obupovali,
smo z obupom le potrjevali
svoje izgubljeno upanje.
Zdaj doživljamo poslednje otroštvo
vseh dosedanjih dob
in prvo otroštvo nove dobe,
ki je ni,
ne našega otroštva v njej.
Zdaj prvikrat mi sami smo prihodnost
in hkrati prvikrat brez upanja
v prihodnost.
Samo življenje smo,
vsak sam v sebi se uporabljajoč
kot sveča.

KMET

Pomislil sem na vino,
na tisto, ki zapoje v pesmi,
na vino, ki se žalost nanj opira
na vino, ki z norostjo pleše,
in vselej sem ga videl v čaši;

pomislil sem na kruh,
na kruh, ki ga je pekla mati,
na tisti, ki ga ni bilo,
ko smo otroci sedali za mizo,
in vsakokrat sem videl hlebca;

na ljubezen sem pomislil
in obstala je pred mano
v eni sami izmed tisočev oblik:
v življenju tvojega telesa,
žena.

MOLITEV

Zemlja in človek,
toda le v spominu usoda,
le v podobi mrtvih staršev
v vsakem drobnem zrnju setve
gora upanja,
obupa v vsakem drobnem zrnju žetve,
blaženo nasilje
večnega jemanja in dajanja,
iz veka v vek blagoslovljeno
krvoskrunstvo lakote in obilja,
toda le v spominu usoda,
zdaj samo še zemlja,
tudi tiho, dolgo, nič več pohujšljivo
umiranje nepokošenih trav,
ob zoranih opuščene njive,
hrupne veselice ptic
po krošnjah neobranih češenj,
zdaj samo še človek,
ne več ukopan v ponižnost blatnih brazd,
ves spremenljiv, nestalen,
z manj besed molitve in kletve
sin kot oče.
In z manj otrok.

Jaša Zlobec
(1951)

STRAH

VI ko smo iz dečkov rasli
v kaj
1968 kam
ko smo iz otrok dozoreli v mladeniče
iz mladeničev
v kaj
v ječarje svojih sanj
se ozrli v ilo ki nas je obrodilo
pogledali okoli sebe

spet strah
nič več praporov vrh hriba
mrtvi so bojevniki časti
mrtvi so uporniki jekla
mrtvi so krsti dneva v dan

edinole strah ostaja
kot tisti drobceni prašek
edino v sončnem žarku
ga vidiš
kako nemočno trepeta v bojazni
bi padel bi v zraku ostal

IV kot preblisk kot kaos sveta
kot tančica jutra kot mavrica sredi sonca
1789 vzdih vzdih

izza vogala blesk sekire
v sekiri odblesk neba
v nebu odblesk krvi
v krvi odblesk strahu

ni mogoče s strahom barantati
kdor ga okusi je star
kdor ga okusi je bolan

strah ubija ljudi
naj bojo plave ali rdeče krvi

Bržčas naš čas ni več čas za posameznika, za razcvet osebnosti in za ti-sočposebnosti. Naščas, duh tega časa našega stoletja kjerkoli na tej zemeljski krogli, na kateri se pehamo svoj kratki vek, je naklonjen splošnemu, množičnemu, masi, ki naj jo že kdo gnete in uravnava v tako ali drugačno, a zmeraj srečno prihodnost. A ne samo to; predvsem je naš čas naklonjen urejenemu in zveličavnemu sistemu, v katerem naj bilo vse, ali vsaj čim več jasno in poravnano, urejeno, spravljeno v sklope z napisi, označbami, sistemu, ki obravnava vse na veliko in kjer za majhen, pa najsi še tako poseben cvet ni ne posluha ne prostora. Iz takega sistema letijo brez obzira in ozira vsi in vse, kar bi motilo urejenost in poravnano; stišati jih je treba na poenoteno jakost, skrajšati za tisto posebno glavo, ki štrli iz povprečja, po želji in možnosti ob zvokih enoličnih puhlic o celoviti osebnosti in podobnem. Kajti rečeno je in v praksi uveljavljeno: ne moti sistema, ne drezaj s posebnim v enotnost splošnega, našega, z osebnim v skupno; se ne spodobi, pa tudi priporočljivo ni za dušni in telesni blagor! Tako smo kajpak lahko že dolgo priče temu, da vsi govorimo v nekem imenu, v imenu te ali one baze, skupnosti, združenja, zbornice, zborni govorjenje kakopak, nihče pa nič več in nič v svojem imenu, v imenu svoje glave in svoje drže, ki sprejema za vse svoje početje svojo osebno odgovornost. Je to napredek ali nazadovanje? Je to v naših današnjih razmerah koristno za tisto, kar bi morali početi za moralno (ne le materialno) učvrstitev ali morda že kar za prenovo te naše, še ne tako stare socialistične samoupravne družbe? Mislim to skupno, ki je kar po pravilu nekako splošno, to »v imenu«, ki je kar zmeraj nekako neosebno, a zato dostikrat kar tudi nikomur ne namenjeno in nikomur koristno, to poenoteno, ki na vseh koncih duši ustvarjalno različnost, osebni zagon, ki vleče, možnost, ki se odpira kot perspektiva. Nič ne pomaga: samo iz lastne, osebne skušnje, iz svoje prsti in svojih prstov zrastle zmo kalf in postane seme za danes, če že ne za jutri, kakor bo še zmeraj nemara res, da ne more biti dobre skupnosti brez dobrih posameznikov, a da je osnovna celica, ta mali atom in hkrati vesolje — posameznik, ki naj ima, kot ima eno samo življenje, možnost, da to svoje edino življenje uresniči in udejani po svoji meri. Spoštujmo torej pravico slednjega do svojega življenja, saj je to življenje vsakega njegova temeljna vrednost, in ne vlečimo na skupno, splošno, poenoteno kopito, na mero, ki ni mera, to posameznikovo (ali narodovo) mero, pa četudi bi bila le merial!

In kaj se dogaja? Posamezniku, a tudi širšim skupnostim se tu, pred nami, nam vsem na očeh v imenu neke višje, skoroda absolutne vrednosti — včasih temu rekajo država, včasih jugoslovanski patriotizem, včasih razredni princip — utemeljuje, priporoča, pridiga, vsiljuje iz nekakšne nujnosti, da bi bilo medsebojno poznavanje, skupno edinstvo trdneje, nekakšno popsplošeno povprečkarstvo, nekakšno poenotenje, za katerega naj ta ali oni žrtvuje nekaj svojega, kar je v skupnem blagru kajpada malenkost, saj bomo od tega imeli v poenotenem izobraževalnem sistemu, v poenotenem gospodarskem sistemu, v kulturi, armadi, državi, v vsem z eno besedo, nezamišljene vrednosti za nadaljnje sožitje. Da bo to res, jamči država kajpada, in ne samo ona! Tudi ta plat je, priznam, tokrat tudi z moje strani pritrirana do absurda, da bi se medalja zalesketala v vsej svoji nespodobnosti.

Začenja pa se ta in taka nespodobnost že mnogo prej in mnogo bolj nedolžno; pri zamolčevanju vloge posameznika, pri uničujoče hladnem ravnodušju za posameznika, pri odrinjenju osebnosti in posebnosti v kalup skupnega in splošnega, pri znanih parolah »vsi za ustvarjalci, vsi smo odgovorni, vsi smo za vse«, pri tako imenovani kadrovske politiki, kjer je kader zmeraj pravi kader, posameznik pa ne veliko ali domala nič.

PESEM O ZVEZDAH

Vsak človek je zase svet,
čuden, svetl in lep
kot zvezda na nebu...

Vsak tiho zori,
počasi in z leti,
a kamor že greš, vse poti
je treba na novo začeti.

Tako živimo ljudje.
Vsak zase krmari k pogrebu.
Svetloba samo
nas druži kot zvezde na nebu.

A včasih so daleč poti,
da roka v roko ne seže,
a včasih preblizu so si,
da z nohti lahko
srce kdo doseže...

Od tega menda
človek umre,
od tega z neba
se zvezda ospe.

LAN

Ze dolgo je, odkar več nisem sam,
odkar modri se v mojem srcu lan,

odkar ga misel nate valovi,
da vsak večer opojno zadiši.

Nocoj si mimo mojega polja
zamišljena v vabljive sanje šla

in segla je za hip v cvetoči lan
trepetajoča tvoja bela dlan.

In čudo, glej, pustila v njem je sled:
vse lepše zdaj cvetè kot je popred.

ZADNJA

Kako Slovenci lepo umiramo,
vztrajno in ne ravno počasi,
iskalci popolnosti scagamo, shiramo,
še preden se stečejo naši časi.

A tudi umiramo tako po slovensko:
z vrvjo, v vodi, s strupom in s plinom,
zmeraj nekako slovesno in hudo resno,
kot bi šlo za boga ali za domovino.

Nekoč, morda kmalu, pomremo do zadnjega.
In potem, še preden zgnijemo v jami,
dajo nova imena vsemu na tem koščku sveta,
a smrt poimenujejo z nami...

GLAGOLI

Do bòli misliti. Misliti tenko.
Znova domisliti domišljeni svet.
Zvečiti med zobmi grenko
preslico svojih in tujih let.

Rušiti. Rvati. Zbrati v steklene
drobce vsak dan svoj razbiti obraz.
Rasti. Z rastjó zasloniti jeklene
želode krogel, sršče v nas.

Biti. Ljubiti. Ne odstopiti od vesel
na čolnu prihodnjih otrok...
Ali plavati, plavati, kamor nas nese
neustavljivi tok.

Marko Pavček
(1958-1979)

BLUES

BLUES To je blues, ki prihaja z nočjo.
To je žalostni blues, najčudovitejša pesem.
Pomirjujoče valovi po zraku, staplja se vame, me polni.

Napisan je z barvo večerne zarje na travnike tvojih oči.
Šelestenje tvojih las mu je glasba,
gib tvojih rok je nežni ples nanjo.

To je blues, ki prihaja z nočjo in traja na veke.
Blues, ki ne pozna juter.
Umirajoči blues, moja najljubša pesem.

Posvečam jo tebi, ki te najbolj ljubim.
Pišem ti jo z vsakim pogledom, z vsako besedo in dihom,
pišem jo na šarenico tvojega očesa,
na srčiko tvojega srca.

To je blues, ki prihaja s teboj.
Najčudovitejša pesem.

Edvard Kocbek
(1904-1982)

TOVARIŠIJA

Odlomki

26. oktober.

Te svoje zapiske delam že v novem bunkerju.

Ko nam je snoči Matek razodel, da naše novo prebivališče še ni urejeno in da bomo morali nekaj dni prebiti v neugodnem gozdnem bunkerju, ki rabi kot skladišče, nas je to sprva poparilo, vendar smo se kmalu potolažili. Po noči smo odšli proti Toškemu čelu in se izpod njega spustili v velik gozdni kotel, ki se razteza do Ravnika in Gabrja na eni in do Dobrove in podutiškega hriba na drugi strani. Preko poti, krtin, jam in debel smo se počasi in na vso moč oprezno približali tistemu mestu sredi temnega gozda, kjer je eden naših novih spremljevalcev odgrnil plast suhega listja, otipal okroglo železno ploščo in jo dvignil. Za njim smo se tipaje spustili v neznano zemeljsko globino. Nekdo za menoj je zamrmral Dantejev verz: »Lasciate ogni speranza, voi qu'entrate!« Pokrov se je za nami zopet zaprl in prižgali smo karbidno svetilko. Eden izmed tovarišev je bil utrujen in slabe volje. Pogledal je leseno opažene stene izredno tesnega bunkerja in jezno dejal: »To je truga, pa ne bunker.« Bunker je bil v resnici določen za material, toda zdaj nam je bil dobrodošel. Edino to nam ni bilo všeč, da so nam podnevi zabranili izhod iz njega. Bill smo torej obsojeni na to, da preživimo dober teden ali še več v podzemeljski temi ali v karbidovem zraku. Vse je bilo tesno, niti na ležišču se nisi mogel pošteno obrniti, kaj šele v ostalem prostorčku, kjer je stala mizica.

Danes smo se pozno zbudili. Pot je končana, utrudila nas je do kraja, nikamor se nam ne mudi. Skoraj smo pozabili na to, da vlada v našem podzemlju neizprosna tema. Prvi se je skobacal z ležišča Fajfar. Dražili smo ga: »Za božjo voljo, Gašper, zmotil si se, saj še nisi odbil svojega kihta!« Edino

on je namreč mogel v tako imenovanem mrtvem času preležati po cele dneve, ne da bi se ganil. Zdaj pa je vsemu zbadanju nakljub nasul v svetilko novega karbida in naredil svetlobo, da je ozka luknja postala prijazna. Obred se je razvijal naprej. Čez nekaj časa je vstal Lubej in po dolgem drsanju okrog mize razgrnil po njej svoje znamenite zemljevide. Začel je ugibati, kako stoje fronte okrog Stalingrada, na Guadalcanalu in v Severni Afriki. Potem je prišel na vrsto Rus. Najprej je sedel na rob pograda in si hudomušno ogledoval novo jazbino. Potem je začel razvezovati nahrbtnik in urejati njegovo vsebino, kakor je to storil že sto in stokrat. Potem sem prišel na vrsto jaz. Stopil sem s pograda do mize in odprl svoj dnevnik. Edino Vidmar je ostal na ležišču. Nismo vedeli, ali spi ali bedi, bili smo prepričani, da gotovo snuje hudobno misel. Za kakih dve uri je v podzemlju zavladal popoln molk. Slišati je bilo le rahel zvok svetilke, škrtanje peresa, rahlo premikanje sedečih dveh tovarišev in nedoločen vzdih ležečega Vidmarja. Kdo bi si bil pred dvema letoma mislil, da bo danes taka družbica ždela v podzemeljski jami blizu Ljubljane. Zunaj je najbrž sijalo sonce. Verjetno se je v vrhovih dreves pregibal zasanjani jesenski veter. Morda je prav tisti hip šel skozi gozd neznan človek in nabiral zadnje gobe. Morebiti je stopil na plast bukovega listja nad nami in niti od daleč ni slutil, da je pod njim podzemlje z živimi ljudmi. Začeli smo gledati na uro. Sonce se že nagiba proti večeru. Lačni smo, snoči smo premalo jedli. Morda niti zvečer ne bo nikogar s hrano.

Podzemeljska tišina deluje drugače kakor tišina v odprtem in preglednem prostoru. Podzemeljska tišina vpliva napeto, izzivajoče, grozeče, kakor da se bo zdaj zdaj kaj zgodilo. Na eni strani zbuja videz, da se je čas ustavil, na drugi strani pa nas naravnava na tisto, kar se skriva za njim, na viharne in temne dogodke, ki se bodo kmalu zgrnili na nas in se pošteno maščevali za svojo sedanjo zadržanost. Čakanje v tišini dela videz, kakor da se vojna nikamor ne premakne, toda varamo se, v nevidnem ozadju vladata nervozna naglica in hlastna tekma. Vsak dan se začenjajo graditi nove municijske tovarne, vsak dan bruhne iz strojev na milijarde orožja in streliva, vsak dan spuščajo nove ladje v morje, skoraj vsak trenutek poleti novo letalo v zrak. Vojaški in gospodarski štabi noč in dan iščejo vedno učinkovitejših sredstev, kemični in fizikalni laboratoriji mrzlično iščejo pripravnih formul, na tisoče specialistov raznih vrst si beli glave in iztiska iz poskusov pojave, ki se nam o njih še sanja ne. Vse se pripravlja na odločilno ofenzivo, na poslednji naskok, na tisti spoprijem, ki bo imel za vse človeštvo usodne posledice.

In še nekaj sem začutil v tej podzemeljski tišini. Tudi v človeku samem se z nevidnimi premiki tišine prožijo plazovi, ki se zdaj šele počasi gibljejo, ki pa iz dneva v dan dobivajo večji pospešek in bodo nekega dne huje od vojaških ofenziv in hajk katastrofalno vdrli v človeka samega. Moram si priznati, da čutim v svoji notranjosti pritisk neznanih sovražnih sil, ki hočejo razdrobiti človekovo jedro in oskruniti njegove poslednje svetosti. Že se tiho, čisto tiho vtihotapljuje vanj hladne in cinične misli, strasti sovraštva, skrite želje po smrti človekovega bližnjika, že izginja iz njega stud nad lažjo in zločinom, vedno bolj se veča moralna amnezija, ki je nevarnejša od vsakega sadizma. Izginja notranja zveznost, izginja kontinuiteta, širi se epidemija pozabljenja, preteklost postaja brezobvezna, deli človekove duševnosti razpadajo, ne čutijo več intimne zveze, ki bi jih objemale v nedeljivo celoto. Vse to čutimo za sedaj izredno rahlo, skoraj v normalni obliki, počasi bo postalo tipično, tako da se nihče več ne bo čudil. Bližamo se neznanški indiferenci, ki je ne bo mogla razložiti nobena kolektivna psihologija. To bo najgrozotnejše delo fašizma. Že slišimo šum črnih kril, ki se dvigajo iz človekovih nižin. Obšla nas bo zamračitev, ki jo poznajo le stare zgodovinske knjige. Že slišimo šum demoničnih sil, ki nam bodo zatemnile um in srce, takrat bomo padli v nečlovečnost, ki ji do zdaj ne poznamo mere. Stiskam se in se mučim na ležišču. Kje je sila, ki bo zadržala tega demona?

NA POLJU

Drevo, beseda in človek,
trije samotarji
sredi ravnine.

Tišina in ptica
in uho čakajo:
kje je veter?

Strmijo drug v drugega,
od vekomaj povezani
s skrivnim spominom.

Vprašanje je ljubezen,
ljubezen je veter
in veter je začetek.

Drevo je tišina,
beseda je ptica,
človek je uho.

Drevo je zašumelo,
ptica je zažvrgolela,
človek je zapel.

Drevo, beseda in človek,
trije prijatelji
od vekomaj.

MOLITEV

Sem,
ker sem bil,
in vsakdo
me bo mogel
pozačiti.

In vendar
moram reči:
sem
in bil sem
in bom,
in zato sem več
od pozabljanja,
neizmerno več
od zanikanja,
neskončno več
od nič.

Vse je večno,
kar nastane,
rojstvo je močnejše
od smrti,
vztrajnejše
od obupa in samote,
silnejše
od hrupa in greha,
slovesnejše
od zavrženosti.
Nikoli
ne bom prenehal biti.
Nikoli.
Amen.

ZA ČASA BOJA

Sonce, staro sonce z neba
ogenj žarki v srca suje,
meni v prsih, meni v prsih
tesna bolečina kljuje.

Streli, streli, smrtni kriki,
zemlja, veter in požari,
slutnja leta med spomini,
vsi smo novi svet in stari.

Strah in srčnost, mir in zmeda,
streli, streli, vsi smo eno,
kdor le more, naj se spomni,
da ni nič, prav nič zgubljeno.

Vonj po smoli in smodniku,
težka, strašna, zdanja muka,
ko pa strojnica preneha,
kukavica nam zakuka.

ZAMORSKA

Sredi gneče me je nekdo
povprašal za ramo
z naglasom iz Šiške:
Ali boste izstopili?
Na ovinku sem se čez ramo
zazrl v bele zobe
črnega človeka iz Gane.

Zdaj mi je jasno,
zakaj je Prešeren na trgu
vedno bolj teman,
beseda v meni je poskočila
od binkoštnega veselja,
začela je kliti
v rodovitni črnici.

Obrnil sem se v gneči
in zavpil: Ne bom izstopil,
nikoli ne bom izstopil,
nihče ne bo izstopil,
peljali se bomo dalje,
peljali se bomo v zamorje,
da potolažimo lepo Vido.

Boris Pahor
(1913)

PARNIK TROBI NJI

»Čakat so nas prišli,« je rekel Karlo.

In tudi žene so bile na krovu in Miro se ni nič obregoval obnje kakor v Brbanu; nekatere so pele, a močnejši je bil nemir ob pričakovanju, da se spet dotaknejo domače obale.

»Z nami pojdita,« je rekel Miro, medtem ko je odrival ročaj, da je tunera zarisala dolg lok ob vhodu v portič.

»Da, z nami bi šla,« so rekle žene in dekleta.

»Polento bomo skuhale!« je vzkliknilo dekle, potem pa, kakor v zadregi, da je preglasila druge, prijela tovarišico pod pazduho.

»Hvala,« je rekel Danilo.

»Nič ne boš hvalil,« je rekel Miro. »Pojdita in amen.«

Pristajali so in gruči z obrežja se je kmalu primešala gruča, ki se je izkrcavala; Miro je sicer robantil, kam da se jim mudi, a ga ni nihče poslušal.

»Karto pa vseeno pošlji,« je rekel. »Arabca na kameli, da bom videl, kako to izgleda.«

»Saj bomo kmalu vsi šli,« je rekel Karlo.

»Mene že ne bodo imeli,« je rekel Miro.

Dekleti sta v zadregi poslušali, potem sta pozdravili in odšli za drugimi; vse so hitele mimo kočic z ribiškimi orodjem in se hitro začele vzpenjati po bregu, da bi se spet strnile z domačim ozratjem. In kmalu je bilo slišati že visoko v bregu glasove nevidnih potnic, ki so se vzpenjale po ozkih strmih stopničkah.

Danilo je rekel Miru, da bosta dobila avtobus v Grljanu, a nji je vseeno, tudi če gresta peš do Trsta, tudi če se sploh ne vrmeta v mesto, ampak ostana brez konca skupaj v poletni noči, ki se je krotko spojila z morjem. Ko sta se napolnila po asfaltnem traku, je bilo sonce rubinasta krogla na koncu zgubane rubinaste poti, in z mirno zavestjo je ugotovila, da bosta morje in sonce sporazumno ustvarila blag večer tisti trenutek, ko se bo rusa krogla dotaknila vodne ravnine. Bilo je, kakor da bo tisti mir, ki bo tedaj legel na stvari, trajen, da, nekako dokončen, in čeprav je vedela, da je ta vtis slepilo, ga je vendar sprejemala kakor pomirjajočo stvarnost, ki se ponuja kot nepričakovano darilo. In ta občutek odrešilnega počitka se je nadaljeval tudi potem, ko je Danilo obnavljal zanjo obdobja, po katerih se je stopnjeval odpor proti dejanjem strahovlade; njegova bližina in njegove besede, kakor da urejujejo in poravnavajo vsa hudodelstva, ki so za zmeraj mimo.

Začel je o tem pravzaprav zaradi Mira, zato da ji je razložil, kako sta se srečala pri dejanju, o katerem ni sicer nič določnega povedal, a je dal vendar razumeti, za kakšno vrsto dejanja je šlo. Bilo je to potem, ko je slovenski človek pod Italijo ugotovil, da na zakoniti način ne more nič doseči, in se je sili uprl s silo. Že v šolskih klopih so jim zamenjali čitanke, še preden so dobro znali brati po slovensko; ko pa so jim tako zamešali podobe in čustva, so jim začeli pripovedovati o Mazziniju in Gariboldiju, da so ju oni, pridni šolarji, vzljubili, posebno Garibaldija, ki je odšel zavoljo svobode v gozdove, skozi katere je jahal z zvesto Anito ob strani. A šele ko so odrasli, so spoznali, da je bil Garibaldi čudovit mož in bojevnik, a da ni bil naš, da je bil samo zgled za boj proti njegovim sodanjim potomcem. Da, zakaj Avstrijci niso za časa zasedbe severne Italije nikdar počeli takšnih dejanj, kakršno je bil požig Narodnega doma. Palača sredi mesta, ob stavbah, ki so dokaz sijaja Marije Terezije, elegantna in trdna stavba, ki jo je sezidal mojster Martelanc in ki so si jo s svojimi žulji postavili preprosti nebogati ljudje, je zgorela v eni noči. Nečesa takšnega niso doživeli ne Mazzini ne bratje Bandiera, da bi namreč avstrijski ljudje polili z bencinom milansko gledališče, mu zabili vrata in rajali pod okni, s katerih so skakali ljudje, da bi se rešili zubljev. Nad molčečim morjem je tedaj dišalo po dimu, Slovencem pa je umiralo srce v prsih. Bilo je, kakor da sonce ne bo moglo nikdar več vziti. Pa je še vzelo, in to zato, da osvetli vsa naslednja hudodelstva. Kakšen način obrambe pa ti še ostane, ko so povsod, kjer so bili slovenski domovi, pogorišča, in ne samo da nimaš ne šol ne časnikov v svojem jeziku, ampak niti ne smeš več obstajati kot Slovenec. Tedaj si pred dilemo, ki je hujska rodovi, ki bodo prišli za tabo, ali pa, ki ne bodo prišli, če boš pustil, da v tebi pravi, da ne gre samo za upor proti zamenjavi tvojega osebnega jaza z drugim, izposojenim, ampak za odgovornost, ki jo imaš pred zgodovino, pred kakor Hamletova. Ker biti ali ne biti ni samo tvoje osebno vprašanje, to se strejo tudi že tvoje potomce. In takrat se je odločilo. Zakaj pravično je menda, da človek v tem stoletju kaznuje jetičnega učitelja, ki se maščuje z brizgom svoje bolne slin nad otrokovimi usti, ko v šoli izgovorijo besedo prekletega jezika. Tako je bilo treba razdejati stroje tistega časnika, ki je vsak dan zahteval uničenje slovenskega življa. Da, samo stroje, ker nismo ubijalci. In fantom je bilo iskreno žal, da je prišel nekdo v uredništvo, ko se je peklenski stroj razletel; in tudi sodnikom so rekli, da obžalujejo človeško žrtev, bombe pa ne. Saj Slovenci nimajo drugega izhoda. Naj se res pustijo sežgati v svojih hišah kakor stenice? Samo mrtvi na pokopališčih lahko mirno dopuščajo, da jim spreminjajo imena in priimke na grobnih kamnih. Seve, Trst je bil poplavljen od črnih srajc tiste dni, ko so štiri junake odpeljali na planoto in jih naskrivaj pokončali sredi kraške gmajne; Trst je bil črn, kakor da so ga zasedli grobarji, a svet je vedel za srednji vek v dvajsetem stoletju na obrežju severnega Jadrana. Tisti odmev v svetu pa je bil bolj samo posledica zvestobe sebi, posledica zavesti, da si ne pustimo ubiti duše; svetu se namreč vest prebudi samo za kratek trenutek, ki ga dopuščajo številne druge koristi, človek z mrtvim srcem pa je suha mumija.

ANTIGONA

ZBOR

Ta naša krogla, ta naš globus, ta naša drobna žoga,
ki jo nevidni srednji napadalec je nezmotljivo
zagnal v mrežo drugih zvezd, ozvezdij, sonc —
odmev spet daje in tišino hrani, nedra spet odpira
za šum cvetlic, dreves in za preprih oblakov
nad osivelimi glavami starcev. Minilo je!
Minilo je! Utihnilo!

Ne toči dež na trupla padlih več dvojne mere
svojih solz, neutešljivi ptič spet upa si
v samotno sled in deklica ob vodi si smehljuje
spet voli nove zvoke za svojo staro vižo:
na poljube misli.

Še mi tebenski starci, čeprav do tal upognjenih teles,
zlomljenih kosti in s srci, ki teptala so jih vsa stoletja,
še mi, ki nas le silna teža ponavljanja je ohranila
za žive priče slehernega časa, spet glave dvigamo.
Razglašamo: Mir! Mir!

STRAŽNIK

Kreon je novi kralj.

ISMENA

Naj bo. Naj kralj bo kdor že hoče, le da je slednjič
napočil mir in me v snu ne bo več trafil
ta blazni vrvež bojnih trum.

TEIRESIAS

Zmeraj lepa in zmeraj bistroura,na,
a — vidim — tudi malo bojzljiva.
Nič kaj primerno čustvo za čas,
ko vse, kar gre in leze, glasno rožlja s pogumom.

ISMENA

Iz vaših ust očitak? Sedeli ste doma kot jaz.
Četudi, ni me sram. Grožnja, naj bo taka
ali drugačna, sežge mi krila. Ismena je Ismena,
kjer sta mir in varnost. Tam se razcveti. —
Kako da se ne vrnejo?

TEIRESIAS

Brez pameti so vojne, brez kanca logike;
to pa je logično in trdno v njih, da v zadnjem hipu
se nikdar nič ne pripeti. Kdor zgubil je, je zgubil,
kdor dobil, dobil. Zato kar brez strahu!
Ker si želiš miru, brez dvoma si dobila.

ISMENA

Bogovom hvala, če je tako.

(Glasnik nastopi)

Se vrača vojska? Prihaja Kreon, novi kralj?

STRAŽNIK

Cujte! Že slišim glas trobent. Res je. Prihajal
Naproti mu hitim, jaz sem njegov.
Takoј me mora videti, takoj imeti.

TEIRESIAS

Kakšne so še novice izpred mestnih vrat?
Kaj je s Polineikom, kaj z Eteoklom?
Živa? Mrtva?

GLASNIK

Mrtva, gospod, oba.

ISMENA

O, brata? Mrtva in — čemu? Čemu?

GLASNIK

Mrtva sta.

TEIRESIAS

Glavo pokonci: v bleščavi sonca
je zmeraj kak oblaček. Ne misli nanj in ga ne glej
in ga ne bo. Veseli se, saj so vsesplošni posli tako
lepo, vsesplošno, umno in prikladno in tako dalje
urejeni.

Potoči nekaj solz nad truplom Polineika, potoči
nad Eteoklom jih mrtvim, ampak nikar preveč. Med nama —
nista bila najboljša brata, kar možnih bratov ni bilo.
Eden pijanec in nečistnik,
drugi stremuh brez mere.

ISMENA

Koga sodiš in obsojaš? V imenu česa?
Bila sta brata, moja, naša kri.

TEIRESIAS

Nič prida kri, ta njuna kri.
Drug zoper drugega sta vzdignila vojske,
drug drugemu pognala krogle v glavo:
le v tem sta bila složna.
Vse to se zdi ugodno, in če ni veselo,
je vsaj prav za vse.

ISMENA

Taka ali drugačna, a vendar brata iz kralja Edipa krvi.

TEIRESIAS

Drži. Ampak ti ljubo moje dete,
zdaj položaj ni pravšen za zasebna čustva.
Po mojem sta zdaj čas in prostor taka, da kaže kazati
veselje nad zmagoslavjem, nad Kreontom, ki je očitno kralj,
zaploskati vsesplošni ureditvi vsesplošnih poslov
in kar je glavno — vsaj kar se mene tiče — nekaj prigrizniti.
Zakaj, Ismena, če rečem vse o sebi: zrak nad Tebami je tak,
da neutešljivo zbuja glad in žejo.

ISMENA

In če rečem vse o tebi jaz:
ponižlavo in nesnažno.

TEIRESIAS

Ah — let toliko imam kot las na glavi. V poteku mojih dni
je z vsakim lasom odpadla ena vera,
in slednjič je tako, da je le malo las in malo vere.
Od vrtoglavih zvezd se misel je spustila
k preprostim dejstvom: slabo je biti lačen,

slabo je biti žejen, slabo brez toplega ognjišča.
Vse troje skupaj je najslabše. Zato živi naj Kreon
in zmagoslavje in mir in sploh!

(Prihaja Kreon s spremstvom)

STRAŽNIK

Dober večer želim.

TEIRESIAS

O, Kreon, Kreon, slavni Kreon!

KREON

Pozdravljena, Ismena.

ISMENA

Dober večer, gospod.

KREON

Ne vidim vseh. Kje je Antigona?

Rad vidim vse, kar si želim, zakaj boli me glava.

Ne maram, da ne vidim tistega, kar si želim,

kadar boli me glava. Saj zdaj sem vendar kralj.

ISMENA

Bolni ste, gospod?

KREON

Za spoznanje, da, dekletce. Zunaj je bil prepih,

in kar je glavno, krvi zadosti in preveč.

Ne maram te krvi. Ne vonja kot kri

plodnega jelena kdaj in kje na lovu.

Preveč osladna je. To je človeška kri.

Pavle Zidar
(1932)

MOJA DOMOVINA

A četrtega septembra so tudi na Koroški Beli, tik za šolo, počili strelji in med talci sta bila meni dva še posebno draga človeka, Kraguljnikov Korelček, čevljar, in oče naše Sonje, pravzaprav »moje« Sonje, v katero sem bil že v prvem razredu tako zaljubljen, da sva imela oba drug z drugim kar nekaj resnih težavic. Jaz bi Sonjo najraje pojedel, tako luškana je bila. V ušeščku je imela zlate uhane, čelce pa se ji je svetilo kakor zglajen marmor.

Zdaj pa so ji Nemci privezali h kolu očeta, in še Korelčka, ki me je tako rad dražil prav s Sonjo, in ju oba ustrelili.

Ti strelji so nas vse pretresli.

Sonja je od tega dne postala čisto voščena in nepopisno resna. Na ustih ji je odcvetel smeh, tako lep in rdeč kakor znamenita monaška vrtnica. V črni bluzi, ki jo je poslej nosila, je bila podobna moji stari mami. A zdaj sem jo imel še bolj rad.

Ubogega Korelčka pa so ustrelili, ker je bil komunist.

Z odhodom teh dragih ljudi v večnost je na Javorniku začelo primanj-kovati nečesa, česar se ne da izraziti.

Vsak človek je luč, eden večja, drugi manjša. Kraji dobivajo štiri svetlobe: sončno, lunino, zvezdno in človeško. Glavni sta dve, sončna in človeška. Če zmanjka prve, umreš, če zmanjkuje druge — umiraš.

S smrtjo teh talcev smo začeli usihati tudi otroci.

Začeli pa so se spreminjati tudi starši, bilo jih je vsak dan manj.

Okupator je torej vedel, da s streljanjem dobrih ljudi jemlje tistim, ki so ostali, eno od pglavitnih svetlob.

Izgovor, da so talci povračilo, je laž.

Čez kak mesec po tistem, ko so Sonji ustrelili očeta, je potrkalo na vrata našega razreda. Mitzi je šla ven in se čez čas vrnila z naročilom, naj Sonja pobere vse svoje stvari in odide domov.

Vsi smo onemeli. Še Mitzi je dobila nekakšne mrjaščeve lise v obraz.

Sonja je spravila skup svoje zvezke, oblekla rdeč plašček, si zavezala rutko in rekla vsem — zbogom.

Zbogom, smo polglasno zapeli za njo.

Zaslutil sem, da je Sonja pričakovala to slovo od nas. Zelo verjetno ji je mama vnaprej povedala, naj se ne ustraši, če bodo prišli ponjo v šolo, ker po ustrelitvi očeta lahko pričakujeta izselitev.

Da bi Mitzi odgnala moro in zapolnila praznino, ki je zacevala za odhodom nežne Sonje, nas je začela spraševati poštevancko tako naglo, da smo komaj sledili izgovorjenim številkam.

Brljlala je celo uro.

Naslednji zob, ki so ga izpulili iz našega razreda, pa je bil precej nepričakovan. Bila je moja sestrična Fanika.

Prav tako je iznenada »klopfen«¹ po vratih kot pri Sonji.

Mitzi je zavpila: Ruhe!

Stopila k vratom in nenadoma jo je kar potegnilo ven iz razreda.

Vedeli smo, da bo spet kdo odšel v izgnanstvo.

Kdo le?

(Tudi pri odgonu Sonje Mitzi dolgo ni hotelo biti v razred.)

Razločili smo, po glasovih, da morata biti pred durmi eden ali dva možka.

Začeli smo se tresti kot šibje v vetru. Niti eden ni bil varen pred tem, da ga ne bi izselili.

Moja mama že zavoljo tega, ker je mlajšemu bratrancu pljunila v obraz, drugi pa bogve zakaj.

Na naših obrazih se je oglasila svetloba trpljenja. Vsak je imel nekakšen greh pred Adolfom Hitlerjem.

Polotile so se nas bledice raznih odtenkov, nervoza, tresenje in nemir. Vsak, ki se je kaj razumel na občutek krivde, bi v vseh nas odkril nepopisno nahajališče nasprotnikov okupacije — in še česa.

Nazadnje se je kljuka le zganila in nas usmerila v zvezke pred seboj.

Mitzi je vstopila in hreščeče zaklicala: Fani Zlamnig, zupacken!

Sestrična je zvenela v hipu, kakor da je kot roža, vržena na žerjavko.

Ja, ja, du, Zlamnig! je ponovila Mitzi, ker je bila sestrična za trenutek negotova.

Mučno mi je bilo gledati Faniko, kako se potihno joče in pospravlja v aktovko čitanko in s čitanko vred prelepo zgodbo o Hansel und Grättel, ki sta se »verlieren sich in Wald«².

Šepnil sem: Fani! In ji podrobil v slovo z roko kakor z mokro perutko.

Ni me slišala, ni me videla, preveč so ji solze zalivale pogled.

Ko je bila Fani pred vrati, pa se je le še obrnila in rekla vsem: Adijo.

In Mitzi je spet zahtevala, da smo »multiplizieren«³.

Številke, kot vse kaže, zapolnjujejo razredčene vrste ljudi; čimveč števil, tem manj ljudi.

Mitzi je zapazila, da sem se ovedel, da sem tudi jaz Zlamnig in da ne sodelujem pri »multiplizieren«, ampak da se ukvarjam z zelo bolečo stvarjo, s svojo izgubljeno prihodnostjo.

Imel sem še to smolo, da sem oba, njega in mamu, srečal, kako ju je gnal žandar.

Tiček je peljal voziček in na njem petdeset kil, kolikor so izseljenci smeli vzeti s sabo.

Ustavil se je, ko sva prišla skup, mi dal roko, rekoč: Zvonko, adijo.

Žandar je molčal.

Hip nato pa se je zaslišalo spet drobljenje peska pod kolesi.

Pogledal sem za odhajajočim Tičkom. Bil je v črni pelerinici, mama pa v plašču, skoraj do gležnjev. Izginila sta za ovinkom, jaz pa sem še dolgo stal in vdihoval z dušo njuno podobo za spomin.

Nečesa pa si še danes ne znam razložiti: bolj ko so bili Nemci močni, predrzni in pripravljeni na vse, bolj so bili v bistvu šibki in izgubljeni.

To so čutili tudi sami.

Če si se recimo srečal na samem z okupatorskim vojakom, je iz njega zavela globoka človeška želja, da bi pokleknil predte in te prosil odpuščanja za vse, kar so storili. A brž ko sta bila skupaj dva, sta bila že psa, ki grizeta in ubijata.

Vojski še ni bilo videti konca.

Zapadel je sneg. Veliko snega.

Zima nam je prinesla živilske nakaznice najrazličnejših barv, od rdečih, na katerih ji pisalo Brot 500 gr, do plavih za Fleisch (meso) 50 gr, rumene so bile za maščobo, predvsem margarino in maslo, bele za sladkor, rožnate pa za južno sadje. Družina je prejela še tako imenovane pike za blago in tobak.

Ko je mama preračunala, kaj nam Nemci dajejo za mesec dni, je izračunala, da od tega ne moremo ne živeti in ne umreti; to, kar so nam okupatorji dajali za štiri ljudi, je v stari Jugoslaviji zadostovalo komaj za enega človeka za dvajset dni.

Vse te lepe papirje je raznašal blokfirer.

Hranila nas je torej stranka NSDAP. In samo ona je odločala, ali bomo ustreljeni, izseljeni in hranjeni od naslednjega meseca.

Naša bridka usoda se je spreminjala kakor smer dima v polju.

A odločitve o nas so jim le pomešali taki, kot je bil Finžgarjev Johan, ki se ni pustil kar tako zvezati in ubiti.

Nemci so znali to na poseben način ceniti. Vsaj s silnim strahom in krvavo odločnostjo, ki pa je rodila na drugi strani pogum in prezir do lastnega življenja. Prav zavoljo tega prezira so morali vse prenesti na kasneje, ko bo narod bik zvezan oziroma izčrpan od slabega hranjenja in garanja.

Kasneje, ko sem bil zaprt v Begunjah, in so sem in tja še koga ustrelili, sem z žalostjo ugotovil, da ni razlike med streljanjem v Dragi in tistim trkanjem na vrata razreda 1941. in 1942. Tudi tisto tedaj je bila moritev.

A zadnjega za izselitev so prišli iskat Tička, drobnega fantka z belimi lasmi, kateremu so očeta ustrelili v Šentvidu nad Ljubljano.

Tudi on je, kakor Sonja, pričakoval, da bo moral svojo drago Koroško Belo v kratkem zamenjati za kako nemško mesto.

NI TE

Ni te v glasu vetra, ne v razmetanosti gora,
ni te v cvetu, in če kličejo ptice, ne kličejo tebe,
ni te v goloti zemlje, ne v težkem vonju trave,
in če sadiš rože, da bi ti dišale, rože dišijo sebi,
in če zgradiš cesto, ti bo cesta pripovedovala o sebi,
in če postaviš dom, če ga napolniš z dragimi predmeti,
te bo nekega dne sprejel kot tujca
in predmeti bojo govorili sebi s svojim jezikom,
posmehljivim zate.

Laž je, da je studenec zato, da bo gasil tvojo žejo,
in reka zato, da te bo okopala v hladnem naročju.
Laž je, da te bojo stvari tolažile z mirnim spominom,
ker nekega dne se ti bo uprl ves tvoj svet.

Nekega dne bojo stvari spremenile imena,
takrat bo kamen sovraštvo, veter groza,
cesta bo strah, ptice ti bojo zabijale v čelo
skeleče žblje glasov, reka bo obup,
tvoji predmeti bojo tvoja krivda in tvoji tožniki.
Svet bo porušen. Svet bo brez imena.

Takrat ti bo moralo biti vseeno. Sedel boš v zapuščenem kotu.
Zaprl boš oči, da bi ničesar ne videl. Predvsem da bi ne videl
svoje zgubljenosti v zgubljenosti zumrlega sveta.
Da bi ne pomislil, da moraš
karkoli storiti, kamorkoli stopiti z nogami,
ki bojo tenke kot noge suhe južine.
Samo tvoja glava bo velika. Tvoja glava, ki bo cvetela
belo kot magnolija. Dolgo boš iskal v beli jami ust ime zase,
ampak takrat bo bolje, če boš našel ime za konec,
kot za nadaljevanje.

VELIKI ČRNI BIK

Veliki črni bik rjove v jutro.
Veliki črni bik, koga kličeš?
Prazni so pašniki.
Prazne so gore.
Prazne so grape.
Prazne kot odmev tvojega klica.

Veliki črni bik rjove v jutro.
Kot da bi brizgala težka črna kri
pod vršičke temnih smrek.
Kot da bi se nad gozdom na vzhodu
odpiralo v jutro
krvavo bikovo oko.
Veliki črni bik, koga kličeš?
Je slast poslušati,
kako ti vrača odmev
svoj zamolkli klic?

Veliki črni bik, brezkrvno je jutro.
Tvoj glas pada v grape
kot razcefrana jata
črnih vran.
Nobeden ne sliši tvoje samote.
Nikogar ne napojiš
s črno krvjo svojega glasu.
Umolknj, veliki črni bik.

Veliki črni bik rjove v jutro.
Sonce na vzhodu brusi
bleščečo mesarsko sekuro.

ZADNJE SREČANJE

Odlomek

Oče v zadnjem času ni želel več živeti. Trudil se je še zmerom po deset, štirinajst ur na dan (potezo sem dedoval); tako se je bil navadil izza mlada. A zapustila ga je strast, moral se je siliti — sproščajočega, mirnega veselja pa z delom nikdar ni imel, bil je sestavljen iz volje, dolžnosti, sile in gnanosti, da bi preobrazil svet, obenem pa mu je bilo pretirano delo zatočišče, v katerega se je zatekel pred porazi politično institucionalnega in ostalega sveta. Sla po prebivanju se mu je že zdavnaj izmuznila, držala se ga je, leta in leta, le še nekakšna divja, nemalokrat umetno samosprožana napetost, želja po dokazovanju, da ima prav, boj za lastna, osamela, nepriznana, odrinjena stališča, nerazumen, netaktičen prepir, ki mu ni prinašal zmag, saj ga je redno vodil skrajno nespretno, najbrž z mazohistično željo po alcestovskem porazu; vprašanje je, če si je zmage v zadnjih treh desetletjih res kdaj iskreno zaželel. Zdaj, zadnji mesec mu je bila odvezta tudi poslednja muka: njegov življenjski smisel, njegovo smrtno breme, kdo bi vedel. Začel je posedati, milega obraza, on, ki ni znal počiti niti za hip in ki ga je stalno gnala vznemirjena dejavnost. Postal je nežen in drobno človeški, on, ki mu je Alenka pravila prabog. Črte obraza so se zmehčale, kolikor se je njegova izklesanost sploh mogla otajati; glas ni več, kot včasih, ob slednji priložnosti, pravičniško rohnel, roke so omahovale, se je mar odpiral vserezumevajoči dobroti, on, profesionalni bojevnik, nikdar pomirjeni, četudi nikdar zmagoviti upornik?

Vendar — je njegova pomiritev zopernaturna? Pritrudil se je do sedemdesetih let, opravil je velik, mogočen posel, sezidal je kopico stavb, nekaj garaških knjig, svoj duh, svoje telo, svoj žar in svoje trpljenje je vnesel v skupno stavbo. V najhujših časih je sam, z redkimi tovariši, redke med razumniki, držal Atlas, podirajoči se strop vere v narodovo in družbeno prihodnost. Tedaj je bil več kot nekdo: bil je jeklo in granit, up in moč, setev in žrtev. Pozneje se je umaknil vase: vera, upanje, ljubezen so se mu odtegnili, postal je ubežni kralj, brez kraljestva, brez zemlje, brez drugov, blodeča zakleta vešča. Ni storil dovolj? Vsakdo, tudi junak, ima pravico do počitka, do večnega; saj drugi, naslednji, zmerom znova pridrejo z neugnano slo in ženejo — kaj? veter? tok? privide? lavo? — naprej.

Umrl je, ko me ni bilo zraven. Bolnik na sosednji postelji je povedal, da je bil smrtno zahropel in utihnil. Nato so ga naložili na voziček in odpeljali.

Pol ure pozneje sem odšel v bolnišnico po njegove reči. Najprej sem trčil ob njegovo posteljo; bila je že nanovo pogrnjena, čakala je na naslednjega umirajočega. Navidez se je zdelo, kot da ni nikoli nihče ležal na nji, kot da tudi Dušana ni nikoli bilo; pomislil pa sem, ali se kdaj vživimo vanjo, v poslednje ležišče, ali kdaj poslušamo, kaj nam na posebnem valu, šifrirano, pripoveduje? Mislite, da ji je res vseeno, če mora služiti zgolj smrtnim? Da ne more slišati strašljivih in obetavnih krikov? Da nihče ne leže nanjo poln sile, trdnega spanja? Je res le sredstvo našega gospodovanja? Ste prepričani, da, občutljiva, ne zaznava smrtnih hropenj, da se ne zareže vanjo vsako noč vsaj en brezdANJI krik?

Poletno opoldne. Ljubljana brni skoz odprto okno. Strežnice se spretlavajo, golobice. Vse je kot ponavadi. Svet ne pogrša umrlih. Kralje, ki so do zadnjega načelovali kraljestvom, položijo, s svečanostmi, v mavzolej; razprestoljeni in ubogi padajo v zemljo potihoma. A še včeraj je ležal tu, izgnani kralj, me zgrabil, velikanski umirajoči pajek, s koščenimi prsti,

smrtni pot se jih je oprijemal, za mojo roko, mi jo, onemogel, stisnil in odmril v neprisotnost. Še včeraj sem zaznaval njegovo sunkovito dihanje, bile so zadnje moči, ki so poganjale stroj; komaj je živel še kot človek, ves v aparatih, po cevkah so mezele v njegove izsrkane žile kri in druga življenjska hranila. A je bil. Danes pa . . .

Ko sem se dotaknil njegovih reči, sem dognal, da je njegova osamelost zapustila le njega, končno pomirjenega, da pa je v tem svetu ostala: prešla je na tisto, kar ga je bilo spremljalo, kar je bil uporabljal. Ko sem vzel, nežno, kot komaj izvaljeno taščico, iz predala bele nočne omarice njegovo uro, se mi je v dno duše zasmilila. Ubogo zapuščeno dekle! Nelépo, spravljeno v siv kovinski okrogel zabojček z motno šipo na gornji strani; oče jo je prinesel iz Buchenwalda, iz taborišča, in spremljala ga je, sirotica, obtolčena, črnikasta, času in gospodarjevemu ugledu neprikladna, skoz tri desetletja. Na kaj ga je spominjala? Na življenjsko dno? Mu je dajala trdnost, varno zavest, da tega dna ni več mogoče doseči? Čutil sem: ve, da je nihče ne bo več vzel za svojo. Zdaj je na cesti. Tožila mi je, z neslišnim glasom, na koži sem zaznaval njene krike. Ko sem jo spravljaj, zavito med časniški papir, v žep, je zastrto oddajala: brez ljubimca sem, brez ljubezni, brez dobrih prstov, ki so me navijali, ki nikdar niso pozabili name, brez oči, ki so me, kratkovidne, tolikokrat vsak dan opazovale in se nikdar niso zmrdovale nad mojo grdoto. Od danes naprej . . .

Listnica, oguljena, glavnik, nereprezentativen, osebna izkaznica, orumenela, copati, brezpetniki, halja, cifasta, očala, brez okvirjev, debele leče, da, očala še najbolj, ker so najbolj osebna: vse te reči, ki so bile še včeraj nerazdružljivi del njega, bolj kot žena, bolj kot otroci, celo bolj kot knjige in spisi, držal se jih je, osebnih reči, njegov posebni vonj, včasih se mu je pridružil tudi dah po neretvanskem tobaku, a dolga leta je že, kar je pokadil zadnjo cigareto, njegov vonj je v moje detinstvo vnašal veliko varnosti, brž ko sem ga zaznal, sem, oreščk, splezal nazaj na drevo, na oreh in bingljaj nad svetom v varnem okrilju močnih vej, od danes naprej pa se bo ta vonj izdišal, njegove reči bojo zavržene; v najugodnejšem primeru se bojo, po milosti dedičev, prašile v temnem predalu komode. Bi jih lahko še uporabil, vsaj kdaj, da bi prešlo vame njegovo srce in srce njegovih igračk, srce njegove pogumne mladosti? Naj bi se česal z njegovim glavnikom, meril čas, vsaj od časa do časa, po njegovi uri? Včasih oblečem bratov okrvavljeni, že deset let zapuščeni suknjič, čutim njegovo toploto in toploto telesa, ki ga je nekoč ščitil; in vem: nič ni nično, tudi brat ni ničen, v meni živi naprej. Živi, ker mi je podaril čop svojih las, ker sem mu vzel, po smrti, suknjič in okvir za očala; živel bom z Dušanom, ker bom obul njegove rumene, luknjičaste poletne čevlje, njegovo modro karirasto srajco, si nataknil, pozimi, na njegove gojzarje njegove dereze. Ne, paleolitski čas še ni minil, zame reči niso mrtva sredstva, most so, na katerem se srečujeva, tok, ki naju pod visokim tlakom spaja v eno telo.

Ko sem naprosil belo sestro, naj mi mrtvega očeta pokaže, me je odpe-ljala v kopalnico in ropotarnico, kjer je začasno ležal, pokrit čez glavo z belo rjuho, v belem, čistem, higieničnem prostoru. Odgrnil sem belo pre-grinjalo, opazoval zamišljeno, napeto, zbrano, mirno ta, le še nekaj ur prej prisotni obraz. Zadnjič te gledam, oče; kaj si, si maska ali kost, spomin, duša?

Moram si vtisniti tvoj obraz v spomin, čim globlje. Moram poznati, kot več fotograf, kot kipar, ki snema posmrtno masko, sem si dopovedoval, to obokano, kamnito, trdo mrtvo lice. Kaj si? Truplo ali oče? Reč ali človek? Si res, komaj nehaš dihati, že truplo? Mrtev človek? Si res drugačen. v temelju spremenjen? Z drugega sveta? Sam v sebi sklenjen? Brez vprašanj, ves v odgovoru, v jasnem, v večnem? Niti lep niti grd, zgolj drugačen? Skrivnosten? Svoj? Tuj? Pravzaprav si neke čudne vrste zmagovalec; ne človeški, ne tak, ki se veseli svojega uspeha, ki ga vrednoti; morda le popotnik, ki je prispel do konca poti, do kraja, kjer mu je zadnja žena —

smrtni pot se jih je oprijemal, za mojo roko, mi jo, onemogel, stisnil in odmril v neprisotnost. Še včeraj sem zaznaval njegovo sunkovito dihanje, bile so zadnje moči, ki so poganjale stroj; komaj je živel še kot človek, ves v aparatih, po cevkah so mezele v njegove izsrkane žile kri in druga življenjska hranila. A je bil. Danes pa . . .

Ko sem se dotaknil njegovih reči, sem dognal, da je njegova osamelost zapustila le njega, končno pomirjenega, da pa je v tem svetu ostala: prešla je na tisto, kar ga je bilo spremljalo, kar je bil uporabljal. Ko sem vzel, nežno, kot komaj izvaljeno taščico, iz predala bele nočne omarice njegovo uro, se mi je v dno duše zasmilila. Ubogo zapuščeno dekle! Nelépo, spravljeno v siv kovinski okrogel zabojček z motno šipo na gornji strani; oče jo je prinesel iz Buchenwalda, iz taborišča, in spremljala ga je, sirotica, obtolčena, črnikasta, času in gospodarjevemu ugledu neprikladna, skoz tri desetletja. Na kaj ga je spominjala? Na življenjsko dno? Mu je dajala trdnost, varno zavest, da tega dna ni več mogoče doseči? Čutil sem: ve, da je nihče ne bo več vzel za svojo. Zdaj je na cesti. Tožila mi je, z neslišnim glasom, na koži sem zaznaval njene krike. Ko sem jo spravljaj, zavito med časniški papir, v žep, je zastrto oddajala: brez ljubimca sem, brez ljubezni, brez dobrih prstov, ki so me navijali, ki nikdar niso pozabili name, brez oči, ki so me, kratkovidne, tolikokrat vsak dan opazovale in se nikdar niso zmrdovale nad mojo grdoto. Od danes naprej . . .

Listnica, oguljena, glavnik, nereprezentativen, osebna izkaznica, orumenela, copati, brezpetniki, halja, cifasta, očala, brez okvirjev, debele leče, da, očala še najbolj, ker so najbolj osebna: vse te reči, ki so bile še včeraj nerazdružljivi del njega, bolj kot žena, bolj kot otroci, celo bolj kot knjige in spisi, držal se jih je, osebnih reči, njegov posebni vonj, včasih se mu je pridružil tudi dah po neretvanskem tobaku, a dolga leta je že, kar je pokadil zadnjo cigareto, njegov vonj je v moje detinstvo vnašal veliko varnosti, brž ko sem ga zaznal, sem, orešček, splezal nazaj na drevo, na oreh in bingljaj nad svetom v varnem okrilju močnih vej, od danes naprej pa se bo ta vonj izdišal, njegove reči bojo zavržene; v najugodnejšem primeru se bojo, po milosti dedičev, prašile v temnem predalu komode. Bi jih lahko še uporabil, vsaj kdaj, da bi prešlo vame njegovo srce in srce njegovih igračk, srce njegove pogumne mladosti? Naj bi se česal z njegovim glavnikom, meril čas, vsaj od časa do časa, po njegovi uri? Včasih oblečem bratov okrvavljeni, že deset let zapuščeni suknjič, čutim njegovo toploto in toploto telesa, ki ga je некоč ščitil; in vem: nič ni nično, tudi brat ni ničen, v meni živi naprej. Živi, ker mi je podaril čop svojih las, ker sem mu vzel, po smrti, suknjič in okvir za očala; živel bom z Dušanom, ker bom obul njegove rumene, luknjičaste poletne čevlje, njegovo modro karirasto srajco, si nataknil, pozimi, na njegove gojzarje njegove dereze. Ne, paleolitski čas še ni minil, zame reči niso mrtva sredstva, most so, na katerem se srečujeva, tok, ki naju pod visokim tlakom spaja v eno telo.

Ko sem naprosil belo sestro, naj mi mrtvega očeta pokaže, me je odpe-ljala v kopalnico in ropotarnico, kjer je začasno ležal, pokrit čez glavo z belo rjuho, v belem, čistem, higienskem prostoru. Odgrnil sem belo pre-grinjalo, opazoval zamišljeno, napeto, zbrano, mirno ta, le še nekaj ur prej prisotni obraz. Zadnjič te gledam, oče; kaj si, si maska ali kost, spomin, duša?

Moram si vtisniti tvoj obraz v spomin, čim globlje. Moram poznati, kot več fotograf, kot kipar, ki snema posmrtno masko, sem si dopovedoval, to obokano, kamnito, trdo mrtvo lice. Kaj si? Truplo ali oče? Reč ali človek? Si res, komaj nehaš dihati, že truplo? Mrtev človek? Si res drugačen. v temelju spremenjen? Z drugega sveta? Sam v sebi sklenjen? Brez vprašanj, ves v odgovoru, v jasnem, v večnem? Niti lep niti grd, zgolj drugačen? Skrivnosten? Svoj? Tuj? Pravzaprav si neke čudne vrste zmagovalec; ne človeški, ne tak, ki se veseli svojega uspeha, ki ga vrednoti; morda le po-potnik, ki je prispel do konca poti, do kraja, kjer mu je zadnja žena —

Penelopa, smrt — izvezla blede mrtvaški prt; tak, ki mu je vseeno in ki ga nobena človeška ničevost več ne prizadene.

Ni se mi zdel zapuščen, ta rezani telesni kamen; ne. Nikomur ne boš več, telo, služilo. Pa si se sploh kdaj komu v resnici udingal? Si bil kdaj posoda duše, nečesa, kar te je transcendiralo? Tisto onkraj trupla — živo — je sicer sedemdeset let bilo, a kako? Najbrž ne kot namen, ne kot cilj, ne kot smisel. Ni bilo telo za časa življenja uklenjeno v živost, ujeto v neko evforično, historično, razburjeno, pretirano, trapasto stanje, ki mu pravimo, z najglobljim spoštovanjem, človeško življenje?

Veno Taufer
(1933)

PLES

iskre mušice vile planet
v maskah po taktu vrh vode
družabni vidov mrtvaški ples
v boju po vrvi kakor kdo gode

po želji se vrtil
okrog kaše
krožijo mase
sučejo osi

pleše tečaj
znenada
tolčejo vrata
naprej nazaj

ČRKA

črka črna
v ognju črka slepa
na stolpu črka venca
bela črka

zlata v rdeči svili
pravda do črke točna
v boju po telefonu v sili
v kamnu v prahu nerazločna

beseda za besedo
pleše pred očmi
niti črkice ne sporoči
uganka z imenom

Rudi Šeligo
(1935)

TRIPTIH AGATE SCHWARZKOBLER

Odlomek

Pisalni stroj Biser iz Bugojna ima zaobljeno ohlišje modro sive barve s srebrnkastim leskom. Podstavek iz klobučevine je namesto sordine pri trobenti, utišuje jeklene udarce. Med dvema belima listoma, ki imata vodni tisk v krogu, je karbon papir. Ko grejo vsi trije odzadaj v valj, se čez hip ali dva prikažejo spredaj, pred valjem in pred črkami. Beli list, ki je bil prej zadaj, je zdaj spredaj, in sprednji je zadaj in karbon papir je obrnjen narobe, mastna črna stran je znotraj in položena rjavkasta je zunaj. Tako naredi valj, tako obračajo liste vse okrogle naprave. Okrogle naprave so zato, da obračajo liste in druge ploščnate reči. Ko naglo, vendar enakomerno in v ritmu, tako da majhni kamenček, ki je kot ametist vlažno vijoličast, oddaja svoj lesket zdaj spodaj v črkah, zdaj zgoraj v zraku nad črkami, izskoči dosti črk in besed iz stroja na valj, na prvi list in potem skozi črn karbon tudi na drugega, se odprejo dvokrilna slonokoščeno obarvana vrata in v prostor stopi človek v črni klotasti halji z ostro ošiljenim tintnim svinčnikom v zgornjem žepu. Potem se z dlanmi tudi nasloni na rob mize in gleda navzdol. Ko vse reče, spusti mizo, se odmakne — vendar sploh ne gre ven skozi dvokrilna vrata, skozi katera je prišel, ampak se napoti k rdečim tapeciranim vratom. Zdaj njene koščene roke vrvežavo, oglato, naglo in zaletavo odvijajo valj, ki potem izvrže ven oba lista in tenak karbon, ki spet kaže svojo črno in mastno stran

navzgor. Zdaj, ko je tudi desnica lažja in ko so tudi njeni prsti kot drobne sunkovite naprave, obe roki zgrabita bela lista in karbon, zgrabita, zmečkata, stisneta v okroglo žogo in vržeta v kot, kjer je pleten koš za takšne žoge, olupke in odpadke. Potem naglo potegne spet ven gornji desni predal, kjer so beli listi in črn karbon. V stroj vstavi dva lista in med njima tenak karbon, ki prenaša črke tudi na drugi list. Valj gre velikokrat naglo na desno in velikokrat počasi na levo. Potem se ustavi in preneha in prsti sploh niso več tako pripravni in obstanejo na mizi ob sivo modri barvi ohlajša, ko je črk za približno polovico strani. Temni zenici sta zelo razgaljeni, vekli sta tam zgoraj pod čelom in nič ne utripata, obe očesi gresta v papir, kjer je zadnja črka, in sta tako naravnani, kot da zreta v papir ali črko, čeprav mogoče njuno zrenje sploh ne pride do papirja in mogoče preneha že med potjo na tej kratki poti od obraza do papirja ali pa gresta nemara skozi vse tri liste, ne da bi mogoče to sploh hoteli. Sta zelo pri miru in tudi visoki črni šlem njenih las se ne premakne ali vztrepeta. Ko tako malo potraja, se ji prsi visoko vzdignejo in potem naglo usahnejo spet dol, ves obraz pa obrne proti oknu, in ko ga obrača, vekli rahlo prekrivata njeno zrenje. Potem vstane in gre počasi proti oknu.

Ko ga odpre, pride v prostor prostran in nasekan kos različnih glasov. Najprej pogleda dol, potem pa gor, kjer je jasno in vroče nebo. Gor gleda še in še. Najprej je naslonjena na podboj s komolci, potem pa se zravna in se samo malo upre z dlanmi in gleda še bolj visoko gor in zelo počasi, kot da sledi kakšni počasni piki tam zgoraj, pomika glavo od leve proti desni, in ko nemara pride čisto na desno, do roba zunanjega okna, ki zastira pogled še bolj v desno in se tudi skloni še bolj ven in še malo bolj vnic nagne glavo, se spet obrne v levo. Potem pogleda spet dol, kjer se posamezni glasovi trgajo iz zdruzanega kosa in samostojno hitijo gor, kot da jih sproža zvito pero ali kakšen majhen katapult. Ko se tako, z nogami popolnoma nepomično, pomika zdaj v levo, zdaj v desno z zelo nagnjeno glavo vnic, se njeno telo vije, muslinasta obleka se vsa vtiska zdaj v desni bok, zdaj v levi, košati šlem tam zgoraj, ki gre navzdol skoraj do belih pleč, se lesketa v laku in soncu. Ko skoraj v ritmu kroži njeno telo pred oknom sem in tja, se pričnejo mehko upogibati spodaj tudi noge nad stopali, kot da spremljajo agatasto telo tam zgoraj. Potem se ustavi, skloni glavo, potegne ustnici navznoter in zapre okno. Ko se stegne gor, prime oba dela zaves in ju potegne skup, da sta združena brez reže, praznine ali posebne svetlobe in sta kot zavesa iz enega kosa, obrne potem oknu hrbet in pred sabo ima ves prostrani in visoki prostor. Obraz za spoznanje skloni in gre z levico k njemu. Nos, ustnice in brada se naslonijo na iztegnjene, tesno stisnjene in usločene prste, palec pa je skrit v dláni, ki je zelo dolga in je od zapestja naprej kot hidrodinamičen kanu ali svetla vidra. Čeprav je dlan ozka, so sprva ustnice popolnoma skrite za njo. Zrenje oči je tudi zdaj takšno, kot da gre daleč in vse vmes razgrinja, in hkrati takšno, kot da se takoj pred očmi ustavlja. Najbolj jasno in najbolj bistro se ločuje temno rjava roženica od beločnice. Na levem stegnu ima muslin črto v pravem kotu, ki je velika skoraj za dlan, in je videti tako, kot da se je blago na tem mestu strgalo in je zdaj skrbno, natanko po črti zašito. S pomikanjem časa, se pomikata izza dlani tudi kotička ustnic in se zadirata v lici, ki se tudi malo krčita in gubata in ličnici postajata bolj izbočeni. Potem povesi roko k boku in gre desnica gor. Ko leti svetel pogled navzdol, nemara k nogam pisalne mize, prsti desnice tipljejo napeto smehlajajočo se rdečo barvo ustnic. Čez čas glasno pihne sapo skozi nos, odvrže tudi desnico proč, povleče vase ustnici in lahkotno stopi k pisalni mizi. Ko se sklanja, si zadaj pogladi belo obleko navzdol.

Ko je cela stran popisana z enojnim razmikom vrst, ki daje okrog štiri-deset vrstic, potegne oba lista in črn karbon iz valja, stroj odrine od sebe in položi prvi list predse. Že po nekaj vrsticah potegne ven srednji predal, vzame iz njega rjav etui z zadrigo, v katerem je nalivno pero, in popravi neko črko v dolgi besedi. Potem pero rabi še nekajkrat za črko ali ločilo, enkrat pa celo na celo besedo, ki je napisana bolj pri dnu lista.

»Atej, lej, tvoj Job je na cesti!«

V hipu odgrnem zaveso s steklenih balkonskih vrat. Cesta se imenuje Flatschacher Strasse. Po močvirni ravnini, ki so ji dali slovenski prvoselci ledinsko ime. »Na Blačah«, pri močvircih.

Zgodovina nam dokazuje hrani, tudi ob samem robu Celovca.

Job pa je konj, vitek rjavec, ki se malo briga za zgodovino. Poznam ga, odkar smo se vselili v trinadstropnico. Njegov gospodar je po domače Krušej. Na svetu še ni imel kdaj kak kmetič tako lepega imena. Kaj vse ti zazveni v njem, če si zrasel na ozarah, na senošetih: biserna prepeličja pesem, ko sonce vzhaja, plaho zeleno brstenje ozimne pšenice med trdimi grudami, spogledljive plavice v zlatem klasovju, opojni ajdov cvet, neutrudno pikapokanje cepcev, ko polja spokojno počivajo pod belo odejo ...

Dehteči ajdovi žganci, dehteče toplo mleko ...

Krušej ...

In zazveni ti v njem vprašujoči strah očetovih oči, kje bom vzel za davček ... kje za čevlje ... kje za tobak' — in zazveni ti vdano odpovedovanje in premagovanje materino, prikažejo se ti njene dlani, od dela vse otekle.

Krušej ...

Samo za lučaj daleč od našega bloka je njegov dom in Jobov hlev. Ob Flatschacher Strasse. Čul sem nekega dne s pločnika, kako ga je za živo mejo po slovensko vpregal:

»Job, se hediči, stoj že tih, tače bajže ...«

Potem pa še malo po nemško, taifel aine.

Ima samo njega pa dve kravi. Otrok nič, ženo na šentruperškem pokopališču.

»Zakaj mu pravite, 'Job'?«

»O, hespud pa svoenje znajo ... Tako pač, ko je bil še mlad žrebi, je bil ves garjav, je umi hor prišel. Pa sem djal, naj bo Job.«

Stojim za steklom balkonskih vrat in ju opazujem. Krušej bi rad pognal Joba, vpreženega v lojtrnik, čez široki asfaltni trak na drugo stran ceste. Tam ima ob reki Sotnici travnik in njivo. Dobro vem kje, saj sem mu nakosil že nič kolikokrat krmo ... Mimogrede, ko sem šel na zrak pod goro.

Sonce je zlezlo že zelo visoko, toda avtomobili Krušēja in Joba ne spustijo čez cesto, sprti se jima izjalovi vsak poskus. Kakor jazbec obrača Krušej drobno šilasto glavo s štrlečimi ušesi pod trikotnim klobukom zdaj na levo, zdaj na desno in premerja razdalje do bližajočih se limuzin in tovornjakov.

Zdaj, zdaj bi nemara šlo.

Kje pa! Že prepozno. Komaj Joba sunkovito potegne za uzdo, da se pokadi asfalt pod krešečimi podkvami, ga mora že spet ustaviti. Avto švigne mimo njiju. Job se povzpne na zadnje noge in razdraženo zaprha.

Krušej ga miri, ga boža in se ga oklepa pod vratom.

In čaka.

In čaka.

Sonce pripeka. Julijsko sonce. In črni asfalt žari od te pripeke.

In spet primerja Krušej razdalje do drvečih vozil, napenja oči, vrti glavo hitreje in hitreje — po cesti gor, po cesti dol ... In spet nastavlja korak za skok, konja trdo na uzdi, pa si spet premisli.

In konj je že ves zmeden. Živčno se prestopa z noge na nogo, vsaka mišica na njem se trese. Toliko da ne čujem njegovega drhtečega hrzanja in uklenjenega prhanja semkaj v stanovanje.

Prizor je zelo mučen. Avtomobili so zelo hitri. Nobeden se ne ustavi, vsi švigajo mimo vprege.

Še pred nekaj leti je bila ta cesta skorajda vaško mirna, saj je še večidel cepila njive in travnike na dvoje. Nekaj gostilničarjev je bilo tu in neki upo-

kojeni železničarji in osameli vrtilčkarji so rešili veljavo svojega uradniškega in obrtniškega stanu iz mestnih pisarn in delavnic semkaj na rob Celovca, na privarčevane parcelice, s tem da so si tu izkopali samotne kleti v talno vodo, jih ponoči pri luči zacementirali, nanje postavili pritlične hišice, potem pa svoje 'imetje' skrbno zamejili z rdečimi žičnimi ograjami.

Tedaj pred leti sem ob jesenskih večerih še čul kašljati srnjake na deteljščih, majnika kdaj pa je v jutranjih urah lajala lisica pod Sotnico — v strahu za kosmate mladiče.

In sem čul še prve delavce-goste s Štajerskega, utapljajoče v pivu in slabem avstrijskem žganju bolečino brezdomstva, gnev poniževanja — ko so zacingljali kdaj njihovi življenja žejni tenorji fantovsko ljubezen v celovško noč, da so umolknili filistri in policaji, čeprav so jim pregnali spanec.

In sem čul šentrupeškega salezijanca, ko je zvonil dan — glasno in vztrajno, kakor to pristaja verskemu gorečnežu.

Zdaj vsega tega ni več.

Postavili so na južni rob Flatschacher Strasse industrijske obrate, skladišča veletrgovcev, depoje nafte. Zdaj šklefetajo samo še Dieslovi motorji po tej cesti gor in dol in puhajo oblake črnega strupa.

Zdaj tudi zvestega kembeljna ne čujem več — pri beločnih zapornicah pod našim blokom, kadar kleplje plat svojega železniškega zvonca, svoj svarilni ting — ting. Tako tudi ne čujem več, kdaj prihajajo moji dijaki iz Roža v šolo in kdaj se zvečer vračajo domov na Žihpolje, v Sveče in Šentjakob, kajti Dieslovi motorji šklefetajo pod bobnečo pločevino, da gre skozi kosti in mozeg.

In njihovi sladkobni strupi se izpred zapornic zanesljivo priplazijo vsakokrat kakor sluzaste hobotnice skozi okenske špranje v naše stanovanje, da se z njimi davimo na žive in mrtve.

Ob krožniku juhe.

Job in Krušej še zmeraj stojita tam na pločniku in se obotavljata, oprežata, čedalje bolj vdana v neizprosno črnega asfalta.

Saj nikoli ne bosta prečkala te ceste, nikoli ne bosta pobasala lucerne, nakošene ob Sotnici . . . Ovela bo tam v julijskem soncu, vsa cunjasta bo in nevarna, da kravi napihne.

Koga že briga Krušejeva lucerna.

Pač, pravkar sta se zares pognala v skoku, pa je že treščilo. Rdeča limuzina se je zataknila v zadnja kolesa lojtrnika, zavore so zacvilile, lestveni klini frlijo po zraku. Očitno je oje udarilo Joba po prednji nogi, da je padel kakor snop na črni asfalt. Limuzino je v loku zaneslo na pločnik in jo tam obrnilo na streho. Bliskovito stečem iz stanovanja na kraj nesreče, da bi pomagal, če bi se dalo kako pomagati. Voznik je medtem zlezl iz razbitega avta kakor iz nekakšne podmornice, prednja šipa se je bila razletela na tisoč koščkov. Zdaj se mož drži za tilnik in mrmra neprenehoma:

»Verdamnte Scheisse, verdammnte Schweinerei.«

Krušej pa kleči zraven Joba na črnem asfaltu in drži v naročju njegovo omahujočo glavo.

Sonce pripeka.

In črni asfalt žari od te pripeke.

Nekdo skuša konja razpreči in živčno išče konec vajeti. Avtomobili se nabirajo v koloni levo in desno od razbite vprege. Nekateri trobijo. Vozniki izstopajo, se spogledujejo. Eden od njih, širokopleč rdečeličnik z zavihanimi srajčnimi rokavi, sune Joba rahlo v rebra:

»Simuliert ja nur, der alte Gaul.«

Nestrpen je, ker bi rad s tovrnjakom mimo.

Neznaten curek svetlo rdeče penaste krvi si išče pot od razbite Jobove golenice k ponikovalniku.

Krušej je ves zlezl vase, njegovo telo je odrevenelo. Oko se mu mrači in okrog njegovih kocinastih ust ledeni topi smehljaj nebogljenosti. Mož ne

vidi nikogar okrog sebe. Zato poklekнем k njemu na črni asfalt in ga ogovorim:

»Za božjo, voljo, Krušej . . .«

»Nče pumaha, hespud, telefonirajte po mesarja, da ga pahne. Jes ha na morem več gledati, kako trpi. Jes ha ne morem . . .« Znova me spreletava po hrbtu, ko drvim mimo šklefetajočih pošasti nazaj v stanovanje telefonirat. Srce mi razbija v prsih vroče in tesno, kljuva mi v sencih.

Obenem pa živo zagledam pred seboj prizor iz otroških let, ko sem tudi moral teči k sosedu in ga prositi, da pride pahniti našo edino plemensko svinjо, ker je imela mrtve kočeje v trebuhu. Tudi moj oče je tedaj dejal:

»Jaz je ne morem.«

In so mu privrele solze iz oči. Nikoli prej, nikoli pozneje.

Ubogi Job, ubogi moj Krušej.

Nekdo zdaj usmerja šklefetajoče pošasti počasi mimo njiju. Črne luknje puhajo vanju oblake črnega plina.

Kadilni dar za končni počitek Jobov.

Zagrнем šipe balkonskih vrat, da bi si zabrisal grozotni prizor.

»Glej, sin,« pravim, »ta ubogi Krušejev Job je bil zadnji slovenski konj v Celovcu.«

»In kaj bi s tem.«

»Nič, samo to bi ti rad povedal, da mi je hudo za njim. In hudo za Krušeja, ki si gotovo ne bo več nobenega omislil. Nikoli več ne bo o poletnih večerih kopitljal po Heinejevi ulici pod našim balkonom s škaфом za pomije na vozu. Nikoli več ne bo jeseni razvažal drv za stranke, ki še nimajo centralne kurjave.«

»Nimaš drugih skrbi, atej?«

»Pač. Še to, da je ubogi Job pravzaprav podoba koroškega slovenskega ljudstva.«

»Kaj misliš, da samo tega?«

»Najbližje mi je, pa sem se njega najprej spomnil.«

Tomaž Šalamun
(1941)

ZIDAR SEM

zidar sem, svečenik prahu
utrjen kot pošast, kot skorja kruha
lokvanj sem, vojščak svetih dreves
svetih sanj, kričim z angeli

grad sem, mrtva stena
ladje prepeljujem, brodnik popotnikom
o les! les!
pridite čaplje, kri

pridite vrtnarji, luč zasij
pridi razpeta roka, steklo
modri vrtinci, pridi gladina
veter drsenja bitij drugih polj

tu so pašniki požgani, lava vre
pastirji čakajo, nestrpno topotajo s krili
psi se vohajo, volčjaki
tu stoji spomin, red, znamenja prihodnosti

IMAM KONJA

imam konja. konj ima štiri noge.
imam gramofon. na gramofonu spim.
imam brata. moj brat je kipar.
imam plašč. plašč imam da mi ni mraz.
imam rastlino. rastlino imam zato da je v sobi
zelenje.
imam maruško. maruško imam ker jo ljubim.
imam vžigalice. z vžigalicami si prižigam cigarete.
imam telo. s telesom delam najlepše stvari kar jih
počnem.
imam destrukcijo. destrukcija mi povzroča kup težav.
imam noč. noč mi pride skozi okno v sobo.
imam veselje do avtomobilskih dirk. iz veselja do
avtomobilskih dirk dirkam z avtomobili.
imam denar. z denarjem si kupujem kruh.
imam šest res dobrih pesmi. upam da jih bom napisal
še več.
imam sedemindvajset let. vsa ta leta so šla kot blisk.
imam relativno precej poguma. s tem pogumom
se borim proti človeški neumnosti.
imam god sedmega marca. veselilo me bo če bo
sedmega marca lep dan.
imam majhno prijateljico bredico. zvečer ko jo dajo v
posteljo reče šalamun in zaspi.

Niko Grafenauer
(1940)

PAST

Sneg je kot listnati odmev jeseni,
ki se neslišno šelesteč osipa v mrak.
Svet je zalizan vase s tihimi pomeni.
Temne verige v snu bremenijo korak.

Približaš se hiši, osvetljeni s prameni
najmračnejših misli, ki iščejo prag.
Senca se kakor duh ziblje na steni,
ki jo ovohava megleni zrak.

Razgrebaš se. Tvoje ime se oži v temi.
Domišljen si do smrti, ki prihaja,
kot bi jo sam priklical z branjem iz dlani.
V zublju molčanja izgoriš do kraja.

Ce hočeš zbežati, se prostor naježi kot past.
Sam svoja žrtev prebiraš s ptičjimi koraki tla
in se zamišljaš. V tebi se slepo vzdiguje plast
nerazpredene mržnje in zla.

MED VEKAMI NEBA

Med vekami neba
in zemlje svit,
priprt. radiranka
samote, zrak prešit

z insekti, tajnopis
vonjav in v indigu
september, a odtis,
ki traja, šiv glasu

iz molka v molk, prehod
v prostoru, zmedenem od listja.
vezna posoda bitja,

dih v nenavzočnost vtkan,
a teža čistih gmot
zložena v miren dan.

PRIHOD VODE

Zvonce so zvenčali za vasjo,
kot da bi gorelo. Redke besede v hiši
so bile slovesne kot prižgane sveče,
marčni večer je stisnil plamen petrolejke
in trepetal na konici prsta kot metulj.
V tisti brezvetrni uri,
ko so rezljali papirnate rože
debeli in kot kaplje voska topli prsti
in pletli suhe vence, je prišla Drava,
hreščeč jadrn gozd, ki je požiral ravnino.
V tisti soparni uri,
ko se je suho gnezdo rahljalo
in je vsaka šiba prasketala
od čakanja na dolgo zibajočo se pot,
je prišel z vodo, ki je tisto leto
prinesla nenavadno veliko mrličev
in otroka s kilavim trebuhom. Bil je
prelahek, da bi potonil na dno v mulj,
imel je preveč napihnjen trebušček
(napil se je mleka iz močvirskih trav),
da bi se vzdignil z vode
z gosmi v ledeno noč. Vedeli so,
da je to on, Drava ga je izvrgla
na prod pod jeklenim mostom,
ležal je pred pragom rdeče hiše,
polne perja, sedel je v travi (jedel je
jabolko) poleg trupla vojaka, ki se je
zobato smejalo, spodili so ga
iz veže starca, ki je bil vedno pri oknu
kot mračna luna, padel je
z voza cigana, ki ni jedel ne pil,
samo podil, blodil je
po sadovnjaku pobožnega, ki je nekaj
zakopal, zbudili so ga
na skednju požigalca,
ki se je počasi odpravljal na pot,
prepoznali so ga v molčečnežu,
ki je imel globoke zimske oči meniha
in je hodil med njimi
in vse pomnil.

TI

Dolgo so tekli za njim.
S težkim sopenjem so prelajali polje.
Bil je tek mnogih nog,
bobneči tek čez gluhi sneg.

Nizki svod neba je bil
le odmev topota njihovih nog
in tesni dan je bil okrog in okrog
le siva dlaka njihovih kožuhov.

Bučanje težkih črednih zvoncev
je preglušilo prepir
njegovih treh počenih loncev.
Dohiteli so ga

in ga v krogu obstopili.
Na konicah rogov
jim je ždela zima.
Gledali so ga

z mrtvim pogledom malika,
ki se mu na dnu slepe zenice
žareče človeško oko svetlika.
Gledal jih je

izpod nizkega kurentskega čela
uprto kakor bik, ki ima
v vratno žilo sulico zadrto.
Z očmi so si rekli: MI

In vsi so bili MI
in MI so bili vsi,
le tisti, ki mu je zasadil nož,
mu je skoz ozko ustno režo

šepnil z vročimi človeškimi usti:
TI

Tone Kuntner
(1943)

GRADIMO

Gradimo, gradimo . . .

Ni bil še svet tako bogat
z materiali,
z ideali
in nikdar nismo toliko
na človeško srečo dali.

Gradimo tovarne,
trasiramo ceste,
reguliramo reke,
postavljamo mostove,
utrjujemo nasipe,
ravnamo bregove,
pozidujemo njive,
načrtujemo mesta,

izdelujemo eksplozive.

SINOVOMA

Sinovoma
ne bom pokazal svoje hiše ruševin,
Kajti v njih ni njune sreče
in ne njunih bolečin.
V njih ni njunega življenja,
v njih ni njunega srca, —
v njih je le krvi spomin.

To ni njun porušen dom.

Njun dom je, kar jaz zgradim.
A jaz gradim na novi temelj
novo hišo, novi dom,
ki ne bom mu gospodar, —
le zidar
in hišni duh
in na mizi lačnim kruh.

TU SEM JAZ DOMA

Tu sem jaz doma, prijatelj moj,
med temi podivjanimi drevesi,
med temi neobdelanimi polji,
na teh zaraščenih poteh . . .

Ker moje sanje so rojene v teh bregih
in v teh bregih so našle smrt.
Prerastle so jih trn, osat, kopriva.
In sredi njih leži moj hram podrt.

Vstopiva!

KAKO JE NASTALA ZGODOVINA

Praljudje so se zbrali na množični sestanek v veliki votlini. Posedli so okoli ognja, pestovali v naročjih kamnite gorjače in z odprtimi usti poslušali govornika.

Pračlovek Trn je rekel:

— Otvarjam sestanek in predlagam naslednji dnevni red:

1. lakota,
2. vojska,
3. volitev kralja.

Prosim tovariša Grčo, da prevzame besedo.

— Hrane ni več, je zagodrnjal pračlovek Grča, za glavo višji od ostalih in plečat kot drevo. — Dolgonogo ljudstvo sili čez mejo. Potrebujemo močno roko, ki nas bo združila in nam vrnila blaginjo.

Praljudje so zarožljali z orožjem, kar je pomenilo toliko kot navdušeno ploskanje. Potem je spet skočil pokonci Trn in dejal:

— Tako je, kakor je rekel tovariš Grča: močne roke nam manjka, voditelja potrebujemo, kralja Ovce imajo ovna, jeleni vodnika, turi si izberejo bika, samo mi, ljudje, smo kot volkovi, ki se samo v najhujši sili zgrnejo v krdelo, potem pa se spet raztepejo vsak na svojo stran.

Praljudje so spet zarožljali in začeli kričati:

— Tako jel ... Ovce smol ... Kralja hočemol
Trn pa jih je prevpil:

— Tovariši, predlagam, da prekinemo s to bedasto prakomunistično družbeno ureditvijo, ki ne vodi nikamor več. Predlagam, da izvolimo kralja, in predlagam, naj bo naš kralj tovariš Grča. Pa ne samo v urah stiske, v času bojev in lova, temveč tudi v miru, kajti Grča je največji, najmočnejši, najpogumnejši, naj ...

— In najbolj surov v vsem rodu! je pikro dregnil v splošno navdušenje pračlovek bistrih oči in visokega čela, ki so mu prav zaradi te njegove neprijetne navade rekli Kol.

— Veš kaj ... je začel Trn, Kol pa ga je prekinil:

— Tovariši, je rekel, — nespametno je, da bi izvolili Grčo za kralja. Grča je zvit in častihlepen, pa se potem s tega položaja nikoli več ne bo umaknil.

— Ni mogočel so rekli ljudje, — da bi bil tak? Završalo je kot v panju, Trn pa je prevpil vse:

— Saj zato pa naj bo kralj, ker se nikoli ne umika pred nevarnostmi in težavami!

— Ti si demagog, Trn! je rekel Kol, starec

Dren pa je preudarno dejal:

— Korist skupnosti zahteva, da izvolimo kralja vsaj za toliko časa, da bo nevarnost minila. Potem naj odstopi in bo spet enak drugim.

— Pa ne bol je rekel Kol, — Grča že nel Niti ne bo nevarnosti nikoli konec niti ne bo Grča nikoli več nam enak, če bo enkrat okusil sladkost oblasti. Ostal bo kralj, in če bomo hoteli izvoliti drugega ali če sploh ne bomo več marali kralja, se bodo našli razni Trni, ki se bodo Grči prilizovali. Drugi se bodo zbalii njegovega maščevanja, pa ga bodo ponovno volili iz strahu. Tretji bodo preleni, da bi sploh hoteli razmišljati o tem, kdo bi utegnil biti boljši kralj, četrtim pa bo vseeno. Tako bo Grča ostal kralj do smrti. Ne, tovariši, zdaj je čas, da ukrenemo kaj drugega.

— Ali slišite, ljudje, se je zarežal Trn, — pravi, da ste strahopetci, lenuhi in tepcil!

— Smo tepcil! — Nismo tepcil so se zadržali ljudje, Grča pa je grdo gledal in kazal zobe.

— Kako pa moreš vedeti, Kol, kakšen bo kralj? je vprašal Dren. — Zakaj misliš, da ne bi hotel odstopiti?

— Vem, ker imam oči, da gledam z njimi, je rekel Kol. Poglejte volkove, jelene in ture. Vedno imajo iste vodnike, ki se nikoli ne umaknejo prostovoljno. Vodnik ima povsod prednost:

po najbolj sočni travi se pase, največji del plena si prilasti in osvoji si najlepše samice. Kadar pa se mu kdo postavi po robu, ga ubije.

Vodnik je mogočnej, ljudje, nasilnej že pri živalih. Grča pa je človek, ki premore vsaj toliko pameti, da zna misliti spomladi na prihodnjo zimo, ali pa ima Trna, ki misli namesto njega. Grča je rodil otroke in kraljevi otroci bodo tudi hoteli postati kralji. Zato vam ponavljam, ljudje, ni dobro, da izvolimo Grčo!

— Koga pa naj potem izvolimo? je vprašal Dren, Kol pa je zmignil z rameni:

— Ni dobro, da sploh izvolimo koga, ker bi se prej ali pozneje vsakdo v tej funkciji začel obnašati tako kot Grča.

— Aaa? Ni mogočel so rekli ljudje. — Da bi vsak?...

— Kaj pa naj potem storimo? je vprašal Dren.

— Ne vem, je rekel Kol. — Položaj je zamotan in težaven. Jaz ne vem. Posvetujmo se, saj zato smo se menda zbrali.

— Prekleti, prekleti... je zatulil Grča. — Intelektualec! je pomagal Trn in Grča je povzel: — Prekleti intelektualec, takšen si! Najprej zmešaš ljudi, potem pa jih pustiš, da blodijo kot ovce!

— Ti pa si diktator s sužnjeposestniškimi

tendencami se je zadril Kol. — Mar te ne poznamo vsi? Bedast si, da slišiš travo rasti, le močan si ko bik, častihlepen kot petelin, sicer pa len kot prase. Žene delajo zate, Trn misli zate. In če ne delajo dobro, jih premlatiš. Kakor pa zdaj mlatiš svojo družino, bi kot kralj mlatil ves rod.

Ljudje! je povzel Kol, — zavedajte se, da je usoda nas in naših otrok v naših rokah. Zdaj smo še vsi enaki. Glas je enak glasu, vsi imamo oblast, vsi odločamo o vsem, pa smo enakopravni in močni. To je demokracija. Kakor hitro jo bomo izpustili iz rok, bo po nas.

— Pojdi k vragu ti in tvoja demokracija! se je zadril Trn. — Ko nas bo sovražnik napadel, ali bomo mogoče takrat sklicali množični sestanek, da se bomo posvetovali o tem, kaj nam je storiti? Bomo mar na bojišču stikali glave, ali naj udarimo po pravi ali po slabi strani? Beži, beži, Kol, tebi se blede! Pootročil si se pri svojih glinastih kipcih in igračah, nad katerimi prečepiš ves čas, kadar se ne potikaš po gozdu. Izgubil si stik s stvarnostjo, zaostal si za razvojem!

Jaz pravim tako: eden mora ukazovati, drugi pa ubogati, pa bo red v deželi!

— Kje pa sta potem tu še enakopravnost in svoboda? se je posmehnil Kol.

— Kaj pa ti bo svoboda, ko te bo sovražnik treščil po buči? ga je zavrnil Trn.

— Grča je požrešen, pa mu ne bo nikoli dovolj jelenov in gozdov. Če bo premagal Dolgonoge, bo hotel še nad druge rodove, samo da bi lahko dlje ostal kralj.

— Ali je slabo imeti dosti gozdov in jelenov? se je zarežal Trn. — Zdaj vidite, ljudje, da vam Kol ne privoščiti niti hrane!

Praljudje so ogorčeno zamrmrali na Kola, ta pa se je ujezil:

— Bedaki, stokratni tepci! Suženjsko in požrtno ljudstvo ste! Vseeno vam je, ali ste svobodni ali ne, in butastemu silaku boste sledili samo zato, da boste imeli polne trebuh!

Ljudje, za vašo svobodo gre, za svobodo vsakega posebej, ki boste čez čas tako ponižni, da boste Grči obirali bolhe, če bo tako ukazal, in mu gonili vaše hčere kot teleta pod kij, če jih bo poželed. Takšni so namreč kralji in vsi so enaki.

— Kako pa to veš? ga je zbodel Trn.

— Vem, ker sem popotoval in sem bil pri ljudstvih, ki že imajo kralje in ki jočejo za časi, ko jih niso imeli.

— Izdajalec! je planil Trn. — Po tujem si se

potikal, s sovražniki si zmenjen. Zato nas nagovarjaš, naj ostanemo drhal, ki jo je lahko premagatil

Zdaj so praljudje zagnali silen vrišč. Ta je bil za Grčo, drugi za Kola, tretji ni nič razumel, pa je bolščal z odprtimi usti, četrti je rekel, da je lačen, peti je rekel, da mu je vseeno, Grča pa je vstal in zagrabil sekiro.

— Tu imaš demokracijo! se je posmehnil Trn,

— To je svoboda, vidva pa hočeta... hočeta... Kol je iskal pravo besedo, in ko je videl, da se mu Grča grozeče bliža, jo je v nenadnem navdihu našel:

— Vidva hočeta zgodovino!

Z enim samim zamahom mu je Grča preklal glavo in zagodel:

— Pa naj se začne zgodovina! Trn pa se je zadril:

— Smrt intelektualcem! Živel kralj Grča, živele zgodovine!

In praljudje so zakričali:

— Živela!

Bojan Štih
(1923)

TIVOLI

Ti vandali silvestrske noči 82 so kajpada od nekod prišli in se naselili med nami, da bi nam vladali, nam ukazovali in nas tudi strahovali. Prišli iz nas, da bi bili med nami. Ti vandali so kajpak kot populacija in kot način obnašanja posledica neke ali pa celo kar zelo nadrobno opredeljene ekonomske in politično moralne (ne)zakonitosti. Ti vandali so nedvomno seštevke vzgoje in poduka, s katerima zdaj in tukaj v okvirih »usmerjenega« šolskega sistema duhovno (ne)opremljamo mladega človeka za življenjsko pot. In potem so ti vandali vsekakor tudi dokaz silovite moralno duhovne krize, ki pa ni samo naša (slovenska) posebnost, marveč je tudi svetovno planetarna resničnost.

Ampak takoj je treba reči tole: tivolski vandalizem nikakor nima svojega začetka v silvestrskem uničevanju Plečnikovih svetilk v umirajočem parku, ki je še pred nekaj desetletji sodil med najlepše priče evropskega hortikularnega duha. Vandalsko pustošenje se je začelo v Tivoliju takrat, ko so hokejisti in košarkaši postavili na črno športno dvorano tik zraven Cekinovega gradu, v katerem je Muzej narodne osvoboditve; takrat, ko so plavalci in waterpoolisti postavili plavalni bazen in uničili Lattermanov drevored; takrat, ko so železničarji porušili Jakopičev paviljon, poglobili ceste in speljali skozi park železniško progo, takrat, ko so cestarji in urbanisti trasirali skozi umirajoči park štiristezno avtocesto. Vandalsko uničevanje Tivolija se je tedaj začelo tistega leta in tistega dne, ko smo opustili skrb za ta prelepi park, ki je segal v samo osrčje mesta. Silvestrski uničevalci so tedaj le nadaljevalci početja »dežurnih« sovražnikov Tivolija. Za svoje »dejanje« so tedaj kaj lahko našli veliko zgledov. In če smo barbarsko uničili Prešernovo (Bleiweisovo) cesto ali pa staro sprehajališče v Rogaški Slatini, zakaj ne bi uničili tudi Plečnikovih svetilk v Tivoliju? Proč s kulturno dediščino, ki je največkrat v svojem izviru delo tako imenovanih izkoriščevalskih razredov. Padla so znamenja ob cestah, pozidali smo polja, porušili smo spomenike laične in sakralne narave, zakaj ne bi tudi razdejali vsega, kar je še v Tivoliju?

Učili so nas v mladosti, kako moramo v slehernem dogodku iskati in odkriti družbenoekonomske (razredne vzroke), zakaj brez njih se ne zgodi ničesar na tem svetu. Le takšno odkrivanje družbenoekonomskih (razrednih) vzrokov, tako so nas učili, je pot k resnici in zdravju. In če premislimo vse učinke sodobnega vandalizma na naših tleh in iščemo za te učinke tudi družbene vzroke, bomo spoznali, da se vse, kar se godi, godi zato, ker smo zanemarili kulturno vzgojo človeka in ker nočemo spoznati, da je *socializem v svojem jedru kulturno vprašanje*. Naše gostilne in restavracije so postale beznice, v katerih vlada in ukazuje nasilje, pijani in primitivni posamezniki. Naši vlaki, ki so bili pred vojno zgled urejenosti in čistoče, so zdaj le še premikajoče se točilnice, v katerih vladata kvanta in surovost, v vagonih pa se kopičijo izmečki in iztrebki človeških teles. Naši parki in mestne ulice so smetišča, ki se dvigajo proti nebu. Naše reke so kanali, po katerih teče umazanija. Naši razgovori pa so le še zaporedje prostaških besed, kletvic, vzklikov zmerjanja. Nikjer ni več tišine, ne miru in ne lepote. Pa tudi narave ne. Sodobni vandal je uveljavil svojo moč in potisnil veliko večino ljudi v stran in v izolacijo, kjer ti ljudje trepetajo za svojo prihodnost.

Kdor danes opazuje s kritičnim očesom naše tako imenovano javno življenje — na ulici, v vlaku, v gostilni, v kinematografu — ta kaj kmalu spozna, da smo »vzgojili« *nekulturnega, duhovno praznega in docela nesveščene*ga posameznika, ki daruje svoje življenje le zabavi in prebavi. In vendarle vemo, da brez kulture in brez duhovnih vrednosti nikakor ni mogoče živeti. Žal tudi naša proti kulturi, morali in duhovnosti *usmerjena* šola ničesar ne da mlademu človeku, podari mu le športne, manifestativne, gospodinjске, lovske in tehnične iluzije. To pa je vsekakor premalo. To vemo, tako kot vemo, da je bil fašizem političnodružbeni sistem tehnike in gospodarstva brez kulture in duhovnih vrednosti. In ker smo oropali človeka kulture in ga razrešili moralno duhovne odgovornosti, se je med nami pojavil in nam začel ukazovati vandal, ali kakor bi dejal Karl Marx lumpenproletarec. Sijajno in veljavno podobo tega vandala in lumpenproletarca so nam nedavno podarili v igri Zlata čeveljčka Dominik Smole, Mile Korun in igralec Ivo Ban.

Še se spomnim delavcev iz časov pred vojno. Bili so to kulturni in pokončni ljudje, ki so v idejah svojega političnega boja in v strokovnem znanju iskali svojo prihodnost. Imeli so svoja društva, v katerih so peli, igrali in se tudi veselili. Mislili in čustvovali. Govorili so spodobno in vedeli so, kaj je obleka in kakšno biti vedenje na cesti, na vlaku, v gostilni ali kjerkoli že. Marx in Bog sta jih obvarovala pred prostaškim samouničevanjem. Rad bi napisal knjigo o jeseniškem plavžarju Pogačniku ali pa o ljubljanskem kovaču Zlebirju, zakaj od njiju sem se v mladosti naučil toliko pametnih in koristnih misli, da se še zdaj v stiskah zatekam k njim po pomoč in življenjsko oporo. Še vidim kmečke ljudi iz časov pred vojno. Bili so ljudje s strogo disciplino obnašanja in življenja v občestvu in njihova kultura ni poznala folklorne benavosti, kakršno jim radi pripisujemo, ko mislimo v okvirih vulgarnega liberalizma o tako imenovanem vaškem idiotizmu. [Mimogrede enkrat za vselej bo treba tudi odpraviti laž o temnem srednjem veku, zakaj resnična in prava — po orwellovsko opredeljena — tema je šele zdaj zavladata v svetu]. Še pomnim mlade ljudi pred vojno — sam sem sodil mednje —, ki so kot dijaki ali kot vajenci hrepneli po svobodi nekakšne očarljivo romantične ljubeznive prihodnosti.

Ni pa v meni še ugasnilo pomnenje na predvojni lumpenproletariat ali na štokglajzerje, kot se je reklo v takratnem žargonu lenuhom, nepridipravom, barabam in lumpom. Ta lumpenproletariat je bil kajpada rezultat revščine, brezposlenosti, predvsem pa moralnega in duhovnega razkroja, ki ga je povzročila industrija. Tehnika pravzaprav. Tudi predvojni lumpenproletariat se je obnašal tako, kot se vede sodobni. Razbijaško, nasilno, vandalsko. Kruha in zabav je bilo njegovo geslo in je tudi še danes. Takšno

silovito moč ima to geslo, da smo mu podlegli v nekaterih radijskih, televizijskih in kinematografskih sporedih. In še nekaj. Prav iz vrst predvojnega lumpenproletariata v mestih in na vasi se je rekrutiral v okupatorjeve vrste personal, ki je še kako nasilno, krvavo in cinično deloval v boju proti slovenski partizanski vojski.

Kdo je tedaj »odgovoren«, da se je med nami spet uveljavil lumpenproletariat, ki je tudi v Tivoliju jasno in glasno izpovedal svoj program? Ljudstvo prav gotovo ne. Saj je jasno, da med izobraženci, kmeti in delavci, ki vedo, da tako imenovana delitev dobička in dohodka nikakor ni alfa in omega socializma, ne bomo našli nikakršnega razumevanja za divjaštva, še manj pa naklonjenosti do lumpenproletarskih ekscesov. Med poštenimi in delovnimi ljudmi bomo odkrili ogorčenje nad dejanji, ki nas potiskajo navzdol na vandalsko raven. Ljudje so za moralo, za kulturo, za etiko, za umetnost in niso proti njim. Pametni ljudje vedo, da kultura ni poraba, marveč sta produkcija in gospodarstvo — tisto, kar prinaša izgube — edini resnični avtentični *porabi*. Ljudje tudi vedo, da je Tivoli prisposoda naše skupne nesreče ali vsaj težave. Zato se moramo vprašati, zakaj smo kot delavci, kmetje in izobraženci izročeni na milost in nemilost »diktaturi lumpenproletariata«, ki vlada na cesti, v gostilnah, v čakalnicah, v vagonih in veselčnih krajih? Kdaj bomo vendarle spoznali, da se v našem javnem življenju uveljavlja lumpenproletariat tudi zategadelj, ker sta birokracija in tehnokracija volens nolens njegova naravna zaveznika? To je pač neizprosna logika in to je železni zakon družbenih stanj in razmer. Zakaj, kdor trdi, da je kultura *poraba*, se mora znajti na tisti črti, s katere je še pol koraka v moderni vandalizem. Rešitev je tedaj le v tistem sožitju gospodarstva in kulture, v katerem ne bo več prostora ne za lumpenproletariat pa tudi ne za birokracijo in tehnokracijo. Tudi v tehničnih šolah morajo biti jeziki, zgodovina in kulturnoumetniška vzgoja na prvih mestih učnega programa. Sicer bomo vzgajali robote, »fachidiote« in vandale.

Potemtakem tivolsko vandalsko dejanje ni nekaj, s čimer naj opravita policija in sodnik za prekrške. »Na vešala z njimi!«, je nekdo zakričal v sveti jezi, ko je bral dnevniško poročilo o razdejanju v Tivoliju. Rekel sem mu: »Kulture med ljudmi ni mogoče razširjati z vešali, tako kot socializma ni mogoče uresničevati z generali in policaji. Kdor bo obešal, bo obešen, in obešenci bodo obešali, tako nam razkrije teorija o retoriji modernega sveta. Drugačno pot moramo najti, vsekakor pa takšno, ki vodi mimo vešal in arestov.« In kakor sem razumel prijateljevo ogorčenje, nisem se mogel strinjati z njim. Rekel sem, da tudi početje v Tivoliju terja od nas vseh skupno dejanje, v katerem in s katerim se bomo uprli nasilju lumpenproletariata. A to dejanje bodi temeljna politična naloga, recimo, socialistične zveze. Nikjer namreč ne piše, da so neizobraženost, nekulturnost in nevednost temeljni kamni socializma. Potemtakem: s šolami in kulturno vzgojo v njih bomo lahko presekali pot nasilnikom in vandalom. In še to: ne gre za šolske diplome, marveč vprašujemo o morali in kulturi. Dejanje (ali pa zločin) v Tivoliju je pač *signum temporis*, da marsikaj v naši družbi ni pametnega in zdravega!

Ervin Fritz
(1940)

ŽENSKA REVIIJA

Brezlesen papir. Eleganca. Nadih svežine.
Vse majice tesne. Puliji oprijeti.
Kozmetika. Moda. Pletenine.
Otroški kotichek. Intimni nasveti.

Ni slik pijancev, ki otroke plodijo.
Ni pete ure in fabriške sirene.
Ni stanovanj, ki po obupu smrdijo.
Ni šefov. Ni tretje izmene.

Tu je večna, po milu dišeča pomlad:
strani, posvečene ljubki anatomiji,
make upu, rožnatemu perilu . . .

Ko bomo zmagali v svetovnem merilu,
bo svet eleganten, brezskrben in mlad!
Prav kakor v ženski reviji.

Tone Peršak
(1947)

STATISTIČNA ŠTEVILKA

Vrvež precej obiskanega urada. Z več strani je slišati nerazumljive pogovore, tipkanje pisalnih strojev in udarce s štampiljkami. To traja ves čas, medtem ko poteka dialog v ospredju . . .

URADNICA: Prosim?

STRANKA: Jaz bi se rad . . .

URADNICA: Kaj ne bi moral biti tovariš prej na vrsti?

DRUGA STRANKA: Moral bi biti . . .

STRANKA: No, pa tovariš . . . Bom počakal.

URADNICA: Oprostite! Nekakšen red pač mora biti. Tovariš je lepo mirno čakal na vrsto, vi ste pa kar prišli in . . .

STRANKA: Bi lahko zdaj pustili v nemar to reč! Tovariš ima prednost . . .
Izvolite!

DRUGA STRANKA: Saj, če se vam zelo mudi . . .

STRANKA: Ne mudi se mi! Časa imam, kolikor hočem! Tudi do jutri lahko počakam tukaj! Nisem niti pogleda . . . Dajte že opraviti to reč!
Pozabite name, kot da me sploh ni tu!

DRUGA STRANKA: No če . . .

URADNICA: Ah, kar dajva! Kaj ste želeli?

DRUGA STRANKA: Spremembo bivališča sem prišel prijaviti.

Slišati je, kako uradnica vloži v pisalni stroj statistični karton in natipka nanj nekaj števil . . .

URADNICA: Osebno, prosim.

DRUGA STRANKA: Izvolite.

URADNICA: *(med tipkanjem)* Novak Jerneja Franc . . . 1939 . . . Mi lahko, prosim, poveste, kje ste doslej stanovali, kam se mislite preseliti in kaj je razlog vaše selitve?

DRUGA STRANKA: Hišo smo si postavili! V Dragi, številka 17! Saj veste, pod tistim hribom, takoj pod gozdom.

URADNICA: Čestitam. Torej novi dom. Kje ste doslej stanovali?

DRUGA STRANKA: Sedmega korpusa 48.

URADNICA: V družbenem stanovanju?

DRUGA STRANKA: Ja.

URADNICA: Boste zdaj stanovanje vrnili delovni organizaciji?

DRUGA STRANKA: Ne... Sin je zaposlen v isti delovni organizaciji in bo obdržal stanovanje...

URADNICA: *(še vedno tipka)* Aha... Vi tudi ostanete v delovni organizaciji...

DRUGA STRANKA: Seveda.

URADNICA: Kje ste zaposleni?

DRUGA STRANKA: V Kovinotehni.

URADNICA: Kaj ne bo nekoliko daleč iz Drage v službo?

DRUGA STRANKA: Ah, to ni važno. Deset minut prej bom vstajal. Z avtom bom mimogrede v službi. Dom je pa le dom, veste, in to v živi naravi! Nažrl sem se bloka, betona in nenehnega brnenja! Vsak večer, ko sem se ulegel, sem moral še celo uro poslušati sosedov televizor ali radio... To ni naravno, mislim življenje v bloku! Če sem bil v dnevi sobi, sem pa kar naprej poslušal zakonske prepire drugega soseda in njegove žene, včasih pa tudi to, kako sta se imela rada... Nobene stvari ne znata početi potihom...

URADNICA: Koliko sobno stanovanje ste imeli in koliko kvadratnih metrov meri?

DRUGA STRANKA: Dvoinpolsobno. Dvainsedemdeset kvadratov. V bistvu premajhno, še posebno v zadnjem času, odkar se je sin poročil. Zdaj bosta kmalu dobila še otroka in res ne bi več mogli živeti skupaj...

URADNICA: Koliko kvadratnih metrov pa ima hiša?

DRUGA STRANKA: Sto štirideset.

URADNICA: Oh, saj to ni majhna reč.

DRUGA STRANKA: No ja... Tudi malo vrta je okrog bajte, tako da bo žena lahko malo brskala po zemlji. Vedno si je želela...

URADNICA: Hvala. Je že v redu. Za zdaj imejte to potrjeno vedno pri sebi! Najbolje bo, da ga imate kar skupaj z osebno. Še bolje pa bo, če si čimprej priskrbite primerno fotografijo in se spet oglasite, da vam bomo izdali novo osebno.

DRUGA STRANKA: Hvala.

URADNICA: Na svidenje. No, zdaj pa midva. Želite?

STRANKA: Odjavil bi se rad.

URADNICA: Osebno izkaznico, prosim.

Spet je slišati, kako uradnica vloži v pisalni stroj statistični karton in natipka nanj nekaj števil...

URADNICA: Težak Janeza Leopold... Sedemnajstega januarja devetnajsto sedemštirideset... Mi lahko, prosim, poveste, kje ste doslej stanovali, razlog, zakaj se selite, kam se selite in kaj boste tam počeli?

STRANKA: Zakaj?

URADNICA: Kako zakaj?

STRANKA: Zakaj naj bi vam vse to povedal?

URADNICA: Zato, ker pač potrebujem te podatke! Vidite, da imam v stroju karton, na katerega moram vse to vpisati.

STRANKA: Kolikor vem, je to urad za matične ali kakšne že zadeve, šalter za odjave in prijave! Človek pride sem, pove, da se hoče odjaviti, dobi potrdilo o odjavi in gre...

URADNICA: Poslušajte vi, nimam ravno veliko časa! Ste kupili novo stanovanje? — Ste si tudi vi zgradili hišo?

STRANKA: Ne.

URADNICA: Zakaj se potem selite? — Ste podnajemnik?

STRANKA: Ne.

URADNICA: Veste kaj, tovariš! Če me mislite imeti za norca, kar pojdite!

Povejte, kar vas sprašujem ali pa prepustite prostor drugim strankam!

ŽENSKI GLAS: Se mislita vidva še dolgo prepirati?!

STRANKA: Jaz se sploh ne prepiram. Samo ne razumem, zakaj naj bi tukaj ne vem kaj vse razlagal.

ŽENSKI GLAS: Povejte ji, kar vas sprašuje, saj ni nič takega . . .

URADNICA: No, poslušajte me! Statistični urad in uprava za notranje zadeva sta nam poslala ta formular, ki ga moramo izpolniti ob vsaki odjavi ali prijavi. Oni to potrebujejo za nekakšne svoje statistike . . . Jaz niti ne vem, kam to pravzaprav gre. Saj tudi meni ni všeč, da moram vse to pisati. Zdaj imam z vsakim dvakrat več dela kot prej, ampak drugače pač ne gre . . .

STRANKA: Jaz vam tega ne bom povedal. Dajte meni odjavni listek, za vse drugo pa mene nič ne briga.

URADNICA: Brez teh podatkov vam ga ne morem dati.

MOŠKI GLAS: Pa kaj je zdaj to?! Bomo ves dopoldan stali tukaj zaradi nekakšnih neumnosti!

URADNICA: Dajte no . . . Doslej ste stanovali v Ulici proletarskih brigad 13. Je tako?

STRANKA: Ne.

URADNICA: Kje ste torej stanovali?

STRANKA: Sobo sem imel pri zasebniku v Rožni dolini.

URADNICA: Zakaj potem na osebni izkaznici piše, da stanujete v Ulici proletarskih brigad 13?

STRANKA: Ker sem pred kratkim še res tam stanoval.

URADNICA: In zakaj potem, ko ste se odselili, niste takoj prijavi začasnega bivališča?

STRANKA: Veste kaj, vi lepo napišite, da sem doslej stanoval v Ulici proletarskih brigad . . . To je še vedno moje stalno bivališče, če lahko tako rečem. Drugo ni važno.

URADNICA: Prav . . . *(tipka očitno nekoliko nervozno)* Kje boste stanovali odslej?

STRANKA: Še ne vem.

URADNICA: Kaj . . . Poslušajte, tako ne gre več naprej! Ljudje čakajo, vi me pa očitno hočete zafrkavati! Povejte, kje mislite v prihodnje stanovati ali pa pojdite stran!

STRANKA: Sem vam že rekel, da ne vem, kje bom stanoval! Poleg tega pa sem se prišel samo odjaviti, ne pa tudi prijaviti! Predvsem pa ne želim, da me sprašujete stvari, ki nimajo z mojim opraskom nobene zveze!

URADNICA: Saj sem vam rekla, da to hočejo imeti oni s statističnega zavoda in od . . .

STRANKA: Kaj mene briga statistični urad?! Jaz sem prišel po odjavni listek . . .

ŽENSKI GLAS: Vi, tovariš, stopite iz vrste in ne komplicirajte . . .

STRANKA: Dajte mi mir! Kaj se vi vmešavate . . .

MOŠKI GLAS: Vi dajte mir! Svoje kaprice stresajte kje drugod in ne po uradih! Če se ne znate obnašati tako, kakor se za urad spodobi, pojdite v džunglo!

STRANKA: Nikar ne vpijte name, če ne vas bom počil po gobcu, da se boste šele pojutrišnjem zbudili . . .

NAČELNIK: Kaj se dogaja?! Kakšno vpitje je to?

URADNICA: Kregajo se, ker tovariš zavlačuje in noče dati podatkov za statistični karton o spremembi bivališča . . .

NAČELNIK: Kakšni ljudje pa sploh ste? Se ne zavedate, da je to kulturn kraj? Se ne znate obnašati!

MOŠKI GLAS: Zakaj ne pove, kaj ga ženska sprašuje? Ze deset minut stojimo tu . . .

NAČELNIK: Bo tovariš že sam povedal! No, kaj vas muči?

STRANKA: Ne razumem, zakaj bi moral tu naštevati vse svoje težave in načrte za deset let nazaj in za deset let naprej, če se hočem samo odjaviti?

NAČELNIK: Poslušajte, ne komplicirati tam, kjer ni potrebno! Tovarišica ima dela čez glavo in malo časa. Poglejte, koliko ljudi stoji za vami . . .

STRANKA: Jaz bi rad samo potrdilo o odjavi in nič drugega . . .

NAČELNIK: A tako?! Vi nas mislite zajebavati tukaj?! Kdo pa sploh ste, da boste razsojali, kaj je potrebno in kaj ni?! Ljudje, ki te podatke zahtevajo, že vejo, za kaj jih potrebujejo, vaša državljanska dolžnost pa je, da nam te podatke daste . . . Kam mislite zdaj iti?

STRANKA: Ven. Če ne morem dobiti odjavnega listka, bom pač šel po svetu brez njega. Konec koncev meni ni to potrdilo niti najmanj potrebno . . .

NAČELNIK: Pa kaj je narobe z vami? — Kje vi sploh živite?

STRANKA: Že petintrideset let stanujem v tem mestu.

NAČELNIK: Mogoče v kakšni kleti ali pa na podstrešju . . . Kaj res ne razumete, da so te stvari potrebne?

STRANKA: Ne.

NAČELNIK: No, no, počakajte! Stopite z mano v mojo pisarno, bova midva uredila to reč. Dajte mi ta karton, tovarišica!

Slišati je, kako potegne uradnica karton iz pisalnega stroja in oddaljujoče se korake . . .

NAČELNIK: Izvolite z mano, no!

MOŠKI GLAS: Hvala bogu!

ŽENSKI GLAS: Čudak! Na prvi pogled nič posebnega . . .

MOŠKI GLAS: Oh, kaj niste videli, kako je zabodeno gledal? Kot da ima steklene oči . . .

Koraki. Neka vrata se odprejo in zaprejo, tipkanje in udarci štipaljk zamrejo . . .

V drugem, manjšem in mirnejšem prostoru. Od zunaj je slišati pritajeno hrumenje mesta, ki spremlja dialog, vendar ni pretirano nasilno in grozeče . . .

STRANKA: Rad bi zapustil to mesto, to je vse.

NAČELNIK: Razumem. No, recimo, da me vaši razlogi za zdaj ne zanimajo, da jih torej pustiva ob strani. Če pa že zapuščate ta kraj, prav gotovo odhajate kam drugam . . . Samo to mi povejte, kam se nameravate odseliti!

STRANKA: Ne. Mislim, da je to moja zasebna stvar, kam se bom odselil in zakaj.

NAČELNIK: To je vendar menjava stalnega bivališča! S tem sta povezani celotna vaša družbena eksistenca in odgovornost. Vi ste vojaki obveznik, volivec, mogoče tudi strokovnjak, zato ni vseeno, kje živite ali se celo kar potepate po svetu. Poleg tega so določene službe, ki proučujejo razloge, zakaj se ljudje selijo iz kraja v kraj, da bi tako dognale, kaj pravzaprav uravnava življenje naše družbe in pogojuje posebnosti. Obstaja kup vprašanj! Vzemite samo: zakaj pripadniki določenih poklicev bolj pogosto menjavajo zaposlitev kot pripadniki drugih poklicev! Zakaj se ljudje s kmetov selijo v mesta, ko vendar vsi vemo, kako pomembno je za nas pridelovanje hrane . . .

STRANKA: V mojem primeru ne gre za nič takega.

NAČELNIK: Za kaj pa gre?

STRANKA: Recimo, da pač želim zapustiti to mesto, ker sem se ga naveličal. Ni mi več všeč.

NAČELNIK: Bodite no resni! A naj napišem v karton, v rubriko »razlog za selitev«, da vam ni več všeč estetska podoba mesta?

STRANKA: Zakaj pa ne? Napišite, da sem se naveličal gledati vsak dan iste hiše, iste ljudi in iste ulice. Napišite, da sem se prenažrl pisarne, v kateri delam, da mi gre ob pogledu na pohištvo v njej na kozlanje!

NAČELNIK: Vi se očitno nočete resno pogovarjati!

STRANKA: Pa kaj bi vi radi napisali v ta karton? Naj ga hudič vzame!

NAČELNIK: Saj veste, zaradi kakšnih razlogov se ljudje navadno selijo. Zato, ker so kupili ali dobili novo stanovanje, si postavili hišo, zamenjali službo ali zato, ker se ločujejo, se poročajo, se vpisujejo v razne šole. Nekateri se selijo, ker so bolni in potrebujejo drugačen zrak. Najrazličnejši razlogi so . . .

STRANKA: Pri meni pač niso takšni, pač pa drugačni.

NAČELNIK: No, pa mi povejte vsaj enega pametnega! Pustite te neumnosti, da vam mesto ni več všeč.

STRANKA: Ne vem, kaj naj bi vam povedal . . . Pa tudi tega ne vem, zakaj je to sploh treba povedati. Ko bom prišel v kraj, kjer bom skušal odslej živeti, se bom tam prijavil in vse se bo spet uredilo. Tudi vpis v volilni imenik in prijava na uradu za narodno obrambo . . .

NAČELNIK: Jaz vas dejansko ne razumem. Odstave ne morete dobiti, če ne izpolnimo statističnega kartončka. Zakaj je tako težko povedati, kam se selite in zakaj menjate mesto stalnega bivališča?

STRANKA: Zakaj je to tako pomembno?

NAČELNIK: Hm . . . Lahko bi vam odgovoril preprosto, da pač določeni organi to zahtevajo in ste kot državljan te države dolžni dati te podatke . . . Čeprav vas najbrž to zabava, vam bom vseeno še enkrat razložil. Kot vsaka družba, ima tudi naša določene ustanove, ki ji omogočajo, da sploh obstaja in funkcionira kot družba. Posameznik, član te družbe, uživa vse ugodnosti, ki mu jih družba daje, vzemiva samo osebno varnost, državljanske pravice, svobodo govora, mišljenja in gibanja, ta posameznik je v zameno za te ugodnosti dolžan omogočati tem ustanovam, da opravljajo svoje pomembno delo.

STRANKA: In kakšno zvezo ima s tem funkcioniranjem to, kam se bom jaz odselil?

NAČELNIK: Pa kaj se vi norčujete iz mene?

STRANKA: Ker so razlogi . . . Zato, ker še ne vem, kam bom šel. Pa saj se sploh ne bom odselil. Dva kovčka obleke nesem s seboj in nič drugega . . . Ne vidim nobenega smisla v tem, da bi vam in nekakšnemu statističnemu uradu pojasnjeval, zakaj želim zapustiti to mesto in oditi nekam v božjo mater!

NAČELNIK: Čudno! — Se vam zdi, da zahteva po teh podatkih posega v vašo osebno nedotakljivost? Mislite, da gre za omejevanje osebne svobode ali . . .

STRANKA: Menim, da je to brez zveze. Dajte mi osebno! Pustiva to . . .

NAČELNIK: Je kaj narobe z vami? Mislim, imate kakšne osebne težave . . .

STRANKA: Kaj vas to briga?! Dajte mi osebno!

NAČELNIK: Pomirite se, no! Sedite! Poslušajte, saj vam nihče noče preprečiti vaših namenov. V tej državi se lahko vsak preseli, kamor hoče. Podatki, ki jih zbiramo, so zaupni in jih nihče ne bo izkoristil proti vam. Gre samo za evidenco in za to, da pooblaščen organi dobijo pregled nad gibanji v družbi . . .

STRANKA: Me ne zanima. Komu drugemu predavajte! Vrnite mi mojo osebno in oba bova rešena drug drugega!

NAČELNIK: To ne bo nič spremenilo. Če se boste hoteli odjaviti, boste morali povedati te reči.

STRANKA: Se pač ne bom odjavil!

NAČELNIK: Kako . . . Potem se ne boste mogli preseliti.

STRANKA: Usedel se bom na prvi vlak in se peljal, kamor bom hotel . . . No, dajte mi že to osebno!

NAČELNIK: Ne morem vam je dati. Te reči niso tako preproste. Pogovorila se bova do konca, pa če vam je . . .

STRANKA: Veste kaj . . . Nobene pravice nimate, da me tu . . .

NAČELNIK: Kar mirno sedite! Kaj pa vi sploh mislite, kje ste?

STRANKA: Pa jo imate! Bom pač šel brez osebne . . .

V tem se odprejo vrata in slišati je, da še nekdo vstopi . . .

URADNIK: Ste zvonili, tovariš načelnik?

NAČELNIK: Ja. Samo tu ostanite! Kar pri vratih . . . Tovariš je nekoliko nemiren . . .

URADNIK: A, razumem, tovariš načelnik.

STRANKA: Kaj me boste s silo zadržali?!

NAČELNIK: Če bo treba . . . Ne pretvarjajte se, tovariš Leopold Težak! Izobražen človek ste in prepričan sem, da razumete, kako te stvari funkcionirajo. Jaz vas ne morem pustiti od tod, če mi v obraz trdite, da boste storili prekršek zoper zakon. Čutim, da je z vami nekaj narobe. Težave imate, verjetno zasebne . . . Kdo jih pa nima? Ampak svojih državljanskih dolžnosti zaradi tega ne morete kar tako opustiti. Prva od teh dolžnosti pa je omogočiti pristojnim organom, da delujejo tako, kakor je prav in dobro tudi za vas.

STRANKA: To vaše posmehljivo pokroviteljsko . . . Ne vem, zakaj si ravno vsi uradniki domišljate, da vse veste!

NAČELNIK: Pustiva zbadanje! Se mogoče želite preseliti zato, ker bi radi menjali službo?

STRANKA: Ne! Ne vem, kje bom v službi, če bom sploh še kdaj . . .

NAČELNIK: Razumem. Razumem. Veste kaj, jaz bi moral telefonirati . . .

A pijete kavo?

STRANKA: Kakšno kavo?!

NAČELNIK: Pomirite se, nol Kavo! Kavo kot kavo. Turško. Pijete?

STRANKA: Zakaj?

NAČELNIK: Ne vem, zakaj . . . Nekateri jo pijejo zaradi kofeina, drugi zato, da jim zvišuje pritisk in pospešuje utrip . . . Jaz jo pijem iz navade.

Ker mislim iti telefonirat in bom spotoma naročil kavo zase, vas sprašujem, ali naj jo naročim tudi za vas. Vi jo boste, tovariš Makovec?

URADNIK: Bom, tovariš načelnik.

NAČELNIK: Torej?

STRANKA: Vi kar telefonirajte in pijte kavo, jaz grem pa po svojih opravkih. Dajte mi osebno in na svidenje!

NAČELNIK: Ne, ne. Kar počakajte! To vašo zadevo bomo uredili, dragi moj! Bomo! To vam zagotavljam. Nimam rad, da ostajajo vprašanja brez odgovorov! Torej, boste kavo? . . . Kuhate mulo? . . . Jaz vam jo bom naročil, če jo boste spili, jo boste, če ne, pa ne . . . Samo nekaj minut potrpite!

Slišati je oddaljujoče se korake, nato se odprejo in se spet zaprejo vrata. Nekaj trenutkov je v pisarni vse tiho. Slišati je samo oddaljeni hrum mesta . . .

URADNIK: Težave? . . . No ja, pa nič . . .

Ker uradnik ne dobi odgovora, si začne požvižgavati iz dolgočasje . . . čez čas požvižgavanje začne pojemati in spet je slišati samo hrum mesta in nato že tudi zvok skodelice, odložene na krožnik . . .

NAČELNIK: Vsaj to morate priznati, tovariš Težak, da naša Fani kuha prvovrstno kavo!

STRANKA: Igrate se z mano, kaj?

NAČELNIK: Ne. Samo to bi rad izvedel, zakaj se obnašate tako čudno. Nekaj vas muči, to je jasno in tudi žal mi je, da je tako. Toda zakaj skrivate podatke? To bi rad zvedel?

STRANKA: Nič mi ne podtikajte! Nobenih podatkov ne skrivam. Samo tega ne vem, zakaj bi vam pripovedoval stvari, ki se vas niti najmanj ne tičejo.

NAČELNIK: Kar mirno kri! Saj bom počakal. Pijte kavo, da se ne shladi!

Slišati je, da nekdo dvigne telefonsko slušalko in zavrti dvoje, troje števil . . . Nekoliko počaka . . .

PSIHIATER: Vinko? Tu Hercog . . . Kdo? Žena? . . . Bo že potrpeła. Kakšno obleko? . . . Bo že počakala. Pri Načelniku sem. Pokličite polikliniko! Naj pošljejo rešilca. Stranko imamo zanje. Povejte, da imamo stranko za oddelek za psihiatrijo . . .

STRANKA: Tega pa ne boste delali z mano! Spustite me! Ste slišali!

PSIHIATER: Mimo, tovariš Težak! Vaše kričanje jasno kaže, da je naša pomoč potrebna.

STRANKA: Naj me ta kreten spusti!

PSIHIATER: Dokler se tako vedete, vas ne sme spustiti.

STRANKA: Dobro . . . Čisto miren bom . . . Popolnoma miren . . .

PSIHIATER: Prav . . . Spustite tovariša, Makovec . . . Ostanite . . .

URADNIK: Blizu, a ne?

PSIHIATER: Da . . . Moramo vam pomagati, tovariš Težak.

STRANKA: Vas lahko nekaj prosim?

PSIHIATER: Izvolite.

STRANKA: Prekličite, prosim, ta poziv!

PSIHIATER: Ne smem, tovariš Težak . . . Zdaj smo mi odgovorni za vas.
Nič se vam ne bo zgodilo. Pogovorili se boste s specialisti, ki vam bodo
svetovali . . .

STRANKA: Pa če vas lepo prosim . . . Obljubim, da bom še enkrat premislil
glede selitve . . . Vse bom povedal, kar boste želeli . . .

NAČELNIK: Ne smemo, tovariš Težak, kaj vi ne razumete tega!

STRANKA: Jaz sem hotel samo odjavnico . . . Majčken listek . . . Nisem ve-
del, da je treba povedati ne vem kaj vse . . . Zdaj . . . Bom pač povedal
karkoli hočete. Žena me ni cenila in ni bila zadovoljna. V službi . . . Po-
kličite še enkrat!

PSIHIATER: Za vaše dobro gre, tovariš Težak! Za vaše zdravje . . .

STRANKA: Potem pa na svidenje!!!

*Slišati je nenaden ropot naglih korakov in skok in pok in žvenket razbitega
stekla in nato od daleč top udarec . . .*

URADNIK: Jebemti boga! Kako je skočil . . .

NAČELNIK: Pojdite dol! Poglejte, kaj je . . .

Nagli koraki, vrata se odpro in takoj spet zapro . . .

NAČELNIK: O, svinjarija . . . To pa je svinjarija . . .

PSIHIATER: Tega pa ne bi pričakoval . . . Ni kazal . . .

NAČELNIK: Misliš, da smo ga kaj posrali?

PSIHIATER: Brez skrbi. Ravnali smo kot zmeraj.

NAČELNIK: Svinjarija! . . . To bova morala dobro pojasniti . . .

Slišati je korake po sobi . . . Hrum mesta je zdaj močnejši in bolj nasilen . . .

NAČELNIK: Pišite!: Težak Janez Leopold; poskus samomora. Datum:
devetnajsti april 1982. Ura: enajst in devetnajst minut. V nenadnem na-
padu depresije kot obliki reakcije na pogovor o njegovih osebnih duševnih
problemih je tovariš Težak Janeza Leopold skočil skozi zaprto okno v
četrtem nadstropju v zgradbi mestne občine, v pisarni uprave za notranje
zadeve. Padel je na streho osebnega avtomobila znamke zastava 101 (last-
nik Franc Dobnikar, Slovenska ulica 33) in si akutno poškodoval hrbte-
nico. Po poročilu kirurško-travmatološkega oddelka poliklinike bo tov. Te-
žak Janeza Leopold ostal stoodstoten invalid. Zaradi zloma hrbtenice ne
bo več mogel premikati spodnjih okončin in gibal se bo lahko samo z
invalidskim vozičkom . . .

Že z zadnjimi besedami se oglasi glasba, ki počasi preglasi besede . . .

ČRNI LEPOTEC

Moj spomin na očeta je povezan še z nečim, še z neko od njegovih številnih navad, s katero pa sem se najlaže spoprijaznil — ni namreč znal živeti brez prijateljev.

Bila je to prava strast pri očetu, neozdravljiva bolezen, ki ga je čestokrat pritirala v take skrajnosti, da se je iz njih le stežka reševal. K sreči pa si je s časom (in ob pomoči matere, ki je imela pri izbiri prijateljev povsem drugačna merila) ustvaril družčino, zvesto in veselo družčino, ki je je bilo ravno toliko, da si je lahko brez večjih nevšečnosti našla dovolj prostora v naši jedilnici.

Večine od njih se ne spominjam več. Izpuhteli so mi iz glave, kakor da jih sploh ni bilo; nobenega giba ali glasu ni ostalo za njimi, ne smehljaja ali ene same besedice, ničesar, kar bi mi jih morebiti za trenutek priklicalo iz pozabe.

Edinole dva sta se iz te očetove družčine trdno zasidrala v mojem spominu — če zamižim, ju vidim pred seboj, nekoliko zastrta in ne docela izoblikovana, vendar sta to njuna obraza, njune oči in roke, kar zdaj polagoma in zanesljivo vstaja pred mojim pogledom.

Ne, nisem se zmotil:

Tam, pri odprtem oknu stoji Katka. Smeji se in opleta z rokami, kakor da se nečesa oteplje. Kratke, mehke lase ji mrši južna sapa, ki piha skozi okno. Zdaj zdaj bo zakričala ali pa se znenada spustila v dir okoli mize, kar tako, brez potrebe, zares iz samega veselja, da nekaj počne in se čemu divje upira.

Za Katko so vsi v družčini vedeli, da je že nekaj let poročena, da je živela do nedavnega z možem v manjšem kraju blizu Maribora, da je mož zdravnik in da je še vedno zelo navezana nanj. Kaj pa se je med njima v resnici zgodilo, zakaj sta se sredi minulega leta nepričakovano razšla, tega ni vedel nihče. Lahko so le ugibali.

Oče je dolžil moža, zdravnika (bila sta sošolca v gimnaziji); dolžil ga je surovosti in mnogih razmerij z drugimi ženskami. Takega mnenja je bil tudi večji del družčine, le en sam — mali, zasanjani Oskar je dvomil o Katkini zvestobi. Ni je maral. Ni trpel njenega hrupnega vedenja, vpitja in kričečih barv njenih oblek. Skratka: ni je prenašal in se je komaj premagoval, da je zdržal v njeni bližini.

Mali Oskar (bil je učitelj risanja) je bil eden izmed najbolj nenavadnih ljudi, kar sem jih kdaj poznal. Bil je skrajnje zvest obiskovalec naše hiše, po ves dan je pretičal v njej, v jedilnici ali pa še rajši v kuhinji pri materi. Ko je oče nekega dne pri zajtrku le želel zvedeti, kaj počne fant ves ta čas pri njej in o čem se, vraga, pogovarjata, mu je mati mirno in z najbolj drobnim posmehom v očeh rekla, da se z malim Oskarjem pogovarjata o konjih . . . da, o konjih, o živih konjičkih.

Bil sem tistega jutra z njima v kuhinji pri zajtrku in sem slišal vsako besedo, ki sta jo oče in mati spregovorila.

»O konjih?« je zavpil oče. »O kakšnih konjih vendar? Kaj ti sploh veš o konjih?«

»O, vem,« je rekla mati. »Veliko vem o njih. Na primer o Rozi.«

»O Rozi?« se je že malo onemoglo začudil oče. »Kaj je to konj? Govoriš o konju?«

»Roza je kobila,« je resno odvrnila mati. »Lepa, mlada kobilica, ki jo je mali Oskar sam vzredil... doma, pri očetu jo ima v hlevu. Njo in še nekaj konjev.«

»In o teh konjih se vidva pogovarjata?« Oče je nejeverno zmajal z glavo. »Naj ti res verjamem?«

»Verjel boš mogoče, ko jih boš videl,« je rekla smeje mati. »Za nedeljo nas bo mali Oskar vse povabil domov, vse... tudi Marijo, če bo za to.«

Vladimir Kavčič
(1932)

ŽIVALSKI KROG

Lakomnost, požrešnost, vsake vrste sebičnost in druge strašne stvari, o katerih so nekoč gremeli s prižnic. Teh besed zadnja desetletja nisi več slišal. Izginile so iz besednjaka. Življenje je postalo brezgrešno, pekel ni več domneva, večne kazni so bile nadomeščene z za-časnimi, s pogojnimi... Sekularizacija, počlovečenje človeka...

Na drugi strani ceste, pod kostanji, je stal nov, živo rdeč osebni avto *prinz*... Tiste čase so bili v modi... Juvan je nekaj trenutkov pred tem zasopel pritekkel v pisarno, brez trkanja je planil skozi vrata. Pomislil si, da se je pripetila nesreča, morda ga kdo zasleduje, iz svojih junaških časov je imel nekaj neporavnanih računov, dva ali trije so mu bili zapretili, da ne bo dočakal naravne smrti... Poleg tega bi ga slejkoprej moral zalotiti eden od rogonoscev, če ni pretirano lagal, jih je vsako leto bilo vsaj deset novih... Brez sape, zaripel, te je potegnil k oknu in od navdušenja nad samim seboj tlesknil z dlanmi. Pod drevesom je stal *princ enesu*... Majhen in hiter, z neverjetnimi pospeški, okreten, kot nalašč za stare in ozke ceste... Dovolj eleganten, zadosti udoben, uporaben za parado in za seksualnarij. To je važna postavka, odrasel človek ima seksualne probleme... Saško je dve leti delal zanj v Nemčiji, bil je še študent, ko se je vrnil. Stanoval je na Rimski cesti, v podnajemniški sobici dvakrat tri, *prinz* pa je počival v garaži... Nov, bleščeč je čakal, da napravi šoferski izpit... Dotlej si verjel, da je njegova edina strast v življenju *fizika, znanost*. Ja, fizika... Vsaj kdo, ki ni tako vsakdanji kot vsi.

S *prinzi* so se ubijali na tekočem traku, vsak teden trije. V časopisu je pisalo o Kranjčanu, ki je v useku nad Črnim Kalom prehitel kolono, namesto v nasproti vozeči avtobus, se je raje zabil v skale. Štirje mrtvi v enem zamahu... Vic: Kranjsko registracijo lahko dobiš šele po tretjem karambolu...

To je bilo v tistem času, ko sta se z ženo ločevala. Vzdrževal je dva otroka, gradil vikend pri Škofji Loki. Oblačil se je prav bedno, kot da hoče zbujati sočutje (ženskam?), stanoval je samo ponoči... Oficirske penzije nikoli niso bile majhne, a vendar... Avto mu je pomenil vse. Avto nam je nadomestil vse. Avto je najbolj vsestranski sorodnik.

Veliko prijateljstvo, vsaj v besedah... Vendar ti ni nikoli do kraja razložil, kako brez denarja prideš do dragega avtomobila. *Pesnikovali* so in rodil se je — *avto*, tako je povedal. V bifeju *Kurentov hram* so posedli štirje prijatelji: pomočnik direktorja v banki, dva referenta v uvoznem podjetju... Invalidski kredit, kredit za uvoz traktorja, dvojni premet papirjev... *Prinz* na obročno plačevanje, dolgoročni kredit za sanacijo združ-

nikovega hleva nekje v Zabnici ali v Horjulu, lahko tudi v Ribnici na Pohorju . . . Po želji . . . Le kmetijstvo pusti ob strani . . . Pločevina je vedno bila na kredit, opeka nikoli.

Cinč je bil takrat še droben fantič, suh in bledikast . . . Gibčen in vešč, zgolj iz prijaznosti je pomagal Juvanu . . . Tako rekoč sam na svetu. Mati je živila nekje na Primorskem, oče je bil že zdavnaj umrl. Sam se je šolal, sam preživel . . . Z ženo sta stanovala pri tašči, na tesnem, trije ljudje v dveh sobah . . . Kljub temu sta bila *vespà in topolinček* zanj že preteklost. Človek mora imeti nekaj od življenja . . . Ko se je začel ubadati s pesnikovanjem, je kmalu presedlal na *forda*. Prijatelji so mu ga skoraj vsilili, nekemu so ga pač morali dati . . .

Malce mu je bilo še nerodno, zato ti je pojasnjeval tako na široko, čeprav ti tega ni bil dolžan. Človek ne sme biti ohol, tega se je zavedal. Ostati prijatelj z vsemi, misliti na prihodnost, vedeti, kdo ti lahko še prav pride . . . Nikoli se ni sprl, ne s teboj, ne z drugimi . . . Vse njegove zgodbe so si bile podobne. Nikoli niso do kraja pojasnile tistega, kar naj bi. Kako le . . . Zamegliti, skaliti, naj si vsak razlaga sam. Nihče ne gre z vprašanji do konca, razen na policiji . . .

Še nisi slišal, ne veš . . .? Na carini, za polovično ceno . . . Le nekoga moraš imeti tam v bližini, da te pravočasno opozori, kdaj bo dražba. Zapišejo, da si bil najboljši ponudnik, res si bil . . . Starih avtomobilov nihče ne kupuje rad, ponavadi so tudi karambolirani, vozili so jih norci. Zunaj nov, znotraj popolnoma uničen, pregret motor in podobno sranje. Ležaji, ki ti bodo odpovedali čez dva tisoč kilometrov . . . Ni pa nujno, lahko je bil zadet samo od zunaj, podvozje, motor, karoserija, vse v redu. Če imaš koga, ki vse to pregleda, kontrolira, jamči . . . Vržeš nanj še nekaj stotisočakov, vsakdo bo mislil, da si ga dobil naravnost iz tovarne . . . Velike možnosti so tudi pri zavarovalnici. Na karamboliranem avtu ti priznajo totalno in za ta denar kupiš novega. Novo za staro . . . Recimo, da spregledajo letnico izdelave. Razlika do novega je majhna . . . Ali pa so, recimo, svojemu izvedencu, da nima nepotrebnih opravkov, že dali novo za staro, ti pa dobiš njegovega. Razumeš, nihče ni oškodovan, vsi pa zadovoljni . . . Predvsem zaradi tega, ker ljudje ne poznajo predpisov in niti ne vedo, kakšne pravice imajo. Ne morejo hoditi za njimi in jim ponujati . . .

Za pametne in za bedake stoji svet.

Marko Kravos

(1943)

LEVA, DESNA

Človek brez levice
je lahko levičar?
In levičar brez glave?
Je levičar ali desničar?

Tudi levičarji imajo dve roki,
eno na levi in drugo na desni.
In ko se med sabo pozdravljajo,
katero od dveh si stisnejo?

Če bi gledala glava nazaj,
bi bila levica na desni
in desna roka na levi!
Vse je odvisno od glave.

BESEDA NI KONJ

To je jasno,
beseda ni konj.
človek reče eno,
misli na drugo,
pa se sliši čisto drugače.

Dam besedo, častna beseda,
naj me strela udari,
če ni res.
Če morda ni, nisem jaz kriv,
kaj me boste za besedo prijemali,
kje imate dokaze,
kje je kaj napisano?

To so samo besede,
na besede ne dam nič.
Ne boste na eni besedi jahali,
jahajte na konju!
Vi meni konja,
jaz vam besedo,
prav?

Danilo Lokar
(1892-1983)

BENJO

Bil je v tekanju neutruden. Kakšne daljave je izdelal v enem dnevu, je bilo nemogoče izračunati. Tja in nazaj — nemogoče.

Ko se je ob gospodarjevi obolevnosti naležal, je po nekaj mesecih začel oprezno pregledovati svojo okolico. Tako je spoznal nekoliko širše okolje, kakor ga je zaznal prvotno.

— Saj, saj! si je pač mislil, okolje je okolje, tako in tako.

Zgodilo se mu je, da so mu vrgli lepo, ne do kraja obrano kost, ko je vstal in premozgaval pred hišo. Zapomnil si je. To je bilo v Gasi, in ko je postal obhod čez Pungrad vsakodnevna navada, je bila hiša v Gasi ena od pomembnih postaj, kjer je bilo treba postati.

— Postati ali ne postati, kaj pa veš, lahko kaj pade.

In je postal in je počakal.

Sčasoma je postalo postaj še več in Benjo jih je držal dobro v evidenci. Bil je pazljiv, nasploh je bil preudaren, to se mu je tudi videlo in poznalo na čelu in v vsem obnašanju.

Prišla mi je misel nasproti in začel sem ga jemati s sabo na svoje samotne večerne sprehode. Odkrival mi je svoj značaj še naprej. Smeri na sprehodih sem menjaval. Šla sva pod železniško progo daleč v polje do potoka, drugič sva šla k Zvirku v hrib. Ali pa sem v polju pot zaokrožil in šel po travnikih daleč naokoli. Imel je pa Benjo to lepo navado, ker je hodil zmeraj pred mano, da se je nenehno oziral, če sem na poti, če grem za njim. Ta kontrola je bila oprezna, ali nenehna. Bila je kakor potrdilo: gremo prav! kar naprej.

Ko sva jo obrnila k Zvirku, sva prišla zunaj trga v kraj novih hiš in vil, kjer je bilo več malih, ali srboritih psičkov. Komaj so mojega od daleč zavohali, so se postavili nekako v vrsto in v bran in čakali. Ko je prišel Benjo bliže, so se najprej potuhnili, potem pa zakadili vanj, da je bilo joj in prejoj. Šlo je tudi na zobe in to niso bile mačje solze. Kje pa! Zgodilo se je, da je majhen zagnan kuzelj zasadil Benju zobe v zadnji krak in ni hotel spustiti. Benjo je stal negibno, zrl v sovražnega pinča in za hip počakal. Ali

je bil v njegovem pogledu prezir? Lahko, da je bil tudi prezir, neka vzvišenost je gotovo bila, indigniranost, potem pa je poskočil, da je bilo kaj. Pognal se je na nerazumljiv način na mestu visoko in sovražni psiček je odfrčal po zraku in se pobiral s tal na vse štiri, da je bilo lepo videti. Benjo pa je korakal kakor povzdignjen naprej in počakal prav nedaleč na nov napad. To pot si sovražnik ni upal blizu. Iz primerne daljave je le bevskal in bevskal. Moj pes pa je korakal vzvišeno pred mano naprej, kakor da ne vidi in ne sliši. Briga me kužek, ki se zaganja in hrope. Le, le! Bil je samosvoj in odmerjen.

Čisto drugačne so bile razmere, ko sva prišla v široko ravno ajdovsko polje. Tega se je morda bolj veselil, ker je bil zagon in tek vse drugačen, kakor ob reki v hrib. Večina travnikov je bila pokošenih. Kar pa še ni bilo pospravljeno, je skrivalo v sebi bodi kako letavino — fazana, jerebice — bodi zajca. Zajca je na čuda veliko daljavo dobil v nos. Postal je in se ni zganil. Tudi s kratkim, krmim repkom je migljaj le na začetku. Potem je tudi to prenehalo in je samo še strmela, da se lovec približa. Ker lovca ni bilo več, tudi njegova natančna dresura ni več veljala. Tihotapsko, tatinsko se je bližal. Ali zajec ga je že zaznal in skočil. Zajec je skočil v dovolj širokem, skoraj elegantnem loku in ga pustil takoj v začetku zasledovanja daleč za sabo. Pri potoku se je zajec nerazumljivo izgubil in pes se je nekako vdano v višjo voljo vračal.

Drugič pa je hreščoč, našagan glas fazana opozoril nase. Obšel je nekako previdno koruzno njivo, iz katere je bil prišel hreščoč krik, a fazan se je izmuznil po drugi poti. Psu ni šlo v glavo, kako, pa je njivo obšel še enkrat. Fazan se je oglasil še enkrat iz daljave, kakor da izziva, kakor da se posmehuje pasji modrosti.

Najbolj zamotani računi so bili, ko je Benjo našel napol zabrisane sledi po divjačini, pa ni mogel do kraja uganiti, kaj je bilo. Takrat je nemirno begal sem in tja, gor in dol, na vse strani. Očitno se je zdelo, da hoče dognati do kraja in ne more. Bilo je, nekaj je zanesljivo bilo, ali kaj?! Bil je nekako dosleden iskalec, zvest, vztrajen. Jezilo ga je, da niso te lastnosti zadostne. In ni mu šlo v račun, račun se mu ni iztekal. Očitno je hotel biti na svojem področju popoln gospodar, ali pa vsaj biti v vsem do kraja podučen.

Našel je mrtvega zajca v zanki. Odgrizel je kos bedra in bežal z žico v gobcu po polju. Komaj komaj sem ga ustavil, da sva se približala drug drugemu. Z vso ostrostjo sem mu zabičal, da mora žico z bedrom spustiti iz gobca. Naposled je pa le razumel in izpustil. Sunil sem kos mrhovine v bližnji grm in spet sva pokojno korakala. Ali zaskrbelo me je, da je sposoben prenašati mrhovino. Vseeno sem razumel, da je bil to plen dela lovskega plena.

Benjo je imel medtem svoje redne vsakodnevne obhode na Pungrad, a nato je obšel vse svoje znane postaje na treh ali štirih mestih. Njegov obhod je poznal samo približno uro, ne pa natančno. Včasih se je zamudil v svoji kajži, včasih ga je kaj zadržalo spotoma. Pač pa se je nerazumljivo dolgo zadržal na svojih postajah. Ali je pričakoval pri koščeni obrok še kaj več, še dodatka? Mogoče. Ali pa mu je bilo ljubo, da je na »postajah« našel svoj mimobežni, mimoidoči dom, kjer se je lahko tudi razgledoval in razmišljal? Morda. Na vsak način se mu z obhoda ni nikamor mudilo in je popoldne nekako neopazno prilezel do ležišča.

Potem je čakal name. Imel sem približno določen čas za sprehod in ko sem prišel ponj, sem samo vzdignil roko, postal in takoj se je zagnal

proti cesti. Tu je lajal na vse pretege z vzdignjeno glavo in privitim vratom. Ljudje so se ustavljali in čakali, kaj bo. Vprašali so:

— Kaj je temu psu, da tako laja?!

— Ah nič, sem skušal stvar potlačiti, vesel je, da gre na sprehod, misli pa, da bi bilo še lepše, ko bi šel spet na lov.

Ljudje so zmajali z glavami, se nasmehnili in pomislili:

— Blagor mu!

— Saj, saj! sem pomežiknil, zdelo se je dobro tudi meni, saj, saj!

Sprehode po polju je imel veliko rajši kakor pa v hrib k Zvirku. Po polju se je lahko poljubno razdivjal, spominjal se je minulih dni, ko je »fermiral« za kljunači in prepelicami.

Cveto Preželj

(1947)

ODHAJANJE ZA KRUHOM

Na poljih gnijejo paradižniki.

Otroci gledajo za starši.

Generacije odhajajo v svet,

kot da je pri nas začetek vsega.

Na Jesenicah pa je konec sveta.

Tam je mrzli predor želja.

Tam so visoke planine

in vesela čreda gamsov

peketa naokoli

kot konjenica.

Ne ustavi se Evropa ponoči.

Vabi te, vabi te k sebi.

Cariniki pregledujejo polnočni vlak.

Veseli sobopleskarji,

zidarji s pristriženimi brčicami,

snažilke, servirke se tiho pomenkujejo.

Ognjemet zadnje vojne

je za njimi.

Jože Petelin

(1920)

AFORIZMI

Humoristi so prepričani, da je rešitev sveta v smehu. Kako smešno!

Konca sveta ne bomo počastili z minuto molka, ampak s celim vekom tišine.

Na televiziji, radiu in po časopisih je vsak dan toliko slabih vesti, da bomo kmalu govorili o sredstvih javnega — onesveščanja!

Referati so besedila, sestavljena iz najbolj zvočnih refrenov!

Tudi kanali obveščanja so pravzaprav dobro speljana kanalizacija!

K A Z A L O

FOREWORD	5
LJUDSKO PESNIŠTVO	
Kresnice	7
Marija in brodnik	7
Mlada Breda	8
Mlinar in smrt	9
Sirota Jerica	10
Neusmiljena gospoda	11
Vsi so prihajali	11
Kaj se ti fantič	11
Dekle, dekle delaj pušeljč	12
Al' me boš kaj rada imela	12
Šmentana muha	12
Tam čez jizaro	13
Oj ta vojaški boben	13
Rasti, rasti rožmarin	13
Bom šel na planince	14
Gozdič je že zelen	14
Vre, vre, vre	14
Prišla je miška	15
Jager mi jaga	15
Stoji, stoji tam lipica	16
Bog nam je ustvaril zemljico	16
Jest sim pa vinski brat	16
Je smrečica posekana	17
Je pa davi slan'ca pala	17
Zeleni Jurij	17
Stoji, stoji Ljublján'ca	18
Tri tičice	18
LJUDSKO PRIPOVEDNIŠTVO	
Žal žene	19
Gorski škrat	20
Divji mož in lovec	23
Pastirček	24
Dolgouhec in medved	25
Pravljica o Dravi	27
Sedem let pri beli kači	28
Kralj in njegovi trije sinovi	29
Turki	30
Miklova Zala	32
Kralj Matjaž	32
SREDNJEVEŠKO PISEMSTVO	
Brižinski spomenik II	34
Stiški rokopis	35
Celovski rokopis	36

PROTESTANTSKO SLOVSTVO

Primož Trubar: Catechismus - Iz predgovora	38
O stvarjenju	38
O potrebi slovenskih šol	38
O jeziku in slogu	39
Služba božja	39
Sebastijan Krelj: Postila slovenska	39
Otročja biblija	41
Jurij Dalmatin: Salamonova visoka pesem	42
Konec hišne table	42
Ena srčna molitev zoper Turke	44
Adam Bohorič: Articae horulae	44
Hieronim Megiser: Dictionarum quatuor linguarum	45

KATOLIŠKO SLOVSTVO

Matija Kastelic: O požrešnosti	47
O ljubezni	47
Janez Svetokriški: Iz adventne pridige	48
Janez Vajkard Valvazor: Slava vojvodine Kranjske Vsaditev krščanske vere na Kranjskem	49
Turški vpadi	51
Kmečki punt	53

RAZSVETLJENSTVO

Marko Pohlin: Kranjska gramatika	55
Reki	55
Valentin Vodnik: Zadovolni Krajnc	56
Uganke	56
Znajdenja	57
Anton Tomaž Linhart: Županova Micka	57
O slovenski igri	60
Jernej Kopitar: O enotnem črkopisu	60

ROMANTIKA

France Prešeren: Pevcu	61
Sonetni venec - I	61
II	62
Magistrale	62
Sonetje nesreče - Komur je sreče dar	63
Življenje ječa	63
Gazele - Kdor jih bere	64
Kam	64
Nezakonska mati	64
V spomin Andreja Smoleta	65
Pod oknam	66
Zabavljivi napisi	66
Matija Čop: Odlomki iz nemških spisov in pisem	68
Jovan Vesel Koseski: Bralcem Novic	68
Nemškutar	69
Anton Martin Slomšek: Veselja dom	69
Ubogi otrok v fabrikah	70
Stanko Vraz: Popevka trdega Slovenca	70

OD ROMANTIKE K REALIZMU

Janez Trdina: Kresna noč	71
Fran Levstik: Dekle in ptica	72
Sovražnikom	73
Popotovanje od Litije do Čateža	73
Simon Jenko: Po slovesu	75
Trojno gorje	75
Slovenska zgodovina	75
Adrijansko morje	75
Naprej	76
Fran Erjavec: Taščica	77
Josip Stritar: Kako si otožno, jesenko nebo	77
Dunajski soneti - XVII, XVIII	78
Danes tukaj, jutri tam	78
Josip Jurčič: Deseti brat	79
Sosedov sin	81
Simon Gregorčič: Človeka nikar	82
Soči	82
Nazaj v planinski raj	83
Moj črni plašč	83
Objame naj me večni mir	84
Anton Aškerc: Moja muza	84
Brodnik	84
Anka	85
Janko Kersnik: Pesmi v prozi	86
Ivan Tavčar: Visoška kronika	86

MODERNA IN NJENI SODOBNIKI

Dragotin Kette: Slovo	89
Moj Bog	90
A tebi, poet	91
Legenda o skopulji z nogavico	92
Josip Murn: Pomladanska romanca	92
Ne vem, kdo bolj je tožen	93
Pa ne pojdem prek poljan	94
Nagelje poljske	94
Ivan Cankar: Kako sva nekdanj sanjala	95
Zemlja od toge neskončne	95
Ko v tesnem objemu	95
Kaj pripoveduje vrba	96
Iz moje samotne, grenke mladosti	96
Sova	97
Epilog vinjetam	98
Hlapec Jernej	99
Kralj na Betajnovi	101
Konec	103
Tuja učenost	105
Slovenci in Jugoslovani	108
Oton Župančič: Dies irae	110
Manom Josipa Murna Aleksandrova	111
Kovaška	114
Duma	115
Veš, poet, svoj dolg	116

Nekomu, ki mi je odrekel domovino	116
Naše pismo	117
Blažen, komur se ni bati	117
Napisi za mesece	118
Božič 1942	118
Fran Milčinski: Policaaj in Cefizelj	119
Smučarstvo	120
Fran Ksaver Meško: Hrast	122
Fran Saleški Finžgar: Razvalina življenja	124
Alojz Kraigher: Školjka	127
SLOVSTVO MED VOJNAMA	
Alojz Gradnik: Knežji kamen	128
Dedič sem	128
Mors victrix	128
Poslednje pismo Ivana Gradnika	129
Goličava	129
V tujini	130
Nedelja	130
Orel in smreka	130
Ivan Pregelj: Tolminci	131
France Bevk: Žerjavi	134
Kaplan Martin Čedermac	135
Srečko Kosovel: Kraška vas	137
Bori	137
Ekstaza smrti	138
Pesem ponižanih	139
KONS (trukcija) 5	139
Predmeti brez duše	139
Kons. Z	139
Miran Jarc: Vrtiljak	140
Anton Vodnik: Zimska tišina	140
Tone Seliškar: Moj oče	141
Sedmorojenčki	142
Slavko Grum: Dogodek v mestu Gogi	142
Božo Vodusek: Netopirji	145
Začarani krog	145
Pomlad	146
Za preureditev nazora o jeziku	146
Mile Klopčič: Drejčnik Andrej govori	148
Deževna pomlad 1933	149
Bratko Kreft: Velika puntarija	149
Miško Kranjec: Mladost v močvirju	151
Mati Kustecova	153
Prežihov Voranc: Doberdob	155
Jamnica	157
Ciril Kosmač: Gosenica	159
Anton Ingolič: Na splaveh	162
France Balantič: Gonarski sonet	166
Nečisti čas	166
Karel Destovnik-Kajuh: Slovenska pesem	167
Kralj Matjaž	167
Poetom	167

SODOBNO SLOVSTVO

Matej Bor: Kri v plamenih	168
Bela tišina	168
Mati sanja	169
Cene Vipotnik: Pogreb	169
Jože Udovič: Ogledalo sanj	170
Beseda	170
Mira Mihelič: Mala čarovnica	170
Ivan Minatti: Pesnik	173
Nekoga moraš imeti rad	174
Pa bo pomlad prišla	175
Močvirje	175
Lojze Krakar: Auschwitz	176
Cesta mladosti	176
Beno Zupančič: Sedmina	177
Andrej Hieng: Večerja za Milico	179
Alojz Rebula: Senčni ples	185
Kajetan Kovič: Geometrija dneva	188
Roboti	189
Janez Menart: Semafori življenja	189
Polnoletnost	190
Povojni portret	190
Croquis	191
Kmet	191
Ciril Zlobec: Pobeglo otroštvo	191
Brez prihodnjosti	192
Molitev	192
Kmet	192
Jaša Zlobec: Strah	193
Tone Pavček: Poenotena sivina	194
Pesem o zvezdah	195
Zadnja	195
Lan	195
Glagoli	195
Marko Pavček: Blues	196
Edvard Kocbek: Tovarišija	196
Na polju	198
Molitev	198
Za časa boja	198
Zamorska	199
Boris Pahor: Parnik trobi nji	199
Dominik Smole: Antigona	201
Pavle Zidar: Moja domovina	203
Dane Zajc: Ni te	206
Veliki črni bik	206
Taras Kermauner: Zadnje srečanje	207
Veno Taufer: Ples	209
Črka	209
Rudi Šeligo: Friptih Agate Schwarzkobler	209
Janko Messner: Job	211
Tomaz Šalamun: Zidar sem	213
Imam konja	214

Niko Grafenauer: Past	214
Med vekami neba	214
France Forstnerič: Prihod vode	215
Ti	215
Tone Kuntner: Gradimo	216
Sinovoma	216
Tu sem jaz doma	216
Marjan Kolar: Kako je nastala zgodovina	217
Bojan Štih: Tivoli	220
Erwin Fritz: Ženska revija	222
Tone Peršak: Statistična številka	223
Milan Šega: Črni lepotec	231
Vladimir Kavčič: Živalski krog	232
Marko Kravos: Leva, desna	233
Beseda ni konj	234
Danilo Lokar: Benjo	234
Cveto Preželj: Odhajanje za kruhom	236
Jože Petelin: Aforizmi	236